

Галина Загайська

Марта Петришин

LIBER LATINUS AD USUM PHILOLOGIAE STUDENTIUM

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Г. М. Загайська, М. Й. Петришин

LIBER LATINUS AD USUM PHILOLOGIAE STUDENTIUM

Підручник

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2024

УДК 811.124 (075.8)

3-14

*Друкується за ухвалою Вченої ради
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
(Протокол №8 від 27 травня 2024 року)*

Рецензенти:

Філіпчук Н.О. – доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України;

Чернюх Б. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Автори:

Загайська Галина Михайлівна кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри румунської
та класичної філології
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича.

Петришин Марта Йосипівна кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри загального
та германського мовознавства
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника.

3-14 **Загайська Г. М., Петришин М. Й.** *Liber Latinus ad usum philologiae studentium* : підручник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. 456 с.

ISBN 978-966-423-906-3

У підручнику викладено огляд історії латинської мови, фонетику, морфологію, синтаксис та основи словотвору. Запропоновані вправи і тексти забезпечують закріплення теоретичного матеріалу, засвоєння лексичного мінімуму. До кожного заняття подаються латинські прислів'я і крилаті вислови, які розвивають комунікативні навички, розширюють лінгвістичний і культурологічний кругозір студентів. Видання доповнено додатками, латинсько-українським та українсько-латинським словниками, картою Риму.

ISBN 978-966-423-906-3

УДК 811.124 (075.8)

© Г. М. Загайська, 2024

© М. Й. Петришин, 2024

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2024

ПЕРЕДМОВА (Praedictio)

Інтенсивна інтеграція вітчизняної освіти в європейський культурний простір, особливо на сучасному етапі, потребує глибоких студій фундаментальних надбань античності, що давно стали золотим фондом людської цивілізації. Унікальна роль в історії європейської і світової культури відведена саме латинській мові, без якої немислиме було б становлення Європи, яка була і залишається невичерпним джерелом і скарбницею знань для всіх наук і є єдиним елементом між античністю і сучасністю. Щоб отримати ці знання, а також ознайомитися з величезним загальноосвітнім, науковим, соціокультурним значенням латинської мови, важливим є викладання латини в університетах для студентів різних спеціальностей. Потреби сьогодення диктують необхідність нових підходів до вивчення латини. Ці постулати, а також те, що латинська мова була і залишається фундаментом вузівської класичної освіти загалом, природним і необхідним елементом філологічної зокрема, слугували своєрідним імпульсом для створення підручника «*Liber Latinus ad usum philologiae studentium*» (підручник з латинської мови для студентів-філологів).

У візії авторок підручника була реалізація наступних завдань:

– Спростувати перед філологічною аудиторією поширену думку, що латина це щось скучне, непотрібне, мертве, пропонуючи як формат викладання «латину без Орбілія», тобто курс не надто заангажований схоластичними методами навчання, а також надмірною строгістю викладачів як це було в античності (для прикладу Орбілій, вчитель Горація, одного з найславетніших ліриків стародавнього Риму, був дуже строгим педагогом). Хочемо також задекларувати як оптимістичний момент при вивченні, що хоча коріння науки є гірке, проте плоди солодкі («*Radices doctrinae amarae sunt, fructus dulces*»).

– Зреалізувати під час викладання принцип «*Non multa, sed multum*» («Не багато, але багато»). Маємо на увазі, що навіть при невеликій кількості аудиторних годин можна подати студентам максимально різноманітну і багату інформацію.

– Розвинути глибоке переконання в тому, що в науках є і

радість, і насолода (*«Et gaudium et solatium sunt in litteris»*, Plinius).

Підручник *«Liber Latinus ad usum philologiae studentium»* складається з передмови, вступу, 28 занять, додатків (Appendices). Видання доповнене латинсько-українським і українсько-латинським словниками, картою Риму.

Курс передбачає вивчення граматики, роботу зі словником, переклад, морфологічний і синтаксичний аналіз речень, лексичні зіставлення латинської, української та інших слов'янських, германських і романських мов. У «Вступі» розглянуто доцільність і необхідність вивчення латинської мови для широкої студентської аудиторії, розкрито значення студій з латини для фахового становлення філолога. Підручник містить також екскурс в історію розвитку латинської мови. Граматичний матеріал курсу латинської мови розподілений згідно з навчальною програмою і охоплює фонетику, морфологію, основні положення синтаксису і словотвору. Кожне заняття розпочинається крилатим латинським висловом, який є своєрідним епіграфом і камертоном. Теоретична частина заняття містить граматичні дефініції, а також парадигми відмінювання частин мови. Доповненням до викладу теоретичного матеріалу заняття є практична частина, де подано широкий спектр як фонетичних, так і лексико-граматичних вправ (переклад граматичних термінів, порівняльний аналіз систем граматичних категорій латинської і новоєвропейських мов, запозичення сучасними європейськими мовами латинської лексики і інші) та навчальних текстів. Матеріалом для перекладу слугують окремі речення та адаптовані тексти, дібрані відповідно до граматичної теми, яка вивчається на занятті. Тексти в підручнику подаємо за принципом поступовості, тобто від найпростіших до складних. Читання і переклад текстів, як і виконання вправ, передбачають закріплення нормативної граматики латинської мови, засвоєння синтаксису, словотвору, стилістики, вироблення культури філологічного аналізу, навичок перекладу, формування у студентів лінгвістичної, перекладацької та культурологічної компетентностей.

Кожне заняття містить добірку прислів'їв, крилатих висловів з паремійної спадщини давніх римлян під рубрикою *«E sapientia saeculorum»* («З мудрості віків»). Вивчення латинських афоризмів не лише забезпечує свідоме засвоєння граматичного матеріалу студентами, а й підвищує інтелектуальний рівень здобувачів освіти, розширює їх світогляд, сприяє розвитку комунікативних

навичок майбутніх філологів, оскільки влучний і доречний латинський вислів збагачує і прикрашає мовлення фахівця, свідчить про його ерудицію.

У виданні також подано основи римського віршування. Запропоновано для перекладу оригінальні поетичні твори Горация, Вергілія, а також фрагменти з прозових творів Цезаря, Цицерона. Для полегшення розуміння текстів подано історико-філологічний коментар.

Підручник доповнено додатками «Appendices», які містять схеми граматичних аналізів усіх частин латинської мови (іменник, прикметник, займенник, числівник, дієслово, прислівник, сполучник, частка, вигук), зразки граматичного аналізу речень, парадигми відмінювання іменника з прикметником, схеми утворення часів системи інфекта і перфекта, синтаксис відмінків, рубрику «Apte dictum», абрєвіатури, «Gaudeamus», «Latina Christiana», «Гімн Європи», «Otium post negotium». У рубриці «Otium post negotium» («Відпочинок після заняття») пропонуємо латинські загадки, кросворди, ребуси, що розвиватимуть логічне мислення, античні жарти, які стануть камертоном доброго настрою.

Підручник доповнюють латинсько-український, українсько-латинський словники і карта Риму.

Отже, «*vadite nobiscum!*» («рушайте з нами!»), бо «*Felix, qui potuit rerum cognoscere causas*» («Щасливий той, який зміг пізнати причини речей», Вергілій).

P.S. «A priori» («Заздалегідь») декларуємо те, що підручник «*Liber Latinus ad usum philologiae studentium*» не претендує, на нашу думку, на абсолютну вичерпність інформації, оскільки ми дотримуємося поради Горация «знову і знову вдосконалювати вже готовий твір» (*Saepe stilum vertas, iterum quae digna legi sint / scripturus* (Sat. I. 10, 72-73)), тому маємо намір працювати в цьому напрямі і надалі. Додамо лише, що запропонований підручник «*Liber Latinus ad usum philologiae studentium*» є результатом багаторічного викладання авторами латинської мови на філологічних спеціальностях у закладах вищої освіти України. Сподіваємося, що видання буде корисним і зробить свій внесок у підготовку фахівців-філологів.

З повагою автори

ВСТУП (Introductio)

Nulla est doctrina sine lingua Latina

«Немає жодної науки без латинської мови». Чи справді це так? А чи потрібно у XXI столітті вивчати мову, яка давно втратила свою комунікативну функцію? Розгляньмо «pro et contra» («за і проти») цієї дилеми.

Хоча науки як системи знань зародилися в Стародавній Греції (назви їх грецького походження), проте в європейську культуру вони були внесені Римом. Саме латина стала мовою наук, нею вона і залишається. Філологія, історія, юриспруденція, теологія, медицина, фармація, ветеринарія, природничі та технічні науки, інші сфери знань немислимі без знання латинської мови. Для філологічної аудиторії латина є важливим елементом у формуванні фахівця. Вона є фундаментом знань про етимологію слів, наукову лінгвістичну термінологію, інструментом ознайомлення з латиномовними творами. Знання латини сприятиме проведенню порівняльно-історичних студій у галузі індоевропейських мов. Вивчення латинської граматики розширить філологічний кругозір студента. Окрім того, латинська мова є ключем до вивчення слов'янських (українська, польська, чеська), германських (англійська, німецька), романських (італійська, французька, іспанська, португальська, румунська) та інших мов. Ерудований філолог немислимий без знання латини.

Не викликає сумнівів і необхідність вивчення латини студентами інших гуманітарних спеціальностей. Скажімо, для історика (архівіста, медієвіста, орієнталіста) вона є ключем до джерел («Ad fontes»). Велика їх кількість з античних часів до XIX століття нашої ери є латиномовні. Скарбницею знань про історію античного світу є творчість Тита Лівія, Саллюстія Кріспа, Корнелія Тацита. Геродот, твір якого був перекладений латинською мовою, один з перших дав опис Скіфії. Також історіографія як наука зародилася в античному суспільстві. Студії латини дають можливість ознайомитися з латиномовними творами філософського спряму-

вання античних авторів (Лукрецій Кар, Цицерон, Горацій, Сенека) і надбаннями представників інших епох. Цицерон – фундатор латинської філософської термінології. Важливою є латина для термінологічної бази науки логіки. Тому вивчення латини є необхідним для студента-філософа.

Латинська мова є мовою юриспруденції і важливим компонентом юридичної освіти. Саме обізнаність з латиною дає можливість широких студій римського права, яке є фундаментом сучасного правознавства і невід’ємною складовою світової культури. Знайомство з оригінальними творами («Закони дванадцяти таблиць», «Інституції» Гая, «Дигести» Юстиніана), а також внеском Ульпіана, Модеста та інших правознавців є складовою юридичної культури фахівця. Римські юристи дали зразки процесуальної техніки. У сучасній правничій термінології більшість запозичень є латинізмами.

Виняткова роль латинської мови для теології. Важливим моментом є ознайомлення і дослідження студентами-богословами патристичної літератури, а також студії богословської лексики.

Медична та біологічна латинська термінологія започаткована ще античними лікарями та вченими, починаючи від Гіппократа і Феофраста, розвинута в пізніші часи Цельсом, Галеном, Авіценною, Ліннеєм. Вивчення латини знайомить студентів з історією становлення медичної і біологічної термінології та номенклатури, надає відомості про латино-грецькі фінальні та ініціальні терміноелементи, частотні фармацевтичні відрізки, таксономічні категорії тощо. Окрім того, у сучасній науці зберігається тенденція створення нових термінів на ґрунті латинських і давньогрецьких терміноелементів. Тому важливим є знання латини для формування фахової термінологічної компетентності і застосування її безпосередньо в професійній і науковій діяльності лікарем, фармацевтом, ветеринаром, ботаніком, зоологом, біологом, аграрієм.

Вивчення латини є потрібним для технічних спеціальностей. Знання її дає можливість ознайомитися з латиномовними творами європейських науковців (П’єр Ферма, Іван Пулюй), опанувати наукову технічну термінологію, формує науковий підхід до вивчення інших мов, поглибить знання європейської культури.

Ми не ставили собі мету дати вичерпну інформацію про необхідність вивчення латини для різних аудиторій, а лише зробили спробу пролити світло на цю проблему і хотіли хоча б мінімально переконати і дати імпульс до студій латинської мови.

Цікавим моментом для читачів, напевно, буде питання, чи вивчення латини обмежується студентською аудиторією, чи ознайомлення і використання її ширше? Де ми її зустрінемо зараз у повсякденному житті? У назвах країн, народів, міст, гір, державному управлінні, правовій та судовій системах, громадському і політичному житті, в економіці, торгівлі, транспорті, промисловості, технологіях, землеробстві, садівництві та в багатьох інших сферах. Так, наприклад, цікавим моментом є застосування латини в назвах компаній і брендів: «Sony Corporation» (японська компанія), «Acer» (Тайвань), «Lenovo» (Гонконг); марок автомобілів: «Volvo», «Audi», «Fiat», «Acura», «Lexus», «Jaguar», «Ferrari», «Nissan Infiniti», «Toyota Supra», «Suzuki Cultus», косметичні: «Nivea crème», «Vice Versa» (парфуми Ів Сен-Лорана); назвах літературних творів, фільмів: «Semper tiro» («Завжди учень» збірка поезій Івана Франка), «Contra spem spero» («Без надії сподіваюся» вірш Лесі Українки), «Vice Versa» (роман Томаса Енсті Гатрі, 1882 р., французький анімований фільм «Думками навиворіт» 2015 р.). Назви латинського походження мають і музичні гурти: «Tabula rasa» («Чиста дошка», українська музична група), «Placebo» («Я сподобаюся», британська рок-група). Окрім того, у наш час з'явилися журнали, присвячені живій латині: «Latinitas», «Palaestra Latina», «Vox Latina», «Orbis Latinus», словник сучасної латинської мови («Lexicon recentis Latinitatis»), упорядкований Карлом Еггером. Видання покликане забезпечити переклад сучасних понять і термінів латинською мовою (комп'ютер – *instrumentum computatorium*, баскетбол – *follis canistrigue ludus*, піца – *placenta compressa*, шок – *collapsus gravis*).

Варто зауважити, що як і будь-який бренд, навчальні заклади теж мають свої девізи. Гасло влучно передає профіль закладу освіти, його концепцію. Прикметно є те, що класичні університети мають латиномовні гасла, оскільки латину традиційно там вивчали напротязі століть і її знання було ознакою освіченості. Серед гасел вищів вищих навчальних закладів зустрічаємо: «Veritas»

(«Істина», Гарвардський університет), «*Rerum cognoscere causas*» («Пізнати причини речей», Лондонська школа економіки), «*Utilitas, honor et gloria*» («Користь, честь і слава», Київський національний університет імені Тараса Шевченка), «*Patriae decori, civibus educandis*» («На славу батьківщині, для виховання громадян», Львівський національний університет імені Івана Франка), «*Non scholae, sed vitae discimus*» («Ми вчимося не для школи, а для життя», Національний дослідницький університет «Вища школа економіки»). Гасло «*Si vis pacem, para bellum*» («Якщо хочеш миру, готуйся до війни») є девізами Британського морського флоту, Вищої військової школи у Франції, Норвезької військової академії, культурного центру армій в Мадриді.

Отже, кожній студентській аудиторії знання латинської мови допоможе у формуванні фахової термінологічної компетентності, відкриє необмежені можливості для перекладів професійно орієнтованих текстів, сприятиме науковому підходу до вивчення рідної та іноземних мов. Студії латини сприятимуть засвоєнню крилатих латинських висловів, що стали скарбницею античної мудрості, ознайомлять з рецепцією античності в європейській культурі, допоможуть у вивченні сучасних європейських мов. Вивчення латинської мови розвиває логічне мислення, тренує пам'ять, розширює загальний і культурологічний кругозір здобувачів освіти.

P.D. Був у культурному житті Європи час, коли знання латинської мови прирівнювалися до освіти. Ми дуже сподіваємося, що навіть такий короткий виклад доцільності вивчення латини дасть потужний імпульс до її студій. Той, хто хоче пізнати європейську культуру, мусить пізнати її джерело, тобто латинську мову.

LECTIO PRIMA

Cor sapientis quaerit doctrinam
Серце мудреця прагне до знань

Тема: Короткий огляд історії латинської мови. Латина у фаховій мові

Походження назви «латинська мова» (*lingua Latina*) бере свої витоки від невеликої області Лацій (*Latium*), яка розташована в центральній частині Апеннінського півострова у нижній течії ріки Тибр. Центром її був Рим (*Roma*), спочатку невелике поселення, засноване за легендою в 753 році до нашої ери Ромулом і Ремом на узбережжі ріки Тибр. Цікавим є те, що Рим заснований на семи пагорбах (*septimontium*), згодом здобуває назву «вічне місто» (*Urbs aeterna*). Мешканців Риму називають римлянами (*Romani*), жителів Лаційума – латинянами (*Latini*), а мову – латинською. Первісно латинською мовою розмовляло лише невелике плем'я латинів, що прийшло з півночі і оселилося тут ще в доісторичні часи, згодом й інші нечисельні племена, які увійшли в римську спільноту, теж латинізувалися (загалом вони займали територію приблизно у 2000 км вздовж узбережжя Тірренського моря). На території Італії функціонували й інші мови. Найважливішими були етруска (Етрурія), кельтська (в долині річки По), грецька (в південній Італії та Сицилії).

Великий вплив на культурний розвиток Лація і особливо Риму загалом і на латинську мову зокрема, мала Етрурія, країна давньої і високорозвинутої культури, яка знаходилася на північному заході. За посередництва етрусків грецька культура потрапляла до Рима.

Військово-політичні та економічні здобутки стародавнього Риму (завоювання всієї Італії, Середземномор'я) змінюють роль латинської мови. До початку I століття нашої ери вона стає мовою населення обширної Римської імперії. У I столітті нашої ери Рим був столицею найсильнішої держави античного світу. В I–II ст. н. е. кордони Риму охоплювали величезну територію, яка об'єднувала

значну частину Європи, західної Азії, північної Африки (сюди входили території сучасної Іспанії, Франції, Португалії, Швейцарії, окремі частини Південної Британії, Німеччини, Словенії, Хорватії, Македонії, Румунії, Болгарії, Чехії, Угорщини, Словаччини, Греції, Сирії, Лівану, Алжиру, Тунісу) й інші. Латинська мова стає офіційною державною мовою, засобом комунікації війська, торгівлі, мовою школи, дипломатії, науки, культури, мистецтва, юриспруденції на величезних теренах Римської імперії.

Латинська мова – це одна з найдавніших індоєвропейських мов, до яких належать також слов'янські, германські, романські, давньогрецька і новогрецька та інші мови. Латина належить до складу латино-фаліссської підгрупи італійської групи мов.

Тривалою та унікальною є історія розвитку латинської мови. Перші письмові пам'ятки латинської мови сягають VII-VI століть до нашої ери. Це знайдений у 1899 році під час розкопок на римському форумі «могілі Ромула» фрагмент сакрального напису, також пренестинська фібула (золота застібка), знайдена в 1871 році в м. Пренесте (сьогодні Палестрина на схід від Риму), датована VII століттям до нашої ери. До пізнішого часу належить напис на глиняному посуді, який називають напис Двеноса. Кількість пам'яток латинської мови зростає з початком третього століття до нашої ери. До давніх пам'яток архаїчної латини належать чисельні надгробні написи (епітафії), офіційні документи середини III – початку II століття до н.е. (найвідомішими є епітафії римських політичних діячів Сципіонів і текст постанови сенату про святилище бога Вакха).

В історії розвитку латини виділяють декілька періодів.

Архаїчний період (IV-II століття до н. е.). В архаїчний період історії латинської мови розвиваються фонетика, морфологія, синтаксис. Словниковий склад латинської мови архаїчного доби зазнає потужного впливу грецької мови. В архаїчну добу Енній та Акцій проводять орфографічні реформи, а з II ст. до н.е. у Римі починає розвиватися граматична теорія. Найвизначнішими представниками архаїчного періоду в історії літературної мови є комедіограф Плавт (254-184 рр. до н. е.), Теренцій (195-159 рр. до н.е.), Катон Старший (234-149 рр. до н.е), Варон (116-27 рр. до н.е.). До кінця архаїчного періоду латинська мова стає загальноновживаною

для всього населення Італії і починає розповсюджуватися в завойованих на той часу Римом середземноморських країнах.

Класичний період (I ст. до н.е. – I ст. н.е.). Класична доба – це період розквіту латинської мови. Видатні поети і письменники створили канон класичної латинської мови, а римська літературна спадщина збагатилася неперевершеними творами Вергілія (70-19 рр. до н.е.), Горація (65-8 рр. до н.е.), Овідія (43 р. до н.е. – 18 р. н.е.), Лукреція (99-55 рр. до н. е.), Катулла (150-87 рр. до н. е.), Цезаря (100-44 рр. до н. е.), Цицерона (106-43 рр до н.е.). Класичну латину називають ще періодом «золотої латини», адже в саме в цей час латинська мова набула стилістичної виразності, лаконізму, витонченості, довершеності. Латинська мова класичної доби вважається еталоном, нормою літературної мови.

Післякласичний період. Післякласичну латину (I-II ст. н.е.) називають «добою срібної латини». Відомими римськими авторами цього часу є Марціал (43-104 рр. н.е.), Ювенал (приблизно 60-132 рр. н.е.), Тацит (55-120 рр. н.е.), Пліній Старший (23-79 рр. н.е.), Сенека (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.), Петроній (14-66 рр. н. е.). Ідіостиль письменників і поетів срібної доби, порівняно з їхніми попередниками, вирізняється особливою своєрідністю синтаксичних форм.

Пізня латина. Як окремий період в історії латинської мови виділяють пізню латину, хронологічними межами якої є III–VI ст. н.е. Це епоха пізньої імперії та виникнення після її падіння варварських держав. Цей період характерний появою великої кількості творів з історії, архітектури, сільського господарства, а також з християнської літератури. У працях істориків і богословів можна побачити багато морфологічних та синтаксичних явищ, що готують перехід до нових романських мов. Велике наукове, освітнє та історичне значення для наступних поколінь мають твори Марцелліна (330-400 рр. н. е.), святого Гієроніма (348-420 рр. н.е.), св. Августина (354-430 рр. н.е.). Наприкінці IV ст. святий Гієронім переклав латинською мовою Біблію. Його переклад відомий під назвою *Vulgata* (тобто «Народна Біблія»). На католицькому Тридентському соборі (XVI ст.) цей переклад був визнаний рівноцінним оригіналу. Відтоді латинську мову, поряд зі старосврейською і старогрецькою, вважають однією зі священних мов Біблії.

У пізній період призупиняється розвиток фонетичної і граматичної систем літературної латинської мови, спостерігається відрив класичної латини від розмовної, територіальна диференціація розмовної латини.

Середньовічна латина. Латинська мова доби Середньовіччя є продовженням шкільної і літературної латини періоду пізньої Римської імперії. Цією мовою написані літературні та наукові твори, дипломатичні, юридичні, адміністративні документи VI-XIII ст. у Європі.

Латинською мовою писав свої наукові праці: італійський філософ і теолог Тома Аквінський (1227-1274), єпископ і відомий історик Григорій Турський (538-593), готський історик Йордан, франкський вчений та історик Ейнхард, Саксон Граматик (приблизно 1140-1208) та інші. На базі шкіл у XII столітті з'являються перші європейські університети в Болоньї (1119), Оксфордї (1163), Падуї (1222), Неаполі (1224), Парижі (1259). Латинська мова в навчальних закладах була засобом не лише освіти, а й повсякденного спілкування. Латиною друкували книги в університетських скрипторіях. Спудеї вивчали твори класиків римської літератури, зокрема, Лівія, Лукреція, Тацита, Катулла. Літературна латина залишається мовою держави, науки, школи у ранньофеодальному Франкському королівстві, що виникло наприкінці V ст. Наприкінці VIII – початку IX століття Карл Великий, імператор Франкської держави, ініціював реформу щодо уніфікації вимови латини з метою повернути їй втрачені класичні канони. «Каролінгська латина» на багато століть стає інструментом міжнародної комунікації, мовою науки, школи, церкви, дипломатії. Після його розпаду в IX ст. на самостійні держави Італію, Францію та Германію латинська мова стала ще й мовою дипломатії та міждержавних стосунків. В епоху Середньовіччя латинська мова була універсальним інструментом спілкування, зрозумілим і зручним для населення Європи. Латина була невід'ємною складовою суспільного, політичного, культурного і наукового життя, фундаментом для нових романських мов, які постійно зверталися до її багатой лексичної скарбниці. Середньовічна латина дещо відійшла від класичних канонів. У зв'язку з цим у XIV ст. в Італії почався рух за повернення латини до її колишніх норм, до постулатів щодо мови

Цицерона, Горація на противагу латині церкви та університетів, яку гуманісти зневажливо називали «кухонною латиною».

Латинська мова в період Відродження. З середини XIV ст. в Італії, а згодом і в інших країнах Європи, починається широкий культурний рух Відродження, спрямований проти середньовічної схоластики й аскетизму. Латинська культурна традиція набула нового змісту. Діячі епохи Відродження зверталися до кращих взірців античних творів. Латина стає найважливішим засобом міжнародного культурного і наукового спілкування. Багатовікове поширення латинської мови викликало потребу ґрунтовно вивчати її у школах, укладати словники, видавати переклади. Усе це сприяло проникненню латинської лексики до нових західноєвропейських мов. У XVII–XVIII ст. латинською мовою писали свої твори філософи, історики, фізики і математики: Френсіс Бекон, Себастьян Кльонович, Рене Декарт, Бенедикт Спіноза, Ісаак Ньютон, Готфрід Ляйбніц. Та водночас реформація, секуляризація культурного життя та інші споріднені явища дедалі більше обмежують вживання латини, висуваючи на перший план нові мови. Латинською мовою створив свою книгу «Світ чуттєвих речей в картинках» (*«Orbis sensualium pictus»*). *«Omni-um rerum pictura et nomenclatura»*) педагог Ян Амос Коменський (1658), за якою навчалося багато поколінь учнів у країнах Європи. Латинська мова залишалася також офіційною мовою документів у Священній Римській Імперії до її розпуску в 1806 р. Вона була основною й обов'язковою дисципліною в навчальних закладах багатьох країн світу.

Значну роль відігравала латинська мова і на теренах українських земель. Перші латинізми з'являються в українській мові ще у X–XI ст. (фортуна, кесар, скриня, вино та інші). В широкому обігу було використання латинської мови в часи існування Галицько-Волинського князівства. Активним було вживання латини у канцелярії князя Данила Галицького (1201–1264 рр.). Латина була для нього активним засобом комунікації і широкої міжнародної дипломатії. Перші акти внутрішнього обігу, які були написані латиною (актова латина) з'являються у Галичині в першій половині XIV ст. Актובה латина використовується з 20-х років XIV ст. до останньої третини XVIII ст. Зміна культурної

орієнтації на західноєвропейські освітні принципи відбулася на українських територіях наприкінці XVI ст. Цей фактор прискорив поширення латини у шкільній практиці навчання (хоча поява перших латинських шкіл в Галичині датується кінцем XIV – початком XV ст.). Загалом для історії нашої держави XVI–XVII ст. характерне розвитком науки і появою у різних регіонах братських шкіл, зокрема у Львові, Городку, Рогатині, Києві, Луцьку й інших.

Пріоритетною була роль латинської мови в навчальній програмі Києво-Могилянського колегіуму (1632 р.), який згодом був реорганізований у Києво-Могилянську академію. До наших днів дійшло близько 200 рукописних філософських курсів і стільки ж курсів поетики і риторики XVII – першої половини XVIII ст., написаних латиною.

У руслі європеїзації української культури в кінці XVI ст. починає розвиватися латинське книгодрукування, яке виконували друкарні Львова, Києва, Чернігова та інших міст.

Латинська мова користувалася великою популярністю у світській літературі, епіграфіці (написи на будівлях, печатках, епітафіях).

Латиною написано важливі політичні документи, зокрема Нерчинський договір 1689 року. Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та інші відомі діячі часто послуговувалися латинською мовою як мовою дипломатії. Знання латини давало можливість отримати освіту в провідних університетах Європи (Юрій Дрогобич, Станіслав Оріховський та інші). Латинською мовою написано чимало творів українських вчених і письменників: Юрій Дрогобич (бл. 1450-1494), Павло Русин із Коросна (1470-1517), Станіслав Оріховський (1513-1566), Іван Домбровський (поч. XVII ст.), Теофан Прокопович (1681-1736), Григорій Сковорода (1722-1794), Митрофан Довгалецький (перша половина XVIII ст.).

Вплив латинської мови на формування національних мов Європи. У 476 р. розпалася Західна Римська імперія. Італію давно вже поряд із римлянами населяли варвари. Наприкінці V ст. Рим майже непомітно злився із варварським світом. Населення західних провінцій зазнало романізації, тобто засвоїло латинську мову і кращі здобутки римської цивілізації. Мова римлян витіснила місцеві, стала загальноновживаною. Проте класична літературна латинська мова суттєво відрізнялася від її народної форми «вуль-

гарної латини» (*sermo vulgāris*). Саме з народної латини, яка мала різні локальні особливості, розвинулися в середні віки романські мови Західної Європи (французька, італійська, іспанська, каталонська, провансальська, португальська, румунська, ретороманська та інші). Для них латина є базовою мовою, вони зберігають її риси в лексиці і морфології. Наприклад, дієслівна система французької мови є наступним етапом розвитку дієслівних форм народної латини. Так само позначений суттєвим впливом латини і французький синтаксис, наприклад, правила узгодження та послідовності часів або інфінітивні звороти. Спроби римлян підпорядкувати собі германські племена не мали успіху, але економічні зв'язки римлян з германцями існували тривалий час, вони переважно підтримувалися через римські колонії-гарнізони, розташовані вздовж Рейну та Дунаю. На це вказують назви німецьких міст: Кельн (нім. *Köln*, від лат. *colonia*, *ae, f* – поселення, колонія), Кобленц (нім. *Koblenz*, від лат. *confluens, entis* – там, де стікаються води), Регенсбург (нім. *Regensburg*, від лат. *regina castra*), Відень (від лат. *vindobona*) та інші. У Британії найдавнішими слідами латинської мови є назви міст з основою -chester, -caster або -castle від лат. *castra, orum, n* – військовий табір, а також *castellum, i, n* – укріплення, foss- від лат. *fossa, ae, f* – рів, col(n) – *colonia, ae, f* – поселення: Ланкастер (англ. Lancaster), Манчестер (англ. Manchester), Ньюкасл (англ. Newcastle).

Завоювання Британії германськими племенами англів, саксів та ютів (V-VI ст.) збільшило кількість латинських запозичень, засвоєних британськими племенами, за рахунок слів, запозичених германцями від римлян. Латинська лексика зробила істотний вплив на англійську мову через французьку внаслідок завоювання Англії в XI столітті французькими норманами.

І коли ми чуємо інколи у наш час, що латина мертва, то влучною відповіддю на це будуть слова польського поета Юліана Тувіма, який сказав: «Яка ж це мертва мова, якщо, не в'янучи, вона пережила тисячоліття?».

У наш час латинська мова – це міжнародна мова гуманітарних і технічних наук, ботаніки, зоології, медицини. Утративши значення мови міжнародного спілкування, латина сьогодні залишається джерелом творення міжнародних номенклатур, наукової

лексики. Сьогодні латинська мова вважається офіційною мовою держави Ватикан, а також Католицької церкви римського обряду. До 1962-1965 років службу в усіх католицьких церквах вели виключно латинською мовою. І попри те, що латина дедалі більше витісняється національними мовами, вона і зараз зберігає свою значимість в науковій термінології багатьох галузей знань, насамперед у філології, юриспруденції, дипломатії, біології та медицині. Європейські законодавчі системи спираються на поняття римського права, через це латинські формули та вислови вживаються у правознавстві. При вивченні латини як спорідненої мови, що мала спільну прамову зі слов'янськими мовами, стануть зрозумілішими чимало явищ фонетики, морфології, синтаксису, лексики в українській мові. Багато латинських слів увійшло в українську мову різними шляхами. Серед них – ректор, студент, факультет, інститут, екзамен, професор, доцент, аспірант, диктант, канікули, університет, скриня, колір тощо. Вивчення латинської мови сприяє розумінню семантики запозичених слів, розкриває незвідані лінгвістичні горизонти.

Отже, латинська мова і сьогодні має вагомое освітньо-історичне значення, вона є важливим елементом здобуття класичної освіти, її вивчення – ознака нашої інтеграції в європейський освітній простір.

LECTIO SECUNDA

Repetitio est mater studiorum
Повторення – це мати навчання

Тема: Латинський алфавіт. Вимова голосних, приголосних, буквосполучень. Наголос

ЛАТИНСЬКИЙ АЛФАВІТ (ALPHABETUM LATĪNUM)

Латинський алфавіт нараховує 24 літери. Вірогідно, що давні римляни запозичили письмові знаки з етруського і західно-грецького алфавіту. Спочатку латинська абетка нараховувала 21 літеру. Згодом у латинському письмі з'являються дві літери грецького алфавіту: у та z. Латинський алфавіт став налічувати 23 букви. У VIII-IX ст. поширюється вживання знаків j та i як варіантів існуючих літер i та v. В XI столітті в латинському письмі з'являється буква w, якою передають звук [v] у географічних назвах та власних іменах неіталійського походження. Таким чином, у XVI ст. латинський алфавіт налічував 26 літер. У навчальній практиці вважається, що латинський алфавіт складається з 24 літер.

Латинські літери	Назва літери	Вимова	Приклад
<i>A a</i>	а	[a]	árma – зброя
<i>B b</i>	бе	[б]	bonum – добро
<i>C c</i>	це	[к, ц]	cáput – голова, cíto – швидко
<i>D d</i>	де	[д]	dómus – дім
<i>E e</i>	е	[е]	efféctus – наслідок
<i>F f</i>	еф	[ф]	família – сім'я
<i>G g</i>	ге	[г]	génus – рід
<i>H h</i>	га	[г]	hérba – трава

I i	i	[i, й]	íra – гнів, Iúnius – червень
K k	ка	[к]	Kaléndae – календи
L l	ель	[ль]	lábor – праця
M m	ем	[м]	máter – мати
N n	ен	[н]	nómen – назва, ім'я
O o	о	[о]	órdo – порядок
P p	пе	[п]	pópulus – народ
Q q	ку	[к]	áqua – вода
R r	ер	[р]	Róma – Рим
S s	ес	[с, з]	sol – сонце, cásus – випадок
T t	те	[т]	tábula – дошка
U u	у	[у]	urbs – місто
V v	ве	[в]	víta – життя
X x	ікс	[кс, кз]	rex – цар, éxitus – вихід
Y y	іпсилон	[і]	lýra – ліра
Z z	зета	[з, ц]	zóna – пояс, Zíncum – цинк

Процес розвитку латинського письма відбувався поетапно. У найдавніші часи римляни писали бустрофедоном (чергування рядків справа наліво, а потім – зліва направо). З IV ст. до н.е. римляни почали писати зліва направо. Розділові знаки в найдавніших написах не використовували.

*На початку нашої ери латинська абетка складалася тільки з великих літер, які називалися **маюскули** (від лат. maiusculus – трохи більший). У III столітті н.е. в історії латинського письма з'являються **мінускули** (рядкові літери).*

Сьогодні є надзвичайно багато різновидів латиниці, які створили не лише римляни, а й інші народи, які використовували латинську абетку. Одним з різновидів латинської графіки є капітальне письмо, яке поділяється на капітальне квадратне і капітальне рустичне.

У IV ст. н.е. з'являється нове книжкове письмо – **унціал** (маюскульні літери). Унціалом записували твори античних авторів, юридичні документи, чимало християнських релігійних текстів.

У VI–VIII ст. н.е. існує безліч варіантів римської латиниці. Упродовж цього часу спостерігається тенденція перебороти цю строкатість.

У VI–VIII ст. н.е. в державі франків з'явилося меровінгське або франко-гальське письмо, яке вважається одним з найскладніших різновидів латинського письма.

У роки правління Карла Великого (друга половина VIII – початок IX століття) з'явився каролінгський мінускул. Згаданий різновид письма був поширеним у більшості європейських країн, оскільки йому притаманна графічна досконалість.

У XII–XIII ст. н.е. в Європі було поширене готичне письмо, яке вживалося до кінця XIV ст. З XV ст. готикою писали лише в Німеччині.

В епоху Відродження народжується гуманістичне письмо (антиква), що поєднало елементи римського унціалу та каролінгського мінускула. Шрифт антиква найбільше подібний до сучасного латинської графіки.

СИСТЕМА ВОКАЛІЗМУ

Звуки поділяються на голосні (*vocāles*) і приголосні (*consonantes*). У латинській мові є 12 голосних звуків: шість довгих [ā, ē, ī, ō, ū, y] і шість коротких [ă, ě, ĭ, ȝ, ŭ, ĳ], які відповідають шістьом буквам: a, e, i, o, u, y. Для позначення довготи і короткості прийнято надрядкові знаки: ¯ (знак довготи), ˘ (знак короткості).

Вимова латинських голосних **a, e, o, u** відповідає вимові українських звуків [a], [e], [o], [y]. Наприклад: *vīta* [віта] – життя, *agnus* [агнус] – ягня, *nōmen* [номен] – ім'я, *orātor* [оратор] – оратор.

Голосний **i** позначає голосний звук [i] та приголосний звук [j]. Здебільшого літеру **i** вимовляємо як український звук [i]: *ignis* [ігніс] – вогонь, *imber* [імбер] – дощ, *iris* [іріс] – веселка.

Nota bene! Якщо **i** знаходиться на початку слова чи складу перед голосними **a, o, e, u**, а також між голосними (інтервокальна позиція), то вимовляється як [j]. У таких випадках замість **i** може вживатися літера **j**, якої в класичній латині не було. Наприклад:

Ianuárius [януаріус] – січень, *Iúppiter* [Юппітер] – Юпітер (цар неба, богів та людей), *maíális* [маяліс] – травневий.

U вимовляється як український звук [y]: *urbs* [урбс] – місто; *únus* [унус] – один.

Y вимовляється як український звук [i] і вживається у словах грецького походження: *sýmbolum* [сімболюм] – знак, символ.

ДИФТОНГИ І ДИГРАФИ

Сполучення двох голосних, які вимовляються одним звуком, називається диграфом, а одним складом – дифтонгом. У латинській мові є три дифтонги: **au, eu, ei**.

Au вимовляється як [ав]: *aurum* [аврум] – золото, *Aurōra* [аврора] – Аврора, ранкова зоря, *nauta* [навта] – моряк;

eu → [ев]: *Európa* [європа] – Європа, *neútrum* [невтрум] – середній рід;

ei → [ей]: *hei* [гей] – гей!

Диграф **ae** позначає звук [e]: *aés* [ес] – мідь, *aévum* [евум] – вічність;

диграф **oe** → [e]: *poéna* [пена] – покарання, *foédus* [федус] – угода.

Nota bene! Сполучення **ae** і **oe** вимовляються окремо, якщо над голосним **e** стоять дві крапки: **aě, oě** або риска: **aē, oē** *aēneus* [аéнеус] – мідний, *áēr* [аер] – повітря, *poēta* [поéта] – поет.

Nota bene! У словах, які закінчуються на **-eus, -eum**, сполучення **-eu-** не є дифтонгом, оскільки воно розбивається на склади: *vít-re-us* – скляний, *o-le-um* – олія.

Зверніть увагу на те, що у французькій та англійській мовах написання **ae** та **oe** не збереглося. Ці диграфи передаються через **e** (у французькій – **é**). Наприклад: франц.: **présent, pénible, federal**; англ.: **present, penalty, federal**. У німецькій мові латинський диграф **ae** передається через **ä**, а диграф **oe** – через **ö**. Наприклад: **Präsens, Föderation**.

Випадки роздільної вимови диграфів зберігаються і в сучасних мовах: лат. **poēta**, франц. **poéta**, англ. **poetry**, нім. **poetisch**.

СИСТЕМА КОНСОНАНТИЗМУ

У латинській мові 18 приголосних (*consonantes*). Здебільшого приголосні звуки збігаються зі своїм графічним позначенням. Наприклад: *māter* [матер] – матір, *pāter* [патер] – батько, *frāter* [фратер] – брат, *terra* [терра] – земля, країна, *órno* [орно] – прикрашаю, *fātum* [фатум] – доля.

Окремі приголосні мають певні особливості при вимові.

С перед **e, i, y, oe, ae, eu** вимовляється як [ц]: *céra* [цера] – віск, *cíto* [ціто] – швидко, *cýtus* [цітус] – клітина, *caélum* [целюм] – небо.

Перед **a, o, u**, усіма приголосними і в кінці слова **c** вимовляється як український звук [к]: *cólor* [кольор] – колір, *cáput* [капут] – столиця, голова, *cúlpa* [кульпа] – помилка, *crédo* [кредо] – довіряю, *nunc* [нунк] – тепер.

G вимовляється як звук [г] у словах «грунт», «гудзик»: *grávitas* [гравітас] – важкість, тягар.

H вимовляється приблизно як український звук [г] у словах «глина», «огірок», проте вимова цього звука ближча до вимови англійського **h**, наприклад у слові «hotel»: *hérba* [герба] – трава.

K вживається для позначення звука [к] і трапляється в небагатьох словах: *Karthágo* [картаго] – Карфаген.

L завжди позначає м'який звук [ль]: *lāpis* [ляпіс] – камінь.

S вимовляється у більшості випадків як український звук [с]: *subsídium* [субсідіум] – допомога, підтримка, *sol* [соль] – сонце.

Nota bene! В інтервокальній позиції або між голосним з одного боку і приголосним **m, n** або **r** – з іншого, **s** вимовляється як український звук [з]: *rósa* [роза] – троянда, *cásus* [казус] – випадок, відмінок.

Nota bene! Літера **s**, що стоїть після префікса на початку кореня, вимовляється як український звук [с]: *consisténtia* [консістенція] – консистенція. Проте у префіксах **dys-, des-, ex-** **s** перед голосним читається як звук [з]: *desinfectio* [дезінфекціо] – дезінфекція.

X відповідає українським буквосполученням [кс] і [кз]: *rex* [рекс] – цар; *lex* [лекс] – закон.

Nota bene! На початку слова між голосними **x** вимовляється як [кз]: *éxitus* [екзітус] – кінець; *exémplum* [екземплум] – приклад.

Z вимовляється як український звук [з] і трапляється у словах

грецького походження: *zodiācus* [зодіакус] – зодіак. У словах негрецького походження **z** читається як [ц]: *zíncum* [цінкум] – цинк.

ОСОБЛИВОСТІ ВИМОВИ БУКВОСПОЛУЧЕНЬ

Ng перед голосним вимовляється як [нгв]: *língua* [лінгва] – мова, *ánguis* [ангвіс] – змія, перед приголосним – [нгу]: *singuláris* [сінгуляріс] – одина.

Qu вимовляється як [кв] перед наступним голосним: *quórum* [кворум] – кількість присутніх на зборах, достатня для визнання зборів правочинними, *áqua* [аква] – вода.

Su перед голосним вимовляється як [св], перед приголосним – [су]: *consuetúdo* [консвєтудо] – звичка, *suávīs* [свавіс] – приємний.

Ti перед наступним голосним вимовляється як [ці]: *eruditio* [єрудіціо] – освіта, навчання, *rátio* [раціо] – розум.

Nota bene! Якщо перед сполученням **ti** стоять приголосні **s, t, x**, то його слід вимовляти як [ті]: *bestia* [бєстіа] – звір.

Ti вимовляється як [ті], якщо на нього падає наголос або перед ним стоїть **n**: *totíus* [тотіус] – родовий відмінок однини від *totus* – цілий, *móntium* [монтіум] – родовий відмінок множини від *mons* – гора.

У словах, запозичених із давньогрецької мови, грецькі придихові звуки передають буквосполученнями з літерою **h**:

ch → [x]: *cháрта* [харта] – карта, папір;

ph → [ф]: *philológia* [фільольогія] – філологія;

rh → [р]: *rhómbus* [ромбус] – ромб;

th → [т]: *theória* [теорія] – теорія;

sch → [сх]: *schóla* [схоля] – школа.

НАГОЛОС (ACCENTUS)

У латинській мові голосні розрізнялися за тривалістю вимовлення, тобто могли звучати довго або коротко. Це впливало на місце наголосу. Пізніше наголос став силовим і подовжене звучання голосних втратилося. Але для правильної постановки наголосу слід розрізняти, які звуки були колись довгими, а які короткими.

Правило наголосу. Наголос у латинській мові падає на другий склад від кінця слова, якщо голосний цього складу довгий, якщо

ж він короткий, то наголос переходить на третій склад від кінця слова, незалежно від довготи чи короткості голосного третього складу від кінця слова.

Довгими або короткими склади бувають за природою або за положенням.

Кількість складів у слові залежить від кількості голосних. У латинській мові поділ на склади буває:

а) між двома голосними: *prae-si-di-um* – захист, засідання, *de-val-va-ti-o* – девальвація, зниження курсу грошей;

б) перед окремими приголосними, сполученням **qu**: *a-mi-cus* – друг, *a-quo-sus* – водяний;

в) у групі з двох приголосних у середині слова: *cen-tum* – сто, *in-spec-tor* – інспектор, наглядач;

г) у групі з трьох приголосних, у середині слова між другим і третім приголосним: *punc-tum* – крапка;

д) префікс виділяється в окремий склад: *trans-for-ma-ti-o* – перетворення, передавання

Дифтонги і диграфи утворюють один склад:

Eu-clī-des – Евклід, *a-moe-nī-tas* – краса.

ДОВГОТА І КОРОТКІСТЬ СКЛАДІВ

(*Longitūdo et brevitudo syllabārum*)

I. Правила довготи (наголос на другому складі від кінця слова):

1. Голосний довгий за природою (*syllāba longa natūra*), якщо над ним є знак довготи (ˉ): *natūra* – природа, *longitūdo* – довжина.

2. Дифтонги і диграфи завжди довгі: *diāeta* – дієта.

3. Голосний довгий за положенням (*syllāba longa positīōne*), якщо він знаходиться перед двома або трьома приголосними: *fundamētum* – основа, *instrumētum* – знаряддя.

4. Голосний завжди довгий перед приголосними **x** або **z**: *reflēxus* – рефлекс.

II. Правила короткості (наголос на третьому складі від кінця слова):

1. Голосний короткий за природою (*syllāba brevis natūra*), якщо над ним знаходиться знак короткості (˘): *littēra* – буква, *nūmērus* – число.

2. Голосний перед голосним короткий (*syllāba brevis positiōne*): *obligatio* – зобов'язання, *praemium* – нагорода.

3. Голосний короткий перед **h** і сполученнями **ch, ph, th, rh**: *contraho* – стягую, *philosophus* – філософ.

4. Голосний короткий перед сполученням приголосних **b, p, d, t, g, c** з **l** або **r** (**bl, br, pl, pr, tl, tr, cl, cr, gl, gr, dl, dr**) (*muta cum liquida*): *tenebrae* – сутінки, темрява.

Якщо довготу і короткість складу за положенням визначити неможливо, слід звернутися до словника, де довгота позначається знаком ¯, а короткість – ˘.

ВПРАВИ

I. Прочитайте: arma, ego, ludus, ira, altus, annus, ara, unus, fatum, astrum, pars, urbs, mater, pater, frater, avus, soror, finis, bene, mors, numma, vis, fas, nefas, domus, deus, vita, error, turris, via, homo, ver, vox, umbra, modus, silva, opus, terra, brevis, Roma, latus, hymnus, signum, granum, flos, albus, amor, rarus, totus, servus, verbum, genus, festus, bellum, bonus, damnum, fides, forum, labor, lar, spes, dies, ritus, terror, stella, esse, ventus, tutus, falsus, olim, fortis, nepos, plebs, porta, reus, tempus, lupus, verbum, virtus, dolor, clarus, passus, narro, planta, fructus, navis, longus, schola, cresco, arbor, mare, possum, studeo, officium, manus, mille, mundus, res, ordo, faber.

II. Прочитайте, поясніть вимову дифтонгів і диграфів: praetor, saevus, aes, aeternitas, aurum, praeda, causa, aera, aevum, coena, aër, caedes, foedus, aestas, pausa, gaudium, Paulus, saeculum, oeconomia, Augustus, praerogativa, aura, caelebs, coërceo, comoedia, saepe, praemium, poenitentia, faustus, haerësis, laetus, moenia, praesentia, praevaléo, poena, aedilis, aerarium, aestimatio, praebeo, taurus, coëmptio, proelium, palaestra, caelibatus, daemon, auctor, augur, coepio, coëmo.

III. Прочитайте, поясніть вимову літери i: iustus, coniuratio, iustitia, iurisdictio, subiectum, obiectum, insula, maior, ira, iniuria, incultus, iucundus, Maius, pius, matrimonium, ianua, invidia, Ianuarius, memoria, Iunius, Iulius, opinio, imago, iussus, pietas, illustris, integratio, iudex, index, iurisprudentia, iocus, iuvenis, Iuppiter, Iuno, iusiurandum, iugum, iter, immortalis, impunitas, provincia, necessarius, imperium, iuventus.

IV. Прочитайте, поясніть вимову літери c: abācus, corpus, amīcus, beneficium, caecus, octo, cito, civis, dico, caput, contra, carcer, culpa, credo, consul, copia, secta, cultūra, crimen, pactum, socius, incognītus, dictātor, officiālis, caelestis, camēra, cantus, clepta, ceremonia, conceptio, carītas, citātus, clerīcus, censor, cadāver, causa, cessio, codex, civītas, cognitio, centuria, citāre, collēga, consensus, contradictor, Caesar, criminālis, decrētum, edictum, ecclesia, corruptio, cancellarius, confessio, consultum, controversia, disciplīna, focus, prospectus, centum, candella, circus, cras, celer, centum.

V. Прочитайте, поясніть вимову літер g і h: Gaius, agnus, herba, argumentum, homo, generōsus, gradus, humānus, globus, agnosco, hospitium, gloria, germānus, heres, gratia, agonia, horror, gubernātor, historia, gens, hostis, gestio, hora, grandis, hariōlus, genealogia, humanītas, gracīlis, hypostāsis, Hercūles, figūra, nihil, gemma, orīgo, pagīna, regīna, religio, progressus, gladiātor, hereditas.

VI. Прочитайте, поясніть вимову літер s і x: casus, sanus, aspectus, basilīca, collisio, rex, lex, visus, crus, censor, miser, usus, satis, solus, lux, exītus, sententia, depressio, exāmen, sensus, senātor, scribe, senex, satisfactio, effectus, exceptio, extra, falsus, index, misericordia, passus, pontīfex, praesens, sanctus, scelus, census, sacramentum, sanctio, exemplar, Xerxes, basis, collisio, conspectus, syllogismus, depressio, sapiens, extrēmus, experientia, saltus, exceptio, exoticus, defensor, simplex, voluntas, lusor, versus.

VII. Прочитайте, запам'ятайте правила вимови буквосполучень ngu, qu, ti, su: querella, sequester, equestris, antiquitas, aquīlo, colloquium, eloquentia, inquisitio, quadrivium, requies, quod, quasi, qualitas, quantitas, antiquus, quaestor, quaesitio, reliquiae, quis, propinquus, quid, quies, quintus, inquit, quattuor, Quirīnus, quinque, sanguis, bilinguis, angūlus, anguis, suus, singūli, suesco, Suetonius, suetus, consuetūdo, Suebus, persuadēre, linguātus, suavis, suasoria, declamatio, imitatio, invitatio, magnificentia, molestia, transactio, spatium, foederatio, emptio, natio, inspectio, petitio, actio, constantia, legitimatio, iurisdictio, modestia, ambitīosus, hostia, communicatio, conversatio, notitia, oratio, obligatio, depositio, creatio, excellentia, expeditio, expositio, hostis, indulgentia, gestio, legatio, quaestio, sanctio, ratio, relatio, reverentia, salutatio, sapientia, Attius, stultitia, bestia, ostium, vestio, Latium, initium.

VIII. Прочитайте, поясніть вимову грецьких буквосполучень: schema, Aeschylus, aether, amphitheatrum, theologia, Gracchus, Aristophānes, authenticum, Bacchus, bibliothēca, Charybdis, chronologia, cithāra, epiphonēma, metamorphōsis, Pythia, Tyrrhēnum, chirographum, charta, Christus, theca, nymp̄ha, character, thesis, syngrapha, emphyteusis, christiānus, rhetorīca, thesaurus, Theutonīcus, Rhenus, Ruthēni, archīvum, rhytmus, mythus, Thales, theca, rhombus.

IX. Прочитайте латинською мовою: Italia, Latium, Roma, Graecia, Athenae, Aethiopia, Thermopylae, Cyprus, Aegyptus, Rhodos, Olympia, Germania, Polonia, Roxolania.

Aenēas, Oedīpus, Calchas, Calypso, Amalthea, Prometheus, Deucalion, Pandora, Hercūles, Saturnus, Iuppīter, Neptūnus, Pluto, Vulcānus, Apollo, Mars, Mercurius, Aesculapius, Bacchus, Iuno, Vesta, Ceres, Diana, Minerva, Venus.

Gaius Iulius Caesar, Marcus Tullius Cicēro, Titus Maccius Plautus, Titus Lucretius Carus, Gaius Valerius Catullus, Quintus Horatius Flaccus, Publius Vergilius Maro, Publius Ovidius Naso, Porcius Cato Maior, Lucius Annaeus Senēca, Marcus Valerius Martialis, Gaius Plinius Secundus Minor, Publius Cornelius Scipio Africānus Maior, Gaius Sallustius Crispus, Publius Cornelius Tacītus, Decīmus Iunius Iuvenālis, Titus Livius.

Capitolium, Aventīnus, Palatīnus (Palatium), Quirinālis, Viminālis, Esquiliae (Esquilīnus), Caelius, Ianicūlum.

Reges Romāni: Romūlus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tullius, Tarquinius Superbus.

Menses: Ianuarius, Februarius, Martius, Aprīlis, Iunius, Iulius, Augustus, September, October, November, December.

Dies: dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Venēris, dies Saturni, dies Solis.

Capricornus, Aquarius, Pisces, Aries, Taurus, Gemīni, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpio, Sagittarius.

Caput Medusae, Erichtonius, Perseus, Andromēda, Cassiōpe, Pegāsus, Ursa Maior, Cepheus, Centaurus, Ursa Minor, Canis Maior, Canis Minor, Corōna Boreālis, Draco, Delphīnus, Lyra, Hercūles, Corōna, Via Lactea, Boōtes.

Alma mater. Civis Romānus. Senātus populusque Romānus. De iure. De facto. Post scriptum. Post dictum. Post factum. Urbs aeterna.

Tabŭla rasa. Terra incognĭta. Persōna grata. Persōna non grata. Per aspĕra ad astra. Sine ira et studio. Ferro ignique. Repetitio est mater studiōrum. Status quo. Status quo ante. Suum cuique. Vive valeque. Citius, altius, fortius. Otium post negotium. Tibi et igni. Alter ego. Contra spem spero. Dum spiro, spero. Memento mori. Anno Domĭni. Lapsus linguae. Lapsus calāmi. Volens-nolens. O tempora, o mores! Historia est magistra vitae. Cogĭto, ergo sum. Errāre humānum est. Salus populi – suprema lex. Veni, vidi, vici. Ars longa, vita brevis. Vox popŭli – vox dei. Audiātur et altĕra pars! Honōris causa.

X. Розташуйте слова в алфавітному порядку: herba, lupus, quid, urbanus, sacramentum, fabula, dominus, caput, materia, consul, populus, amicus, vita, sensus, extra, felix, barba, ritus, gracĭlis, Karthago, zincum, circus, elementum, lux, examen, familia, senex.

XI. Напишіть слова латинськими буквами: ораціо, кваттуор, сангвіс, екзамен, екзерцітус, донаціо, Юппітер, віктор, Юно, фльос, форензіс, Хрістус, Бакхус, вер, герес, рекс, унус, абакус, центум, схоля, кульпа, грація, аутумнус, гльоріа, Светоніус, цензус, цітаре, квіс, Януаріус, скрібере, тацере, Нептунус, характер, коемпціо, лінгва, поета, фабуля, ціто, ціркус, хомомільля, матер, оккупаціо, Юліус, кверкус, зона, люкс, спаціум, квінкве, ювентус.

Зразок: *ляпсус* – *lapsus*.

XII. Знайдіть латинські слова в «Енеїді» І. Котляревського, запишіть їх латинськими літерами:

IV.

46

«Енеус ностер магнус панус
І славний троянорум князь,
Шмигляв по морю, як циганус,
Ад те, о реке! прислав нунк нас.
Рогамус, доміне Латине,
Нехай наш капут не загине.
Пермітте жить в землі своїй,
Хоть за пекунії, хоть гратіс,
Ми дяковати будем сатіс
Бенефіценції твоєї.

47

О, рекс! будь нашим меценатом,
І ласкам туам покажи,
Енеусу зробися братом,
О оптіме! не одкажи;
Енеус принцепс єсть моторний,
Формозус, гарний і проворний,
Побачиш сам інноміне!
Вели акціпере подарки
З ласкавим видом і без сварки,
Що прислані через мене:

V.

101

І замахнувся на Евріала,
Щоб зняти головку палашем;
Тут храбрість Низова пропала,
І серце стало кулішем.

Біжить, летить, кричить щосили:
«Пеккатум робиш, фратер милий,
Невинному морс задаєш:
Я стультус, лятро, розбишака,
Неквіссімус і гайдамака;
Постій! невинну кров ллєш».

VI.

84

Еней, к добру з натури склонний,
Сказав послам латинським так:
«Латинус рекс єсть невгомонний,
А Турнус пессімус дурак.

І кваре воювать вам мекум?
Латинуса будь путо цекум,
А вас, сеньйорес, без ума;
Латинусу рад пацем дарє,
Пермітто мертвих поховаре,
І злости корам вас нема.

85

Один єсть Турнус ворог меус,
Сам ерго дебет воювать;
Велять так фата, ут Енеус
Вам буде рекс, Аматі зять.
Щоб провести ад фінєм беллюм,
Ми зробим з Турнусом дуеллюм,
Про що всіх сангвіс проливать
Чи Турнус буде, чи Енеус,
Укажеть глядіус, вель деус,
Латинським сцєптром управлять.

XIII. Поставте і поясніть знак наголосу: Seleucus, auditorium, argumentum, extrēmus, monachus, libertas, gloria, collegium, tabŭla, complexus, expansio, sevērus, Martius, consultum, Sagittarius, pontīfex, clepsydra, thesaurus, concordia, candella, latebra, civītas, testamentum, petitio, Aurōra, contraho, amoenus, exemplar, victoria, humānus, currīculum, November, metallum, oleum, labyrinthus, Olympia, extraho, appello, autumnus, voluntas, Mercurius, exerceo, December, tenebrae, tribūnal, laterna, illusio, caelestis, memoria, mysterium, civīlis.

Сразок: *pōpŭlus – syllaba brevis natura.*

XIV. Поясніть походження і значення термінів: а) акцент, акцентуація, вокалізм, консонантизм, силабічний, силабо-тонічний; б) гуманізм, екземпляр, апелювати, цивілізація, номінація.

E SAPIENTIA SAECULORUM

Alma mater. – Мати-годувальниця (рідний навчальний заклад).

Dictum factum. – Сказано-зроблено.

Et cet̃era (etc.) – І таке інше.

Exempli gratia. – Наприклад.

Persōna grata. – Бажана особа.

Persōna non grata. – Небажана особа.

Post dictum. – Після сказаного.

Post factum. – Після зробленого.

Post scriptum. – Після написаного.

Tabŭla rasa. – Чиста дошка.

Terra incognĭta. – Невідома земля.

Vive valeque. – Прощай і бувай здоровим!

ХАРАКТЕРИСТИКА ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ

Латинська мова – це індоєвропейська мова синтетичного типу, в якій граматичне значення виражається за допомогою флексій і формотворчих афіксів, чергування звуків і суплетивізму. Наприклад, *scribit* (він пише), *scribitis* (ви пишете); форма *amicum* (знахідний відмінок однини іменника *amicus*, *i*, *m* – друг).

У мовах аналітичного типу слово виступає лексичною одиницею, а граматичні зв'язки передають службові слова.

У мовах синтетичного типу зустрічаємо аналітичні форми. Наприклад, часи системи перфекта пасивного стану, I і II описові дієвідміни в латинській мові. Аналітичні форми в класичній латинській мові не змінювали загального синтетичного характеру мови.

До синтетичних мов належать: українська, польська, чеська, німецька та ін., до аналітичних – англійська, французька та ін.

ЧАСТИНИ МОВИ (PARTES ORATIONIS)

Частини мови поділяються на змінні й незмінні (самостійні та службові).

Змінні (самостійні) частини мови:	Незмінні (службові) частини мови:
іменник – <i>nomen substantivum</i> прикметник – <i>nomen adiectivum</i> займенник – <i>pronomen</i> числівник – <i>nomen numerale</i> дієслово – <i>verbum</i>	прислівник – <i>adverbium</i> прийменник – <i>praepositio</i> сполучник – <i>coniunctio</i> частка – <i>particula</i> вигук – <i>interiectio</i>

Порівняйте назви частин мови в латинській і сучасних європейських мовах.

Латинська	Англійська	Німецька	Французька	Іспанська	Польська
nomen substantivum	noun	Substantiv	nom, substantif	sustantivo	rzeczownik
nomem adiectivum	adjective	Adjektiv	adjectif	adjetivo	przymiotnik
pronomen	pronoun	Pronomen	pronom	pronombre	zaimek
nomen numeralē	numeral	Numerale	numeral	numeral	liczebnik
verbum	verb	Verb	verbe	verbo	czasownik
adverbium	adverb	Adverb	adverbe	adverbio	przysłówek
praepositio	preposition	Präposition	préposition	preposición	przyimek
coniunctio	conjunction	Konjunktion	conjonction	conjunción	spójnik
particula	particle	Partikel	partie	partícula	partykuła
interiectio	interjection	Interjektion	interjeccion	interjección	wykrzyknik

LECTIO TERTIA

*Quidquid discis, tibi discis
Все, що вчиш, собі вчиш*

Тема: Дієслово: граматичні категорії, основні форми та основи дієслова. Поділ на дієвідміни. Теперішній час дійсного способу активного стану. Наказовий спосіб

ГРАМАТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ДІЄСЛОВА

У латинській мові дієслово (**verbum**) має граматичні категорії часу, способу, стану, особи, числа.

Tempus (час): дієслівна система латинської мови налічує шість часів в індикативі.

До системи часів **інфекта** (недоконаного виду) належать: **Praesens** (теперішній час); **Imperfectum** (минулий час недоконаного виду); **Futūrum primum** (майбутній час недоконаного виду).

До доконаних часів (часів системи **перфекта**) належать: **Perfectum** (минулий час доконаного виду); **Plusquamperfectum** (давноминулий час); **Futūrum secundum** (майбутній час доконаного виду).

Modus (спосіб): **indicatīvus** (дійсний); **imperatīvus** (наказовий); **coniunctīvus** (умовний).

Genus (стан): **actīvum** (активний); **passīvum** (пасивний).

Persōna (особа): **prima** (перша) – я, ми; **secunda** (друга) – ти, ви; **tertia** (третя) – він, вона, воно, вони.

Numērus (число): **singulāris** (однина); **plurālis** (множина).

Coniugatio (дієвідміна): **prima** (перша); **secunda** (друга); **tertia** (третя); **quarta** (четверта).

Formae verbāles (дієслівні форми): **infinitīvus** (неозначена форма дієслова); **participium** (дієприкметник); **gerundium** (віддієслівний іменник); **gerundivum** (віддієслівний прикметник); **supīnum** (супін).

ОСНОВНІ ФОРМИ ДІЄСЛОВА. ДІЄСЛІВНІ ОСНОВИ

Латинське дієслово має чотири основні форми:

1-а особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (*persōna prima singulāris praesentis indicatīvi actīvi*), яка закінчується на **-o**.

1-а особа однини минулого часу доконаного виду активного стану (*persōna prima singulāris perfecti indicatīvi actīvi*), яка закінчується на **-i**.

Супін (*supīnum*) – віддієслівний іменник, який закінчується на **-um**.

Неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану (*infinitīvus praesentis actīvi*), яка закінчується на **-re**.

1-ша особа однини теперішнього часу	1-ша особа однини минулого часу	Супін	Неозначена форма	Значення
laudo	laudāvi	laudātum	laudāre	хвалити
doceo	docui	doctum	docēre	навчати
defendo	defendi	defensum	defendēre	захищати
punio	punīvi	punītum	punīre	карати

Усі чотири форми подають у словнику. Повністю записуємо тільки форму першої особи однини теперішнього часу активного стану, а далі – закінчення трьох інших форм. Наприклад, дієслово «хвалити» подано в словнику таким чином: *laudo, āvi, ātum, āre*.

ДІЄСЛІВНІ ОСНОВИ

Усі часові форми латинського дієслова утворюються від трьох основ: основи **інфекта** (*praesentis verbi*); основи **перфекта** (*perfecti*); основи **супіна** (*supini*).

Основу **інфекта** (*praesentis verbi*) визначаємо шляхом відкидання від неозначеної форми дієслова теперішнього часу активного стану закінчення **-re** в першій, другій, четвертій дієвідмінах, **-ēre** – у третій дієвідміні. Наприклад: *infinitīvus* – *laudāre* – основа інфекта *laudā-*; *docēre* – *docē-*; *defendēre* – *defend-*; *punīre* – *punī-*.

Основу **перфекта** визначаємо шляхом відкидання у 1-ій особі однини минулого часу доконаного виду активного стану закінчення **-i**. Наприклад: *laudāvi* – основа перфекта *laudāv-*; *docui* – *docu-*; *defendi* – *defend-*; *punīvi* – *punīv-*.

Основу **супіна** знаходимо, відкинувши від супіна закінчення **-um**. Наприклад: *laudātum* – основа супіна *laudāt-*; *doctum* – *doct-*; *defensum* – *defens-*; *punītum* – *punīt-*.

ДІЄВІДМІНИ (Coniugatiōnes)

Дієслова поділяються на чотири дієвідміни. Дієвідміну визначаємо за закінченням основи інфекта.

Основа інфекта закінчується:

– у I дієвідміні (**coniugatio prima**) на **-ā**: *muto, mutāvi, mutātum, mutāre* (змінювати) – *muta-*;

– у II дієвідміні (**coniugatio secunda**) на **-ē**: *doceo, docui, doctum, docēre* (навчати) – *doce-*;

– у III дієвідміні (**coniugatio tertia**) на приголосний, **-ī**, **-ū**: *scribo, scripsi, scriptum, scribere* (писати) – *scrib-*; *capio, cepi, captum, capere* (брати) – *capi-*; *struo, struxi, structum, ēre* (будувати) – *stru-*;

– у IV дієвідміні (**coniugatio quarta**) на **-ī**: *audio, audīvi, audītum, audire* (слухати) – *audi-*.

Практично дієвідміну латинського дієслова легко визначити за закінченням *infinitivus praesentis activi*:

– у I дієвідміні закінчення **-āre**, наприклад, *celebro, -āvi, -ātum, -āre* – святкувати (у трьох формах є **ā**).

– у II дієвідміні закінчення **-ēre**, наприклад, *deleo, -ēvi, -ētum, -ēre* – знищувати (у трьох формах є **ē**).

– у III дієвідміні закінчення **-ēre**, наприклад, *lego, legi, lectum, -ēre* – читати (коротке **ē** у формі інфінітива).

– у IV дієвідміні закінчення **-īre**, наприклад, *invenio, -veni, -ventum, -īre* – знаходити (довге **ī** у формі інфінітива).

На основі чотирьох дієвідмін латинського дієслова утворилися основні дієвідміни у французькій мові. Від латинських дієслів першої дієвідміни походять дієслова першої групи на **-er**: *ornāre* → *orner*. Від дієслів другої дієвідміни на **-ēre** утворилися дієслова

третьої групи на -oir: *debēre* → *devoir*. Від дієслів третьої дієвідміни на -ēre походять дієслова третьої групи, інфінітив яких закінчується на -re. При утворенні цих дієслів тематичний голосний (ē) випадає: *mittēre* → *mettre*. Від дієслів четвертої дієвідміни походять у французькій мові дієслова другої групи на -ir: *sentīre* → *sentir*. У французькій мові зберігається значення латинських дієслів (крім лексеми *mettre*).

ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО СТАНУ (*Praesens indicatīvi actīvi*)

Теперішній час дійсного способу активного стану утворюють додаванням до основи інфекта (*praesentis verbi*) особових закінчень активного стану:

Singulāris	Plurālis
1.-o	1.-mus
2.-s	2.-tis
3.-t	3.-nt

Nota bene! Давні римляни віддавали перевагу означено-особовим реченням (тобто уникали вживання займенників першої та другої осіб у функції підмета), тоді як українська мова віддає перевагу в таких випадках двоскладним реченням з уживанням займенників-підметів; це варто враховувати при перекладах. Наприклад: *Male legunt*. – Вони погано читають.

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ОСОБОВИХ ФОРМ PRAESENTIS INDICATĪVI ACTĪVI

1. У дієсловах II дієвідміни особові закінчення додаємо до основи інфекта.

2. У першій особі однини дієслів першої дієвідміни відбулося злиття кінцевого голосного основи -ā із особовим закінченням -o: -ā + -o = -o (*laudāo* = *laudo* – я хвалю).

3. Дієслова III дієвідміни між основою та особовим закінчен-

ням мають **короткі тематичні голосні** для уникнення збігу приголосних:

а) перед **-s, -t, -m** – **-і-**;

б) перед **-nt** – **-ї-**.

4. У дієсловах IV дієвідміни в 3-ій особі множини додаємо сполучний **-ї-** за аналогією до III дієвідміни.

Відмінювання дієслів I – IV дієвідмін у Praesens indicatīvi actīvi

Coniug.	prima	secunda	tertia	quarta
Praesens indicatīvi actīvi				
Persona	Singulāris			
1.	laud-o	doce-o	defend-o	puni-o
2.	lauda-s	doce-s	defend-i-s	puni-s
3.	lauda-t	doce-t	defend-i-t	puni-t
	Plurālis			
1.	laudā-mus	docē-mus	defend-ī mus	puni-mus
2.	laudā-tis	docē-tis	defend-ī-tis	puni-tis
3.	lauda-nt	doce-nt	defend-u-nt	puni-u-nt

Nota bene! У латинській мові особові займенники в якості підмета здебільшого не вживаються. Особу визначаємо за особовим закінченням дієслова. Наприклад: *legit* – він (вона) читає, *mutas* – ти змінюєш, *audimus* – ми слухаємо etc.

Praesens indicatīvi дієслова *sum, fui, –, esse* (бути)

У латинській мові форми допоміжного дієслова *бути* чітко розрізняються за особами і числами. Дієслово *esse* може вживатися в реченнях як самостійний присудок або як дієслівна зв'язка в іменному складеному присудку.

Singulāris

1. **sum** – я є

2. **es** – ти є

3. **est** – він (вона, воно) є

Plurālis

1. **sumus** – ми є

2. **estis** – ви є

3. **sunt** – вони є

Nota bene! Від дієслова *esse* за допомогою префіксів утворюються похідні дієслова. Наприклад: *adsum, afui, –*, *adesse* – бути відсутнім; *adsum, adfui, –*, *adesse* – бути присутнім, допомагати; *desum, defui, –*, *deesse* – бракувати, не вистачати; *intersum, interfui, –*, *interesse* – перебувати серед, брати участь; *praesum, praefui, –*, *praeesse* – бути попереду, стояти на чолі; *possum, potui, –*, *posse* – могли. При відмінюванні цих дієслів змінюється лише дієслово *esse*, а префікс має незмінну форму.

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ (*Imperatīvus praesentis*)

Цей спосіб має форми 2-ої особи однини і 2-ої особи множини. Другу особу однини наказового способу утворюємо шляхом відкиданням від інфінітива теперішнього часу активного стану закінчення **-re** в усіх дієвідмінах. Другу особу множини наказового способу утворюємо додаванням до основи інфекта закінчення **-te** (в укр. *читай-те!*).

У дієсловах III дієвідмини в другій особі однини до основи інфекта додаємо закінчення **-e**, в другій особі множини між основою і закінченням **-te** з'являється сполучний голосний **-ī**.

Відмінювання дієслів I – IV дієвідмін в *imperatīvus praesentis*

Дієвідмини	Неозначена форма дієслова	Singulāris	Plurālis
I	laudāre	2. Lauda!	2. Laudā-te!
II	docēre	2. Doce!	2. Docē-te!
III	defendēre	2. Defend-e!	2. Defend-ī-te!
IV	punīre	2. Puni!	2. Punī-te!

Nota bene! Наказовий спосіб 2-ої особи однини від дієслів *ducere* – вести, *facere* – робити, *dicere* – говорити, *ferre* – нести – закінчується на приголосний: *Duc!* – Веди! *Fac!* – Роби! *Dic!* – Говори! *Fer!* – Неси!

Nota bene! Заперечну форму наказового способу утворюємо за схемою:

Singularis: допоміжне слово *noli* (Не смій!) + неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану;

Pluralis: допоміжне слово *nolite* (Не смійте!) + неозначена форма дієслова теперішнього часу активного стану.

Дієвідміни	Неозначена форма дієслова	Singularis	Pluralis
I	laudāre	2. Noli laudāre!	2. Nolite laudāre!
II	docēre	2. Noli docēre!	2. Nolite docēre!
III	defendēre	2. Noli defendēre!	2. Nolite defendēre!
IV	punire	2. Noli punire!	2. Nolite punire!

IMPERATĪVUS PRAESENTIS ДІЄСЛОВА-ЗВ'ЯЗКИ SUM, FUI, –, ESSE

Singularis

Es! – Будь!

Noli esse! – Не будь!

Pluralis

Este! – Будьте!

Nolite esse! – Не будьте!

Латинські префікси

Префіксальний словотвір продуктивний у латинській мові при утворенні дієслів. Префікси, що додаються до основи, не змінюють частину мови, до якої належить слово (дієслово залишається дієсловом, а іменник – іменником). Наприклад, *disco* – навчаюсь, *dedisco* – забуваю.

Найпродуктивніші латинські префікси та їх значення:

a-, ab-, abs- – вказує на віддалення. Префікс **a-** вживаємо перед приголосним, **ab-** – перед голосним: *amittēre* – відпускати.

ad- – вказує на наближення, приєднання: *advenire* – приходити. Кінцевий звук префікса – **d** повністю асимілюється перед **c, f, g, n, p, t**.

con- – вказує на зближення, з'єднання, має збірне значення. Префікс **co-** ставиться перед голосним та **h**, **con-** – перед **b, p, e**, кінцевий приголосний – **n** перед **l, m, r** повністю асимілюється: *componere* (*con* + *ponere*) – складати.

de- – вказує на відокремлення та рух зверху вниз: *deponĕre* – відкладати.

e-, ex- – вказує на вилучення, виключення, відокремлення: *expellĕre* – відштовхувати.

per- – позначає рух через що-небудь, досягнення, завершення дії: *perdomāre* – підкоряти.

prae- – вказує на положення попереду: *praedicĕre* – сповіщати заздалегідь.

re- – вказує на зворотний рух, повторення, поновлення: *remigrāre* – переселятися.

ВПРАВИ

I. Перекладіть граматичні терміни: *numĕrus singulālis, persōna tertia plurālis, modus indicatīvus, infinitīvus praesentis actīvi, coniugatio secunda, plusquamperfectum indicatīvi passivi, persona prima singularis, futurum primum indicatīvi actīvi.*

II. Порівняйте системи граматичних категорій дієслова латинської та інших відомих вам мов.

	латинська	українська	англійська	німецька	французька	польська
кількість дієвідмін						
особа						
число						
час						
спосіб						
стан						

III. Утворіть неозначену форму дієслів, визначте дієвідміну та основу *praesentis verbi*: *orno, defendo, audio, valeo, servio, taceo, ergo, facio, sedeo, disco, censeo, amo, credo, video.*

Зразок: *dico, dicĕre – coniugatio tertia, dic-*.

IV. Доповніть парадигму відмінювання дієслів:

Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
1. _____	1. _____	1. <u>dico</u>	1. <u>dicīmus</u>
2. _____	2. <u>ornātis</u>	2. _____	2. _____
3. <u>ornat</u>	3. _____	3. _____	3. _____
Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
1. _____	1. _____	1. _____	1. <u>venīmus</u>
2. <u>habes</u>	2. _____	2. _____	2. _____
3. _____	3. <u>habent</u>	3. <u>venit</u>	3. _____

V. Додайте до основи praesentis verbi відповідне особове закінчення: scrib – (вона пише), labora – (ми працюємо), erra – (ти помиляєшся), veni – (вони приходять), dic – (ви говорите), responde – (відповідайте), audi – (вона слухає), defend – (вони захищають), tace – (ви мовчите), servi – (ми служимо).

VI. Встановіть відповідність між дієслівною формою і перекладом:

credit	молись
respondēmus	вони хвалять
audis	він вірить
ora	ми відповідаємо
laudent	ти слухаєш
scribīte	ви вшановуєте
colītis	я зазначаю
laborāmus	пишіть
taces	ми працюємо
noto	ти мовчиш

VII. Запишіть речення «Latine lego», «Bene discere debeo», «Cogito, ergo sum» в усіх особах однини і множини.

VIII. Перекладіть дієслівні форми українською мовою: scribītis, scribunt, nolīte scribere, scribit, scribo; erras, noli errare, erro, errat, errāmus; servīte, servīs, servīre, servītis, serviunt; vidēte, vident, vidētis, video, vidēmus.

IX. Виконайте граматичний аналіз дієслів. Перекладіть українською мовою: venītis, credīmus, laudas, sunt, vincis, respondētis, serviunt, nolite audīre, vides, defendunt, laborāmus, lege, quaerunt, dic, tacētis, vivīmus, discit.

X. Доповніть речення: 1. Cogitat, ergo (esse). 2. Bene legit, sed male (scribēre). 3. Cum tacētis, (consentīre). 4. Qui bene audiunt, bene (discēre). 5. Audi et (scribēre). 6. Latīne legit et (scribēre). 7. Dum spiratis, (sperare). 8. Ego (legēre), vos (scribēre). 9. Qui scribit, bis (legēre). 10. Dum vivunt, laborāre (debēre). 11. Noli dicēre, si (nescire).

XI. Перекладіть речення українською мовою, проаналізуйте дієслівні форми: 1. Bene dicit. 2. Bene discēre debētis. 3. Bene dicītis, sed male agītis. 4. Non tacēre debes, sed respondēre. 5. Beāte vivēre est honeste vivēre. 6. Si scis, dic, si nescis, tace. 7. Dic, quod sentis, fac, quod dicis. 8. Cur male scribis? 9. Bene legis, sed male scribis. 10. Tacēre non debent. 11. Dum vivīmus, laborāre debēmus. 12. Nolīte tacēre, si dicēre debētis. 13. Noli dicēre, si nescis. 14. Noli audīre, quod dicit. 15. Audīte multa, dicīte pauca! 16. Fac, quod dico! 17. Dum vivītis, sperāre debētis. 18. Dum vivīmus, discēre debēmus. 19. Cogitāmus, ergo sumus. 20. Qui quaerit, repērit. 21. Nunquam errat, qui nihil agit. 22. Dum spirātis, sperātis. 23. Vide supra! 24. Bene audīte, quod narro. 25. Qui non laborat, non manducet. 26. Si bene laborātis, laudāmus. 27. Semper sperāre debes. 28. Uti sentiunt, ita dicunt. 29. Qui scribit, bis legit. 30. Primum discēre, deinde docēre.

XII. Перекладіть латинською мовою: читаємо, читаєш, читайте, читаю, читають; слухає, не слухайте, слухають, слухаєте, слухай; працюю, працюйте, працюємо, працюєш, не працюй; мовчиш, мовчи, не мовчіть, мовчимо, мовчите.

XIII. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Він добре читає. 2. Ми завжди повинні добре вчитися. 3. Що ти робиш? – Я читаю. 4. Хто добре слухає, той добре вчиться. 5. Що ви любите? – Ми любимо читати, писати і малювати. 6. Не пишіть погано. 7. Ти повинен завжди добре відповідати.

XIV. Доберіть слова, які походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських дієслів: credo, credīdi, creditum ēre (вірити); lego, legi, lectum, ēre (читати, збирати); respondeo, respondi, responsum, ēre (відповідати); scribo, scripsi,

scriptum, ěre (писати); valeo, valui, –, ěre (бути сильним, бути здоровим); curo, āvi, ātum, āre (турбуватися); porto, āvi, ātum, āre (переносити); noto, āvi, ātum, āre (зазначати); cremo, āvi, ātum, āre (палити); servo, āvi, ātum, āre (зберігати); servio, īvi, ītum, īre (служити); nomīno, āvi, ātum, āre (називати); amo, āvi, ātum, āre (любити); puto, āvi, ātum, āre (думати, вважати).

XV. Доберіть з української (англійської, німецької, французької) мови слова, що утворилися за допомогою латинського префікса de-, des-:

Зразок: англ.: deform, нім.: deformieren, франц.: deform, укр.: деформація.

XVI. З'ясуйте походження і значення термінів: а) імператив, індикатив, інфінітив, модальність, предикат, вербалізація, конотація, апелятив, детермінатив, дескриптивний; б) преференції, кредо, вето, опонувати, презентувати, орнамент, коригувати, демонструвати, ілюструвати, толерувати.

XVII. Визначте, від яких латинських дієслів походять терміни. Поясніть значення префіксів: конструкція, конвенція, інтервенція, процесія, пропозиція, депопуляція, конспірація, транспорт, провокація.

XVIII. Перекладіть латинські паремії: *Qui bene amat, bene castigat; Festina lente; Qui non laborat, non manducet*. Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Cogito, ergo sum.* – Я мислю – отже, я існую.
2. *Cum tacent, clamant.* – Коли мовчать, кричать.
3. *Damnant, quod intelligunt.* – Засуджують те, чого не розуміють.
4. *Debes, ergo potes.* – Ти мусиш, отже, можеш.
5. *Dicere non est facere.* – Сказати – ще не означає зробити.
6. *Divide et impéra!* – Розділяй і пануй!
7. *Dum spiro, spero.* – Доки живу – сподіваюсь.
8. *Errare humanum est.* – Людині властиво помилятися.
9. *Festina lente!* – Спіши поволі!
10. *Fide, sed cui, vide!* – Довіряй, але дивись кому!
11. *Nota bene! (NB!)* – Зверни увагу!

12. *Primum discere, deinde docere.* – Спочатку (самоmu) вчитись, потім вчити інших.

13. *Quae nocent, docent.* – Що шкодить, то вчить.

14. *Qui non laborat, non manducet.* – Хто не працює, той не їсть.

15. *Qui quaerit, repērit.* – Хто шукає – знаходить.

16. *Qui scribit, bis legit.* – Хто пише, той двічі читає.

17. *Qui tacet, consentit.* – Хто мовчить, той погоджується.

18. *Quidquid dicis, sibi dicis.* – Що ти вчиш, вчиш для себе.

19. *Quo vadis?* – Куди прямуєш?

20. *Sapere aude!* – Прагни до знань!

21. *Vade fortiter, vade feliciter.* – Іди сміливо, іди щасливо.

22. *Vive valeque.* – Прощай і бувай здоровий.

23. *Vivere est cogitare.* – Жити – це мислити.

24. *Vivere est militare.* – Жити – це боротися.

LECTIO QUARTA

Non scholae, sed vitae discimus
Не для школи, а для життя вчимося

Тема: Іменник: граматичні категорії, словникова форма, типи відмін. Перша відміна іменників. Друга відміна іменників. Прийменники. Сполучники. Синтаксис простого речення

Граматичні категорії іменника

У латинській мові іменник має граматичні категорії роду (*genus*), числа (*num̃erus*), відмінка (*casus*) і відміни (*declinatio*).

Рід (*Genus*): *masculīnum (m)* – чоловічий рід; *feminīnum (f)* – жіночий рід; *neutrum (n)* – середній рід.

Nota bene! Рід іменників у латинській мові визначаємо за значенням і за закінченням *Nominativus singularis*. За значенням до чоловічого роду належать назви істот чоловічої статі, назви річок і місяців: *nauta, ae, m* – моряк; *Tiber, is, m* – Тибр; *Februarius, ii, m* – лютий. До жіночого роду належать назви істот жіночої статі, назви міст, країн, островів і дерев: *puella, ae, f* – дівчинка; *Roma, ae, f* – Рим; *cerasus, i, f* – вишня. Окрім того, у латинській мові є іменники спільного роду (*genus commune*): *civis, is, m, f* – громадянин, громадянка.

Слід пам'ятати, що рід іменника в латинській мові не завжди співпадає з рідною мовою: *silva, ae, f* – ліс (чол. рід).

Число (*Num̃erus*): *singulāris* – одина; *plurālis* – множина.

Nota bene! Невелика кількість іменників вживається тільки в однині (*substantiva singularia tantum*): *valetudo* – здоров'я; або в множині (*substantiva pluralia tantum*): *liberi* – діти. Окремі латинські іменники мають різні значення в однині і множині: *littera* (sing.) – буква; *litterae* (plur.) – література.

Відмінок (*Casus*):

Nominatīvus (Nom.) – називний відмінок (хто? що?);

Genetīvus (Gen.) – родовий відмінок (кого? чого?);

Datīvus (Dat.) – давальний відмінок (кому? чому?);

Accusatīvus (Acc.) – знахідний відмінок (кого? що?);

Ablatīvus (Abl.) – аблатив, тобто орудно-місцевий відмінок (ким? чим? на кому? на чому? де? коли? звідки?);

Vocatīvus (Voc.) – кличний відмінок.

Nota bene! Латинський аблатив поєднав значення трьох самостійних індоєвропейських відмінків: **instrumentālis** (інструментальний або орудний відмінок) позначає знаряддя або засіб дії; **locatīvus** (місцевий відмінок) – місце дії; **ablatīvus** (віддільний відмінок) – предмет або особу, від якого щось віддаляється. **Ablatīvus** отримав назву від останнього значення.

Відміна (**Declinatio**)

Залежно від закінчення історичної основи латинські іменники поділяють на п'ять відмін (**declinatio**): перша відміна – основа на **-ā**, друга відміна – основа на **-ō/-ē**, третя відміна – основа на **приголосний звук** або **-ī**, четверта відміна – основа на **-ū**, п'ята відміна – основа на **-ē**.

Належність іменника до відміни практично визначається за закінченням родового відмінка однини (**genetīvus singulāris**).

Таблиця закінчень родового відмінка однини іменників

Declinatio	Gen. Sing.	Genus	Exemplum
prima	-ae	f, (m)	herba, ae, f (трава)
secunda	-i	m, n (f)	servus, i, m (раб); verbum, i, n (слово)
tertia	-is	m, f, n	rex, regis, m (цар); lux, lucis f (світло); ver, veris, n (весна)
quarta	-us	m, n (f)	fructus, us, m (плід); genu, us, n (покоління)
quinta	-ei	f, (m)	spes, spei, f (надія)

Словникова форма іменника

Іменники та інші змінні частини мови слід запам'ятовувати в основній (словниковій) формі. Для іменника це форми – Nom.

sing., Gen. sing. і під.

Наприклад: *terra, terrae, feminīnum* – земля; *popūlus, popūli, masculīnum* – народ; *verbum, verbi, neutrum* – слово.

Скорочена словникова форма запису: *terra, ae, f; popūlus, i, m; verbum i, n.*

Форма називного відмінка – це назва об'єкта чи явища позначуваного цим словом. За формою родового відмінка визначаємо відміну та основу.

Nota bene! Якщо від форми родового відмінка однини (**Genetivus singularis**) відкинути закінчення, то отримаємо основу, яка називається практичною (саме до цієї основи додаємо закінчення інших відмінків). Наприклад, практична основа іменника *terra, ae, f* – *terr-*, а історична – *terrā-*.

Таблиця відмінкових закінчень

SINGULĀRIS												
Відміна	I	II		III						IV		V
Рід	f	m	n	приголосний m, f, n		голосний n, (f)		мішаний m, f, n		m	n	f
Nom.	a	us, er, ir	um	різні (mf)	різні (n)	e, al, ar (n)	is (f)	is, es, x, s (m, f)	s (n)	us	u	es
Gen.	ae	i	i	is	is	is	is	is	is	us	us	ei
Dat.	ae	o	o	i	i	i	i	i	i	ui (u)	ui (u)	ei
Acc.	am	um	um	em	= Nom.	e, al, ar	im	em	= Nom.	um	u	em
Abl.	ā	ō	ō	ē	ē	ī	ī	ē	ē	ū	ū	ē
Voc.	= Nom.	e, er	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.	= Nom.
PLURALIS												
Відміна	I	II		III						IV		V
Рід	f	m	n	приголосний m, f, n		голосний n, (f)		мішаний m, f, n		m	n	f

Nom.	ae	i	a	es	a (n)	ia (n)	es (f)	es (m,f)	a (n)	us	ua	es
Gen.	ārum	ōrum	ōrum	um	um	ium	ium	ium	ium	uum	uum	ērum
Dat.	is	is	is	ibus	ibus	ibus	ibus	ibus	ibus	ibus	ibus	ēbus
Acc.	as	os	a	es	a	ia	es	es	a	us	ua	es
Abl.	is	is	is	ibus	ibus	ibus	ibus	ibus	ibus	ibus	ibus	ēbus
Voc.	æ	i	a	es	a	ia	es	es	a	us	ua	es

Nota bene!

Acc. sing. іменників п'яти відмін у чоловічому та жіночому роді закінчуються на **-m**, **Acc. plur.** – на **-s**.

Іменники середнього роду в 2-ій, 3-ій, 4-ій відмінах мають такі особливості:

– співпадають форм **Nom. sing.**, **Acc. sing.**, **Voc. sing.** та **Nom. plur.**, **Acc. plur.**, **Voc. plur.**

– **Nom. plur.**, **Acc. plur.**, **Voc. plur.** завжди закінчуються на **-a**.

Dat. і **Abl. plur.** в усіх відмінах завжди співпадають.

Voc. sing. в усіх відмінах збігається з **Nom. sing.**, за винятком іменників чоловічого роду другої відміни із закінченням **-us** у **Nom. Sing.**

ПЕРША ВІДМІНА (Declinatio prima)

До першої відміни належать іменники жіночого роду, які в **Gen. sing.** мають закінчення **-ae**, а в **Nom. sing.** закінчуються на **-ā**. Історична основа іменників першої відміни має закінчення **-ā**. Наприклад: *dea, ae, f* – богиня; *discipūla, ae, f* – учениця; *insūla, ae, f* – острів; *magistra, ae, f* – учителька; *memoria, ae, f* – пам'ять; *persōna, ae, f* – особа; *schola, ae, f* – школа; *scientia, ae, f* – знання; *terra, ae, f* – земля, країна; *victoria, ae, f* – перемога; *vita, ae, f* – життя.

До першої відміни належать також деякі іменники чоловічого роду, що позначають чоловічі професії, імена, назви народів, річок (пор. в українській мові іменники чоловічого роду на **-а**, **(-я)** теж належать до першої відміни: *Ілля, Микола, суддя* тощо): *agricōla, ae, m* – землероб; *collēga, ae, m* – колега; *athlēta, ae, m* – атлет; *nauta, ae, m* – моряк; *poēta, ae, m* – поет; *Numa, ae, m* – Нума;

Scythā, ae, m – скиф; *Sequāna, ae, m* – ріка Сена.

Casus	Singulāris			Plurālis		
Nom.	-ā	terr-a	земля	-ae	terr-ae	зёмлі
Gen.	-ae	terr-ae	землі	-ārum	terr-ārum	земель
Dat.	-ae	terr-ae	землі	-is	terr-is	землям
Acc.	-am	terr-am	землю	-as	terr-as	землі
Abl.	-ā	terr-ā	землею/ на землі	-is	terr-is	землями/ на землях
Voc.	-ā	terr-a	земле	-ae	terr-ae	землі

Nota bene! Іменники *filia* (дочка) та *dea* (богиня) в **Dat.** і **Abl. Plurālis** мають паралельні форми *filiabus*, *deabus*. Ці форми вживаються з метою родової диференціації. Наприклад: *deis et deabus* – богам і богиням.

У **Gen. Plurālis** іменники, які закінчуються на **-cōla** і **-gēna**, мають в поезії здебільшого флексію **-um** замість **-ārum** (*caelicolum*, *caelicolārum*).

Зразок відмінювання грецьких іменників

	Singulāris	Singulāris
Nom.	Antigōne	Aenēas
Gen.	Antigōnes	Aenēae
Dat.	Antigōnae	Aenēae
Acc.	Antigōnen	Aenēam
Abl.	Antigōne	Aenēā
Voc.	Antigōne	Aenēā

ДРУГА ВІДМІНА (Declinatio secunda)

До другої відміни належать іменники чоловічого і середнього родів, які в родовому відмінку однини закінчуються на **-i**. Іменники чоловічого роду в називному відмінку однини мають закін-

чення **-us, -er, -ir**, а середнього – **-um**. Наприклад: *amicus, i, m* – друг; *discipulus, i, m* – учень; *populus, i, m* – народ; *puer, ĕri, m* – хлопець; *liber, bri, m* – книга; *vir, viri, m* – чоловік, воїн; *bellum, i, n* – війна; *oppidum, i, n* – місто; *verbum, i, n* – слово.

До другої відміни належать також деякі іменники жіночого роду із закінченням **-us** у називному відмінку однини: а) назви країн, міст, дерев, островів: *Aegyptus, i, f* – Єгипет; *Rhodus, i, f* – Родос; *malus, i, f* – яблуня; *cerāsus, i, f* – вишня; б) загальні іменники: *atōmus, i, f* – атом; *humus, i, f* – земля, ґрунт; *methōdus, i, f* – метод та ін.

До другої відміни належать декілька іменників середнього роду із закінченням **-us** у називному відмінку однини: *virus, i, n* – отрута; *pelāgus, i, n* – море; *vulgus, i, n* – натовп, юрба.

Nota bene! Усі іменники середнього роду мають однакове закінчення (**-um**) в **Nominatīvus, Accusatīvus** і **Vocatīvus Singulāris**. У множині ці відмінкові форми закінчуються на **-a**.

Правило «середнього роду» запозичене сучасними слов'янськими мовами. Наприклад: «вікна відчинені», «помий вікна».

Зразки відмінювання іменників другої відміни

Caus	Singulāris			Plurālis		
	masculinum	neutrum		masculinum	neutrum	
Nom.	amīcus	liber	verbum	amīc-i	libr-i	verb-a
Gen.	amīc-i	libr-i	verb-i	amīc-ōrum	libr-ōrum	verb-ōrum
Dat.	amīc-o	libr-o	verb-o	amīc-is	libr-is	verb-is
Acc.	amīc-um	libr-um	verbum	amīc-os	libr-os	verb-a
Abl.	amīc-ō	libr-ō	verb-ō	amīc-is	libr-is	verb-is
Voc.	amīc-e	liber	verbum	amīc-i	libr-i	verb-a

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ ДРУГОЇ ВІДМІНИ

Іменники (прикметники), які в називному відмінку однини

закінчуються на **-er**, зберігають **-e** тільки в називному і кличному відмінках однини, в інших відмінках **-e** випадає. Порівняймо в українській мові: день – дня, вітер – вітру, палець – пальця, але: учитель – учителя, берег – берега, прогрес – прогресу.

Nota bene! Це правило не стосується таких іменників: *gener*, *i*, *m* – зять, *puer*, *i*, *m* – хлопець, *socer*, *i*, *m* – тесть, *vesper*, *i*, *m* – вечір.

Іменники чоловічого роду на **-us** у кличному відмінку однини мають закінчення **-e**. Пор. в українській мові: друже, народе, брате.

Власні чоловічі імена на **-ius**, **-cius**, **-aius** у Voc. sing. мають закінчення **-i**, **-ci**, **-ai**: *Pompeius* – *Pompei*, *Gaius* – *Gai*. Іменник *filius*, *ii*, *m* – син у кличному відмінку має форму *fili*.

Окремі іменники другої відміни в родовому відмінку множини зберігають давню форму на **-um** замість **-ōrum**. Зокрема: *nummus*, *i*, *m* – монета; Gen. plur. – *nummum*; *sestertius*, *ii*, *m* – сестерцій, срібна монета до 217 року до н. е., Gen. plur. – *sestertium*; *faber*, *bri*, *m* – майстер, Gen. plur. – *fabrum*.

Іменник **deus, i, m** – бог має особливу парадигму відмінювання:

Casus	Singulāris	Plurālis
Nom.	deus	dei (або di)
Gen.	dei	deum (або deōrum)
Dat.	deo	deis (або dis)
Acc.	deum	deos
Abl.	deō	deis (або dis)
Voc.	deus	dei (або di)

Відмінювання власних назв грецького походження

Nom.	Orpheus
Gen.	Orpheos (Orphei)
Dat.	Orphei (Orpheo)
Acc.	Orphea (Orpheum)
Abl.	Orpheo
Voc.	Orpheu

Ablativus loci з прийменником або без вживаємо як обставину місця. Якщо іменник локальної семантики має означення, то **Ablativus loci** вживаємо без прийменника: *loco citato* – у згаданому місці.

Найпоширені безприйменникові словосполучення в латинській мові: *terra marique* – на землі й на воді; *loco idoneo pugnare* – воювати у зручному місці.

Nota bene! У латинській мові назви міст у відповідь на запитання «звідки, куди, де?» вживають без прийменників. На запитання «звідки?» вживаємо **аблатив**: *Romā* (з Риму), на запитання «куди?» – **акузатив**: *Romam* (до Риму), *Athenas* (до Афін). Якщо урбанонім вживається у формі однини першої або другої відміни, то на запитання «де?» вживаємо родовий відмінок, в усіх інших випадках – **аблатив**: *Romae* (у Римі), *Carthagine* (у Карфагені).

На запитання «де?» ставиться родовий відмінок.

СУФІКСИ ІМЕННИКІВ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ

Іменники першої відміни утворюються від трьох основ: іменникової, прикметникової та дієслівної.

Від основи іменника за допомогою суфіксів **-ŭl-, -cŭl-, -ŏl-, -ell-** утворюються субстантиви з демінутивним (зменшувальним) значенням. Рід іменника при цьому не змінюється. Наприклад: *lingua, ae, f* – язик, мова – *lingŭla, ae, f* – язичок, *pars, partis, f* – частина – *particŭla, ae, f* – частинка, *filia, ae, f* – дочка – *filiŏla, ae, f* – донечка, *capra, ae, f* – коза – *capella, ae, f* – кізонька.

За допомогою суфікса **-īn-** утворюються іменники, які означають заняття, місце заняття, конкретну назву. Наприклад: *doctrīna, ae, f* – наука, вчення.

Від прикметникових основ за допомогою суфіксів **-i-, -iti-** утворюються іменники зі значенням властивості, прикмети. Наприклад: *avārus, a, um* – жадібний – *avaritia, ae, f* – жадібність, *concors, concordis* – згідний – *concordia, ae, f* – згода.

За допомогою суфікса **-ŭr-**, який приєднується до основи суфікса, утворюються іменники, що вказують на дію або результат дії. Наприклад: *struo, struxi, structum ěre* – будувати – *structŭra, ae, f* – структура.

Суфікси **-i-**, **-anti-**, **-enti-**, що додаються до основи інфекта, утворюють іменники, які означають абстрактні поняття. Наприклад: *intelligere* – розуміти – *intellegentia, ae, f* – розуміння.

СУФІКСИ ІМЕННИКІВ ДРУГОЇ ВІДМІНИ

Іменники другої відміни утворюються здебільшого від іменникових та дієслівних основ.

Від основи іменників за допомогою суфікса **-ari-** утворюються іменники чоловічого роду, що позначають професію або заняття: *secrētum, i, n* – таємниця – *secretarius, ii, m* – секретар, учасник таємних нарад.

Суфікси **-ŭl-**, **-ŏl-**, **-cŭl-**, додані до основи іменників, утворюють субстантиви з демінутивним значенням: *folium, i, n* – листок – *foliŏlum, i, n* – листочок, *ramus, i, m* – гілка – *ramŭlus, i, m* – гілочка.

За допомогою суфікса **-ari-** утворюються іменники другої відміни середнього роду, що позначають місце дії, приміщення, сховище: *tabella, ae, f* – дощечка, запис – *tabularium, ii, n* – архів.

Шляхом додавання суфікса **-ment-** до основи інфекта утворюються іменники середнього роду, що позначають знаряддя або результат дії: *ornāre* – прикрашати – *ornamentum, i, n* – прикраса.

За допомогою форманта **-ium** утворюються іменники середнього роду, зі значенням дії або стану: *studēre* – займатися – *studium, ii, n* – заняття.

За допомогою суфікса **-ori-** утворюються іменники середнього роду, що означають місце дії: *audio, īvi, ītum, īre* – слухати – *auditorium, ii, n* – аудиторія.

ПРИЙМЕННИКИ (Praepositīōnes)

Прийменники служать для зв'язку слів у реченні, вони показують залежність іменника, займенника, числівника від дієслова або інших слів. У латинській мові прийменники вживаються з акузативом, аблативом, акузативом і аблативом, рідко з генетивом.

1. Найуживаніші прийменники, що вживаються з акузативом:

ad – до, у, біля, для; **ante** – перед, попереду, до; **apud** – в, біля, близько, коло; **contra** – проти; **extra** – ззовні, поза, за; **infra** – нижче, під; **intra** – всередині, протягом; **inter** – між; **ob** – перед,

внаслідок; **praeter** – повз, крім; **per** – через, крізь; **post** – після, позаду; **prope** – біля; **trans** – через, за, по той бік; **supra** – вище, над. Наприклад: *ante coenam* – до обіду; *per annos* – протягом років; *prope oppidum* – біля міста; *trans fluvium* – через річку.

2. Найуживаніші прийменники, що вживаються з аблативом:
a (ab) – від; **de** – з, про, по; **e (ex)** – з, із; **pro** – попереду, перед, за, замість; **sine** – без; **cum** – з; **e (ex)** – із, з; **prae** – перед, через. Наприклад: *a pueris* – з дитинства; *cum amico* – з другом; *ex libris* – із книг; *sine cura* – без турботи.

3. Прийменники, що вживаються з акузативом і аблативом:
in – в, на, до; **sub** – під; **super** – над чим, на чому, на що.
 На питання **де?** керують аблативом, на питання **куди?** – акузативом. Наприклад: *in scholā* (Abl.) – у школі; *in scholam* (Acc.) – у школу.

Іменники **causa** і **gratia** в родовому відмінку вживаються як прийменники (заради, для). Будучи прийменниками, вони вимагають родового відмінка і ставляться після іменника: *pecuniae causa* – заради грошей; *honoris causa* – заради пошани; *exempli gratia* – для прикладу, наприклад.

Nota bene! Односкладові прийменники можуть стояти перед словами, якими вони керують, або після них: *cum periculo magno* / *magno cum periculo* – з великою небезпекою.

СПОЛУЧНИКИ (Coniunctiones)

Сполучники поєднують між собою слова й речення, виражаючи різні відношення між ними. Сполучники поділяються на сполучники сурядності й підрядності. За допомогою сурядних сполучників з'єднуються рівнозначні (незалежні, самостійні) речення. Сполучники підрядності виражають залежність підрядного речення від головного. Сурядні сполучники можна поділити на єднальні, розділові, протиставні, причинні, наслідкові.

1. Єднальні: **et**, **atque**, **ac**, **-que** – і; **nec** – і не; **etiam** – також, навіть; **neque** – і не; **quoque** – також. Сполучник **-que** пишеться разом зі словом, до якого відноситься: *terra marique* – на суші і на морі.

2. Розділові: **aut**, **seu**, **sive**, **-ve**, **vel** – або. Сполучник **-ve** ста-

виться після слова і пишеться з ним разом: *unus pluresve* – один або більше.

3. Протиставні: **sed, verum** – але; **vero, autem** – а, все ж; **tamen** – однак; **at** – але, навпаки; **atque** – також, і.

4. Причинні: **nam, enim, namque, etēnim** – або, адже ж, тому що, бо.

5. Наслідкові: **itāque, igitur, ergo** – отже, таким чином, тому.

Підрядні сполучники:

1. Означальні: **ubi** – де; **quo** – куди; **unde** – звідки.

2. У підрядних додаткових реченнях (з кон'юнктивом) вживаються: сполучники: **ut** – щоб, що; **ne, quin** – щоб не, що не.

3. У підрядних питальних реченнях (з кон'юнктивом) вживаються: **ubi** – де; **quo** – куди; **unde** – звідки.

4. У підрядних реченнях мети (з кон'юнктивом) вживаються: **ut** – щоб; **ne, neve** – щоб не; **quin** – щоб.

5. У підрядних реченнях причини, наслідку, умови вживаються: **quod, cum** – тому що, **quando, quandoquidem** – тому що, бо; **ut** – так що; **ut non** – так що не; **quin** – що не; **si** – якщо, якби; **nisi, sin, si non** – якщо не.

Подвійні (парні) сполучники:

У латинській мові єднальні (*copulativae*) та розділові (*disiunctivae*) сполучники часто подвоюються.

До подвійних єднальних належать такі сполучники: **et – et (et – que); cum – tum; qua – qua**; (перекладається: і – і; як – так і); **non solum (modo) – sed (verum) etiam** (не тільки – але і).

До заперечних подвійних сполучників належать: **neque (nec – nec); neque – nec** (ні – ні).

До стверджувальних і заперечних відносяться: **et – neque** (з одного боку – з другого боку ні); **neque – et** (з одного боку ні – з другого боку).

До розділових відносяться: **aut – aut; vel – vel; sive – sive** (або – або).

СИНТАКСИС ПРОСТОГО ПОШИРЕНОГО РЕЧЕННЯ

Порядок слів латинського простого поширеного речення класичного періоду відносно визначений:

- підмет (*subiectum*) здебільшого знаходиться на першому місці, присудок (*praedicatum*) – в кінці речення. Якщо присудок у реченні стоїть на першому місці, то на предикат падає логічний наголос (з погляду латинської мови це – інверсія);
- прямий додаток (*obiectum rectum*) виражається тільки знахідним відмінком без прийменника, стоїть ближче до присудка: *Pater pueris fabulam narrat*;
- узгоджене означення (*attributum*) ставиться здебільшого після означуваного слова: *persōna grata* (бажана особа), *terra incognita* (невідома земля);
- означення, виражене іменником у родовому відмінку, часто стоїть перед означуваним словом: *Scytharum terra* (країна скифів);
- особові займенники при дієсловах здебільшого не вживаються, оскільки їх роль виконують особові закінчення дієслова: *Linguam Latinam discimus*;
- дієслово **sum, fui, – , esse** (бути) у значенні зв'язки не пропускається, за винятком приказок, прислів'їв і сентенцій;
- іменна частина складеного присудка ставиться в називному відмінку та узгоджується з підметом речення: *Neptunus fluviorum deus est*;
- заперечення при дієсловах не змінює дієслівного керування і конструкції речення;
- у латинському заперечному реченні може бути тільки одне заперечення, враховуючи заперечні слова – займенники і прислівники: *Nemo audit*.

При запозиченні латинських іменників першої відміни сучасними мовами відбуваються такі зміни:

– у французькій мові кінцевий голосний **-a** завжди переходить в **-e**, а формант **-entia** – в **-ence**: *familia* → *famille*, *natūra* → *nature*, *scientia* → *science*;

– в англійській мові закінчення **-a** переходить в **-e**, **-ia** → **y**, формант **-ntia** → **-nce**, а **-ura** → **-ure**: *gloria* → *glory*, *scientia* → *science*, *natūra* → *nature*;

– в німецькій мові формант **-ia** переходить в **-ie**, в інших запозиченнях кінцеве **-a** здебільшого зникає: *familia* → *Familie*, *natūra* → *Natur*, *cultūra* → *Kultur*;

– в українській мові латинські іменники першої відміни здебільшого зберігають свою форму: *persona* → *персона*, *cultura* → *культура*.

Іменники грецького походження чоловічого роду на **-a** втрачають флексію при запозиченні сучасними українською і німецькою мовами: *athleta*, *ae*, *m* → укр. *атлет*, нім. *Athlet*.

При запозиченні українською мовою іменників чоловічого роду другої відміни на **-us**, **-ius** закінчення може як зберігатися, так і пропадати: *globus*, *i*, *m* (куля) – глобус, *focus*, *i*, *m* (вогонь) – фокус, але *medicus*, *i*, *m* (лікар) – медик, *Vaticanus*, *i*, *m* – Ватикан.

Іменники чоловічого роду на **-er** здебільшого запозичені сучасними мовами у вигляді практичної основи: *minister*, *tri*, *m* (слуга) → міністр, *magister*, *tri*, *m* (вчитель, наставник) → магістр.

Іменники середнього роду на **-um** або зберігають флексію в запозичених українською мовою словах: *fatum*, *i*, *n* (доля) → фатум, *vacuum*, *i*, *n* (порожнина) → вакуум, або змінюють її на нульове закінчення: *argumentum*, *i*, *n* (доказ) → аргумент, *monumentum*, *i*, *n* (пам'ятник) → монумент.

В окремих випадках іменники середнього роду на **-um** змінюють в українській мові закінчення на **-a**: *oratorium*, *ii*, *n* (місце для молитви) → ораторія (музичний твір для хору, солістів і оркестру).

ВПРАВИ

I. Порівняйте системи граматичних категорій іменника латинської та інших відомих вам мов.

	латинська	українська	англійська	німецька	французька	польська
кількість відмін						
рід						
число						
вімінок						

II. Вкажіть зайве слово в кожному рядку:

1. nauta, incola, Numa, planta, agricola;
2. monumentum, puer, vir, templum, cerasus, gloria;
3. Cyprus, servus, amīcus, gladius, numērus, annus;
4. cerasus, prunus, pinus, amīcus, Aegyptus.

III. Запишіть відмінювання словосполучень: schola nova – нова школа, victoria clara – славна перемога, populus Romānus – римський народ, magister bonus – добрий вчитель, templum antiqum – римський храм.

IV. Доповніть речення: 1. Insūla nominatīvus singulāris est. Plurālis est ... 2. Deam accusatīvus singulāris est. Plurālis est ... 3. Terrae genētīvus singulāris est. Plurālis est ... 4. Persōnā ablatīvus singulāris est. Plurālis est ... 5. Puellae nominatīvus plurālis est. Singulāris est ... 6. Viārum genētīvus plurālis est. Singulāris est ... 7. Littēras accusatīvus plurālis est. Singulāris est ... 8. Deābus ablativus plurālis est. Singulāris est ... 9. Amīcum accusatīvus singulāris est. Plurālis est ... 10. Oppīdi genētīvus singulāris est. Plurālis est ... 11. Verbo datīvus singulāris est. Plurālis est ... 12. Popūli vocatīvus plurālis est. Singulāris est ... 13. Templōrum genētīvus plurālis est. Singulāris est ... 14. Pueros accusatīvus plurālis est. Singulāris est ... 15. Pericūlum nominatīvus singulāris est. Plurālis est ... 16. Filiō ablatīvus singulāris est. Plurālis est ...

V. Виконайте морфологічний аналіз іменників, перекладіть рідною мовою: silvārum, fabulam, terrā, plantis, scholae, victoriā, gloriam, linguae, verbis, popūle, amīco, agrum, discipūli, librō, templis, oppida, virum, dei.

VI. Поставте слова, подані в дужках, у відповідних відмінках, перекладіть речення українською мовою: 1. Italia est magna paeninsula (Eurōpa, ae, f). 2. Incolae insularum plerumque (nauta, ae, m) sunt. 3. Diana (silva, ae, f) et (luna, ae f) dea est. 4. Feminae herbis et plantis Vestae (ara, ae f) ornant. 5. Romani et Graeci (templum, i, n) deis aedificant. 6. (Discipūlus, i, m) multas fabūlas de bestiis legunt. 7. Praecipue fabūla de (lupus, i, m) et (agnus, i, m) Phaedri poētae nota est. 8. Lupus agnum apud (fluvius, ii, m) videt. 9. Aqua a (lupus, i, m) ad (agnus, i, m) fluit, sed lupus imprōbus clamat: «Cur mihi (aqua, ae, f) turbas?» et agnum misērum devōrat. 10. (Poēta, ae, m) lupum in fabūlis ut bestiam saevam pingunt.

VII. Перекладіть українською мовою: 1. Flora dea plantārum, Fauna dea bestiārum est. 2. Italia est patria linguae Latīnae. 3. Roma est in Italiā. 4. Sicilia insūla Europae est inter Italiam et Afrīcam. Incolae Siciliae nautae et agricōlae sunt. 5. Schola est via scientiārum. 6. Patria nostra Ucraina est terra Europae. 7. Romani castra vallo fossaque circumdant. 8. Honestā vita beāta est. 9. Patriam amāre et defendere debēmus. 10. Natūra nihil sine causā gignit. 11. Philosophia, philologia, physica, mathematica doctrīnae sunt. 12. Philosophia et historia magistrae vitae sunt. 13. Incolae Graeciae agriculturae student. 14. In periculo amici sunt prāsidium verum. 15. Rhenus agros Germanorum ab Helvetiis dividit. 16. Apud Romanos proverbium est: «Lupus non mordet lupum». 17. Inter bella et periculū non est locus otio. 18. Legimus libros poētārum Romae. 19. Viri patriam in periculis defendunt. 20. Invidia finitimōrum, inopia terrae, desiderium gloriae Romānis saepe causa bellōrum erat (*erat – минулий час від дієслова esse*). 21. Inimicitia populōrum est causa belli. 22. Discipūle, narra fabūlam Phaedri, poētae Romanōrum. 23. Romāni delent oppida et vicos Gallōrum. 24. Popūli Germaniae Mercurium deum colunt. 25. Lectio sine stilō vel calamō somnus est. 26. Fabulae et mythi antīqui vitam populōrum antiquōrum monstrant. 27. Magister discipūlis de templis Graecōrum et Romanōrum narrat. 28. Tempła, theatra et monumenta ornamenta oppidōrum sunt. 29. In chartā Italia formam calcei habet.

30. Roma condita est in Latiō in sinistrā ripā fluvii Tibēris saeculō octāvō ante aeram nostram.

VIII. Перекладіть тексти українською мовою. Виконайте граматичний аналіз виділених речень.

De Italia

Italia est magna paeninsula Europae. Incōlae Italiae antiquae agricōlae sunt. Incōlae insulārum et orārum nautae sunt. Terra fecunda incōlas Italiae alit. Roma in Italiā est. Causa magnae gloriae Romae antiquae est audacia incolārum. Roma antiqua non solum pugnis multis, sed etiam victoriis magnis clara est. Roma est patria non solum linguae Latīnae, sed etiam iurisprudentiae. Italia est patria poētārum. Iam antiquitus ibi eloquentia et historia florent.

De Scythis

Scythia terra longinqua et Asiae finitima est et natūram aspēram habet. Scythiae incōlae vitam duram et feram agunt. Nam casas non habent, sed continenter errant; in raedis cum femīnis totaque familia incōlunt et raedis omnia (yce) sua vehunt. Agriculturam non exercent sed capras magnā cum curā pascunt et in planitiis, herbārum plenis, incustoditas relinquunt; rapinas enim minime reformidant. Iustitiam religiōse observant, pecuniam non exoptant atque vitam delicatam contemnunt. Sagittis acūtis beluas necant et postea in aris hostias deis immolant. Solum contra accōlas aliquando pugnas committunt: ita patriam et familiam magnā cum audaciā defendunt.

De deabus antiquis

Graecae et Romānae deae multae sunt. Hera, Diāna, Minerva, Vesta clarae deae sunt. Hera regīna deārum et patrōna nuptiārum et matronārum est. Diāna est silvārum dea et regīna nymphārum est. Diana quoque lunae dea est. Dea sagittas portat atque sagittis feras vulnērat et necat. Cerva Dianae sacra est. Dea cervas a bestiis feris servat. Diana pudicitiam amat et puellas ante nuptias protegit; non solum silvārum dea est, sed etiam viārum.

Minerva sapientiae dea est et industriae, scientiārum, scholārum poētarumque patrōna est. Dea imprīmis magistris et discipulis favet. Poētae prudentiam Minervae laudant et statuas et aras deae rosis ornant. Minerva non solum sapientiae magna dea est, sed etiam pugnas amat. Minervae statuae galeā, loricā et hastā armatae sunt. In dextrā parvam statuam Victoriae tenet. Noctua et olea Minervae sacrae sunt. Minerva

Athenārum patrōna est: nam Athēnae patria philosophiae et litterārum sunt. Itaque Athenārum incōlae Minervam praesertim multas hostias immōlant; deae autem Atticae terra cara est et agricōlis oleārum et vineārum copiam praebet.

Vesta patriae et familiae patrōna est. Ante deae Vestae statuam ara est, rotunda et cava. In arā flamma sacra ardet. Deae aram innuptae puellae custodiunt et sacram flammam alunt: flamma in ara numquam cessat. Ad aram Vestae saepe veniunt matrōnae Romānae cum filiabus et aram ornant.

De Eurōpa antiqua

Eurōpa magna est atque multas insūlas paeninsulasque habet. Hispania, Italia et Graecia non insūlae, sed magnae Europae paeninsūlae sunt. Germania et Gallia neque insūlae neque paeninsūlae sunt. Britannia, Sardinia, Corsica, Creta, Siciliaque magnae insūlae sunt. Agricōlae insulārum terram magnā diligentīā arant. Multae villae in oris insulārum sunt.

Italia quoque terra Europae est. In Italiā Roma est. Roma gloriā suā terras complet, atque in ultimas terrārum oras pervenit. Romae fortūna magna est. Avaritia gloriae magnam fiduciam Romae incōlis dat atque pro patriā semper pugnant victoriamque obtinent. Audacia enim victoriam dat. Roma antiqua parva est, sed Albam delet. Deinde multis pugnis Etruriam et Campaniam vincit. Non divitiis, sed prudentiā et patientiā Roma superat, atque Italiam coloniis complet. Postea multas magnasque provincias in Eurōpā Roma habet.

Sicilia Romanārum provinciārum prima finitīma Italiae paenisūlae atque multis pulchrisque oris plena est. Terra fecunda incōlas Siciliae alit, nam insūla abundat uvā, olivā frugiferis variisque plantis. Non solum agricōlae, sed etiam nautae Siciliam incolunt. In insūla Sicilia multae coloniae Graecae sunt. In insulā Aethna est. Siciliae incōlae Aethnam timent, nam Aethnae flammae Siciliae terras saepe vastant. Sed incōlae Siciliam amant, nam est pulchra amoenaque insūla. Insūla est deis deabusque sacra: incōlae Proserpinam, agricultūrae deam, Vestam, familiae patrōnam, Minervam, cui (якій) olea et noctua sacrae sunt, colunt.

Graeciae incōlae paucas vias habent. Nautae Graeciae in oris Asiae atque Africae, Italiae, Siciliae, Galliae Hispaniaque multas clarasque colonias condunt. Syracūsae Massiliaque clarae coloniae Graecae

sunt. In Graecia autem multae Romae provinciae sunt: Thessalia, Aetolia, Boeotia, Attica, Achaia etc. In Attica erant Athenae, litterarum scientiarumque patria. Athenis litterae florent, Spartaee bellica constantia. In Attica olivae semper incolis pretiosae sunt, nam parva aridaque terra est. Olea erat grata Minervae deae.

Gallia erat quoque provincia Romana. In provincia Gallia densae silvae sunt atque in silvis multae saevaeque ferae. Celtae Galliae incolae sunt. Galliae nautae procellas non timent, itaque longinquam Britanniam, magnam insulam, saepe in scaphis petunt.

Germania ampla terra Europae, finitima Galliae est. Germaniae populi antiquitus agriculturae non student, litteras neglegunt, oppida non aedificant, sed in densis silvis casisque habitant. Filios non erudiunt ac plerumque non viri sed feminae familiae provident. Divitias et opulentiam amant, arma equosque diligunt, scuta figuris decorant. Contra finitimos bella gerunt et gladiis lanceisque magna cum audacia certant. In pugnis feminae cibum viris praebent, virorumque animos verbis excitant. Incolae Germaniae excelsam statuerant habent, in pugnis hastas et sagittas gerunt, galeas non habent. In Germaniam sunt quoque magnae densaeque silvae.

De populo Romano

Populus Romanus est populus Italicus antiquus. Latini, Sabini et Etrusci sunt etiam populi Italici antiqui. Latini, Sabini, Etrusci finitimi sunt populo Romano. Latini diu adversarii Romanorum sunt. Populus Romanus saepe bellat et vicos finitimorum delet et occupat. Rustici Latini et Sabini vicos suos amant et populum Romanum a vicis suis arcunt. Semper arare et bellare debent. Semper debent parati esse et adversarios arcere. Ab Etruscorum populo Romanos fluvius separat. Multi populi Etruscis parent. Postea Romani domini sunt Etruscorum et ceterorum populorum Italicorum.

De patria Romanorum

In Latio ante Romanos Latini sunt. Latini multa bella cum Romanis gerunt. Postrimo Romani Latinos vincunt et superant, et Romani et Latini in unum populum magnum coalescunt. Roma e vicis parvis initium capit, et Romani ibi insulas et villas magnas et multa templa aedificant. Non solum aedificia magna exstruunt, sed etiam vias multas summam cum diligentiam sternunt. Praeterea deis multas statuas in locis publicis disponunt. Saepe enim deos deasque laudant.

ІХ. Перекладіть латинською мовою: 1. Перемоги Риму, батьківщина латинської мови, богиня лісів, казки про тварин, на узбережжі Сицилії, римські провінції, жителі островів, країна Європи, народи Італії, римські храми, греки і римляни, боги і богині, у храмі, з народами Європи, господарі та раби, карають рабів, розповідає учням, перемоги римлян, у книгах, на землі та у воді, у школу, у школі. 2. Поети розповідають про перемоги Риму. 3. Діана є богинею місяця і лісів. 4. Мінерва – це богиня мудрості. 5. Іспанія та Британія є римськими провінціями. 6. На узбережжі Сицилії знаходяться грецькі колонії. 7. Учитель розповідає учням про перемоги римлян. 8. Римляни ведуть війну з численними народами стародавнього світу. 9. Господарі жорстоко карають рабів. 10. Греки і римляни вшановують численних богів.

Х. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських іменників: terra, ae, f (земля); patria, ae, f (батьківщина); herba, ae, f (трава); fabula, ae, f (байка); littēra, ae, f (буква); lingua, ae, f (мова, язик); via, ae, f (дорога); planta, ae, f (рослина); victima, ae, f (жертва); persona, ae, f (особа); candella, ae, f (свічка); memoria, ae, f (пам'ять); epistula, ae, f (лист); aqua, ae, f (вода); annus, i, m (рік); locus, i, m (місце); numērus, i, m (число); numma, ae, f (монета); officiū, ii, n (обов'язок); populus, i, m (народ); patronus, i, m (покровитель); animus, i, m (душа); initium, ii, n (початок); globus, i, m (куля); ventus, i, m (вітер); verbum, i, n (дієслово, слово); signum, i, n (знак); dominus, i, m (господар); gladius, ii, m (меч); astrum, i, n (зірка); folium, ii, n (листок); modus, i, m (спосіб).

Зразок: *fabūla*, ae, f (байка) – англ.: *fable*; нім.: *Fabel*; франц.: *fable*; укр.: *фабула*.

ХІ. З'ясуйте походження і значення термінів: а) алітерація, білінгвізм, екстралінгвальний, валентність, етнолінгвістика, субстантивація, паралінгвістика, транслітерація, номінатив, вокатив, локатив, суб'єкт, об'єкт, атрибут, предикат, аннали, анімізм, вокабула, германістика, романістика, лабіалізація, вербальний; б) академія, аудієнція, дисципліна, компетенція, диктатура, репатріація, доктрина, бестіарій, сцієнтизм, імперія, монумент, стагнація, субсидія, екслібрис, глобус, патронат, стипендія, популізм.

ХІІ. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський формант *-orum, -orium*.

Зразок: англ.: *auditorium*; нім.: *Auditorium*; франц.: *auditoire*; укр.: *аудиторія*.

ХІІІ. Перекладіть латинські паремії: *Aurora Musis amica*; *Asinus asinorum in saecula saeculorum*; *Barba crescit, caput nescit*. Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Ab equis ad asinos*. – З коней в осли.
2. *Ab ovo usque ad mala* (Horatius). – Від яйця аж до яблук (тобто від початку і до кінця).
3. *Ad Kalendas Graecas*. – До грецьких календ (тобто ніколи).
4. *Amat victoria curam*. – Перемога любить турботу.
5. *Amicitia vitam ornat*. – Дружба прикрашає життя.
6. *Anno Domini* (A.D.). – Року Божого.
7. *Aquam in mortario tendere*. – Товкти воду в ступі.
8. *Aquilam volare doces*. – Вчиш орла літати.
9. *Aurora Musis amica*. – Аврора (богиня ранкової зорі) подруга муз.
10. *Aut in scuto, aut cum scuto*. – Або на щиті, або зі щитом.
11. *Barba non facit philisophum*. – Борода не робить філософом.
12. *Bonum initium dimidium facti est*. – Добрий початок – це половина справи.
13. *Catullum in sacco emere*. – Купувати kota в мішку.
14. *Charta non erubescit*. – Папір не червоніє.
15. *Contra factum non est argumentum*. – Проти факту немає доказу.
16. *Cribro aquam haurire*. – Черпати воду решетом.
17. *De caelo in caenum*. – З неба в болото.
18. *De lingua stulta veniunt incommode multa*. – Від нерозумного язика багато неприємностей.
19. *Elephantum ex musca facere*. – Робити з мухи слона.
20. *Experientia est optima magistra*. – Досвід – це найкращий учитель.
21. *Habent sua fata libelli*. – Книжки мають свою долю.
22. *Haud semper errat fama*. – Чутка не завжди помиляється.

23. *Historia est magistra vitae.* – Історія – наставниця життя.
24. *Ibi victoria, ubi concordia.* – Там перемога, де згода.
25. *Ignorantia legis non est argumentum.* – Незнання закону не є доказом.
26. *Inter arma tacent Musae.* – Коли говорять гармати, музи мовчать.
27. *Lupus non mordet lupum.* – Вовк не кусає вовка.
28. *Mala herba cito crescit.* – Погана трава швидко росте.
29. *Margaritas ante porcos.* – Перли перед свиньми.
30. *Non vestimentum ornat virum, sed vir vestimentum.* – Не одяг прикрашає людину, а людина – одяг.
31. *Oleum camīno addēre.* – Підливати олії до вогню.
32. *Otium post negotium.* – Відпочинок після праці.
33. *Pecunia non olet.* – Гроші не пахнуть.
34. *Per aspēra ad astra.* – Крізь терни до зірок.
35. *Scientia potentia est.* – Знання – це сила.
36. *Sic transit gloria mundi.* – Так минає людська слава.
37. *Sine ira et studio.* – Без гніву і пристрасті.
38. *Verba movent, exempla trahunt.* – Слова повчають, приклади надихають.

LECTIO QUINTA

Scientia vincit tenebras
Знання перемагає нітьму

Тема: Прикметники першої групи. Займенникові прикметники. Особові займенники. Присвійні займенники. Зворотний займенник

ADJECTIVA PRIMAE ET SECUNDAE DECLINATIONUM

У словниках прикметники першої і другої відмін записують у трьох формах: повна форма чоловічого роду (-us/-er), закінчення жіночого (-a) і середнього (-um) родів. Наприклад: *longus*, -a, -um – довгий, -a, -e; *bonus* -a, -um – гарний, a, -e; *ruber, rubra, rubrum* – червоний, -a, -e. Прикметник слід запам'ятовувати у трьох формах: *masculinum* (чоловічий рід), *femininum* (жіночий рід), *neutrum* (середній рід), наприклад: *magnus, magna, magnum* – великий, -a, -e.

Основу прикметника знаходимо шляхом відкидання закінчення -a від форми називного відмінка однини жіночого роду: *magna* – *magn-*.

Прикметники першої групи відмінюються за зразком іменників відповідних відмін. При цьому прикметники жіночого роду мають відмінкові закінчення іменників першої відміни, а прикметники чоловічого і середнього родів відмінюються за другою відміною.

Nota bene! У латинській мові прикметники, на відміну від української мови, зберігають ознаки роду і в множині.

Singularis			
Cas./Gen.	m	f	n
Nom.	longus	longa	longum
Gen.	long-i	long-ae	long-i

LIBER LATINUS AD USUM PHILOLOGIAE STUDENTIIUM

Dat.	long-o	long-ae	long-o
Acc.	long-um	long-am	long-um
Abl.	long-ō	long-ā	long-ō
Voc.	long-e	long-a	long-um
Plurālis			
Cas./Gen.	m	f	n
Nom.	long-i	long-ae	long-a
Gen.	long-ōrum	long-ārum	long-ōrum
Dat.	long-is	long-is	long-is
Acc.	long-os	long-as	long-a
Abl.	long-is	long-is	long-is
Voc.	long-i	long-ae	long-a
Singulāris			
Cas./Gen.	m	f	n
Nom.	miser	miser-a	miser-um
Gen.	miser-i	miser-ae	miser-i
Dat.	miser -o	miser-ae	miser-o
Acc.	miser-um	miser-am	miser-um
Abl.	miser -ō	miser-ā	miser-ō
Voc.	miser	miser-a	miser-um
Plurālis			
Cas./Gen.	m	f	n
Nom.	miser-i	miser-ae	miser-a
Gen.	miser-ōrum	miser-ārum	miser-ōrum
Dat.	miser-is	miser-is	miser-is
Acc.	miser-os	miser-as	miser-a
Abl.	miser-is	miser-is	miser-is
Voc.	miser-i	miser-ae	miser-a

Nota bene! Прикметник вживаємо в постпозиції щодо означуваного слова та узгоджуємо з іменником у роді, числі й відмінку (але не обов'язково у відміні).

Для того, щоб узгодити прикметник з іменником, необхідно:

- визначити рід іменника (за словниковою формою);
- визначити групу прикметника;
- у словниковій формі прикметника знайти родові закінчення, що відповідає роду іменника;
- утворити необхідну форму прикметника, шляхом додавання до його основи родового закінчення.

Розглянемо узгодження прикметника *Romānus* (m), *Romāna* (f), *Romānum* (n) з іменниками *victoria*, *ae, f*; *popŭlus*, *i, m*; *templum*, *i, n*. Оскільки іменник *victoria* є жіночого роду, то означенням до нього слугуватиме форма *Romana* – *victoria Romāna*.

	Singulāris	Plurālis
Nom.	victoria Romāna	victoriae Romānae
Gen.	victoriae Romānae	victoriārum Romanārum
Dat.	victoriae Romānae	victoriis Romānis
Acc.	victoriam Romānam	victorias Romānas
Abl.	victoriā Romānā	victoriis Romānis
Voc.	victoria Romāna	victoriae Romānae

Оскільки іменник *popŭlus* є чоловічого роду, то означенням до нього слугуватиме форма *Romānus* – *popŭlus Romānus*:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	popŭlus Romānus	popŭli Romāni
Gen.	popŭli Romāni	populōrum Romanōrum
Dat.	popŭlo Romāno	popŭlis Romānis
Acc.	popŭlum Romānum	popŭlos Romānōs
Abl.	popŭlō Romānō	popŭlis Romānis
Voc.	popŭle Romāne	popŭli Romāni

Іменник *templum* належить до середнього роду (n). Закінчення прикметника для середнього роду прикметників першої групи **-um**: *templum Romanum*.

	Singulāris	Plurālis
Nom.	templum Romānum	templa Romāna
Gen.	templi Romāni	templōrum Romanōrum
Dat.	templo Romāno	templis Romānis
Acc.	templum Romānum	templa Romāna
Abl.	templō Romānō	templis Romānis
Voc.	templum Romānum	templa Romāna

Якщо іменник і прикметник належать до різних відмін, то вони відмінюються відповідно до своєї відміни. Наприклад, у словосполученні *collega bonus* іменник *collega* відмінюється за першою відміною, а прикметник *bonus* – за другою.

	Singulāris	Plurālis
Nom.	collēga bonus	collēgae boni
Gen.	collēgae boni	collēgārum bonōrum
Dat.	collēgae bono	collēgis bonis
Acc.	collēgam bonum	collēgas bonos
Abl.	collēgā bonō	collēgis bonis
Voc.	collēga bone	collēgae boni

СУФІКСИ ПРИКМЕТНИКІВ ПЕРШОЇ І ДРУГОЇ ВІДМІН

Шляхом додавання до основи іменника суфікса **-e-** утворюються прикметники першої групи, що вказують на матеріал, з якого виготовлено предмет або ознаку предмета за походженням: *ferrum*, *i*, *n* – залізо – *ferreus*, *a*, *um* – залізний.

Суфікси **-os-**, **-lent-** надають прикметникам значення «багатий якоюсь ознакою або мірою», а також вказують на схожість з чимось або середовище проживання: *aqua*, *ae*, *f* – вода – *aquosus*, *a*,

um – водний, водянистий; *globus, i, m* – куля – *globosus, a, um* – кулястий; *saxum, i, n* – скеля – *saxosus, a, um* – скелястий.

Прикметники з суфіксами **-in-, -ic-, -i-** мають значення приналежності, походження, відношення до предмета, місця: *mare, is, n* – *marinus, a, um* – морський; *pater, patris, m* – батько – *patrius, a, um* – батьківський; *civis, is, m, f* – громадянин – *civicus, a, um* – громадянський.

Суфікси **-ŭl-, -cŭl-, -ŏl-, -uscŭl-** надають прикметникам зменшувального значення або вказують на часткову наявність певних ознак: *parvus, a, um* – малий – *parvulus, a, um* – маленький; *luteus, a, um* – жовтий – *luteolus, a, um* – жовтуватий.

Шляхом додавання до основи супіна суфікса **-iv-** утворюються прикметники зі значенням ознаки: *ago, egi, actum, ěre* – робити, діяти – *activus, a, um* – діяльний.

Суфікси **-at-, -it-, -ut-** мають значення «багатий на щось, той, що має ознаку»: *barba, ae, f* – борода – *barbatus, a, um* – бородатий; *cornu, us, n* – ріг – *cornutus, a, um* – рогатий.

Шляхом приєднання до основи іменника суфікса **-an-** утворюються прикметники I-II відмін зі значенням якості або приналежності: *Roma, ae, f* – Рим – *Romanus, a, um* – римський.

ЗАЙМЕННИКОВІ ПРИКМЕТНИКИ (Adiectiva pronominalia)

У латинській мові є група слів, які поєднують риси прикметників і займенників. Їх називають займенниковими прикметниками. Adiectiva pronominalia у **Gen. Sing.** мають закінчення **-ius**, а у **Dat. Sing.** – **-i**. В інших відмінках вони відмінюються як прикметники першої-другої відміни. До займенникових прикметників належать: *unus, una, unum* – один, одна, одне; *solus, sola, solum* – єдиний, єдина, єдине; *totus, tota, totum* – весь, вся, все; *alter, altĕra, altĕrum* – другий, друга, друге (з двох); *uter, utra, utrum* – будь-який, будь-яка, будь-яке (з двох); *neuter, neutra, neutrum* – жоден, жодна, жодна (з двох); *alius, alia, alium* – інший, інша, інше; *ullus, ulla, ullum* – будь-який, будь-яка, будь-яке (з багатьох); *nullus, nulla, nulum* – жодний, жодна, жодне.

Зразок відмінювання

Singularis				Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	sol-us	sol-a	sol-um	sol-i	sol-ae	sol-a
Gen.	sol-ius	sol-ius	sol-ius	sol-ōrum	sol-ārum	sol-ōrum
Dat.	sol-i	sol-i	sol-i	sol-is	sol-is	sol-is
Acc.	sol-um	sol-am	sol-um	sol-os	sol-as	sol-a
Abl.	sol-o	sol-a	sol-o	sol-is	sol-is	sol-is
Voc.	sole	sola	solum	soli	solae	sola

ЗАЙМЕННИКИ
(Pronomīna)

Займенник – це самостійна повнозначна змінна частина мови, яка об'єднує слова, що вказують на предмети, ознаки, кількість, не називаючи їх, і відповідає на питання *хто? що? який? чий? скільки?* За значенням розрізняють такі розряди займенників: особові (*pronomina personalia*), вказівні (*pronomina demonstratīva*), зворотний (*pronomēn reflexīvum*), означальні (*pronomina determinatīva*), присвійні (*pronomina possessīva*), відносні (*pronomina relatīva*), питальні (*pronomina inrerrogatīva*), заперечні (*pronomina negatīva*), неозначені (*pronomina indefīnīta*).

ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ
(Pronomina personalia)

До розряду особових займенників у латинській мові належать: *ego* – я, *tu* – ти, *nos* – ми, *vos* – ви. Замість займенника третьої особи вживається один із вказівних займенників.

Nom.	ego	tu	nos	vos
Gen.	mei	tui	nostri (nostrum)	vestri (vestrum)
Dat.	mihi	tibi	nobis	vobis
Acc.	me	te	nos	vos
Abl.	me	te	nobis	vobis

Nota bene! Особові займенники в Gen. plur. мають дві форми. Перша форма має значення власне родового відмінка (кого?), друга вживається з метою виокремлення (з кого?): *nemo nostrum* – ніхто з нас.

У латинській мові називний відмінок особових займенників вживається лише при протиставленні: *Ego narro, tu audis.* – Я розповідаю, ти слухаєш.

Nota bene! Прийменник *cum* (Abl.) – ставимо після особових займенників і пишемо разом з ними: *tecum* – зі мною, *tecum* – з тобою, *nobiscum* – з нами, *vobiscum* – з вами.

ПРИСВІЙНІ ЗАЙМЕННИКИ (*Pronomina possessīva*)

У латинській мові є п'ять присвійних займенників: *meus, mea, meum* – мій, моя, моє; *tuus, tua, tuum* – твій, твоя, твоє; *suus, sua, suum* – свій, своя, своє; *noster, nostra, nostrum* – наш, наша, наше; *vester, vestra, vestrum* – ваш, ваша, ваше.

Присвійні займенники відмінюються за зразком прикметників I і II відмін. *Voc.sing* (кличний відмінок) займенника *meus* – *mi*: *Mi fili* – о, мій сину!

Зразок відмінювання присвійних займенників

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	meus	mea	meum	me-i	me-ae	me-a
Gen.	me-i	me-ae	me-i	me-ōrum	me-ārum	me-ōrum
Dat.	me-o	me-ae	me-o	me-is	me-is	me-is
Acc.	me-um	me-am	meum	me-os	me-as	me-a
Abl.	me-ō	me-ā	me-ō	me-is	me-is	me-is
Voc.	mi	me-a	meum	me-i	me-ae	me-a

Nota bene! Латинські присвійні займенники завжди відповідають особі підмета. Наприклад: *Amīcum meum amo.* – Я люблю свого (досл. мого) друга. *Amīcos nostros amamus.* – Ми любимо своїх (досл. наших) друзів.

У сучасних західноєвропейських мовах присвійний займенник також відповідає особі підмета. Наприклад:

- англ.: *I love **my** friend, he loves **his** friend;*
- нім.: *Ich liebe **meinen** Freund; er liebt **seinen** Freund;*
- франц.: *J'aime **mon** ami; tu aimes **ton** ami.*

ЗВОРОТНИЙ ЗАЙМЕННИК (Pronomen reflexivum)

Зворотний займенник вказує на відношення до діючої особи. Він не має форм називного відмінка, роду і числа. Зворотний займенник вказує на третю особу та має однакові форми в однині та множині.

Nom.	–
Gen.	sui
Dat.	sibi
Acc.	se
Abl.	se

Nota bene! Для вираження зворотності першої та другої осіб живимо відповідні особові займенники. Наприклад: *Omnia mea tecum porto.* – Я все своє ношу зі мною (дослівно).

ВПРАВИ

I. Доповніть парадигму відмінювання:

Singulāris		Plurālis	
Nom.	_____	Nom.	<i>atlethae Graeci</i>
Gen.	<i>atlethae Graeci</i>	Gen.	_____
Dat.	_____	Dat.	_____
Acc.	_____	Acc.	_____
Abl.	_____	Abl.	_____
Voc.	_____	Voc.	_____

II. Доберіть прикметники до іменників, перекладіть словосполучення:

popŭlus	vastum
forum	perītus
nauta	antiqua
liber	liber
terra	clarus

III. Узгодьте прикметники (присвійні займенники) з іменниками, запишіть відмінювання словосполучень: templum, *i, n* (Romānus, a, um); collēga, *ae, m* (bonus, a, um; noster, a, um); vir, viri, *m* (perītus, a, um); poēta, *ae, m* (Romānus, a, um); lingua, *ae, f* (antīquus, a, um); verbum, *i, n* (novus, a, um); victoria, *ae, f* (clarus, a, um; noster, tra, trum); amīcus, *i, m* (novus, a, um; meus, a, um); desiderium, *ii, n* (pius, a, um; tuus, a, um).

IV. Доповніть речення: 1. Sententia nova nominatīvus singulāris est. Plurālis est 2. Victoriā Romānam accusatīvus singularis est. Plurālis est 3. Populōrum antiquōrum genetīvus plurālis est. Singulāris est 4. Fabŭlas antiquas plurālis est. Singulāris est 5. Amīci mei nominatīvus plurālis est. Singulāris est 6. Deo antiquo datīvus singulāris est. Plurālis est 7. Bellō longō ablatīvus singulāris est. Plurālis est 8. Templā antiqua nominatīvus plurālis est. Singulāris est 9. Athlētae Graeci genetīvus singulāris est Plurālis est 10. Poētae Romano datīvus singulāris est. Plurālis est

V. Поставте словосполучення в запропонованих формах:
 popŭlus Romānus → **Dat. Sing.** → **Gen. Sing.** → **Voc. Sing.** → **Abl. Plur.**;
 amīca bona → **Acc. Sing.** → **Abl. Plur.** → **Gen. Plur.** → **Dat. Sing.**;
 oppidum antiquum → **Acc. Plur.** → **Dat. Sing.** → **Gen. plur.** → **Abl. Sing.**;
 poēta Graecus → **Voc. Sing.** → **Dat. Plur.** → **Gen. Sing.** → **Acc. Plur.**;
 magister noster → **Gen. Sing.** → **Dat. Plur.** → **Acc. Sing.** → **Gen. Plur.**

VI. Додайте відмінкові закінчення, перекладіть словосполучення українською мовою: deas magn..., amīcis bon..., agricolam Roman..., discipŭle bon..., sententiae nov..., Romam antiqu..., poētārum Graec..., muri alt..., pinos alt..., linguae antiqu..., puellis pulchr..., viae long..., in insŭlā ignot..., victoriā magn..., templōrum

Roman..., oppidis antiqu..., collēgas nostr..., deam Roman..., librum nov..., terra fecund..., filiae bon..., nautae perit....

VII. Доповніть речення відповідними займенниками, перекладіть українською мовою: Stulta es, Cornelia, quod ... Marcum amicum exspectas. Non ... stulta sum, sed ... stultae estis. Nam ... Marcum amo, itaque amicum libenter exspecto. ... Marcum amo, sed Marcus non solum ... amat, sed multas; non solum ... dona apportat, sed multis! Non multos amīcos amāmus et ab amicis dona exspectamus. Et amici ... dona apportant.

VIII. Перекладіть речення українською мовою: 1. Fabulae Romānae et Graecae bene vitam privātam et studia populōrum antiquōrum illustrant. 2. Scientia linguārum antiquārum necessaria est. 3. In Europā videmus reliquias castrōrum et oppidōrum Romanōrum antiquōrum. 4. Si multos amīcos habes, magnas divitias habes. 5. Interdum prudentia unūs (*Gen. sing.* до *unus*) viri totam patriam in magnis periculis servat. 6. Poetae antiqui victorias claras athletarum celebrant. 7. Divitiae magnae viris stultis nocent. 8. Tempia deōrum apud Romānos antiquos magnifica sunt. 9. Fabulae de Romūlo et Remo, de bello Troiāno, de claris oppidis Italiae nobis notae sunt. 10. Sibi parat malum, qui alteri parat. 11. Sapienter est vitiis aliēnis non autem suis discere. 12. Dum fortuna tibi ridet, multos amīcos habes. 13. De vobis et de vestris libēris cogitate. 14. Vita virorum clarorum est nobis magistra. 15. Mea verba cara tibi sunt. 16. Nemo nostrum sine vitiis est. 17. Non semper credimus tibi. 18. Quis nostrum numquam errat? 19. Natura nobis multa dona dat. 20. Vita tua periculorum plena est. 21. Magistra nobis de Roma narrat. 22. Non semper credimus tibi. 23. Consilium avi plenum sapientiae est. 24. Scientiae tibi et mihi necessariae sunt. 25. Aliēna vitia bene videmus, nostra – male. Unde proverbium: «Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt». 25. Non nobis nati sumus, sed patriae nostrae. 26. Mihi mei cari sunt, tibi tui. 27. Vos vestra delectant, nos nostra. 28. Malum est aliud dicere, aliud sentire. 29. Dic amicis de consiliis tuis. 30. Quod discis, tibi discis. 31. Vir doctus in se semper divitias habet. 32. Qui non est nobiscum, adversus nos est. 33. Tu mihi carus es. 34. Consilium nostrum rectum et necessarium est. 35. Non mihi soli vivo, sed etiam patriae.

IX. Перекладіть тексти українською мовою. Виконайте граматичний аналіз виділених речень.

De deis antiq̃uis

Graeci et Romāni multos deos deasque ut Neptūnum, Mercurium, Aesculapium, Vestam, Diānam, Minervam, Proserpīnam et cetēras sciunt et colunt. Imperium mundi Iuppiter, rex terrae et caeli, tenet.

Neptūnus, Saturni et Rheae filius, Oceani deus est et ventis atque procellis cum nymphis impērat. Neptūni vehicūlum magna concha est; equi marīni concham trahunt inter undas et deus immensum pelagus sic peragrat. Equōrum iubae caeruleae, oculus feri, ungulae aēneae sunt. Deus iussa dat non scaeptro sed fuscinā: fuscinā procellas suscitāt undasque sedat. Nautae dei benevolentiam donis et hostiis invocant quia vita in pelago in magno periculo est. Romāni Neptūno parva templa aedificant, tauros immolant et ante dei simulacra sic orant: «Neptune, Saturni et Rheae fili, undas placa, nautas adiuva».

Mercurium, deum mercatūrae, dei etiam pro nuntio habent. Mercurius volare potest, nam in petāso dei alae sunt. In manu caduceum habet, qui est symbolum commercii. Mercurius supra terras et undas volat et imperia deōrum nuntiat. Deus incōlis oppidōrum et vicōrum viam monstrat etiam animos mortuōrum ad infēros dedūcit.

Sub terrā Pluto et Proserpīna habitant. Romāni antiq̃ui deis inferōrum tauros nigros mactant.

Vesta dea focōrum domesticōrum est. Femīnae aram Vestae corōnis ornant et deae sacrificant. Romāni deae Vestae templa rotunda aedificant.

Medīci Aesculapium colunt et deum medicīnae putant. Graeci aras Aesculapii herbis et rosis ornant et gallos immolant.

Diāna, filia Latōnae, dea Lunae et regīna silvārum est. Cerva Diānae sacra est. Romāni Diānam bestiārum ferārum patrōnam putant.

Minerva, dea sapientiae, prudentiā et pudicitīā deas cetēras supērat. Minervae olīva et noctua sacrae sunt. Romāni etiam deam musīcae, medicīnae et poētārum patrōnam putant.

Romāni et Graeci templa pulchra et aras multas deis aedificant. Templa statuis magnificis et pictūris ornant.

De vulpecūla et hircō

Olim vulpecūla, dum in agris errat, propter imprudentiam in altum puteum decīdit. Magno cum studio ascendere ad summum temptat, sed nullo modo evadere potest. Forte ad puteum venit hircus sitiens, vulpecūlam videt et rogat: «Bona est aqua?». Statim vafra vulpecūla dolum parat et astute respondet: «Descende, amīce, et sitim (acc. Sing.

до sitis) tuam seda; aqua enim non solum liquida et frigida, sed etiam copiosa est». Stultus hircus dolum callidae vulpeculae non intelligit et periculi nescius in puteum incaute descendit. Tum vulpecula in eius (īoro) dorsum ascendit et facile ex puteo evādit. Miser hircus in obscuro umidoque loco solus manet et stultitiam suam frustra deplorat.

De vita rustica

Dura et laboriōsa in agris agricolārum vita est. Agricōlae enim ab aurora laborant, industriam ac diligentiam adhībent, patientiam et constantiam exercent: glaebras scindunt, plantas serunt, falculā spicas secant. Etiam feminae dant operam: aquam hauriunt ac mensas parant, lanam texunt. Puellae a pueritia agnos pascunt et baccas carpunt. Agricōlae cum filiis et filiabus in parvis casis habitant, et agricolārum filiae statuas ligneas deārum coronis spiceis magnā cum laetitiā ornant. Cum est vesper, agricolārum opera cessat; post cenam agricōlae apud flammam sedent: pulchras fabulas narrant. Interea dominae cum ancillis tractant albam lanam agnōrum et tunicas filiabus parant. Iam tenebrae adventant et obscurant silvam, sed in villa grata est vigilia.

De vera amicitia

Veri amīci semper rari sunt. Amicitia bonōrum firma et certa est. Amīcus amīco carus est. Amicitia vitam humanā ornat multis bonis. Amicitia improborum amicōrum non est certa. Mala exempla saepe erat causa magnōrum malōrum et multōrum vitiorum. In periculis amīci veri sunt praesidium firmum. Probi amīci sunt exempla industriae et diligentiae.

Epistula

Titus Corneliā, caram sponsam suam, salutat: Si vales, bene est, ego valeo. Ego nunc in vicō meō sum, tu es in oppidō tuō. Vita rustica valde me delectat. Vineae silvaeque amoenae mihi gratae sunt. Sed quam procul es a me! Valde doleo, quod non mecum es. Semper te desidero, semper tui memor sum. Tu quoque, mea Cornelia, mei memor es! Si tibi et tuis placet, mox nos visitāte! Nos, ego et mei, vos invitamus. Si etiam vobis gratum est nobiscum esse, ad nos properāte! Mox responde epistulae meae! Vale, mea vita!

X. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Мінерва є богинею справедливої війни. 2. Заможні римляни мають численних рабів. 3. Вчитель хвалить старанних учнів. 4. Учителка розповідає учням про римських богів. 4. Стародавня Греція є батьківщиною

науки і літератури. 5. Красиві храми і будівлі прикрашають Рим.

XI. Доберіть слова, які походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських прикметників і займенників: falsus, a, um (підроблений), magnus, a, um (великий), varius, a, um (різний), albus, a, um (білий), altus, a, um (високий), antiquus, a, um (стародавній), futurus, a, um (майбутній), necessarius, a, um (необхідний), liber, a, um (вільний), integer, gra, grum (недоторканий), sacer, cra, crum (священний), rarus, a, um (рідкісний), ego (я), noster, tra, trum (наш).

XII. Поясніть походження і значення термінів: а) експресивний, екстралінгвальний, латинізми, ад'ективація, атрибут; б) ординарний, нейтральний, тотальний, гуманний, альтернативний, медієвістика, абсурдний, фальшивий, нострифікація, магнат, пролонгований.

XIII. Доберіть слова з рідної (англійської, німецької, французької) мови, що мають латинський префікс ge-.

XIV. Перекладіть латинські паремії: *Umbram suam timere; Bonis nocet, qui malis parcit; Parvi liberi parvum malum.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Aliēna vitia in oculis habētus, a tergo nostra sunt.* – Чужі вади у нас перед очима, а свої – за спиною.

2. *Alter ego.* – Друге я.

3. *Avārus semper eget.* – Скнарі завжди мало.

4. *Bona fama est altērum patrimonium.* – Добра слава – це другий спадок.

5. *Carum, quod rarum.* – Любе те, що рідкісне.

6. *Circūlus vitiōsus.* – Зачароване коло.

7. *Corvi mali malum ovum.* – У поганого крука – погане яйце.

8. *Ex malis minima eligere oportet.* – З неприємностей треба вибирати найменшу.

9. *Fortūna caeca est.* – Доля сліпа.

10. *Fortūna tibi favet.* – Щастя тобі сприяє.

11. *Haeret mihi in summis labris.* – Це висить мені зовсім на краєчку губів.

12. *Hodie mihi, cras tibi.* – Сьогодні мені, завтра тобі.
13. *Ignavis semper feriae.* – Ліниві завжди мають свято.
14. *Imperāre sibi maxīmum imperium est.* – Володіти собою – найвища влада.
15. *In nullum avārus bonus est, in se pessīmus.* – Скупий не є добрим ні для кого, а найгіршим є для себе.
16. *Mala herba cito crescit.* – Бур'ян швидко росте.
17. *Nec sibi, nec altēri.* – Ані собі, ані іншому.
18. *Non multa, sed multum.* – Коротко, але змістовно.
19. *Nosce te ipsum.* – Пізнай самого себе.
20. *Nemo sine vitiis est.* – Нікого нема без вад.
21. *Omnia mea mecum porto.* – Усе своє ношу з собою.
22. *Parvi liberi, parvum malum.* – Малі діти – мале лихо.
23. *Per angusta ad augusta.* – Вузьким шляхом до слави.
24. *Piger ipse sibi obstat.* – Лінивий сам собі шкодить.
25. *Plenus venter non studet libenter.* – Ситий живіт неохоче вчиться.
26. *Semper tiro.* – Завжди новачок.
27. *Tibi et igni.* – Тобі і вогню.
28. *Tu viperam sub ala nutricas.* – Ти годуєш змію за пазухою.
29. *Umbram suam timere.* – Боятися своєї тіні.
30. *Vacua vasa plurimum sonat.* – Порожній посуд найголосніше дзвенить.
31. *Vade mecum.* – Простуй за мною (назва путівників).
32. *Vae soli.* – Горе самотньому.

LECTIO SEXTA

Nulla dies sine linea
Жодного дня без лінії

Тема: Теперішній час дійсного способу пасивного стану (Praesens indicativi passivi). Синтаксис пасивної конструкції. Ablativus auctoris. Ablativus instrumenti

У латинській мові перехідні дієслова (**verba transitiva**) можуть вживатися в пасивному стані.

Praesens indicativi passivi утворюємо додаванням до основи **praesentis verbi** особових закінчень пасивного стану:

Singulāris	Plurālis
1. -or	1. -mur
2. -ris	2. -mīni
3. -tur	3. -ntur

ОСОБЛИВОСТІ ВІДМІНЮВАННЯ

У першій особі однини першої дієвідміни кінцевий голосний основи **-a-** зливається з початковим голосним закінчення **-or**: a + or = or.

У дієслів третьої дієвідміни, починаючи з другої особи однини, з'являються єднальні голосні, а саме: **-ē-** – persona secunda singularis; **-u-** – persona tertia pluralis; **-i-** – persona tertia singularis, personae prima et secunda pluralis.

Дієслова четвертої дієвідміни в третій особі множини мають єднальний голосний **-u-**.

Coniugātio prima	Coniugātio secunda	Coniugātio tertia	Coniugātio quarta
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laud-or	1. doce-or	1. defend-or	1. puni-or

2. laudā-ris	2. docē-ris	2. defend-ē-ris	2. punī-ris
3. laudā-tur	3. docē-tur	3. defend-ī-tur	3. punī-tur
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. laudā-mur	1. docē-mur	1. defend-ī-mur	1. punī-mur
2. lauda-mīni	2. docē-mīni	2. defend-i-mīni	2. puni-mīni
3. lauda-ntur	3. docē-ntur	3. defend-u-ntur	3. puni-untur

Nota bene! Форми пасивного стану українською мовою перекладаємо описово (*describitur* – його/її описують, *defendor* – мене захищають) або за допомогою зворотної частки -ся (*describitur* – він/вона описується, *defendor* – я захищаюся).

Infinitivus praesentis passivi утворюється від основи інфекта за допомогою закінчення -ri у I, II, IV дієвідмінах, а в III дієвідміні – -i:

laudāre (хвалити) – *laudā-ri* (хвалитися);
docēre (навчати) – *docē-ri* (навчатися);
defendēre (захищати) – *defend-i* (захищатися);
punīre (карати) – *punī-ri* (каратися).

СИНТАКСИС ПАСИВНОЇ КОНСТРУКЦІЇ

Пасивні конструкції протиставлені активним за співвідношенням між діячем (виконавцем дії) та об'єктом дії, що знаходить своє вираження в структурі, центром якої є дієслово активного чи пасивного стану. У цьому випадку варіантними значеннями виступають актив і пасив, а інваріантним – реалізація дії її виконавцем. Так, в активних конструкціях логічний суб'єкт (діяч) і граматичний підмет збігаються (Учень читає книгу), а в пасивних – логічний суб'єкт (діяч) і граматичний підмет не збігаються (Книга читається учнем). У пасивній конструкції суб'єкт-виконавець є додатком (учнем), а об'єкт дії – підметом (книга).

При вживанні активної граматичної конструкції присудок ставиться в активному стані та вказує на дію, яка виконується носієм дії (підметом) і поширюється на об'єкт дії (прямий додаток).

При заміні активної конструкції на пасивну:

– прямий додаток стає підметом;

– підмет активної конструкції стає непрямим додатком в **ablatīvus**.

Nota bene! Якщо він позначає особу, то такий **ablatīvus** називається **ablatīvus auctōris** (*особи*) і вживається з прийменником **a, ab**, який не перекладаємо українською мовою, коли ж означає предмет – це буде **ablatīvus instrumenti** (*предмета*) без прийменника.

– присудок уживається в пасивній формі та узгоджується з новим підметом.

Actīvum	Passīvum
Discipulus librum legit. Учень читає книгу.	Liber a discipulō (abl. auctōris) legitur. Книга читається учнем.
Luna viam illustrat. Місяць освітлює дорогу.	Via lunā (abl. instrumenti) illustratur. Дорога освітлюється місяцем.

Nota bene! У латинській мові після дієслів зі значенням називати (*nominare, vocare, appellare*), вважати (*putare, existimare*), обирати (*creare*), робити (*facere*) вживаємо **Accusativus duplex** (акузатив прямого додатка та узгоджений з ним акузатив предиката): *Romani Neptunum deum fluviorum putant*. – Римляни вважають Нептуна богом річок. В українській мові акузативу присудка відповідає орудний відмінок.

У пасивній конструкції **Accusativus duplex** замінюємо на **Nominativus duplex**: *Neptunus a Romanis deus fluviorum putatur*. – Нептун вважається римлянами богом річок.

В англійській мові, якщо ми хочемо описати ситуацію з погляду об'єкта, на який спрямована дія, то перетворюємо його на підмет. Особу, яка є виконавцем дії, згадуємо після дієслова і вживаємо перед іменником прийменник **by**: **Breakfast is cooked by my mom**. – Сніданок готується моєю мамою.

У німецькій мові особу (предмет), що виконує дію, виражаємо додатком з прийменниками **von, durch** або **mit**. Прийменник **von** вживаємо в тому випадку, коли виконавцем дії є особа, колектив людей: **Das Auto wurde von meinem Vater repariert**. – Машину

відремонтував мій батько. Прийменник **mit** вживаємо тоді, коли додаток позначає предмет, знаряддя тощо: **Die Kontrollarbeiten werden mit dem roten Bleistift geprüft.** – Контрольні роботи перевіряються червоним олівцем. Прийменник **durch** – з назвами предметів і абстрактними поняттями: **Wir wurden durch laute Stimmen geweckt.** – Нас розбудили гучні голоси.

У французькій мові перед непрямым додатком у пасивній конструкції вживаємо прийменники **par** або **de**. Прийменник **par** позначає виконавця дії: **La table est couverte par la mère.** – Стіл застелений мамою. Прийменник **de** позначає в пасивній конструкції непрямий додаток, який не виступає безпосереднім виконавцем дії: **La table est couverte d'une nappe blanche.** – Стіл застелений білою скатертиною.

ВПРАВИ

I. Доповніть парадигму відмінювання:

Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
1. _____	1. <u>censeor</u>	1. <u>defendor</u>	1. _____
2. _____	2. _____	2. _____	2. <u>punīris</u>
3. <u>nominātur</u>	3. _____	3. _____	3. _____
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. _____	1. <u>censēmur</u>	1. <u>defendīmur</u>	1. _____
2. <u>nominamīni</u>	2. _____	2. _____	2. <u>punimīni</u>
3. _____	3. _____	3. _____	3. _____

II. Визначте дієслівні форми, перекладіть українською мовою: *laudamīni, describuntur, docēris, punītur, cingimur, signantur, legi, nominor, illustrāris, delēmur, vocatur, defenduntur.*

Зразок: *laudātur* – *laudo, āvi, ātum, āre* – *verbum, coniugatio prima, persōna tertia singulāris praesentis indicatīvi passīvi, його хвалять.*

III. Встановіть відповідність:

censēris	ми змінюємо
defenduntur	він хвалить
mutāmus	тебе карають
docetur	тебе оцінюють
punīris	захищатися
laudat	його навчають
ergo	слухайте
audīte	їх захищають
defendi	я помиляюся

IV. Замініть активну конструкцію пасивною, перекладіть речення: 1. Columnae altae tectum templi sustinent. 2. Poëtae antiqui bellum Troiānum describunt. 3. Romāni inimicos in proeliis vincunt. 4. Domīnus raro servos laudat. 5. Multa aedificia et templa forum Romānum cingunt. 6. Proverbia sapientiam populōrum antiquōrum exprimunt. 7. Romani Vestam, deam foci domestici, putant. 8. Agricōla agros colit. 9. Discipūli libenter mythos Graeciae antiquae legunt. 10. Nautae Neptunum, deum fluviōrum colunt. 11. Poëtae Graeci victorias claras athletarum celebrant. 12. Romūlus Romam condit. 13. Tribūnus ad castra captīvos ducit. 14. Romāni multa bella cum populīs finitīmis gerunt. 15. Romāni magnā cum curā hortos colunt.

V. Перекладіть речення українською мовою, виконайте граматичний аналіз дієслів: 1. Amīcus diu quaeritur, vix invenitur, difficīle servatur. 2. Avaritia neque copia, neque inopia minuitur. 3. Vici populōrum antiquōrum saepe incendiis delentur. 4. Contra verbōsos noli contendere verbis: sermo datur cunctis, anīmi sapientia – paucis. 5. Nemo debet bis puniri pro uno delicto. 6. Incōlae vici a Romānis agricōlae appellantur. 7. Diāna a Romānis dea silvārum putatur. 8. Etiam magna regna delentur. 9. In Romā antiquā iurisprudencia floret, idcirco Roma patria iurisprudentiae appellatur. 10. Statuae virōrum clarōrum rosis ornantur. 11. Nisi bene labōras, non laudāris. 12. Libris de claris factis popūli Romāni delectāmur. 13. Laudamini, femīnae, viri et pueri, si bene et recte laborātis. 14. Concordiā potentia amicōrum augētur.

15. Discordiā et malis factis amicitia minuītur. 16. Bona exempla imitāri debēmus. 17. Non amāmus bella; in bellis viri vulnerantur, oppīda occupantur, templa deōrum delentur, campi vastantur. 18. Tu ab amīcis tuis amāris, nam amīcus bonus es. 19. Fabūlae multae a poētis claris de deis antīquis narrāntur. 20. Patria nostra in periculis a viris honestis defendi debet. 21. Iucundum est amāri, non minus amāre. 22. Luna circum terram vertitur. 23. Ut salutātis, ita salutamīni. 24. Auxilium a bonis amīcis datur.

VI. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De Sparta

Sparta oppidum Graeciae antīquae est. Incōlae Spartae Lacedaemonii sive Spartāni appellantur. Oppīdum muros non habet, nam a viris firmis munītur et defenditur. Arma Lacedaemoniōrum scuta, hastae et gladii sunt. Puēri Spartāni in gymnasiis exercentur. Gymnasium schola patientiae et disciplīnae est. Pro praemio pueri corōnis laureis ornantur. Gymnasia in tutēla Mercurii sunt et simulācris dei ornantur.

De dea Fortūna

Fortūna dea a Romae incōlis colitur. In dextrā cornu copiae tenet, pecuniam, opulentiam, gloriam et potentiam fortuito spargit. Nam Fortuna caeca est, iustitiam omnino ignorat, misericordiae non obtemperat: nunc a puellis bona et prospera, nunc mala et adversa existimātur. Matrōnae puellaeque Fortūnam celebrant, aras dicant et deae benevolentiam invocant. Sed raro Fortūna vitam beātam parat, saepe inimicitiae et invidiae causa est.

De Galliae incōlis

Gallia a variis popūlis incolitur. Popūli Galliae linguā inter se differunt. Galli ab Aquitānis Garumna fluviō, a Belgis Matrōna et Sequana dividuntur. Helvetii reliquos Gallos virtute (*хоробістю*) praecedunt, quod fere cotidiānis proeliis cum Germānis contendunt. Undique loci natūra Helvetii continentur et non facile finitimis bellum inferunt. Itaque terram suam relinquere et alias Galliae terras petere statuunt. Aedui autem, popūli Romāni socii, a Helvetiis valde vexantur. Itaque auxilium a Romānis rogant. Diu cum popūlis Galliae bellum geritur tota Gallia a Romānis superatur.

De primis incōlis Latii

Ut antiqui poëtae narrant, primi Latii incōlae Fauni et Nymphae, silvārum dei deaeque, e duris truncis nati erant et rustīci viri. Postea deus Saturnus, ex Olympo pulsus, in Latium pervēnit, indigēnas per iuga montana dispersos congrēgat, terram aratro versāre, frumenta et hordea serēre, vineas instituēre docet: sic vita horrīda industriā sollertiāque mitigātur atque anīmi virōrum asperōrum assiduo studio agriculturae corroborantur. Post Saturnum, Faunus et Latinus, Fauni filius, regnum totius Latii obtinēbant. Dum Latīnus regnat, Aenēas, magnus Troiānus vir, strenuus in bello, in deos admōdum pius, ex patria profūgus propter Troiae incendium, cum parvā sociōrum turbā filioque Iulo ad Latīnas oras pervēnit, Latīnos eorumque socios bello vincit. Postea amicitiam cum Latīno iungit eiusque filiam in matrimonium ducit, oppīdum Lavinium condit, Troiānos et Latīnos magnā cum concordīā regit. Denīque Iulus Lavinium relinquit et Albam Longam, novum domicilium imperii, condit.

De Thesēo et Ariadna

In Cretā, ubi regnat Minos, Daedālus labyrinthum magnum aedificat. Labyrinthus a saevō monstrō Minotaurō custoditur. Aegēus, rex Attīcae, tribūtum pendet in Cretam. Septem pueros et septem puellas mittēre debet ad victīmas monstro. Misēri a Minotaurō statim devorantur. Thesēus, filius Aegēi, proponat sibi bestiam necāre et patriam ab horrīda poena liberāre. Itaque cum sociis suis in Cretam advēnit. Ibi Ariadna, filia Minois, adiuvāre Theseum constituit atque filum et gladium donat. In labyrinthō Thesēus alligat filum longum ad portam et ita certa via servātur. Gladio miro Minotaurum necat. Theseus fili auxilio ex labyrinthō venit.

Daphne et Apollo

In silvis Thessaliae habitat nympa Daphne. Daphne multis grata est, quod est pulchra. Multi nympham in matrimonium ducēre desiderant. Daphne autem matrimonium semper recusat. «Libēra esse desidero», dicit. «In silvis sola errāre amo; matrimonium recuso». In silvā propinquā autem parvus deus Cupīdo habitat. Per densam silvam errāre amat quoque Cupīdo. Olim Cupīdo in silvā ambulat; in pharetrā et sagittas aureas et sagittas plumbeas portat. Deus Phoebus Apollo puerum videt parvum. Apollo iocōse dicit, «Multas sagittas in tuā pharetrā portas, sed tuae sagittae bestias necāre non possunt.

Pharetram habes magnam, sed in pharetrā sunt parvae sagittae aureae et plumbeae». Celeriter sagitta aurea a Cupidine (Abl. до Cupido) mittitur. Sagitta vulnerat Phoebum. Mox Phoebus Apollo pulchram nympham Daphnen videt; statim deus nympham in matrimonium ducere desiderat. «Te amo, Daphne», dicit Phoebus. «Sagitta aurea parvi dei me vulnerat. Sum deus medicinae, sed nulla medicina me iuvare potest. Tu sola me iuvare potes. Te amo; te in matrimonium ducere desidero». Daphne territa per silvam properat. Apollo quoque properat. Denique Daphne properare non iam potest; territa nympa orat, «Servate me, di benigni. Mutate formam meam! Tum Phoebus grata non ero (буду)». Statim forma nymphae a deis benignis mutatur. Non iam comam, sed folia habet Daphne. Non iam brachia, sed ramos habet. Daphne est pulchra laurus. Apollo laurum pulchram spectat et dicit, «Non iam es nympa, sed te amo, Daphne. Mea laurus es, et corona laurea erit (буде) semper signum victoriae».

De Orpheo

Orpheus poeta lyrae sono etiam beluas mollit, commovet etiam saxa. Nuptiarum die (Abl. Sing. від dies) Orphei sponsa, pulchra nympa Eurydica, a vipera mordetur et ob venenum vitam amittit: multis cum lacrimis carum virum relinquit et ad Inferos, mortuorum domicilium, descendit. Diu Orpheus flet, cibum recusat, per silvas errat. Denique, quia sponsam revisere atque recuperare exoptat, ad Inferos descendit et ad solium Proserpinae, Inferorum reginae, accedit et lyra suaviter canit: mortuorum umbrae accurrunt, Cerberus, horridum monstrum, tacet, damnatorum supplicia cessant. Denique etiam Proserpinae animus commovetur et poetae vota a dea exaudiuntur: Euridica Orpheo redditur, sed in via ab Inferis ad terram vir oculos ad sponsam vertere non debet. Sed Orpheus propter magnum gaudium Proserpinae iussa negligit et incaute oculos vertit: statim Euridica in auram ex oculis viri evanescit et miser Orpheus frustra sponsam retinere temptat.

VII. Перекладіть речення активним і пасивним зворотами:

1. Різні народи населяють стародавню Галлію. 2. Гомер описує тривалу війну греків і троянців. 3. Фаустул виховує Ромула та Рема. 4. Ромул і Рем засновують Рим. 5. Римляни ведуть війну з народами Галлії. 6. Жінки і дівчата прославляють богиню Весту.

VIII. Доберіть слова, які походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, фран-

цузькій, румунській) від латинських дієслів: clamo, āvi, ātum, āre (кричати); valeo, valui, valitum, ēre (бути здоровим); dico, dixi, dictum, ēre (говорити); divido, divisi, divisum, ēre (розділяти); struo, struxi, structum, ēre (будувати); amo, āvi, ātum, āre (любити); credo, credidi, creditum, ēre (вірити); peto, petivi, petitum, ēre (просити); corrigo, rexi, rectum, ēre (виправляти); specto, avi, atum, are (дивитися).

IX. Доберіть слова, що утворилися в сучасних європейських мовах за допомогою латинського префікса inter-.

X. Поясніть походження і значення термінів: а) субстантивация, інтер'ективация, суплетивізм, постпозиція, препозиція, суб'єкт, об'єкт; б) портативний, наратив, консервант, сервіс, реформувати, компенсувати, номінувати, вербалізувати, декларувати.

XI. Перекладіть латинські паремії: *Aquilam volare doces; Carum, quod rarum; Domus propria – domus optima.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULŌRUM

1. *Amāre simul et sapere ipsi Iovi non datur.* – *Кохати і в той же час зберігати розум не дано навіть Юпітеру.*

2. *Avaritia neque copia, neque inopia minuitur.* – *Скупість не зменшується ні багатством, ні нестатками.*

3. *Cetera desiderantur.* – *Усе інше – бажане.*

4. *Cito turgens spuma dilabitur.* – *Шалений гнів швидко минає.*

5. *Clavus clavo pellitur.* – *Клин клином вибивають.*

6. *Contraria contrariis curantur.* – *Протилежне лікується протилежним.*

7. *Crudelis lacrimis pascitur, non frangitur.* – *Жорстока людина сльозами мішиється, а не зворушується.*

8. *De lana caprina rixari.* – *Про козину вовну сперечатися.*

9. *Diabolus non est tam ater, ac pingitur.* – *Не такий страшний чорт, як його малюють.*

10. *Doctus nemo nascitur.* – *Ніхто не народжується вченим.*

11. *Fabulis non explētur venter.* – *Шлунок байками не наповниш.*

12. *Igni probatur aurum, virtus miseria.* – *Золото випробовується вогнем, а вірність – нещастям.*

13. *Iniqua nunquam imperia retinentur diu.* – *Несправедлива влада недовговічна.*

14. *Lapis musco tegitur, qui non vertitur.* – Камінь мохом обростає, якщо його ніхто не повертає.

15. *Malo aliēno saepe docētur.* – Ми часто вчимося на чужій біді.

16. *Nam quod in iuventūte non discitur, in matūra aetāte nescitur.* – Чого не навчишся в молодості, того не знатимеш у зрілому віці.

17. *Nemo debet bis punīri pro uno delicto.* – Ніхто не мусить бути караним двічі за ту саму провину.

18. *Nolite iudicāre et non iudicatīni.* – Не осуджуйте, і вас не будуть осуджувати.

19. *Nullum pericūlum sine pericūlo vincitur.* – Жодна небезпека не долається без ризику.

20. *Paulatim summa petuntur.* – Не відразу досягнеш вершини.

21. *Pecant reges, plectuntur Achivi.* – Грішать царі, а страждають ахейці.

22. *Philosophia medetur animus.* – Дух виліковується філософією.

23. *Si vis amari – ama.* – Коли хочеш, щоб тебе любили – люби.

24. *Tertium non datur.* – Третього не дано.

LECTIO SEPTIMA

Teoria sine praxi sicut currus sine axi
Теорія без практики як віз без осі

Тема: Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів (Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi). Майбутній час недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів (Futūrum primum indicatīvi actīvi et passīvi)

МИНУЛИЙ ЧАС НЕДОКОНАНОГО ВИДУ ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО І ПАСИВНОГО СТАНІВ (Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi)

Imperfectum – це минулий час недоконаного виду, який виражає минулу тривалу дію. Вживається для вираження того, що в певний минулий час було звичаєм або повторювалось. Часто зустрічається в розповідях, переважно в описі місцевостей, звичаїв, міркувань діючих осіб, супутніх фактів тощо.

Imperfectum indicatīvi утворюється додаванням до основи **praesentis verbi** суфіксів **-ba-** (для першої та другої дієвідмін), **-eba-** (для третьої та четвертої дієвідмін) та особових закінчень активу або пасиву:

Imperfectum = основа **praesentis verbi** + **-ba-/eba-** + особові закінчення.

Activum			
Coniugatio prima	Coniugatio secunda	Coniugatio tertia	Coniugatio quarta
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laudā-ba-m	1. docē-ba-m	1. defend-ēba-m	1. puni-ēba-m
2. laudā-ba-s	2. docē-ba-s	2. defend-ēba-s	2. puni-ēba-s
3. ladā-ba-t	3. docē-ba-t	3. defend-ēba-t	3. puni-ēba-t

Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. lauda-bā-mus	1. doce-bā-mus	1. defend-ebā-mus	1. puni-ebā-mus
2. lauda-bā-tis	2. doce-bā-tis	2. defend-ebā-tis	2. puni-ebā-tis
3. laudā-ba-nt	3. docē-ba-nt	3. defend-ēba-nt	3. puni-ēba-nt
Passivum			
Coniugatio prima	Coniugatio secunda	Coniugatio tertia	Coniugatio quarta
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laudā-ba-r	1. docē-ba-r	1. defend-ēba-r	1. puni-ēba-r
2. lauda-bā-ris	2. doce-bā-ris	2. defend-ebā-ris	2. puni-ebā-ris
3. lauda-bā-tur	3. doce-bā-tur	3. defend-ebā-tur	3. puni-ebā-tur
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. lauda-bā-mur	1. doce-bā-mur	1. defend-ebā-mur	1. puni-ebā-mur
2. lauda-ba-mīni	2. doce-ba-mīni	2. defend-eba-mīni	2. puni-eba-mīni
3. lauda-ba-ntur	3. doce-ba-ntur	3. defend-eba-ntur	3. puni-eba-ntur

Nota bene! *Laudabam* – я хвалив, *laudabas* – ти хвалив, *laudabat* – він хвалив, вона хвалила, воно хвалило etc. *Laudabar* – мене хвалили, *laudabaris* – тебе хвалили, *laudabatur* – його / її хвалили etc.

Imperfectum indicativi дієслова *sum, fui, –, esse*

Singulāris

1.eram

2.eras

3.erat

Plurālis

1.eramus

2.eratis

3.erant

Nota bene! Перша особа однини на відміну від теперішнього часу має особове закінчення **-m**.

МАЙБУТНІЙ ЧАС НЕДОКОНАНОГО ВИДУ ДІЙСНОГО СПОСОБУ АКТИВНОГО І ПАСИВНОГО СТАНІВ

(Futūrum primum indicatīvi actīvi et passīvi)

Futūrum primum відповідає в українській мові майбутньому часові як доконаного, так і недоконаного виду. У головних реченнях перекладається майбутнім часом обох видів, залежно від змісту речення. У підрядних реченнях він означає майбутню дію, яка є одночасною з майбутньою дією головного речення, і перекладається майбутнім часом недоконаного виду.

Futūrum primum indicatīvi дієслів першої та другої дієвідмін утворюємо додаванням до основи **praesentis verbi** суфікса **-b-** і особових закінчень активного і пасивного станів. Слід звернути увагу, що при відмінюванні дієслів першої та другої дієвідмін, починаючи з другої особи однини, з'являються тематичні голосні **-ī-, -ē-, -u-**:

-ē- – persōna secunda singulāris passīvi;

-u- – persōna tertia plurālis actīvi et passīvi;

-ī- – в усіх інших особах, крім першої особи однини обох станів.

Coniugatio prima		Coniugatio secunda	
Actīvum	Passīvum	Actīvum	Passīvum
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laudā-b-o	1. laudā-b-or	1. docē-b-o	1. docē-b-or
2. laudā-b-i-s	2. lauda-b-ē-ris	2. docē-b-i-s	2. doce-b-ē-ris
3. lauda-b-i-t	3. lauda-b-ī-tur	3. docē-b-i-t	3. doce-b-ī-tur
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. lauda-b-ī-mus	1. lauda-b-ī-mur	1. doce-b-ī-mus	1. doce-b-ī-mur
2. lauda-b-ī-tis	2. lauda-b-i-mīni	2. doce-b-ī-tis	2. doce-b-i-mīni
3. laudā-b-u-nt	3. lauda-b-u-ntur	3. doce-b-u-nt	3. doce-b-untur

Майбутній час для дієслів **третьої** та **четвертої** дієвідмін утворюємо шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-a-** для першої особи однини та суфікса **-e-** для усіх інших осіб і особових закінчень.

Coniugatio tertia		Coniugatio quarta	
Actīvum	Passīvum	Actīvum	Passīvum
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. defend-a-m	1. defend-a-r	1. puni-a-m	1. puni-a-r
2. difend-e-s	2. defend-ē-ris	2. puni-e-s	2. puni-ē-ris
3. defend-e-t	3. defend-ē-tur	3. puni-e-t	3. puni-ē-tur
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. defend-ē-mus	1. defend-ē-mur	1. puni-ē-mus	1. puni-ē-mur
2. defend-ē-tis	2. defend-e-mīni	2. puni-ē-tis	2. puni-e-mīni
3. defend-e-nt	3. defend-e-ntur	3. puni-e-nt	3. puni-e-ntur

Nota bene! *Laudabo* – я буду хвалити, *laudabis* – ти будеш хвалити, *laudabit* – він, вона, воно буде хвалити etc. *Laudabor* – мене будуть хвалити, *laudaberis* – тебе будуть хвалити, *laudabitur* – його / її будуть хвалити etc.

Futurum primum indicatīvi дієслова sum, fui, –, esse:

Singulāris Plurālis

1.ero	1.erīmus
2.eris	2.erītis
3.erit	3.erunt

IMPERATĪVUS FUTŪRI

Цей спосіб передає виконання наказу в майбутньому й особливо часто вживається в юриспруденції. Форми другої та третьої особи однини наказового способу майбутнього часу утворюються додаванням до основи інфекта закінчення **-to**. У другій особі множини до основи інфекта додаємо закінчення **-tote**, а в третій особі множини – **-nto**.

Nota bene! У третій дієвідміні закінчення приєднуються за допомогою тематичного голосного **-i-** в другій особі та **-u-** – в тре-

тій особі. У четвертій дієвідміні в третій особі множини з'являється тематичний голосний **-u-**.

Coniugatio prima	Coniugatio secunda	Coniugatusi tertia	Coniugatio quarta
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
2. laudā-to!	2. docē-to!	2. defend-ī-to!	2. punī-to!
3. laudā-to!	3. docē-to!	3. defend-ī-to!	3. punī-to!
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
2. lauda-tōte!	2. doce-tōte!	2. defend-i-tōte!	2. puni-tōte!
3. lauda-nto!	3. doce-nto!	3. defend-u-nto!	3. puni-u-nto!

ВПРАВИ

I. Доповніть парадигму відмінювання:

Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. _____	1. <u>describēbar</u>	1. <u>censēbor</u>	1. _____
2. <u>pugnābas</u>	2. _____	2. _____	2. <u>audies</u>
3. _____	3. _____	3. _____	3. _____
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. _____	1. _____	1. <u>censebīmur</u>	1. _____
2. _____	2. <u>describēbamīni</u>	2. _____	2. _____
3. <u>pugnābant</u>	3. _____	3. _____	3. <u>audient</u>

II. Виконайте граматичний аналіз дієслів, перекладіть українською мовою: habēbant, putabītur, amābas, veniam, debebantur, liberamīni, docēbunt, defendebātur, respondēbis, dicunt, nominabītur, augēbat, laudābor.

III. Перекладіть дієслівні форми українською мовою: delentur, delēbat, delēri, deleo, delēte, debēbimus, debēbamīni, delētur; amabātis, ama, amantur, amāmus, amabītur, amābant, amābo, amāris; audient, audītur, audīte, audiēbas, audīri, audiam, audiebantur, audīte; colit, colētur, cole, colebāmus, coluntur, colo, colīmur, colēbas.

IV. Поставте дієслівні форми в пасивному (активному) стані, перекладіть українською мовою: demonstrābat – ...; puniam – ...; delēbis – ...; liberabāmus – ...; salutabītis – ...; censēmus – ...; amābas – ...; describetur – ...; audiebar – ...; nomnabimur – ...; defendi – ...; docēbor –

Зразок: *vocat* (він кличе) – *vocatur* (його кличуть).

V. Замініть активну конструкцію пасивною. Перекладіть речення українською мовою: 1. Graeci in orā Siciliae colonias condēbant. 2. Graeci antiqui in locō victoriae monumenta struēbant. 3. Romāni multa bella cum popūlis finitīmis gerēbant. 4. Exempla bona discipūlos educābant et semper educābunt. 5. Vere herbae et plantae terram vestient. 6. Marcus epistūlas amīcis scribet. 7. Discipūli libenter mythos Graeciae antiquae legēbant, legunt et legent. 8. Incōlae Spartae comas ante pugnam corōnis ornābant. 9. Vergilius, poēta clarus, vitam beātam agricolārum laudābat. 10. In ripis Rheni Romāni castra multa ponēbant.

VI. Доповніть речення дієслівними формами, перекладіть українською мовою: 1. Romāni numquam inimīcos (timeo, ui, –, ēre). 2. In templō Delphōrum Pythia multa oracūla (do, dedi, datum, āre). 3. Graeci et Romāni templa magnifica deis deabusque (struo, struxi, structum, ēre). 4. Cras epistulam tibi (scribo, scripsi, scriptum, ēre). 5. Semper amīci fidi (sum, fui, –, esse). 6. Si sapientiam non habes hodie, cras nihil (habeo, ui, itum, ēre). 7. Bonus magister consilia bona semper (do, dedi, datum, āre). 8. Ego tibi de nostrā scholā (narro, āvi, ātum, āre). 9. Castra Romanōrum vallo fossaque (munio, īvi, itum, īre). 10. Ovidius inter inimicos apud incōlas barbaros per multos annos in exilio (vivo, vixi, victum, ēre). 11. Si nunc multa vitia habētis, quid cras (habeo, ui, itum, ēre)? 12. Scythiae incōlae vitam duram et feram (ago, egi, actum, ēre). 13. Postea Romae incōlae in Italiā, Europā, Asiā, Africā (bello, āvi, ātum, āre): propinquas et longinquas terras (occupo, āvi, ātum, āre) et (vasto, āvi, ātum, āre). 14. Philosophia Graeca multa Romānis (do, dedi, datum, āre). 15. In libris philosophōrum tu magnam copiam sentiārum egrediārum (invenio, veni, ventum, īre).

VII. Перекладіть текст, поставте присудки в минулому часі недоконаного виду:

Graeci et Romāni non unum deum, sed multos deos et deas colunt. Primus in numēro deōrum Iuppīter est, Saturni filius, domīnus mundi.

Locus, ubi Iuppiter sedet et mundi imperium tenet, est Olympus. Neptūnus, secundus Saturni filius, in Oceānō regnat. Nautae Neptūno equos et tauros immolant. Pluto, Saturni tertius filius, a Romānis horridus umbrarum dominus, deus inferōrum putatur. Minerva dea sapientiae, belli et armōrum est. Attica tota in Minervae tutela est. Ceterae deae sunt Iuno nuptiarum dea Diana, regina silvarum, agriculturae dea.

VIII. Перекладіть речення українською мовою: 1. Antīqui incōlae Graeciae et Italiae varios deos deasque colēbant. 2. Viri Romāni semper fortiter pro patria pugnābant. 3. Graeci per decem annos Troiānos expugnāre non potērant. 4. Vita servōrum Romanōrum misēra et molesta erat. 5. Antīqui medīci remedia contra multos morbos habēbant. 6. Puēri Lacedaemoniōrum ad septimum annum sub curā feminarum manēbant. 7. Gloria victoriarum Romanōrum magna erat apud popūlos antīquos. 8. Petronius a Romānis arbiter elegantiae putabatur. 9. Germāni, ut Tacitus narrat, initio oppīda non aedificābant. 10. Puēri Romanōrum a servis Graecis educabantur. 11. Alexander Magnus, Philippi filius, claros magistros habēbat. In numerō magistrōrum Alexandri praeclarus Graecōrum philosophus Aristotēles erat. 12. In ripis Rheni Romāni multa castra ponēbant. Castra Romanōrum fossis, vallis, muris cingebantur. 13. Apud Romānos puēri a servis Graecis educabantur, qui paedagōgi appellabantur. 14. Graeci in locō victoriae monumenta exstruere solēbant, quod Romāni non faciēbant. 15. Bellum longum, quod Graeci cum Troiānis gerēbant, ab Homēro describebātur. 16. In templō Delphicō Pythia multa oracūla dabat et fama eius (īī) non solum apud Graecos, sed etiam apud Romānos magna erat. 17. Graecia erat terra parva, sed multos incōlas habēbat. Multi Graeci in Asiam, in Italiam et Siciliam migrābant, quod numerus incolārum magnus erat. Graeci nautae impavīdi erant. Athenae oppīdum Atticae erant. Incōlae Athenarum littēras et sapientiam amābant. Athēnae deae sapientiae et litterarum sacrae erant. 18. Vulcanus, deus fabrōrum, in Aethnā officinam habēbat. 19. In Alexandriae bibliothecā magna librōrum copia flammārum praeda erat. 20. Veros amīcos pecuniā non parābis. 21. Semper memoriā tenebimus victorias popūli nostri. 22. Romae videbītis multa pulchra monumenta. 23. Mea officia efficiam. 24. Faciam, quod potēro. 25. Libri poetarum Romanōrum semper nobis laetitiam et gaudium dabunt. 26. Libenter istum librum legēmus, si nobis eum dabis. 27. In libris antīquis magnam copiam sentiētiarum egregiarum

inveniētis. 28. Qui delictum faciet, puniētur. 29. Qui non laborābat bene, non laudabītur. 30. Dictatūram non amāmus et pro patriae gloriā semper pugnabīmus.

IX. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень.

De Graecis

Graecia est parva terra Eurōpae, sed magna erat gloria incolārum Graeciae. Industria Graecōrum magna et clara erat; multi Graeci agricōlae impigri erant et agricultūrae studēbant. Sed alii Graeci non agros arābant, sed commercium agitābant. Nautae Graeci pericūla magna non timēbant, sed etiam in terras longinquas navigābant. Multa oppīda Graeciae magno commercio nota erant. Lacedaemonii armis, bellis, pugnis gaudēbant. Graecia multis oppīdis pulchris clara erat. Magnus erat etiam numērus oppidōrum Graecōrum in Asiā. In oppīdis Graecis etiam hodie multa aedificia pulchra vidēmus. Cum Graecia a Romānis expugnāta erat, multi Romāni oppīda clara Graeciae visitābant et ibi templa, aedificia, statuas deārum et deōrum magnō cum studiō spectābant.

De Romūlo et Remo

Rheae Silviae filii Romūlus et Remus nominabantur. Ab avō non amabantur. Avus puēros necāre desiderābat. Itaque servo impērat: “Portābis Romūlum et Remum in silvam ad fluvium et in silva liberos necābis”. Servus puēros in silvam portat, sed non necat. Puerōrum vita a lupā servātur. Postea Romāni monumentum lupae et puēris aedificant. Statua lupae atque puerōrum nunc in Capitolio stat.

De regnis deōrum

Antiquitus Iuppīter, rex deōrum, dicēbat: «Dividam orbem terrārum in tria regna. Rex ero caeli terraeque. Iuno regīna mea erit. In Olympō habitābimus, sed incōlae terrae nos interdum in templis atque in silvis vidēbunt». Deinde Iuppīter dicit: «Neptūnus reget Oceānum et aquas quae in Oceānum fluunt. Sceptrum non habēbit, semper tridentem portābit». Denique Iuppīter dicit: «Pluto erit rex mortuōrum, sub terrā in regnō Orci reget». Saepe rex deōrum nuntios ad Plutōnem, ad Neptūnum, ad regna terrae mittēre cupit. Itaque olim Mercurium Iuppīter vocat et dicit: «Eris nuntius deōrum. Alas habēbis in soleis et in petāsō. Caduceus tuus et ianuas et portas semper aperiet». Itaque Mercurius etiam ianuam sepulcrōrum aperit et mortuos ad regnum

Plutōnis ducit. Dum Mercurius petasum gerit, incōlae terrae nuntium deōrum vidēre non possunt. Iuno, regīna deōrum, nuntiam quoque habet. Iris, dea arcus pluvii, iussa Iunōnis ad mortāles portat. In pallā deae multi sunt colōres. Cum Iris per caelum volat, multi colōres sub radiis solis lucent.

De Mercurio

Mercurius deus Maiiae filius erat. Propter magnam suam prudentiam etiam a Romānis et Graecis mercatūrae, divitiarum viarumque patronus et doli somniorumque deus putabātur. Deinde deōrum nuntius et minister numerābatur: nam calceis suis alatis terras et pelagus peragrābat et terrae incōlis deōrum iussa nuntiābat. Itaque Mercurius ianuam sepulcrōrum aperiēbat et mortuos ad infēros ducēbat. In Olympō habitābat ubi multa officia deis praestabat: nam mensas iis (īm) parābat, epulas ministrābat et iocis incōlas Olympi delectābat; etiam ad Inferos mortuorum umbras ducebat. Praeterea Mercurius erat deus eloquentiae; itāque Graeci et Romāni Mercurio linguas bestiārum sacrificābant. Simulacra Mercurii in foris oppidōrum et in viis erant.

De Capitolio

Primo Romāni totum Capitolium muro cingēbant, postea summus modo clivus muniebātur. Ibi castellum et templum Capitolinum erant. Id templum saeculō sexto ante aeram nostram exstruebātur. Propterea quod incendia Romae saeviēbant, Sulla, Augustus, Vespasiānus Dimitianusque templum renovābant. Ibi libri Sibyllae Cumānae a Romānis conservabantur. Templum quadrātum, in Capitolio situm, tres cellas habēbat. Mediam cellam Iuppiter Optīmus Maxīmus obtinēbat, reliquas primo Mars et Quirīnus, postea Iuno et Minerva. A foro Romāni Capitolium ascendēbant, cum triumphum agēbant, magnāque in pompā etiam spolia secum portābant et captīvos ducēbant. Capitolium saxum Tarpeium habēbat, unde Romāni antiqui viros nefarios deiciēbat. Iuno Monēta etiam in clivō templum habēbat, ibi nummi a Romānis fabricabantur.

De Cassandrae verbis veris

«Patria nostra popūlis ruīnae exemplum dabītur. A vobis, o Troiāni, ruīnae et lacrimae non videbuntur – vos enim, viri, interficiemīni – sed a pueris et a femīnis. Troia ab inimīcis non expugnabītur, sed a nobis Graeci introducuntur et equus ligneus, ruīnae causa, intra muros includētur.

Tunc domicilia, templa incenduntur et destruentur, deōrum signa detrahuntur matronaeque cum libēris ab inimicis malis in Graeciam pro servis ducentur».

De deis Romanis

Romani multos deos colunt: in deorum numero etiam Neptunus, Vulcanus et Bacchus sunt. Neptunus, Saturni filius, aquarum imperium regebat et splendidum domicilium in Oceano habēbat. Ab insulārum incōlis equi et tauri deo marino immolabantur. Vulcanus, flammae deus, fabrōrum patrōnus erat. In Siciliā, in officinā montis Aethnae, mirō cum studiō metalla excudēbat et Olympi domīno fulmīna parābat. Bacchus vini et laetitiae deus putabātur: nam vinum humānos animos curis libērat. Bacchus magnaue beneficia Graeciae praesertim incōlis praebēbat. Ob dei beneficia a viris feminisque multae hostiae ante Bacchi aras immolabantur. Grata deo erant sacrificia ferōrum aprōrum et hircōrum. E Graeciā per Aegyptum in Asiam procedit, cum parvō numērō virōrum et feminārum. Bacchus aureum plaustrum habēbat, quod non ab equis sed a maculōsis pantheris vehebantur. Viri feminaeque non arma, sed tympana at taedas habēbant. Contra stultos superbosque inimicos bella Bacchus gerēbat: oppīda deus expugnābat adversariosque acerbis poenis multābat.

X. Перекладіть речення латинською мовою. Замініть активну конструкцію пасивною: 1. Стародавні народи укріплювали міста високими стінами та глибокими ровами. 2. Стародавні греки на місці перемоги будували пам'ятники. 3. Гомер описував довгу війну греків проти троянців. 4. Ми завжди прославлятимемо достойних мужів. 5. Воїни захищатимуть батьківщину в небезпеках. 6. Учні охоче читали, читають і читатимуть міфи Давньої Греції. 7. Ми любили, любимо і любитимемо свою Батьківщину. 8. Діти охоче слухали, слухають і слухатимуть казки Езопа про тварин.

XI. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський префікс contra-:

XII. Доберіть слова, які походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: *divido, visi, visum, ěre* (розділяти); *extrēmus, a, um* (крайній); *puto, āvi, ātum, āre* (вважати); *primus, a, um* (перший); *creo, āvi, ātum, āre* (творити); *fatum, i, n* (доля); *cras* (завтра); *mille* (тисяча); *deus, i, m* (бог); *ocūlus, i, m* (око).

XIII. Поясніть походження і значення термінів: а) анімізм, глосарій, екслібрис, епістола; б) аматор, репутація, рецензія, репондент, донат.

XIV. Перекладіть латинські паремії: *Non semper erunt Saturnalia; Unum castigabis, centum emendabis; Novos amicos dum paras, veteres cole.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Aetas non semper durābit: condite nidos!* – Літо не завжди триватиме: вийте гнізда!

2. *Aut inveniam viam, aut faciam.* – Або знайду дорогу, або прокладу.

3. *Bis repetita placēbunt.* – Двічі повторене сподобається.

4. *Canis a corio numquam absterrebitur.* – Собаку ніколи не проженеш від жирної скоринки.

5. *Consilio melius vinctes, quam iracundia.* – Швидше переможеш розсудливістю, ніж гнівом.

6. *Cum fortuna perit, nullus amicus erit.* – Коли щастя пропадає, то й друг зникає.

7. *Destruam et aedificābo.* – Зруйную і зведу заново.

8. *Dum ferrum candet, tundito.* – Куй залізо, поки гаряче.

9. *Non semper erit aestas.* – Не завжди буде літо.

10. *Non semper erunt Saturnalia.* – Не завжди будуть Сатурналії.

11. *Pulsāte et aperiētur vobis.* – Стукайте, і вам відчинять.

12. *Quaerite et inveniētis.* – Шукайте і знайдете.

13. *Qui seminat mala, metet mala.* – Хто сіє зло – зло жатиме.

14. *Quidquid praecipies, esto brevis.* – Коли навчаєш, будь стислим.

15. *Unum castigābis, centum emendābis.* – Одного покараєш – сотню виправиш.

16. *Ut salutas, ita salutabēris.* – Як ти вітаєш, так і тебе будуть вітати.

17. *Vitia erunt, donec homīnes.* – Вади будуть, доки будуть люди.

LECTIONES OCTAVA ET NONA

Vita sine litteris mors est
Життя без науки – смерть

Тема: Третя відміна іменників (Declinatio tertia)

До третьої відмини (**Declinatio tertia**) належать іменники чоловічого, жіночого і середнього родів з різними основами та закінченнями в **nominatīvus singulāris**.

У родовому відмінку однини іменники третьої відмини мають спільне закінчення **-is**.

Історично в третій відміні об'єдналися два типи основ: на приголосний звук **i** на голосний **-i**.

Різнomanітність закінчень у **Nominatīvus Singulāris** залежить від способу утворення відмінкової форми – сигматичним або асигматичним (за допомогою **s** або без **s**).

Асигматичний номінатив мають іменники, основи яких закінчуються на **-l, -r, -n, -s**. Наприклад:

Nominatīvus	Genetīvus	Основа
victor	victōris	victor-
mos	moris	mor-
exsul	exsūlis	exsul-
crimen	crimīnis	crimin-

Основи, що закінчуються на **-c, -g, -t, -d** утворюють сигматичний номінатив. Наприклад:

Nominatīvus	Genetīvus	Основа
pax	pacis	pac- (pac+s>pax)
rex	regis	reg- (reg+s>rex)
palus	palūdis	palud- (palud+s>palus)
crimen	crimīnis	crimin-

Іменники чоловічого роду (**m**) в **Nom. Sing.** мають закінчення:

-o	homo, ĩnis, m – людина
-or	scriptor, ōris, m – письменник
-os	flos, floris, m – квітка
-er	anser, eris, m – гусак
-es	miles, ĩtis, m – воїн
-ex	iudex, ĩcis, m – суддя

Іменники жіночого роду (**f**) в **Nom. Sing.** мають закінчення:

-io	oratio, ōnis, f – промова
-do	valetūdo, ĩnis, f – здоров'я
-go	imāgo, ĩnis, f – зображення
-as	civitas, ātis, f – держава
-us	salus, ūtis, f – добробут
-x	lex, legis, f – закон
-is	avis, is, f – птах
-es	vulpes, is, f – лисиця
-s	ars, artis, f – мистецтво

Іменники середнього роду (**n**) в **Nom. Sing.** мають закінчення:

-en	nomen, ĩnis, n – назва
-c	lac, lactis, n – молоко
-us	tempus, ōris, n – час
-l	mel, melis, n – мед
-ut	caput, ĩtis, n – голова
-ur	iecur, ōris, n – печінка
-e	mare, is, n – море
-al	anĭmal, is, n – тварина
-ar	exemplar, āris, n – приклад
-ma	poēma, ātis, n – поема

У словнику іменники третьої відміни записують у *Nominatīvus Singulāris* та вказують закінчення *Genetīvus Singulāris* з частиною практичної основи. Наприклад: *miles, ītis, m* – воїн, *ratio, ōnis, f* – розум, *oratio, ōnis, f* – промова; *tempus, ōris, n* – час тощо. Якщо основа в *nominatīvus* і *genetīvus singulāris* однакова, то в словнику вказують тільки закінчення родового відмінка: *vallis, is, f* – долина; *nubes, is, f* – хмара.

Історична основа іменників третьої відміни закінчується на приголосний або на голосний **-i**. За характером історичної основи в третій відміні виділяють три типи відмінювання: приголосний, голосний і мішаний.

Оскільки практична основа іменників третьої відміни здебільшого не збігається з основою слова в називному відмінку однини, то слід запам'ятовувати форми *nominatīvus* і *genetīvus singulāris*.

За формою *genetīvus singulāris* шляхом відкидання закінчення **-is** визначаємо практичну основу.

Nom. sing		Gen. sing.	Практична основа
homo, inis, m	hom+inis	homīn/is	homīn-
tempus, oris, n	temp+oris	tempōr/is	tempōr-
pars, partis, f	partis	part/is	part-
testis, is, m	testis	test/is	test-

Основа більшості іменників третьої відміни закінчується на приголосний і невеликої групи – на голосний. У третій відміні є група іменників, які при відмінюванні майже в усіх відмінках (окрім *genetīvus plurālis*) мають такі самі закінчення, як і слова з основою на приголосний і тільки в *genetīvus plurālis* – як іменники з основою на голосний. Цей різновид третьої відміни називається мішаним.

Таблиця відмінкових закінчень іменників третьої відміни

Число	Singulāris			Plurālis		
Caus	pid			pid		
	m	f	n	m	f	n

Nom.	-s (-x) або нульове	-s (-x) або нульове	нульове	-es	-es	-a, -ia
Gen.	-is	-is	-is	-um, -ium	-um, -ium	-um, -ium
Dat.	-i	-i	-i	-ibus	-ibus	-ibus
Acc.	-em	-em	=Nom.	-es	-es	-a, -ia
Abl.	-e, -i	-e, -i	-e, -i	-ibus	-ibus	-ibus
Voc.	=Nom.	=Nom.	=Nom.	=Nom.	=Nom.	=Nom.

Отже, третя відміна поділяється на три групи (типи): приголосну (**classis consōnans**), голосну (**classis vocālis**) і мішану (**classis mixta**).

Різницю у відмінкових закінченнях приголосної, голосної і мішаної груп іменників третьої відміни наочно представлено в таблиці:

Classis	Відмінки		
	Abl. sing.	Gen. plur.	Nom., Acc., Voc. plur. (neutrum)
consōnans	-e	-um	-a
vocālis	-i	-ium	-ia
mixta	-e	-ium	-a

Приголосна група (Classis consōnans)

До приголосної групи належать нерівноскладові іменники трьох граматичних родів з основою на один приголосний: Наприклад: *auctor*, *ōris*, *m* – творець; *mos*, *moris*, *m* – звичай, характер; *lex*, *legis*, *f* – закон; *homo*, *īnis*, *m* – людина; *tempus*, *ōris*, *n* – час; *aetas*, *ātis*, *f* – вік; *genus*, *ēris*, *n* – рід, вид; *nomen*, *īnis*, *n* – назва, ім'я.

Зразки відмінювання іменників приголосної групи

	Singularis			Pluralis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	mos	lex	nomen	mor-es	leg-es	nomīn-a

Gen.	mor-is	leg-is	nomīn-is	mor-um	leg-um	nomīn-um
Dat.	mor-i	leg-i	nomīn-i	mor-ibus	leg-ibus	nomīn-ibus
Acc.	mor-em	leg-em	nomen	mor-es	leg-es	nomīn-a
Abl.	mor-e	leg-e	nomīn-e	mor-ibus	leg-ibus	nomīn-ibus
Voc.	mos	lex	nomen	mor-es	leg-es	nomīn-a

ГОЛОСНА ГРУПА (Classis vocālis)

До голосної групи належать іменники середнього роду, що в називному відмінку однини закінчуються на **-e**, **-al**, **-ar**. Наприклад: *mare, maris, n* – море; *animal, ālis, n* – тварина; *exemplar, āris, n* – приклад.

Іменники голосної групи середнього роду мають такі особливості:

- закінчення **-i** в *ablatīvus singulāris*;
- закінчення **-ia** в *nominatīvus*, *accusatīvus* і *vocatīvus plurālis*;
- закінчення **-ium** в *genetīvus plurālis*.

Casus	Singulāris	Plurālis
Nom.	mare	mar-ia
Gen.	mar-is	mar-ium
Dat.	mar-i	mar-ibus
Acc.	mare	mar-ia
Abl.	mar-i	mar-ibus
Voc.	mare	mar-ia

Nota bene! До голосної групи належить невелика кількість рівноскладових іменників жіночого роду, які у називному відмінку однини закінчуються на **-is**: *turris, is, f* – вежа, башта; *puppis, is, f* – корма; *secūris, is, f* – сокира; *febris, is, f* – гарячка; *sitis, is, f* – спрага; *tussis, is, f* – кашель.

За голосною групою відмінюються також рівноскладові назви міст і річок на **-is**: *Neapōlis, is, f* – Неаполь; *Tibēris, is, m* – Тибр (усі назви річок – чоловічого роду), а також рівноскладові іменники жіночого роду грецького походження на **-sis**: *basis, is, f* – основа; *dosis, is, f* – доза; *prognōsis, is, f* – прогноз; *analysis, is, f* – аналіз та ін. Знахідний відмінок однини цих іменників закінчується на **-im**.

Зразок відмінювання іменників *secūris, is, f*; *Neapōlis, is, f*; *analysis, is, f*.

Casus	Singulāris			Plurālis		
Nom.	secūris	Neapōlis	analysis	secūr-es	analys-es	analys-es
Gen.	secūr-is	Neapōl-is	analys-is	secūr-ium	analys-ium	analys-ium
Dat.	secūr-i	Neapōl-i	analys-i	secūr-ibus	analys-ibus	analys-ibus
Acc.	secūr-im	Neapōl-im	analys-im	secūr-es	analys-es	analys-es
Abl.	secūr-i	Neapōl-i	analys-i	secūr-ibus	analys-ibus	analys-ibus
Voc.	secūris	Neapōl-is	analys-is	secūr-es	analys-es	analys-es

До голосної відміни належить іменник *vis, -, f* – сила, могутність, який має особливу парадигму відмінювання:

Відмінювання іменника *vis*:

Casus	Singulāris	Plurālis
Nom.	vis	vires
Gen.	–	virium
Dat.	–	viribus
Acc.	vim	vires
Abl.	vi	viribus
Voc.	vis	vires

МІШАНА ГРУПА (Classis mixta)

До мішаної групи належать:

а) рівноскладові іменники чоловічого і жіночого родів, які в називному відмінку однини закінчуються на **-es, -is**: *civis, is, m* –

громадянин; *sedes, is, f* – житло; *clades, is, f* – поразка; *navis, is, f* – корабель; *testis, is, m, f* – свідок;

б) нерівноскладові іменники трьох родів, практична основа яких закінчується на дві приголосні букви: *urbs, urbis, f* – місто; *pars, partis, f* – частина; *ars, artis, f* – мистецтво, ремесло; *fons, fontis, m* – джерело; *os, ossis, n* – кістка.

Мішана відміна відрізняється від приголосної тільки формою родового відмінка множини (закінчення **-ium**).

Зразок відмінювання іменників мішаної групи

	Singularis			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	testis	ars	os	test-es	art-es	oss-a
Gen.	test-is	art-is	oss-is	test-ium	art-ium	oss-ium
Dat.	test-i	art-i	oss-i	test-ibus	art-ibus	oss-ibus
Acc.	test-em	art-em	os	test-es	art-es	oss-a
Abl.	test-e	art-e	oss-e	test-ibus	art-ibus	oss-ibus
Voc.	testis	ars	os	test-es	art-es	oss-a

Nota bene! За приголосним типом, як виняток, відмінюються іменники: *pater, tris, m* – батько; *mater, tris, f* – мати; *frater, tris, m* – брат; *iuvēnis, is, m, f* – юнак, дівчина; *canis, is, m, f* – собака; *parens, parentis, m, f* – родич (батько або мати).

Nota bene! При визначенні роду іменника третьої відміни слід орієнтуватися на словник.

Nota bene! У третій відміні є деякі іменники, які у множині набувають іншого значення. Наприклад: *aedes, aedis, f* – храм – *aedes, aedium, f* – дім, будинок; *finis, finis, m* – межа, кордон – *fines, finium, m* – область, територія.

Особливості відмінювання іменників третьої відміни

До третьої відміни належать також деякі слова з основами на **-u, -ov**, які походять від дифтонга **ou**, наприклад: *bos* (корова, віл), *Iuppiter* (Юпітер). Іменник *vas, vasis, n* (посудина) в однині відмінюється за третьою відміною, а в множині – за другою.

Іменники середнього роду грецького походження на **-ma** в давальному і орудному відмінках множини мають закінчення **-is** замість **-ibus**.

Casus	Singulāris			
Nom.	bos	vas,	systema	Iuppīter
Gen.	bovis	vasis	systemāt-is	Iovis
Dat.	bovi	vasi	systemāt-i	Iovi
Acc.	bovem	vas	systema	Iovem
Abl.	bove	vase	systemāt-e	Iove
Voc.	bos	vas	systema	Iuppīter
Casus	Plurālis			
Nom.	boves	vasa	systemāt-a	-
Gen.	bovm	vasōrum	systemāt-um	-
Dat.	bubus (bobus)	vasis	systemāt-is	-
Acc.	boves	vasa	systemāt-a	-
Abl.	bubus (bobus)	vasis	systemāt-is	-
Voc.	boves	vasa	systemāt-a	-

УТВОРЕННЯ NOMINATĪVUS SINGULĀRIS ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

Іменники третьої відміни утворюють Nom. sing. двома способами: сигматичним (за допомогою закінчення **-s**, яке додається до основи) і асигматичним (без закінчення **-s**). Розуміння способів утворення Nom. sing. допомагає визначити за формою непрямого відмінка словникову форму іменника третьої відміни.

I. Сигматичним способом утворюють Nom. sing. іменники, основа яких закінчується на:

– **c, g**: cs > x, gs > cs > x. Наприклад: **pacem** (Acc. sing.): pac-s > **пах**, pac-is f (*мир*), **lege** (Abl. sing.): leg-s > lecs > **lex**, leg-is f (*закон*);

– **d, t**: ds > ts > ss > s, ts > ss > s. Наприклад: **laudi** (Dat. sing.): laud-s > lauts > lauss > **laus**, laud-is f (*хвала*), **civitātum** (Gen. plur.): civitat-s > civitass > **civitas**, civitāt-is f (*держави*);

– **b, p**: bs, ps. При цьому ніяких фонетичних змін у Nom. sing. не відбувається. Наприклад: **urbes** (Nom., Acc. plur.): urb-s > **urbs**, urb-is f (*місто*).

Однак треба пам'ятати, що звук *ї* (перед передньоязиковими та губними) у відкритому складі, у закритому в Nom. sing. переходить в *ѣ*. Наприклад: milite (Abl. sing.): milit-s > mi-lets > miless > mi-les, mi-lī-tis m (воїн), principi (Dat. sing.): princip-s > prin-ceps, prin-cī-pis m (керівник).

II. Асигматичним способом утворюють Nom. sing. іменники, основа яких закінчується переважно на **l, r, n**:

– якщо основа закінчується на **l** або **r**, Nom. sing. може співпадати з основою. Наприклад: honōre (Abl. sing.): honor, honōr-is m (честь), consules (Nom., Acc. plur.): consul, consūl-is m (консул);

– у деяких випадках кінцевий основи **r** міг виникнути з **s** за законом ротацізму (згідно з законом ротацізму, **s** між голосними переходить у **r**). Наприклад: morum (Gen. plur.): morum < mosum > mos, mor-is (< mosis) m (звичай);

– в основах іменників середнього роду на **-ōr** у Nom. sing. **ō** переходить **ū**, а **r** – у **s** за законом ротацізму. Наприклад: tempōra (Nom., Acc. plur.): tempor < tempos > tempus, tempōr-is (< temposis) n (час);

– іменники середнього роду з основою на **-er** утворюють Nom. sing. як іменники на **-ōr**. Але в цьому випадку в Nom. sing. **e** чергується з **ō**, а потім **ō** > **ū**. Наприклад: genera (Nom., Acc. plur.): gener < genes > genos > genus, genēr-is n (pid);

– основа іменників на **-on** при утворенні Nom. sing. втрачає кінцевий **n**. Наприклад: rationībus (Dat., Abl. plur.): ration > ratio, ratiōn-is f (розум);

– в іменників чоловічого та жіночого родів з основами на **-in** **n** зникає, а **ī** чергується з **ō**. Наприклад: hominis (Gen. sing.): homin > homi > homo, homīn-is m (людина), virgine (Abl. sing.): virgin > virgi > virgo, virgīn-is f (дівчина);

– в основах іменників середнього роду на **-in** кінцевий голосний **ī** у відкритому складі переходить в **e** у закритому складі. Наприклад: nomīna (Nom., Acc. plur.): nomin > nomen, nomīn-is n (ім'я), flumīna (Nom., Acc. plur.): flumin > flumen, flumīn-is n (ріка).

Однак слід відзначити, що в деяких словах основа в Nom. sing. настільки змінена, що утворити Nom. sing. звичайним способом досить важко без глибокого вивчення фонетики і тих змін, які там відбуваються. Наприклад: os, ossis – кістка, iter, itineris – шлях,

senex, senis – *старий (чоловік)*, caput, capitis – *голова*, sanguis, sanguinis – *кров*, lac, lactis – *молоко*, nix, nivis – *сніг*.

СУФІКСИ ІМЕННИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

Іменники третьої відміни утворюються здебільшого від основ інфекта і перфекта.

Шляхом додавання суфікса **-tor-, -sor-** до основи супіна утворюються іменники чоловічого роду, що вказують на того, хто виконує дію або професію: *condūco, duxi, ductum, ěre* – супроводжувати – *conductor, ōris, m* – кондуктор. Цей тип латинського словотворення засвоїли романські, германські та слов'янські мови.

За допомогою суфікса **-or**, що додається до основи інфекта, утворюються іменники чоловічого роду із значенням стану чи діяльності: *odōro, āvi, ātum āre* – пахнути – *odor, ōris, m* – запах.

Шляхом додавання до основи супіна формантів **-tio, -sio** утворюються іменники жіночого роду із значенням назви дії чи стану: *ago, egi, actum, ěre* – робити, діяти – *actio, ōnis, f* – рух, діяльність. Іменники цього типу запозичені сучасними мовами. У германські та романські мови слова увійшли у формі основи: *demonstratio, ōnis, f* – показ, порівн. у нім. *die Demonstration*, англ. *the demonstration*, фр. *la démonstration*. В українській мові іменникам цього типу відповідають іменники жіночого роду на *-ція*: *демонстрація*.

Суфікса **-men**, який додається до основи інфекта, утворює іменники середнього роду зі значенням засобу або наслідку дії: *nomīno, āvi, ātum, āre* – називати – *nomen, īnis, n* – назва, ім'я.

Від основи прикметника за допомогою формантів **-(i)tāt-, -(i)tudo, -tas** утворюються іменники жіночого роду зі значенням якості чи властивості: *liber, a, um* – вільний – *libertas, ātis, f* – воля, *longus, a, um* – довгий – *longitudo, īnis, f* – довжина, *humānus, a, um* – людський – *humanitas, ātis, f* – людяність.

ВПРАВИ

I. Визначте основу іменників третьої відміни: animal, ālis, n; apex, īcis, m; apis, is, f; auctor, ōris, m; basis, is, f; calcar, āris, n; caput, ītis, n; cinis, ěris, m; claritas, ātis, f; cor, cordis, n; creatio, ōnis, f; descriptio, ōnis, f; draco, ōnis, m; facinus, ōris, n; falx, falcis, m;

foedus, ěris, n; frons, frontis, f; imago, ĩnis, f; lectio, ōnis, f; mare, maris, n; mater, tris, f; mos, moris, m; navis, is, f; nomen, ĩnis, n; turris, is, f; universĭtas, ātis, f; virgo, ĩnis, f; vulpes, is, f; lux, lucis, f; flos, floris, m.

II. Визначте тип відмінювання іменників третьої відміни:

pater, tris, m; civis, is, m; vulnus, ěris, n; labor, ōris, m; animal, ālis, n; turris, is, f; voluntas, ātis, f; carmen, ĩnis, n; onus, ěris, n; insigne, is, n; mens, mentis, f; mos, moris, m; avis, is, f; caput, ĩtis, n; virgo, ĩnis, f; cor, cordis, n; auctor, ōris, m; foedus, ěris, n; calcar, āris, n; mare, maris, n; frater, tris, m; tussis, is, f; lacunar, āris, n; frons, frontis, f.

III. Узгодьте прикметник з іменником, запишіть відмінювання словосполучень: homo, ĩnis, m (novus, a, um); lex, legis, f (Romānus, a, um); mare, is, n (altus, a, um); ars, artis, f (antĭquus, a, um); nomen, ĩnis, n (bonus, a, um); virgo, ĩnis, f (pulcher, chra, chrum); animal, ālis, n (magnus, a, um); navis, is, f (longus, a, um); flos, floris, m (ruber, bra, brum); arx, arcis, f (altus, a, um).

IV. Доповніть речення: 1. Rex Romānus nominatĭvus singulāris est. Plurālis est ... 2. Legem antiquam accusatĭvus singulāris est. Plurālis est ... 3. Moris antiqui genetĭvus singulāris est. Plurālis est ... 4. Carmĭne novo ablatĭvus singulāris est. Plurālis est ... 5. Arces Romānae nominatĭvus plurālis est. Singulāris est ... 5. Victorĭbus Romānis datĭvus plurālis est. Singulāris est ... 6. Urbium antiquārum genetĭvus plurālis est. Singulāris est ... 7. Scriptōres Graecos accusatĭvus plurālis est. Singulāris est ... 8. Animalĭbus magnis ablatĭvus plurālis est. Singulāris est ... 9. Leges novae nominatĭvus pluralis est. Singularis est 10. Maris alti genetĭvus singularis est. Pluralis est

V. Визначте тип відмінювання і відмінкові форми іменників, перекладіть українською мовою: ducĭbus, vulnĕra, urbes, partem, virtutem, teste, fortitudĭni, civitatem, arcium, animalĭbus, oratōres, oratiōne, flores, Cicerōne, ossa, luci, libertatem, vi, foedĕra, Tibĕrim, imaginum, scelĕris, insigni, timōre, artem, voce, aetatem, frigore, turres, imitatiōne, parte.

VI. Заповніть пропуски відповідними закінченнями, перекладіть словосполучення: imperator... bonō; orator... clarōrum; flor... albis; Iov... optĭmum; mar... nonnulla; de scriptor... antiquis; gent... antiquārum; duc... perĭtō; urb... multas; carmin... clara; in mar... altō; mont... altum; part... magnam; altas turr...; iur... Romanōrum;

de reg... Romāno; Iov... maxīmi; mor... Romāno; nomīn... Romāna.

VII. Перекладіть речення українською мовою: 1. Malus homo fugit lucem, ut diabōlus crucem. 2. Colōres et odōres florum varii sunt. 3. Mel et lac cibus multōrum populōrum antiquōrum erant. 4. In pace artes et littērae florent; idcirco pax mater artium appellātur. 5. Nonnulla maria popūlis antīquis ignōta erant. 6. Mare Rubrum colōre non abhorret a cetēris. 7. Historia vero testis tempōrum, lux veritātis, magistra vitae, nuntia vetustātis est. 8. Homīnum natūra novitātis ac peregrinatiōnis avida est. 9. Est proverbium Latīnum: inter arma silent Musae; alii dicunt: inter arma silent leges. 10. Maria vel a provinciis vel ab insūlis vel a civitatibus nomīna accipiēbant. 11. Corpōra iuvenum labōre firmantur. 12. Aēr undīque terram cingit; sine aēre nulla vita est. 13. Homīnis animus ratiōne et dignitāte ornātur. 14. Homīnem virtus ornat. 15. Verae divitiae hominum in virtūte sunt. 16. Vere et aestāte terra floribus ornātur, autumnō pomis, hieme nive. 17. Pigra iuventus causa miserae senectūtis est. 18. Amor patriae a scriptoribus claris laudabātur et laudātur. 19. Magna est vis scientiae. 20. Antīquis temporibus Romāni in Tiberi, postea in maribus quōque navigābant. 21. Milītes ex alta turri tela mittēbant. 22. Caesar ad flumen Tamēsim milītes ducēbat. 23. Inter Tibērim et Neapōlim est regio pulchra et fecunda. 24. Celsus de tussi et tussis curatiōne multa narrābat. 25. Poētae Graeci in suis poēmatis Iovem patrem deōrum hominumque vocābant. 26. Romāni antīqui Iovi boves immolābant. 27. Magna est vis verbōrum tuōrum. 28. Romani hostium urbem vi expugnābant. 29. Hannībal vires suas in Italiam per Alpes ducēbat. 30. Philosophi de deōrum vi ac potestāte disputābant.

VIII. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

Antiqui dei Romanōrum

Initio Romāni, genus agricolārum, invocābant Iovem, numen caeli et fulmīnis, Martem, domīnum hiēmis et tempestātis; Saturnum, auctōrem sementis et agrōrum; Terminum, custōdem limitum suōrum; Silvānum, deum silvārum nemorumque, Cerērem, deam frugum et herbārum; Venērem, domīnam florum, Palem, deam pecōrum pastorumque. Postea Romāni deōrum nomīna novis fabūlis augēbant atque imprīmis appellābant Iovem homīnum deorumque patrem. Iuppīter

erat pater et deōrum et deārum et rex homīnum. Is in altis montibus Olympi regnābat et magnam potestātem habēbat. Iuppiter sibi caelum, terram, regnum omnium deōrum tenēbat. Fulmen erat telum Iovis et aquila ei erat sacra. Avis erat signum potestātis Iovis et postea etiam legiōnum Romanōrum. Fratrībus suis ac sororibus partes regni sui dedit (*perf. do do, dedi, datum, dare*). Iuno, uxor Iovis, erat regīna deōrum et deārum. Sed Iuno erat invida et multas culpas habēbat. Romāni eam timēbant, sed virgīnes et femīnae Iunōnem orābant. Multa templa Iunōnis in Italiā et in provinciis erant. Pluto erat rex Tartari. Dextrā manu clavem tenēbat, sinistrā sceptrum. Pluto semper erat tristis, lucem non amābat. Regnum Plutōnis sub terrā erat. Proserpīna, filia Cereris, erat uxor Putōnis, sed per sex menses anni cum matre habitābat.

Regnum mortis

Initio di in summō Olympō habitābant; Titāni in terrā habitābant. Titāni invidiōsi autem longis bellis pugnābant et Olympum occupāre temptābant. Denique post multos annos di Olympi Titānos superavērunt (*perf. do supero*). Post victoriam Iuppiter in conciliō deōrum et deārum inquit, «Non iam Titāni terram habēbunt; sub terrā in Tartarō obscurō semper habitābunt. Ego et terram et caelum habēbo». Neptuno Iuppiter dicit, «Tibi, Neptune, regnum aquārum dabo; tu eris rex fluviōrum et Oceāni». Deinde rex deōrum inquit, «Tu, Pluto, eris rex Orci obscuri; tu regnum mortuōrum habēbis». Itaque Pluto est rex regiōnis subterraneae; in magna regia habitat, sed regia non est pulchra. Canis triceps, Cerberus nomīne, prope ianuam regiae semper vigilat. Circum regiam sunt silvae densae; in silvis umbrae mirae errant. Regnum subterraneum semper obscurum est. Orci tenebrae numquam solis gratō lumīne illustrantur. Circum Orcum est fluvius Styx, frigidus et obscurus. Aquae Stygis terrārum incōlas ab Orcō separābant. Stygiārum aquārum custos Charon erat. Deus Mercurius mortuos ad ripas fluvii ducit; parvō navigiō nauta Charon mortuos trans fluvium frigidum portat. Charon mortuos sine pecuniā portāre recusat. Itaque mortuus qui pecuniam non habet prope ripam fluvii per centum annos errat. Denique post centum annos Charon misēras umbras trans fluvium portābit sine pecuniā. Ad ianuam Orci monstrum saevum habitābat. Cerbērus appellabātur. Foeda erant bestiae capīta, horridi in capitibus oculus. Somno Cerbērus numquam recreabātur. In

Orcō iudīces sevēri vitae morumque homīnum mortuōrum erant. Orci iudīces olim reges clari erant. Malōrum homīnum anīmae in Tartārō ab iudicibus sevēris collocabantur. Elysium autem magnae virtūtis praemium erat. Ibi aeterna erat aestas, mirā terrae pulchritudīne delectabantur oculi. Molestae pristinōrum labōrum imaginēs vitam beātam non turbābant.

De Apollīne et Diana

Apollo a Graecis et Romānis frater Dianae putabātur. Apollīnis et Diānae pater erat Iuppīter, mater Latōna. Apollīni sol sacer erat, Dianae luna. Arma Apollīnis et Dianae sagittae erant. Poētae antiqui Apollīnem novem Musārum ducem, omnium poētārum patrem, carmīnum auctōrem, medicīnae inventōrem nominābant. Deus in terrā, in silvis obscuris et in speluncis atris habitābat. Plura templa et oracūla ei sacra erant. Oracūlum Delphīcum praecipue clarum est, quare Delphi apud popūlos antiquos maxīmō in honōre erant. Ibi deus hominībus per Pythiam et sacerdōtes futūra nuntiābat. Sacerdōtes Delphīci erant custōdes fidi Apollīnis templi. Apollo leges divīnas conservābat et scelerātos homīnes sagittis suis acerrimis feriēbat. In Apollīnis tutelā erant et homīnum mores et civitātum leges. Diana, Apollīnis soror, magnam similitudīnem cum frater suo habēbat: ea lucem et vitam hominībus donābat, non solum greges custodiēbat, sed etiam bestias ab iniuriā defendēbat. Prope ad natūrā vivere mos est et prima voluptas eius.

De nymphis

Antiquitus septem sorōres erant. Pater sorōrum erat Atlas, mater Pleiōne. Pulchrae puellae nymphae deae Dianae erant. Olim septem sorōres in silvā errābant. Subito erant clamōres. Nymphae vidēbant venatōrem, canes, bestias feras. Orion erat venātor, bestias agitābat. Venātor sagittas portābat, quod bestias feras necāre amābat. Bestiae terrītae fugiēbant. Terrītae quoque erant septem puellae; fugēre desiderābant. Nymphae autem fugēre non potērant, quod venatōrem et canes timēbant. «O Diana, nos audi! Serva nos!» – clamābant puellae. Ex caelō Diana septem nymphas spectābat, clamōres puellārum audiēbat. Subito puellae pulchrae et timīdae non iam in terrā erant. Septem nymphae erant stellae in caelō. Hodie septem stellas noctu spectāre possumus. Stellas appellāmus Pleiades, quod filiae Pleiōnes sunt.

De Cerere et Proserpina

Ceres dea antiqua agricolārum erat. Ceres filiam Proserpinam habēbat. Olim Proserpina, puella pulchra, in agris pratisque Siciliae ambulābat, cum amīcis suis ludēbat et flores legēbat. Subito equos nigros et vehicūlum aureum videt. In vehiculō deus Pluto, rex inferorum, sedēbat. Pluto puellam rapit et sub terram in regnum suum Tartārum portat et eam regīnam inferōrum facit. Ceres, mater Proserpinae, quod filiam suam in terra invenīre non potērat, eam mortuam putābat et magno cum dolōre mortem filiae suae deflebat. Iam terra a Cerēre non curabātur. In terra semper frigīda hiems erat, plantae non florēbant, agri ab aratoribus non arabantur. Homīnes et animalia non potērant vivēre. Tum Iuppīter sic Proserpinae dicit: «Per sex menses in terrā vive et sex menses sub terrā cum tuo marītō». Itaque nunc per sex menses Proserpina in terrā vivēre potērat, et mater Ceres laeta erat. Ver et aestas tum in terrā erant. Postea Proserpina ad marītum suum sub terram veniēbat, et mater Ceres erat dolorōsa, et in terra autumnus et hiems erant, et tota natūra dormiēbat.

De Iove

Iuppīter domīnus caeli et terrae putabātur. Poētae Graeci Iovem patrem deōrum hominumque vocābant. Et dei et homīnes Iovem timēbant. Iuppīter in Olympo habitābat et cum fratrībus mundum gubernābat. In tutēla Iovis praecipue reges erant. Iuppīter auctor erat legum humanārum. Fratres Iovis erant Neptūnus et Pluto, sorōres Iuno, Ceres et Vesta. Bestiae nonnullae deis sacrae erant, ut aquila Iovi, pavo Iunōni, equus Neptuno, gallus Aesculapio. Ex arboribus oliva Minervae sacra erat, Apollīni laurus, Plutōni cupressus.

De Roma

Italia est inter mare Tyrrhēnum et mare Hadriaticum. In mediā Italiā est flumen Tibēris. Tibēris e monte Appennīno per Italiam fluit, a septentrīōne ad meridiem et in mare Tyrrhēnum influit. Fluit per urbem Romam, urbs paene tota in septem collibus ad ripam sinistram. In medio fluminē insūla est. Ab insūla Tiberīna ad ripam dextram pons Cestius pertinet, pons Fabricius ad ripam sinistram et Capitolium. Iuxta Capitolium est forum Romānum, deinde mons Palatīnus et Circus Maxīmus, postremo mons Aventīnus. Circum urbem murus Servii Tullii pertinet.

De Oriōne

Orion venātor deam Dianam amābat. Apollo autem, frater Dianae, Oriōnem non amābat. «Orion me non delectat – dicit Apollo – bonus non est, Diānam in matrimonium ducere non potērit». Olim prope oram maritimam ambulābant Apollo et soror Diana. Deus et dea arcus et sagittas portābant. Orion procul in aquis natābat. Subito Apollo dicit: «Specta, Diāna, saxum in aquis. Longinquum est, sed in saxum sagittam mittere possum. In saxum, quod est longinquum, sagittam mittere non potes». «Mane! – respondet Diana – Saxum video. Sagittam in saxum mittere facile possum. Specta!» Statim erat clamor. Non erat saxum in aquis, erat caput Oriōnis. Sagitta Dianae Oriōnem necat. Venātor mortuus est. Undae corpus eius ad oram maritimam portant. Nunc Diana misēra lacrimat. Diana est tuta, quod venātor mortuus est. Postea Iuppiter Oriōnem et canes in caelō ponēbat. Non iam Orion in silvis venātor est; stella in caelō est.

De tempōre aurea

Erat tempus aureum. Aves tutae volābant, lepōres impavīdi in arvis errābant, itinēra secūra erant, homīnes sponte sua leges et ius colēbant nec horrida scelēra faciēbant, fossae oppīda non cingēbant. Bella hominībus ignōta erant, oppīda neque oppugnabantur, nec diruebantur. Flumīna lactis et nectāris fluēbant, in montībus altae arbōres crescēbant, animalia in reti non capiebantur, novae herbae nova nomīna accipiēbant, corpōra humāna sine medīco sana erant, homo bestiae et bestia homīni vulnus non efficiēbant. Navigia in maris undis non videbantur, ager non arabatur, nam terra ipsa per se frumentum dabat. Tempōra aurea sine dubio erant.

De Cyclopibus

Caelum Siciliae raro nubes et imbres foedant. Laetae messes campos ornant. Sed mons Aethna eructat aeternos ignes, causam cladis vicinārum urbium. Montes et valles Siciliae sunt antiqua sedes cyclopum. Cyclopibus est unus oculus in fronte. Cyclopes multos ovium greges habent. In litore maris magnis retibus sine lintribus pisces captant. Neptunus, ut narrant poētae, cyclopum pater est. Neptuni penetralia et altaria sanguine multarum ovium cyclopes rigant et caede hostium foedant. Cyclopes corpōra pellibus vulpium ornant. Cyclopibus est saeva indoles: famem sedant lacte ovium et carne non solum piscium sed etiam hostium.

Perseus et Medusa

Aliquando Perseus, filius Iovis, originem divīnam demonstrāre cupiēbat. Rex Polydectes iuvēni caput Medusae, puellae cum serpenti-bus in locō comae, portāre imperat. Medusa Gorgo in saxum mutābat eos homīnes, qui faciem eius spectābant. Popūlus Medusam propter malam eius potentiam timēbat. Perseus eam necāre constituit. Pluto Perseo galeam magicam donat, Mercurius – soleas alātas, Minerva – scutum splendīdum. Diu Perseus per multas terras et regiōnes errābat. Deinde Perseus gladiō magicō Medusam interficit et caput eius in saccum dat. Sanguis Medusae e saccō in terram cadēbat, e guttis sanguinis serpentes oriebantur, qui postea partem Afrīcae in locum desertum mutābant.

De sacrificiis antiquōrum

Popūli antīqui deos sacrificiis placābant. Apud Romānos plerumque sacerdōtes sacrificia parābant, nam sacerdōtes iuris divīni perīti erant. Superis deis albas hostias immolābant, infēris – nigras. Numērus hostiārū interdum permagnus erat. Sacerdōtes capīta hostiārū ornābant corōnis et ante templā mactābant. Exta in aris cremābant. Homines deis dona multa parabant. Vinum, lac, mel a populis antiquis dona grata putabantur. Post sacrificia sacerdōtes ad honōrem deōrum epūlas parābant.

IX. Перекладіть речення латинською мовою:

1. Велика нагорода для переможця – слава. 2. Звичаї моряків і землеробів відрізняються (різні є). 3. Греки та римляни не тільки храми, але й приватні будівлі прикрашали мармуром. 4. У римлян гуси були священними. 5. Згода громадян зміцнює державу. 6. У мирний час (у мирі) процвітає мистецтво. 7. Восени численні птахи покидають наші області. 8. Деякі сузір'я мають назви стародавніх богів і тварин. 9. Одні сузір'я ми бачимо взимку, інші – влітку. 10. Сонце – джерело світла і життя на землі.

X. Доберіть слова, які походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських іменників: *ars, artis, f* (мистецтво); *flos, floris, m* (квітка); *genus, ěris, n* (рід, вид); *animal, ālis, n* (тварина); *mare, is, n* (море); *pomen, inis, n* (назва, ім'я); *caput, itis, n* (столиця); *pars, partis, f* (частина, сторона); *paх, pacis, f* (мир); *vestis, is, f* (одяг); *pulvis, eris, m* (порох, пил); *corpus, oris, n*

(тіло); fons, fontis, m (джерело); foedus, ēris, n (угода, договір); pes, pedis, m (нога, стопа); pectus, ōris, n (груди); navis, is, f (корабель); pulvis, ēris, m (порох, попіл); nepos, otis, m (нащадок).

XI. Утворіть іменники третьої відміни за допомогою суфіксів, запишіть їх у словниковій формі, перекладіть рідною мовою:

1. **-or:** gubernō, āvi, ātum, āre – керувати; rego, rexi, rectum, ēre – керувати; lego, legi, lectum, ēre – читати; imīto, āvi, ātum āre – наслідувати; credo, dīdi, dītum, ēre – вірити; recipio, cēpi, ceptum, ēre – сприймати;

2. **-io:** narro, āvi, ātum, āre – повідомляти; erudio, ivi, ītum, īre – навчати, вчити; transcrībo, scripsi, scriptum, ēre – переписувати; declāro, āvi, ātum, āre – проголошувати; repēto, ivi, ītum, ēre – повторювати; declāmo, āvi, ātum, āre – виразно читати;

3. **-(ī) -tas:** dignus, a, um – гідний; quantus, a, um – який (по кількості); humānus, a, um – людський; verus, a, um – істинний; bonus, a, um – добрий; sanus, a, um – здоровий;

4. **-(ī) -tūdo:** altus, a, um – високий, глибокий; beātus, a, um – щасливий; longus, a, um – довгий; latus, a, um – широкий; pulcher, chra, chrum – красивий; magnus, a, um – великий.

XII. Поясніть походження і значення термінів: а) алюзія, компіляція, інверсія, комунікація, лапідарність, акомодация, кодифікація, комунікація, флексія, маргіналії, патристика; б) верифікація, інавгурація, корупція, сатисфакція, екстрадиція, інтервенція, реформація, дефініція, раціоналізм.

XIII. Доберіть слова в сучасних мовах, що мають латинський суфікс -ment.

XIV. Перекладіть латинські паремії: *Piscis primum a capite foetet; Sine labore non erit panem in ore; Dirumpit saccum sus, postquam grana comedit.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Alma mater.* – Мати-годувальниця.

2. *Aures hominum novitate laetantur.* – Людські вуха втішаються новинами.

3. *Avaritia prima scelerum mater.* – Жадоба є матір'ю усіх вад.

4. *Caecus non iudicat de colore.* – Сліпий не судить про колір.

5. *Dura lex, sed lex.* – Суворий закон, але закон.

6. *Fames est optimus coquius.* – Голод – це найкращий кухар.
7. *Ferro ignique.* – Мечем і вогнем.
8. *Finis corōnat opus.* – Кінець – справі вінець.
9. *Gladius ferit corpus, animos oratio.* – Меч вражає тіло, а слово – душу.
10. *Gutta veritātis in mari verbōrum.* – Крапля істини у морі слів.
11. *Historia vero testis temporum, lux veritātis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustātis.* – Історія насправді – це свідок часів, світло правди, життя пам'яті, вчителька життя, вісниця старовини.
12. *Homīnibus plenum, atīcis vacuum.* – Людей багато, а друзів немає.
13. *Homo locum ornat, non homīnem locus.* – Людина прикрашає місце, а не місце людину.
14. *Honōris causa.* – З поваги до заслуг.
15. *In vino veritas, in aqua sanitas.* – У вині істина, у воді здоров'я.
16. *Labores pariunt honores.* – Праця породжує пошану.
17. *Legem brevem esse oportet.* – Закон повинен бути коротким.
18. *Mel in ore, verba in lactis, fel in corde, fraus in factis.* – Мед на язика, молоко на словах, жовч у серці, брехня на ділі.
19. *Mens sana in corpore sano.* – У здоровому тілі здоровий дух.
20. *Non rex est lex, sed lex est rex.* – Не цар є законом, а закон є царем.
21. *Novus rex, nova lex.* – Новий цар, новий закон.
22. *Omnia tempus revelat.* – Час викриває все.
23. *Opus laudat artificem.* – Праця славить майстра.
24. *O tempora, o mores!* – О часи, о звичай!
25. *O, sancta simplicitas!* – О свята простота!
26. *Pacem cum hominibus, bellum cum vitiiis vive.* – Живи в мирі з людьми, веди війну з їх вадами.
27. *Panem et circenses!* – Хліба і видовищ!
28. *Pax hominibus bonae voluntātis.* – Мир людям доброї волі.
29. *Pedibus timor addit alas.* – Страх додає ногам крила.
30. *Per crucem ad lucem.* – Через страждання до світла.
31. *Philosophia est mater omnium artium.* – Філософія – це мати усіх наук.

32. *Piscis primum a capite foetat.* – Риба починає псуватися від голови.

33. *Quod licet Iovi, non licet bovi.* – Що личить Юнітеру, не личить волу.

34. *Quot capita, tot sententiae.* – Скільки голів, стільки думок.

35. *Repetitio est mater studiōrum.* – Повторення є матір'ю навчання.

36. *Salus populi – suprema lex.* – Благо народу – найвищий закон.

37. *Sine labōre non erit panem in ore.* – Без праці не буде хліба у роті.

38. *Tempōra mutantur et nos mutāmur in illis.* – Часи змінюються, і ми змінюємося разом з ними.

39. *Testis unus – testis nullus.* – Один свідок – не свідок.

40. *Tibi et igni.* – Тобі і вогню (прочитай і спали).

41. *Una hirundo non facit ver.* – Одна ластівка не робить весни.

42. *Unus vir – nullus vir.* – Один у полі не воїн.

43. *Urbi et orbi.* – Риму (місту) та світові (вступна формула імператорських едиктів).

44. *Ut panis ventrem, sic lectio pascit mentem.* – Як хліб є поживою для шлунку, так читання – для розуму.

45. *Vox populi – vox veritātis.* – Голос народу – голос правди.

46. *Vulpes pilum mutat, non mores.* – Лисиця змінює шерсть, а не звички.

LECTIONES DECIMA

Volenti nihil difficile est
Для бажуючого нічого немає важкого

Тема: Прикметники третьої відміни (Adiectiva tertiae declinatiōnis). Дісприкметник теперішнього часу активного стану (Participium praesentis actīvi)

Прикметники третьої відміни (Adiectiva tertiae declinatiōnis)

Прикметники третьої відміни за кількістю родових закінчень у називному відмінку однини поділяють на три підгрупи. До першої підгрупи належать прикметники з трьома закінченнями в Nom. Sing.: **-er** (m), **-is** (f), **-e** (n): *celēber, bris, bre* – знаменитий, а, е; *acer, acris, acre* – гострий, а, е.

До другої підгрупи належать прикметники з двома закінченнями в називному відмінку однини: **-is** (m, f), **-e** (n): *fortis, e* – сильний, а, е; *levis, e* – легкий, а, е. Це найчисленніша група прикметників третьої відміни. У називному відмінку однини вони мають спільну форму чоловічого і жіночого роду із закінченням **-is** і форму середнього роду із закінченням **-e**.

До третьої підгрупи входять прикметники з одним спільним закінченням (**-r, -x, -ns**) у Nom. Sing. для трьох родів: *ingens, ingentis* – величезний, а, е; *felix, īcis* – щасливий, а, е; *par, paris* – рівний, а, е. Це особлива група прикметників, які в називному відмінку однини мають спільну форму для трьох родів. Словниковою формою прикметників третьої підгрупи є форми *Nominativus singularis* і *Genetivus singularis*.

Основу прикметників першої та другої підгруп визначаємо шляхом відкидання закінчення **-is** від форми називного відмінка жіночого роду, третьої підгрупи – за формою родового відмінка:

celebris – **celebr-**; *acris* – **acr-**;

brevis – **brev-**; *levis* – **lev-**;

paris – **par-**; *ingentis* – **ingent-**; *felicis* – **felic-**.

Прикметники третьої відміни відмінюються за голосним ти-

пом третьої відміни іменників: Abl.sing. – **-i**, Nom., Acc., Voc. plur. (**n**) – **-ia**, Gen.pl. – **-ium**.

**Зразок відмінювання прикметників
третьої відміни**

а) з трьома родовими закінченнями: **acer** (m), **acris** (f), **acre** (n)

Числа	Singularis			Plurālis	
Рід	m	f	n	m, f	n
Відмінки					
Nom.	acer	acr-is	acr-e	acr-es	acr-ia
Gen.	acr-is	acr-is	acr-is	acr-ium	acr-ium
Dat.	acr-i	acr-i	acr-i	acr-ibus	acr-ibus
Acc.	acr-em	acr-em	acr-e	acr-es	acr-ia
Abl.	acr-i	acr-i	acr-i	acr-ibus	acr-ibus
Voc.	acer	acr-is	acr-e	acr-es	acr-ia

б) з двома закінченнями: **fortis** (m, f), **forte** (n)

Числа	Singularis		Plurālis	
Рід	m, f	n	m, f	n
Відмінки				
Nom.	fort-is	fort-e	fort-es	fort-ia
Gen.	fort-is	fort-is	fort-ium	fort-ium
Dat.	fort-i	fort-i	fort-ibus	fort-ibus
Acc.	fort-em	fort-e	fort-es	fort-ia
Abl.	fort-i	fort-i	fort-ibus	fort-ibus
Voc.	fort-is	fort-e	fort-es	fort-ia

в) з одним родовим закінченням: **felix** (m, f, n), **felicis** (gen. sing.)

Числа	Singularis		Plurālis	
Рід	m, f	n	m, f	n
Відмінки				
Nom.	felix	felix	felic-es	felic-ia
Gen.	felic-is	felic-is	felic-ium	felic-ium

Dat.	felic-i	felic-i	felic-ibus	felic-ibus
Acc.	felic-em	felix	felic-es	felic-ia
Abl.	felic-i	felic-i	felic-ibus	felic-ibus
Voc.	felix	felix	felic-es	felic-ia

Nota bene! За приголосним типом відмінюються прикметники: *pauper, ĕris* – бідний, *dives, ĭtis* – багатий, *vetus, ĕris* – старий, *particeps, ĭpis* – причетний, який бере участь, *princeps, ĭpis* – перший.

УЗГОДЖЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ З ІМЕННИКАМИ

При узгодженні прикметників третьої відміни з іменниками слід враховувати те, що прикметник та іменник можуть належати до різних відмін. У такому випадку іменник і прикметник матимуть різні відмінкові закінчення. Наприклад, у словосполученнях є такі варіанти узгодження іменника та прикметника різних відмін:

a) *persōna, ae, f (humilis, e)* – *persōna humilis* (незнатна особа) – іменник I відміни, прикметник III відміни:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	persōna humilis	persōnae humiles
Gen.	persōnae humilis	personārum humilium
Dat.	persōnae humili	persōnis humilibus
Acc.	persōnam humilem	persōnas humiles
Abl.	persōnā humili	persōnis humilibus
Voc.	persōna humilis	persōnae humiles

b) *miles, itis, m (fortis, e)* – *miles fortis* (хоробрий воїн) – іменник III відміни приголосного типу, прикметник III відміни:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	miles fortis	milites fortes
Gen.	militis fortis	militum fortium
Dat.	militi forti	militibus fortibus
Acc.	militem fortem	milites fortes

Abl.	milite forti	militibus fortibus
Voc.	miles fortis	milites fortes

c) *bellum, i, n (civilis, e)* – *bellum civile* (громадянська війна) – іменник II відміни, прикметник III відміни:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	bellum civile	bella civilia
Gen.	belli civilis	bellorum civilium
Dat.	bello civili	bellis civilibus
Acc.	bellum civile	bella civilia
Abl.	bellō civili	bellis civilibus
Voc.	bellum civile	bella civilia

СУФІКСИ ПРИКМЕТНИКІВ ТРЕТЬОЇ ВІДМІНИ

За допомогою формантів **-ālis(e)**, **-āris(e)** – утворюють прикметники зі значенням часу або місця: *ver, is, n* – весна – *vernālis, e* – весняний; *Maius, i, m* – травень – *maialis, e* – травневий.

Форманти **-bilis**, **-ilis** позначають схильність до певної якості, пасивну можливість певної дії: *fragilis, e* – крихкий; *nobilis, e* – благородний.

За допомогою формантів **-ensis**, **-iensis** утворюються відносні прикметники від назв місцевості, адміністративних одиниць: *canadensis, e* – канадський; *arvum, i, n* – луг – *arvensis, e* – луговий.

За допомогою суфіксів **-esc (ens)**, **-ntis** та закінчення **-ens** від основ прикметників, іменників та дієслів утворюються нові прикметники зі значенням подібності, неповної якості, початку переходу в нову якість: *niger, gra, grum* – чорний – *nigrescens, ntis* – темнуватий.

ДІЄПРИКМЕТНИК ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ АКТИВНОГО СТАНУ

(Participium praesentis actīvi)

Participium praesentis actīvi означає дію, яка є одночасною з дією керуючого дієслова. Утворюється додаванням до основи інфекта суфікса **-nt-** для дієслів I-II дієвідмін і суфікса **-ent-** для

дієслів III-IV дієвідмін. У Nom. Sing. дієприкметник має зливу з флексією форми **-(e)ns**.

Зразок утворення *participium praesentis*

Coniugatio			
I	II	III	IV
laudā-re	docē-re	defend-ēre	puni-re
Participium praesentis actīvi			
<i>laudans, laudantis (m, f, n)</i> – мой, та, те, хто хвалить	<i>docens, docentis (m, f, n)</i> – мой, та, те, хто навчає	<i>defendens, defendentis (m, f, n)</i> – мой, та, те, хто захищає	<i>puniens, punientis (m, f, n)</i> – мой, та, те, хто карає

Participium praesentis actīvi відмінюється за зразком прикметників третьої відміни з одним закінченням для трьох родів.

Зразок відмінювання *participium praesentis actīvi*

Casus	Singulāris		Plurālis	
Genus	m	n	m, f	n
Nom.	docens	docens	docent-es	docent-ia
Gen.	docent-is	docent-is	docent-ium	docent-ium
Dat.	docent-i	docent-i	docent-ibus	docent-ibus
Acc.	docent -em	docens	docent-es	docent-ia
Abl.	docent -i (-e)	docent-i (-e)	docent-ibus	docent-ibus
Voc.	docens	docens	docent-es	docent -ia

Nota bene! Закінчення **-i** в Abl. sing. уживається в тому випадку, коли *participium praesentis actīvi* виступає у функції прикметника. Наприклад: *de discipulo audienti* – про учня, який слухає. Коли ж *participium praesentis actīvi* має значення іменника або вживається у своїй власній функції як дієприкметник (у звороті Abl. absolūtus), то в Abl. sing. він має закінчення **-e**. Наприклад: *de audiente* – про того, хто слухає (про слухача), *discipulo audiente* – коли учень слухає.

Дієприкметник теперішнього часу активного стану перекладаємо українською мовою:

– дієприслівником на -чи, -ши: *Discipŭlus legens discit.* – Учень, читаючи, вчиться.

– підрядним означальним реченням: *Video virginem librum legentem.* – Бачу дівчину, яка читає книжку.

– особовою формою дієслова: *Consul coniurationem detegens rem publicam servāvit.* – Консул викрив змову і тим врятував республіку.

– віддієслівним іменником: *Sol oriens.* – Схід сонця.

Participium praesentis actīvi узгоджується з іменниками в роді, числі і відмінку: *discipula audiens (f)* – учениця, яка слухає; *magister docens (m)* – учитель, який навчає.

В українській мові слова, що закінчуються на **-ант, -ент**, утворюються від латинських дієприкметників теперішнього часу активного стану: *аспірант, докторант, студент, президент, доцент, інцидент, асистент, конкурент, фабрикант, референт* тощо.

ВПРАВИ

I. Узгодьте прикметники з іменниками, запишіть відмінювання словосполучень: homo, inis, m (peritus, a, um; prudens, entis; fortis, e); urbs, urbis, f (celeber, bris, bre; novus, a, um); virgo, inis, f (felix, icis; bonus, a, um); poëta, ae, m (illustris, e; celeberris, bris, bre).

II. Доповніть пропуски відповідними закінченнями, перекладіть словосполучення: reges crudēl...; virōrum fort...; amīco fidēl...; verba brev...; vitam felic...; templa celebr...; duce prudent...; hominibus felic...; poëtae illustr...; servo paupēr...; mores vetēr...; femīnam trist...; homīnum felic....

III. Доповніть речення: 1. Rex crudēlis nominatīvus singulāris est. Plurālis est ... 2. Virum fortem accusatīvus singulāris est. Plurālis est ... 3. Verbi simplicis genetīvus singulāris est. Plurālis est ... 4. Consiliō utīli ablatīvus singulāris est. Plurālis est ... 5. Bella civilia nominatīvus plurālis est. Singulāris est ... 5. Romānis celebrībŭs datīvus plurālis

est. Singulāris est ... 6. Nomīnum immortalium genetīvus plurālis est. Singulāris est ... 7. Plantas silvestres accusatīvus plurālis est. Singulāris est ... 8. Fabūlis innumerabilibus ablatīvus plurālis est. Singulāris est ... 8. Femīnae felici datīvus singulāris est. Plurālis est ... 9. Poētas celebres accusatīvus plurālis est. Singulāris est ... 10. Pro-verbiis brevibus datīvus plurālis est. Singulāris est

IV. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою: virōrum mortalium; hostes crudēles; avi celēri; epistulam brevem; milītes fortes; operibus immortalibus; dolore acri; labyrinthum ingentem; regem crudelem; verba brevīa; homīne sapienti.

V. Утворіть participium praesentis activi, перекладіть українською мовою: migrāre; advenīre; flēre; regnāre; legēre; audīre; nescīre; vidēre; sentire; describēre; nomināre; respondēre.

VI. Розкрийте дужки, перекладіть речення українською мовою: 1. Miles ... (audax, acis) non mortem, sed infamiam timet. 2. Multae herbae et plantae hominibus ... (utilis, e) sunt. 3. Ex avaritia ... (omnis, e) scelera gignuntur. 4. Divitiae hominem ... (felix, icis) non faciunt. 5. Notum est monumentum Ariōnis in delphino ... (sedeo, sedi, sessum, ēre). 6. Amor foedere coniungit ... (amo, avi, atum, āre). 7. Multae urbes, olim ... (floreo, ui, –, ēre), nunc dirutae iacent. 8. ... (erro, avi, atum, āre) viam monstra! 9. Vici ... (floreo, ui, –, ēre) et oppida ... (celeber, bris, bre) in Italiā sunt. 10. Mendāci homīni, etiam verum ... (dico, dixi, dictum, ēre), non credimus. 11. ... (rogo, avi, atum, āre) potius quam ... (impero, avi, atum, āre) parebimus. 12. Romāni et Graeci ... (ceno, avi, atum, āre) capita corōnis et floribus ornābant. 13. Milītes fortiter ... (pugno, avi, atum, āre) hostes vincēbant.

VII. Перекладіть речення українською мовою: 1. Omnis ars imitatio est naturae. 2. Pigritia est mater omnium vitiōrum. 3. Longum est iter per praecepta, breve per exempla. 4. Vetēra proverbīa saepe simplicibus verbis prudentiam populi exprimunt. 5. Et mors, et somnus misēros felicesque aequat. 6. Divitiae hominem felicem non faciunt. 7. Servus in civitate Romāna instrumentum vocāle habebātur. 8. Sapiens omnia facit cum consilio. 9. Infelīci homīni vita longa est, felīci brevis. 10. Virtus, non fraus, iuvēnes fortes delectat. 11. Dives est, qui sapiens est. 12. Tristis eris, si solus eris. 13. Apud Herodotum, patrem historiae, innumerabiles fabulae sunt. 14. Ignis aurum probat, miseria – fortes viros. 15. Omnium malōrum stultitia est mater. 16. Sa-

pientia omnium bonārum artium mater est. 17. Piētas fundamentum est omnium virtūtum. 18. Medicus herbis salubribus aegrum sanat et a doloribus acrībus eum liberat.

VIII. Перекладіть речення українською мовою, виконайте аналіз дієприкметників: 1. Homo, verum non dicens, saepe multa mala sibi parat. 2. Fabūla ridens saepe verum dicit. 3. Erranti viam monstra! 4. In mediis aevīs homīnes, scribēre nescientes, signum crucis pro subscriptiōne ponēbant. 5. Homīnes magis defendenti, quam accusanti favent. 6. Epistulam tuam victoriam nuntiantem libenter legam. 7. Error scribentis nocēre non debet. 8. Saepe ridentes vera dicimus. 9. In caelo sidera lucentia apparent. 10. Multa cupientibus desunt multa. 11. Romanōrum sacerdotes sacrificantes hostias coronis ornabant. 12. Errantibus viam monstrabimus. 13. Magna est gloria virōrum fortiter pro patria pugnantium. 14. Rubīco erat parvus fluvius separans Galliam provinciam ab Italiā. 15. Demosthenis orationes omnium audientium aures et animos delectabant.

IX. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De Achille

Celēber erat Achilles, filius Pelei regis et Thetidis deae. Mater infantem suum in aquas Stygis immergēbat. Aqua fluvii corpus Achillis invulnerabile faciēbat. Attāmen talus pedis dextri vulnerabilis manēbat. Multae Graecōrum civitatēs bellum cum Troiānis gerēbant. Duces clari ad Troiam pugnābant. Sed Achilles inter puellas vitam agēbat, nam ita matri placēbat. In villam, ubi Achilles habitābat, venit Ulixes. Quid videt? Puellae variis laboribus opēram dant. Ubi est Achilles? Ulixes ignōrat, sed vir perītus est. Itaque arma monstrat. Puellae fugiunt; Achilles, puer virtūte clarus, manet. Tum Ulixes: «Mecum ad bellum Troiānum propēra!». Ita Achilles particeps belli Troiāni fit (став). Troiāni autem, qui de vulnerabili talo Achillis nihil audiēbant, frustra Thetidis filium telis petēbant. Nullō modō Achillem vulnerāre potērant. Postrēmo Apollo sagittam Paridis in talum dextri pedis Achillis dirigit et herōem necat.

De Chimaera

Chimaera in montibus altis asperisque Lyciae habitābat. Habēbat trium (*Gen. plur. do tres, tria*) bestiārum partes: caput leōnis, corpus caprae, caudamque dracōnis. Alae fortes in lateribus Chimaerae erant.

Fauce leōnis ignis efflabātur. Chimaera de montibus devolans pecōra rapiēbat omnemque popūlum Lyciae terrēbat. Nemo deprehendere nec vincere Chimaeram potērat. Belerophon a rege Lyciae Chimaeram occidere rogātur; habet enim equum alte volantem Pegasus nomīne. Pegasus citior (*comparativus do citus, a, um*) quam Chimaera est et equitem in caelum tollens bestiam deprehendit. Gladiō acutō Belerophon Chimaeram occīdit; de caelō bestia flammans igne suo in terram cadit et incendium magnum facit. Multa post saecūla in vallibus Lyciae homīnes carbōnes inveniunt. Belerophon Pegasus post victoriam dimittit; ubi equus ungūla tundit, fons aquae purissimae (*superlativus do purus, a, um*) in montibus scatet.

De auctoritate deōrum

Romāni multos deos habēbant. Officia deōrum varia erant. Deos in omnibus locis vidēbant – in terrā, in agris, in montibus, in silvis, in undis maris, in aqua flumīnum, in omni natūra. Non omnes pares auctoritate erant, nam magni dei erant et parvi. Inter magnos deos primus auctoritate erat Iuppiter, rex atque pater deōrum hominumque, qui in caelō habitābat et fulmine tentō in manu malos terrēbat. Iuno erat uxor Iovis et regīna deōrum. Venus erat pulchra dea amōris. Mars, deus belli, arma, pugnas et exercitus amābat. Auctor popūli Romāni vocabātur et fortasse ob hanc (*Acc. do hic, haec, hoc*) causam Romāni semper bella gerēbant. Mercurius, nuntius deōrum, omnes celeritate superābat. Neptūnus erat deus maris, qui equos in undis regēbat. Relīqui magni dei erant Ceres, dea frumenti, Minerva, dea sapientiae, Diana, dea silvārum, Vulcānus, deus ignis, Apollo, qui omnia providēbat et quem (*Acc. do qui, quae, quod*) homīnes consulēbant, Bacchus, deus vini.

De ira Achillis

Antiqui Homero, poētae caeco, Iliadem, celebre poēma, tribuēbant. Ilias non de omni historia belli Troiani, sed de Achillis irā narrat. Sic Ilias incipit. Troia a militibus Graecis iam diu obsidebātur, sed fortia moenia et nobīles strenuīque viri urbem acriter defendēbant. Bellum igitur acre et difficīle erat. Decimo anno – sic in primō poēmatīs librō legimus – terribili pestilentia milites Graeci consumebantur. Tum duces vatem consulunt: «Pestilentia – gravibus verbis vates respondet – Apollinis poena tristis est quia Agamemnon Chryseidem, filiam sacerdotīs Apollinis dei, apud se captivam tenet. Filiam igitur ad patrem mittite!». Tum gravis lis inter Agamemnonem et omnes duces

exardet. Denique Agamemnon dux Chryseidem invitus reddit sed pro Chryseide Briseidam, Achillis captivam, postulat. Achilles ei oboedit sed ob intolerabilem contumeliam pugnare recusat.

Orpheus et Eurydica

Orpheus olim vates celēber erat. Suavitas carmīnum viri delectābat non solum homīnum anīmos, sed etiam bestias feras. Orpheus uxōrem habēbat nomīne Eurydīcam. Eurydīca aliquando in campo pulchritudīne florum delectabātur. Subīto anguis Eurydīcam vulnerābat. Vulnus grave erat et mulier exspirābat. Orpheus dolens Plutōnem rogābat: «Reddīte mihi Eurydīcam, uxōrem fidēlem». Verba cantantis regem mortuōrum movēbant. Oranti datur uxor condiціōne: «Si respicies, uxōrem amittes». Sed Orpheus amōre ardens respiciēbat. Et statim Eurydīca, uxor amāta, recedebat.

Nympha Echo

In Beotiae silvis montānis vivēbat nympa venusta, nomīne Echo; vocem suavem habēbat quae viatorum anīmos delectābat. Puella id sciēbat et libenter cum iis verba faciēbat; sed eius sermōnes incurrebant in offensionem potentis Iunonis, Iovis uxoris, quae eam acerbè punit et ei linguam sopit. Ob deae poenam Echo, quamquam nec surda nec muta erat, interrogantibus respondēre non potērat et cum verbum audiēbat, ultimas tantum syllābas pronuntiābat. Puella tristis, quod sermōnem cum cetēris Oreadibus habēre non potērat, in silvas desertas obscurasque confugit.

X. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Життя людей коротке. 2. Хоробрі воїни охороняли місто. 3. Цицерон – відомий письменник і оратор. 4. Звичаї та закони римлян були суворими. 5. Нерон був жорстоким імператором. 6. Ахілл був учасником Троянської війни. 7. Гомер, славний поет, описував щит Ахілла. 8. У числі друзів Августа був відомий поет Горацій. 9. Студенти читали, читають і читатимуть твори Цицерона.

XI. Доберіть слова, які походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських прикметників: fortis, e (хоробрий); gravis, e (важкий); utilis, e (корисний); similis, e (подібний); duplex, ĭcis (подвійний); grandis, e (величезний); legālis, e (законний); levis, e (легкий); velox, ōcis (швидкий); vetus, ĕris (старий); brevis, e (короткий); civīlis, e (громадянський).

XII. Поясніть походження і значення термінів: а) аббревіатура, асиміляція, дисиміляція, інтерференція, валентність, домінанта, ваганти, факсиміле; б) ветеран, паритет, пауперизація, утилітарний, студент, аспірант, абітурієнт, асистент, доцент, президент, лаборант, конкурент.

XIII. Перекладіть латинські паремії: *Sero venientibus ossa; Qualis rex, talis grex; Homo longus raro sapiens*. Знайдіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Aliud stans, aliud sedens.* – Коли стоїть одне говорить, коли сидить – інше.

2. *Amantes – amentes.* – Закохані – божевільні.

3. *Amantium irae – amoris renovatio.* – Гнів закоханих – відновлення кохання.

4. *Ars longa, vita brevis.* – Життя коротке, мистецтво вічне.

5. *Cari rixantur, rixantes concileantur.* – Милі сваряться і сварючись примиряються.

6. *Contra torrentem brachia dirigere.* – Проти течії скеровувати щогли.

7. *Crescente periculo crescent vires.* – Коли зростає небезпека, зростають сили.

8. *Deus facientem adiuvat.* – Бог допомагає працюючому.

9. *Discentem comitantur opes, comitantur honores.* – Того, хто вчиться, супроводить багатство й шана.

10. *Esurienti panis cibarius siligineus videtur.* – Голодному чорний хліб видається білим.

11. *Fortes fortuna adiuvat.* – Хоробрим доля сприяє.

12. *Fumum fugiens in ignem incidit.* – Уникаючи диму, попадаєш у вогонь.

13. *Homo sapiens, nisi patiens.* – Той мудрець, хто має терпець.

14. *Ignis aurum probat, miseria fortes viros.* – Вогонь випробовує золото, а нещастя – хоробрих мужів.

15. *In alto tendens cadit ab alto.* – Хто високо пнеться, високо падає.

16. *Luna latrantem canem non curat.* – Місяць не зважає на гавкання собаки.

17. *Lupus vetus non cadit in foveam.* – Старий вовк не падає в яму.

18. *Nullus amor est sanabilis herbis.* – Ніяке кохання не лікується травами.

19. *Omne initium difficile est.* – Всякий початок важкий.

20. *Praesens absens.* – Присутній – відсутній (неуважний).

21. *Principes mortāles, res publica aeterna.* – Правителі – смертні, держава – вічна.

22. *Qualis ratio tales et actiones.* – Який розум, такі й вчинки.

23. *Qualis vita et mors ita.* – Яке життя, така й смерть.

24. *Sero venientibus – ossa.* – Хто пізно приходить, тому кістки.

25. *Stans pede in uno.* – Стоячи на одній нозі.

26. *Timeo Danaos et dona ferentes.* – Боюся данайців, навіть якщо вони приносять дарунки.

27. *Verbum nobile debet esse stabile.* – Слово честі повинно бути дотримане.

28. *Volens-nolens.* – Волею-неволею.

29. *Volentem ducunt fata, nolentem trahunt.* – Бажаючого доля веде, небажаючого тягне.

30. *Vox clamantis in deserto.* – Голос волаючого в пустелі.

LECTIO UNDECIMA

Sapientia et doctrina stabilitas
Мудрість та знання – основа життя

Тема: Ступені порівняння прикметників (Gradus comparationis adiectivorum). Прислівник (Adverbium)

Якісні прикметники утворюють три ступені порівняння:

- звичайний ступінь – **gradus positivus**;
- вищий ступінь – **gradus comparativus**;
- найвищий ступінь – **gradus superlativus**.

GRADUS COMPARATIVUS

Вищий ступінь порівняння прикметника вказує на те, що в одному об'єкті ознака проявляється більшою або меншою мірою, ніж в іншому.

Вищий ступінь (**gradus comparativus**) утворюємо додаванням до основи прикметника в звичайному ступені суфіксів **-ior** (m, f) та **-ius** (n).

Positivus		Comparativus	
Nom.	Основа	m, f	n
latus, a, um – широкий	lat-	lat-ior	lat-ius
tener, ĕra, ĕrum – ніжний	tener-	tener-ior	tener-ius
acer, acris, acre – гострий	acr-	acr-ior	acr-ius
brevis, e – короткий	brev-	brev-ior	brev-ius
felix, ĭcis – щасливий	felic-	felic-ior	felic-ius

Прикметники у вищому ступені відмінюються за зразком приголосної групи третьої відміни іменників. Основа прикметників у вищому ступені закінчується на **-ior**.

Зразок відмінювання прикметників у вищому ступені

Casus	Singularis		Pluralis	
Genus	m/f	n	m/f	n
Nom.	latior	latius	latiōr-es	latiōr-a
Gen.	latiōr-is	latiōr-is	latiōr-um	latiōr-um
Dat.	latiōr-i	latiōr-i	latior-ibus	latior-ibus
Acc.	latiōr-em	latius	latiōr-es	latiōr-a
Abl.	latiōr-e	latiōr-e	latior-ibus	latior-ibus
Voc.	latior	latius	latiōr-es	latiōr-a

GRADUS SUPERLATIVUS

Найвищий ступінь порівняння є свідченням того, що в цьому об'єкті відповідна ознака проявляється найбільшим або найменшим чином у порівнянні до всіх інших об'єктів.

Найвищий ступінь порівняння (**gradus superlativus**) прикметників утворюємо додаванням до основи прикметника в звичайному ступені суфікса **-issim-** та родових закінчень **-us** (m), **-a** (f), **-um** (n).

Positivus		Superlativus		
Nom.	Основа	m	f	n
latus, a, um	lat-	lat-issim-us	lat-issim-a	lat-issim-um
brevis, e	brev-	brev-issim-us	brev-issim-a	brev-issim-um
felix, icis	felic-	felic-issim-us	felic-issim-a	felic-issim-um

Прикметники в найвищому ступені відмінюються за зразком прикметників першої та другої відмін.

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ НАЙВИЩОГО
СТУПЕНЯ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

1. Прикметники, які в чоловічому роді мають закінчення **-er**, утворюють найвищий ступінь додаванням до форми називного відмінка однини чоловічого роду суфікса **-rīm-** і закінчень **-us**, **-a**, **-um**.

Positīvus		Superlatīvus		
Nom. Sing.	Чоловічий рід на -er	m	f	n
tener, ĕra, ĕrum	tener	tener-rīm-us	tener-rīm-a	tener-rīm-um
acer, acris, acre	acer	acer-rīm-us	acer-rīm-a	acer-rīm-um

2. Шість прикметників третьої відміни, які в Nom. Sing. закінчуються на **-īlis**, утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса **-līm-**, який додається до основи звичайного ступеня, та родових закінчень **-us, -a, -um**.

Positīvus	Comparatīvus		Superlatīvus
	m, f	n	
facīlis, e – легкий	facil-ior	facil-ius	facil-līm-us, a, um
difficīlis, e – важкий	difficil-ior	difficil-ius	difficil-līm-us, a, um
simīlis, e – подібний	simil-ior	simil-ius	simil-līm-us, a, um
dissimīlis, e – неподібний	dissimil-ior	dissimil-ius	dissimil-līm-us, a, um
gracīlis, e – стрункий	gracil-ior	gracil-ius	gracil-līm-us, a, um
humīlis, e – низький	humil-ior	humil-ius	humil-līm-us, a, um

Інші прикметники на **-īlis, e** утворюють найвищий ступінь шляхом додавання суфікса **-issim-** та родових закінчень: *mirābīlis, e* – дивовижний, a, e – *mirabilior* (m, f), *-ius* (n) – дивовижніший, a, e; *mirabilissimus, a, um* – найдивовижніший, a, e.

СУПЛЕТИВНІ СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ

Ступені порівняння п'яти прикметників утворюються від простої форми за допомогою іншої основи (суплетивно):

Positīvus	Comparatīvus		Superlatīvus
	m, f	n	
bonus, a, um – добрий	melior	melius	optīmus, a, um
malus, a, um – поганий	peior	peius	pessīmus, a, um
magnus, a, um – великий	maior	maius	maxīmus, a, um
parvus, a, um – малий	minor	minus	minīmus, a, um
multi, ae, a – численні	plures	plura	plurīmi, ae, a

Деякі прикметники в індоєвропейських мовах також утворюють вищий і найвищий ступені порівняння від різних основ. Наприклад: англ.: **good – better – (the) best, little – less – (the) least**; нім.: **gut – besser – am besten, viel – mehr – am meisten**; франц.: **bon – meilleur**; укр.: **поганий – гірший, добрий – кращий**.

ОПИСОВИЙ СПОСІБ УТВОРЕННЯ СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

Прикметники першої групи, основа яких закінчується на голосний **-e, -i, -u**, утворюють вищий ступінь шляхом додавання до звичайного ступеня прислівника **magis** – більше, а найвищий ступінь – за допомогою прислівника **maxīme** – найбільше.

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
idoneus, a, um – вигідний	magis idoneus, a, um	maxīme idoneus, a, um
varius, a, um – різноманітний	magis varius, a, um	maxīme varius, a, um

В англійській мові багато двоскладових прикметників і всі прикметники, які мають більше двох складів утворюють ступені порівняння шляхом додавання **more** у вищому ступені і шляхом додавання **(the) most** в найвищому ступені: **difficult – more difficult – (the) most difficult**.

У французькій мові ступені порівняння якісних прикметників утворюються за допомогою слів **plus** та **moins**. У випадку найви-

щого ступеня порівняння вживається означений артикль: *large – plus large – moins large, le plus large – le moins large*.

В українській мові складена форма вищого й найвищого ступенів порівняння утворюється за допомогою прислівників: **більш, найбільш, менш, найменш: менш (більш) ефективний, найменш (найбільш) ефективний**.

Nota bene! Прикметники, основи яких закінчуються на лабіоєолярні *-qi, -gi*, утворюють ступені порівняння за загальними правилами. Наприклад: *antīquius, a, um – antiquior, ius – antiquissimus, a, um*.

За загальними правилами утворюють ступеневі форми прикметники *tenuis, e – тонкий, strenuus, a, um – міцний, arduus, a, um – високий, exiguus, a, um – незначний*.

СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ НА **-dīcus, -fīcus, -vōlus**

Складні прикметники на **-dīcus, -fīcus, -vōlus** утворюють вищий ступінь шляхом додавання суфікса **-entior** (m, f), **-entius** (n), а найвищий ступінь – суфікса **-entissim-** та родових закінчень **-us, -a, -um**.

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
maledicus, a, um – лихослівний	maledicentior (m, f), -ius (n)	maledicentissimus, a, um
benevōlus, a, um – доброзичливий	benevolentior (m, f), -ius (n)	benevolentissimus, a, um
magnificus, a, um – величавий	magnificentior (m, f), -ius (n)	magnificentissimus, a, um

НЕПОВНІ СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ

Деякі прикметники, що походять від прийменників, мають тільки вищий і найвищий ступені порівняння:

Praepositōnes	Comparatīvus	Superlatīvus
prae (з abl.) – перед	prior, prius – попередній, я, є	primus, a, um – перший, а, є

prope (з acc.) – близько	propior, propius – ближчий, а, е	proxīmus, а, um – найближчий, а, е
post (з acc.) – після	posterior, posterius – наступний, а, е	postrēmus, а, um; postūmus, а, um – останній, я, є
extra (з acc.) – зовні	exterior, exterius – зовнішній, я, є	extrēmus, а, um; extīmus, а, um – крайній, я, є
intra (з acc.) – всередині	interior, interius – внутрішній, я, є	infīmus, а, um – найглибший, а, є
supra (з acc.) – вгорі	superior, superius – вищий, а, е	suprēmus, а, um; summus, а, um – найвищий, а, е
infra (з acc.) – внизу	inferior, inferius – нижчий, а, е	infīmus, а, um; imus, а, um – найнижчий, а, е
ultra (з acc.) – по той бік	ulterior, ulterius – потойбічний, а, е	ultīmus, а, um – останній, а, е

Nota bene! Звичайний ступінь порівняння цих прикметників трапляється рідко і має особливе значення: *supĕri, ōrum, t* – небесні боги; *infĕri, ōrum, t* – підземні боги; *exteri, ōrum, t* – іноземці; *postĕri, ōrum, t* – нащадки.

Nota bene! Прикметник *vetus, eris* – *старий* утворює ступені порівняння від прикметника *vetustus, а, um* з таким самим значенням: *vetust-ior, -ius* – старіший, *vetust-issim-us, а, um* – найстаріший.

У найвищому ступені частіше виступає форма з суфіксом *-rim-*, який додається до основи прикметника *vetus, eris*: *veter-rim-us, а, um*.

СИНТАКСИС ВІДМІНКІВ ПРИ СТУПЕНЯХ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

ОРУДНИЙ ВІДМІНОК ПОРІВНЯННЯ (Ablatīvus comparatiōnis)

У латинській мові при вищому ступені порівняння можливі дві конструкції:

1) предмети, які порівнюють, ставлять у називному відмінку і додають сполучник *quam* (ніж):

Februarius brevior est, quam Ianuarius. – Лютий коротший, ніж січень.

Aqua gravior est quam aër. – Вода важча, ніж повітря.

Nihil est celerius, quam mens humāna. – Ніщо не швидше, ніж людська думка.

2) предмет, з яким порівнюємо, вживаємо в орудному відмінку без прийменника. Такий орудний називається **Ablatīvus comparatīōnis** (орудний порівняння). Українською мовою іменник в **Ablatīvus comparatīōnis** перекладаємо родовим відмінком з прийменником *за* або *від*.

Februarius brevior est Ianuario. – Лютий коротший за січень.

Aqua gravior est aëre. – Вода важча за повітря.

Nihil mente humāna celerius est. – Ніщо не є швидше за людську думку.

В українській мові після прикметників у вищому ступені, якщо далі йде порівняння, обов'язково вживаються прийменники *від*, *за* або сполучник *ніж*: **тяжчий від олова, дорожчий за золото; сильніший, ніж страх.**

РОДОВИЙ ЧАСТКОВИЙ (Genetīvus partitīvus)

У латинській мові родовий частковий (**Genetīvus partitīvus**) вживаємо при найвищому (вищому) ступені порівняння прикметників з метою виділення одного предмета з ряду йому ж подібних. Іменник, з якого виділяється частка ставимо в **Gen. plur.** без прийменника. **Genetīvus partitīvus** перекладаємо українською мовою родовим відмінком з прийменником *з* (*із*). Наприклад:

minor fratrum – молодший з братів, *fortissimus omnium militum* – найхоробріший з усіх воїнів.

Omnium oratorum Cicero clarissimus erat. – З усіх ораторів найславнішим був Цицерон.

Vergilius clarissimus omnium poëtarum Romanorum est. – Вергілій є найславетнішим серед усіх римських поетів.

Однак часто при найвищому ступені порівняння прикметників частковий додатак виражається в Abl. з прийменниками **ex, de** або **in**, а зрідка **inter** з Accusativus. Наприклад:

carissimus ex amicis – найдорожчий з друзів,

sapientissimus in Graecis – найрозумніший серед греків,

peritissimus inter duces – найдосвіченіший серед полководців.

ПРИСЛІВНИК

(Adverbium)

У латинській мові розрізняємо два види прислівників:

– самостійні прислівники: *iam* – вже, *nunc* – тепер, майже, *semper* – завжди, *ubi* – де, коли та ін.

– похідні прислівники, утворені від прикметників та іменників.

УТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Від прикметників першої і другої відмін прислівники утворюємо шляхом додавання до основи прикметника суфікса **-e**:

Adiectivum	Genetivus singularis	Adverbium
altus, a, um – високий	alt-i	alt-e – високо
latus, a, um – широкий	lat-i	lat-e – широко
clarus, a, um – ясний	clar-i	clar-e – ясно
pulcher, chra, chrum – гарний	pulchr-i	pulchr-e – гарно
iustus, a, um – справедливий	iust-i	iust-e – справедливо

Окремі похідні прислівники утворюються шляхом додавання до основи прикметника першої групи суфікса **-o**.

incognitus, a, um – невідомий	incognit-i	incognit-o – невідомо
falsus, a, um – фальшивий	fals-i	fals-o – фальшиво
rarus, a, um – рідкісний	rar-i	rar-o – зрідка
subitus, a, um – раптовий	subit-i	subit-o – раптово

Іноді вживаються паралельні форми похідних прислівників: *raro* і *rare* – рідко; *vero* і *vere* – дійсно, справедливо.

Від прикметників третьої відміни прислівники утворюємо шляхом додавання до основи прикметника суфікса **-īter**:

acer, acris, acre – гострий	acr-is	acrīter – гостро
brevīs, e – короткий	brev-is	brevīter – коротко
simīlis, e – подібний	simīl-is	similīter – подібно

Якщо основа прикметника третьої відміни закінчується на **-nt-**, то прислівник утворюємо шляхом додавання до основи слова суфікса **-er**:

dilīgens, ntis – старанний	diligent-is	diligenter – старанно
sapiens, entis – розумний	sapietnt-is	sapienter – розумно
prudens, entis – розсудливий	prudent-is	prudenter – розсудливо

Частина прислівників утворилася від застиглих відмінкових форм іменників, прикметників, займенників: *ver*, *veris*, *n* – весна → *vere* – навесні; *difficilis*, *e* – важкий → *difficile* – важко; *multus*, *a*, *um* – численний → *multum* – багато; *paulus*, *a*, *um* – малий, незначний → *paulum* – трохи, мало.

Окремі прислівники утворюються також від іменників та прикметників: *difficultas*, *ātis*, *f* – трудність, незручність, недолік → *difficulter* – незручно, важко; *antiquus*, *a*, *um* – давній → *antiquitus* – споконвіку.

У латинській мові трапляються в також прислівники на **-tīm** (**-sim**), **-atīm**, **-īm**. Наприклад: *paulatīm* – помалу; *partīm* – частково; *sensīm* – ледве помітно, поступово; *privatīm* – приватно.

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИСЛІВНИКІВ (Gradus comparatiōnis adverbiorum)

Якісні прислівники, як і прикметники, мають три ступені порівняння: звичайний (**positīvus**), вищий (**comparatīvus**) та найвищий (**superlatīvus**).

Звичайний ступінь – це словникова форма прислівника.

Вищий ступінь прислівника збігається за формою з вищим ступенем прикметника середнього роду:

Positīvus	Comparatīvus
late – широко	latius – ширше
cito – швидко	citius – швидше
recenter – свіжо	recentius – свіжіше

Найвищий ступінь утворюється шляхом додавання до основи прикметника найвищого ступеня закінчення **-e**:

Superlatīvus (прикметник)	Superlatīvus (прислівник)
latissimus, a, um – найширший	latissime – найширше
facillimus, a, um – найлегший	facillime – найлегше
acerrimus, a, um – найгостріший	acerrime – найгостріше

Суплетивні ступені порівняння прислівників утворюються від різних основ.

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
bene – добре	melius	optime
male – погано	peius	pestime
multum – багато	plus	plurime
magnopere – дуже	magis	maxime
parum – мало	minus	minime

ВПРАВИ

I. Утворіть ступені порівняння від прикметників: clarus, a, um; asper, a, um; atrox, ocis; bonus, a, um; necessarius, a, um; pauper, ěris; difficilis, e; levis, e; malus, a, um; parvus, a, um; acer, acris, acre; nobilis, e; honestus, a, um; angustus, a, um; pulcher, chra, chrum; similis, e; simplex, ěcis; varius, a, um; magnus, a, um; brevis, e; carus, a, um; magnificus, a, um; gracilis, e.

II. Утворіть прислівники від прикметників, запишіть ступені порівняння: altus, a, um – високий; falsus, a, um – неправильний; carus, a, um – дорогий; par, paris – рівний; sapiens, entis – розсудливий; malus, a, um – поганий; nobilis, e – знатний;

humilis, е – низький; altus, a, um – високий, amplus, a, um – великий; fortis, е – сильний; simplex, icis – простий; necessarius, a, um – необхідний.

III. Вкажіть зайвий прикметник у кожному ряді:

melior, peior, minor, crudelior, maior;
facilis, similis, nobilis, gracilis, humilis;
clarus, Romānus, altus, longus, honestus.

IV. Доповніть ряди прислівників:

... – celerius – ...; male – ... – ...; ... – gravius – ...; fortiter – ... – ...; necessarie – ... – ...; ... – facilius – ...; ... – melius – ...; ... – ... – citissime; iuste – ... –

V. Утворіть відмінкові форми за зразком, перекладіть українською мовою:

Miles fortior – **Gen. plur.** → **Acc. Sing.** → **Dat. Plur.** → **Abl. Sing.** → **Dat. Sing.**

labor maior – ...; homo felicissimus – ...; lex pessima – ...; templum celeberrimum – ...; dies felicior – ...; aqua purissima – ...; dominus opulentior – ...; mater carissima – ...; vita brevior – ...; honor maximus – ...; via longissima – ...; exemplum melius – ...; vis maxima – ...; homo prudentissimus –

VI. Запишіть слова в дужках у компаративі. Перекладіть речення українською мовою:

Patria civibus (carus, a, um) est, quam vita. Patriae regiones animis nostris (gratus, a, um) sunt, quam ceterae. Bonis civibus sermo patrius (gratus, a, um) sermonibus omnium gentium. Mores patrii (dulcis, e) moribus omnium populorum. Rem autem (foedus, a, um) et (miser, a, um) ignoramus quam proditorem patriae.

VII. Запишіть слова в дужках у суперлативі. Перекладіть речення українською мовою: Omnium regionum Graeciae antiquae (clarus, a, um) est Attica. (Nobilis, e) Atticae urbs Athenae erant. Ibi erat arx (splendidus, a, um) templis ornata, ibi (clarus, a, um) erant aedificia publica, monumenta (praestans, ntis) ducum, simulacra deorum hominumque (clarus, a, um). Athenae erant (notus, a, um) sedes artium et litterarum.

VIII. Доповніть речення, перекладіть українською мовою:

1. Februarius ... est, ... quam ceteri menses anni. Mensis Februarius ... est.

2. Milītes Romāni ... sunt; ... cetēris militibus. Milītes Romāni ... sunt omnium milītum.

3. Cicēro orātor ... est, ... quam cetēri oratōres Romāni. Cicēro ... omnium oratōrum Romanōrum est.

4. Dea Venus ... est, ... cetēris deis Romānis. Venus ... omnium deārum est.

5. Socrātes ... est, ... quam cetēri philosophi Graeci. Socrātes ... omnium philisophōrum Graeciae est.

6. Ver ... est, ... cetēris temporibus anni est. Ver ... omnium tempōrum anni est.

7. Tarquinius Superbus, utīmus rex Romanōrum, ... erat, ..., quam cetēri reges Romāni. Tarquinius Supebus ... omnium regum Romanōrum erat.

8. Graeci nautae ... erant, ... cetēris nautis antiquis. Graeci ... omnium nautārum erant.

Слова для довідок: crudelis, e; fortis, e; iucundus, a, um; pulcher, chra, chrum; sapiens, entis; clarus, a, um; brevis, e; peritus, a, um.

IX. Запишіть слова в дужках у правильній формі. Перекладіть речення українською мовою: 1. Verba tua dulciora (mel, mellis, n) sunt. 2. Oculi (avidus, a, um) sunt, quam venter. 3. Bona valetudo melior est (divitiae, arum). 4. Gratia Dei faciet animam tuam (nix, nivis, m) candidiorem. 5. (Omnis, e) matrum felicissima es. 6. Terra minor est (sol, solis, m). 7. Discipulis exempla (idoneus, a, um) sunt quam praecepta. 8. Cicero omnium oratorum Romanorum (celeber, bris, bre) erat. 9. Omnium animalium simia homini (similis, e) est. 10. Aestate noctes (brevis, e) sunt, hieme (longus, a, um). 11. Nihil est (dulcis, e) veritatis luce. 12. Exempla praeceptis (utilis, e) sunt. 13. Dolor animi (gravis, e) est, quam corporis. 14. (Nobilis, e) Romanorum sine comitibus in locum publicum non prodibant. 15. Quid est (velox, ocis) mente humana? 16. Tunica homini (proprius, a, um) est pallio. 17. Bona opinio homini (tutus, a, um) pecuniam est. 18. Roma (celeber, bris, bre) urbs Italiae putatur. 19. (Prudens, entis) nos tempus facit. 20. Salus patriae (carus, a, um) vita est. 21. Dolor animi (gravis, e) est, quam corporis.

X. Перекладіть речення латинською мовою:

1. Матір дорожча, ніж інші люди. (2 конструкції)
2. Матір є найдорожчою з усіх людей. (2 конструкції)

3. Вергілій відоміший, ніж інші римські поети. (2 конструкції)
4. Вергілій є найвідомішим з усіх римських поетів. (2 конструкції)
5. Венера красивіша за інших римських богинь. (2 конструкції)
6. Венера є найкрасивішою з усіх римських богинь. (2 конструкції)
7. Стародавній Рим відоміший за інші міста Римської імперії. (2 конструкції)
8. Стародавній Рим є найвідомішим з усіх міст Римської імперії. (2 конструкції)
9. Цицерон відоміший, ніж інші римські оратори. (2 конструкції)
10. Цицерон є найвідомішим з усіх римських ораторів. (2 конструкції)

XI. Перекладіть речення українською мовою:

1. Saepe initium difficilior est quam finis labōris. 2. Luce sunt clariōra nobis tua consilia. 3. Prudentiōres et constantiōres nos tempus facit. 4. Divitiae, honōres, genus homīnem neque feliciōrem, neque meliōrem faciunt. 5. Exempla praeceptis utiliōra sunt. 6. Pax melior est bello. 7. Croesus Solōne divitior, sed Solo Croeso sapientior erat. 8. Homīnes meliōres saepe videntur, quam sunt revera. 9. Impunitas semper ad deteriōra invitāt. 10. Facta sunt verbis difficiliōra. 11. Melior est certa pax quam sperāta victoria. 12. Libertas, leges et pax sunt optīma bona. 13. Consul, praetor, censor magistrātus maiōres erant, cetēri magistrātus minōres. 14. Karthago clarissima omnium coloniarum Phoenicum erat. 15. Res publica mihi carior est vitā meā. 16. Ennius in versibus suis maxīma facta civium Romānōrum pingēbat. 17. Gloria Themistōclis non minor erat in pace, quam in bellō. 18. Iovem propter beneficia popūlus Romānus optīmum, propter vim maxīmum nominābat. 19. Veterrīmus amīcus homīni optīmus est. 20. Homīnibus pigris etiam facillīmi labōres difficillīmi videntur. 21. Plurīma oracūla Apollinis sacra erant; celeberrīmum erat oracūlum Delphicum. 22. Omnium gentium, quae Galliam incolēbant, fortissīmi erant Belgae. 23. Bona valetūdo melior est quam magnae divitiae; optīmum bonum est mens sana in corpore sano. 24. Turpis fuga peior est quam honesta mors. 25. Notum est illud sapientis Anacharsidis: «Et optima et pessīma pars corpōris est lingua». 26. Bona exempla meliōra sunt praeceptis. 27. In omnibus rebus optīmus est modus. 28. Sicilia maxima omnium Italiae insulārum est. 29. Optīmi homīnes maxīme pii sunt. 30. Homīnes saepe magis pii in rebus adversis sunt quam in rebus secundis.

XII. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De Roma et Romanis

Aetate imperatoris Augusti nullum imperium amplius erat quam imperium Romanum. Roma caput magni imperii Romani erat. Nulla urbs in Italia tam opulentior et celebrior erat quam Roma. Nusquam erant templa et aedificia splendidiōra quam in illa (*Abl. Sing. do ille, illa, illud*) urbe. Clarissimum erat forum Romanum, clarissima arx Capitolina, ubi templum Iovis Capitolini aedificatum erat. Nam Iuppiter Capitolinus erat potentissimus deus Romanorum. Nullus deus apud eos (*Acc. Pl. do is, ea, id*) in ampliōre honore erat. Multis et latis viis Roma cum aliis oppidis Italiae coniuncta erat, quarum notissima et antiquissima erat via Appia.

De Roma antiqua

Roma veterrima urbs Italiae putatur, coloniae autem Graecorum, in ora Italiae sitae, vetustiores sunt. Initio Roma admodum parva erat, vias habebat angustissimas, domos humillimas; aedificia autem publica ampliōra et ornatiora erant. In Capitolio, arce Romana, Iovi optimo et maximo templum celeberrimum erat. Principum temporibus urbs dissimillima erat vetustiori; vias latissimas, domos ornatissimas, fora amplissima habebat. Iuxta tamen luxuriosas domos divitum miserrimae tabernae pauperum collocabantur.

De templis antiquis

Pars Capitolii, quae in humillima urbis regione sita erat, difficillimos aditus habebat. Ea pars Iovi Optimo Maximo sacra erat. Ibi templum veterrimum Iovis erat. Multa erant in urbe templa, sed templum Iovis clarissimum et magnificentissimum omnium erat. In templo tres erant cellae; minores duae Iunoni et Minervae sacrae; media, quae maxima erat, Iovis simulacrum ingens habebat. In aditu templi a Romanis plurima dona Iovi, omnium deorum benevolentissimo, ponebantur. Non procul a Iovis templo cetera templa deis antiquis erant.

De Olympiis

Antiquissimis temporibus Graeci publicis ludis deos colebant. Olympia autem omnium ludorum clarissima erant. Nulla civitas in tota Graecia bellum gerabat, nullus civis in iudicio vocabatur. Tum in finitimis urbibus viri domos relinquēbant et Olympiam conveniēbant. Graeci omnibus generibus certaminum delectabantur, sed in maximo

honore athletae erant. Corpōra eōrum validissīma erant. Post ludos victōres ad magistrātus procedēbant, qui eis corōnam, victoriae praemium, dabant. Athletae optīmī a poētis carminībūs pulcherrīmīs laudabantur.

De Parīdis iudicio

In Olympo praeclarae nuptiae Pelei et Thetidis erant. Omnes dei et deae adērant. Solum dea Discordia abērat. Irāta dea malum aureum cum inscriptiōne «Pulcherrīmae» inter epulantes iactābat. Statim inter Iunōnem, Minervam et Venērem maxīma discordia erat. Sed Iuppīter vocat deum Mercurium et dicit: «Mitto deas tecum in montem Idam; ibi pastor Paris pulcherrīmam eliget». Paris erat filius regis Priami et iuvēnum pulcherrīmus. Iuno prima, quod coniunx deōrum regis erat, Parīdi promittēbat: «Si a te malum accipiam, divitissīmus, nobilissīmus, fortissīmus omnium virōrum eris, in omnibus gentībūs imperium habēbis». Deinde Minerva talia verba dicēbat: «Da malum mihi et prudentissīmus et sapientissīmus eris». Postrēmo Venus iucundissīmo voce: «Si malum mihi dabis, Helēna, pulchrior cetēris mulierībūs, tua erit». Paris non dubitans malum Venēri dat. Post Parīdis iudiciū maxīma erat Iunōnis et Minervae ira. Paris autem Venēris auxilio Helēnam, regis Spartae coniugem, feminārum formosissīmam rapēre potērat. Tale erat initium belli Troiāni.

De Troia

Troia, urbs clarissīma et celebrīma Asiae, in colle longō non procul ab Hellesponto sita erat. Hoc fretum, quod amnis celerrīmus fluit, Asiam ab Eurōpa dividit. Nulla urbs moenia firmiōra habēbat quam Troia. Arx, pars pulcherrīma, in colle altiore sita erat quam urbs. Illic non solum domus regia et aedes Troianōrum nobilissimōrum, sed etiam templa erant. Nullum templum pulchrius et celebrius erat quam templum Minervae. Ex turris altissīma, quae ad Scaetas portas exstructa erat, prospiciebātur in campum et mare. Ex Ida, monte altissīmo, qui non longe a Troia abērat, multi rivi et flumīna fluēbant. In numēro flumīnum longiōrum Simois et Scamander erant, quibus Troia circumdabātur. Priamus, rex Troianōrum, homo felicissīmus, divitissīmus, potentissīmus erat.

De carminibus Homeri

Homērus non solum veterrīmus, sed etiam clarissīmus poetārum Graecōrum est. Carmīna Homēri Ilias et Odyssea cunctis natiōnībūs nota sunt. In Iliade Homērus de certaminībūs Graecōrum et Troianōrum

narrat. Odyssea errōres et facinōra clara Odyssei celebrat. Tempōra et patriam Homēri ignorāmus. In Iliade et in Odyssea pulchērrima exēpla fortitudinis, constantiae et sapientiae invenimus. Achillem celerrimum omnium Graecōrum appellāmus. Nemo acriōre ingenio quam Ulixes est. Troianōrum dux celeberrimus Hector est.

De quattuor aetatibus

Poētae antiqui de quattuor aetatibus genēris humāni narrant. Primam aetatem auream nominant. Aetas aurea pulchrior et felicior est reliquis. Terra hominibus sine labōre alimenta iucundissima et utilissima dat. Altēra aetas argentea est, amarior aetāte aurea, iucundior quam aetas aenea. Iam agricultūrae homines opēram dant et casas a frondibus arbōrum aedificant. Tertia aetas aenea est, infelicior et miserior aetatibus antecedentibus, felicior aetāte ferrea. Misserīma et difficillīma aetas de durō ferrō est, aetas ferrea. Homīnes divitias brevissimo tempore parāre properant.

XIII. Перекладіть латинською мовою наступні вирази, утворіть вищий та найвищий ступені порівняння від прислівників: робити швидко, писати коротко, гарно співати, справедливо карати, уважно слухати, мудро говорити, швидко працювати, сміливо боротися, довго блукати.

Зразок: *говорити коротко – breviter dicere; brevius dicere; brevissime dicere.*

XIV. Доповніть речення прислівниками, перекладіть українською мовою: Discordia civium ... bella intestina concitat. Nunquam autem ... et ... cives pugnant, quam bellis civilibus. In bellis enim civilibus non modo cives contra cives, sed etiam saepe fratres contra fratres, filii contra patres ... pugnant. Nihil autem ... et ... est, quam contra patriam exercitum ducere. Bella civilia civitatem ... perturbant et debilitant.

Слова для довідок: foedius, facillime, miserior, vehementissime, acerrime, turpius, tristius.

XV. Перекладіть речення латинською мовою:

1. Рим вважається найстарішим містом Італії. 2. Свобода, закони і мир – найкращі чесноти. 3. Лестощі – найгірше з лих. 8. Найкращі із смертних бажають найвищого. 4. Нічого немає кращого для людини, ніж мудрість. 5. Люди набагато більше вірять очам, ніж вухам. 6. Всяка війна легко починається, важко закінчує-

ться. 8. Легше говорити, ніж робити. 9. Греки завоювали Трою більше хитрістю, ніж хоробрістю. 10. Розсудливо і спокійно живе той, хто гідно живе.

XVI. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) мові від латинських прикметників: maior, ius (більший); minor, us (менший); melior, ius (кращий); peior, ius (гірший); plures, a (численніші); maximus, a, um (найбільший); minimus, a, um (найменший); pessimus, a, um (найгірший); optimus, a, um (найкращий).

XVII. Поясніть походження і значення термінів: а) компаратив, компаративістика, пейоратив, меліоратив, градація, демінутив, адвербіалізація; б) плюралізм, песимізм, максималізм, оптимізм, мінімалізм, майорат, мінорат, мінорний, меліорация.

XVIII. Перекладіть латинські паремії: *Oculi avidiores sunt quam venter; Vacia vasa plurimum sonat; Munerum animus optimus est.* Знайдіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *A posteriori.* – На підставі досвіду.
2. *A priori.* – Заздалегідь.
3. *Ad felicia tempora!* – До кращих часів!
4. *Amicus Plato, sed magis amica veritas.* – Друг (мені) Платон, але істина дорожча.
5. *Amor et melle et felle est fecundissimus.* – Любов багата медом і жовчю.
6. *Annus superior semper melior.* – Минулий рік завжди кращий.
7. *Bona fama divitiis est potior.* – Добра слава краща, ніж багатство.
8. *Bona fama in tenebris proprium splendorem obtinet.* – Добра слава і в темряві зберігає свою красу.
9. *Bona opinio hominum tutior pecunia est.* – Добра думка людей надійніша за гроші.
10. *Bona valetudo melior est quam maxima divitiae.* – Добре здоров'я краще, ніж найбільше багатство.
11. *Certa viriliter, sustine patienter.* – Корись мужньо, знось терпляче.

12. *Citius, altius, fortius!* – Швидше, вище, сильніше!
13. *Consilio vinces melius, quam iracundia.* – Швидше переможеш розсудливістю, ніж гнівом.
14. *Consultor homīni tempus utilissimus.* – Час – найкорисніший порадник для людини.
15. *Cras, cras et semper cras et sic dilabitur aetas.* – Завтра, завтра і завжди завтра, і так проходить вік (життя).
16. *Da locum melioribus.* – Дай місце кращим (за себе).
17. *De mortuis aut bene, aut nihil.* – Про мертвих або добре, або нічого.
18. *Est avis in dextra melior quam quattuor extra.* – Краще один птах у правій руці, ніж чотири в повітрі.
19. *Est focus proprius multo pretiosior auro.* – Домашнє вогнище набагато цінніше за золото.
20. *Ex malis minima eligere oportet.* – Із лих слід обирати найменше.
21. *Facile dictu, difficile factu.* – Легко сказати, важко зробити.
22. *Fames est optimus coquus.* – Голод – це найкращий кухар.
23. *Fer difficilia, facilia levius perferes.* – Перенось великі труднощі, легше перенесеш малі.
24. *Honeste pauperum esse melius est, quam iniuste divitem.* – Краще бути чесним бідняком, ніж нечесним багатцем.
25. *Honores mutant mores, sed raro in meliores.* – Почесті змінюють звичаї, але рідко – на кращі.
26. *Imperāre sibi – maximum imperium est.* – Наказувати собі – найвища влада.
27. *Ingrāto homīne terra peius nihil creat.* – Нічого гіршого від невдячної людини земля не народжує.
28. *Intra bonus, exi melior.* – Увійди добрий, вийди кращий.
29. *Malum cito accedit, terde discedit.* – Лихо швидко приходить, повільно відходить.
30. *Maximum ius in veritate est.* – Найбільше право у правді.
31. *Maximum remedium irae mora est.* – Найкращими ліками проти гніву є час.
32. *Melior est vicinus iuxta, quam frater procul.* – Краще близько сусід, ніж далеко брат.

33. *Melius est nomen bonum, quam magnae divitiae.* – Краще чесне ім'я, ніж велике багатство.

34. *Melius est prudenter tacēre, quam inaniter loqui.* – Краще розумно мовчати, ніж нерозумно говорити.

35. *Non faciunt equum meliōrem aurei freni.* – Золоті вуздечки не роблять коня кращим.

36. *Non si male nunc, et olim sic erit.* – Якщо нині погано, то не буде так завжди.

37. *Oculi avidiōres sunt quam venter.* – Очі жадібніші, ніж шлунок.

38. *Optimum medicamentum quies est.* – Найліпші ліки – це спокій.

39. *Patriae fumus igni aliēno luculentior.* – Дим батьківщини ясніший від чужого вогню.

40. *Potior visa est periculōsa libertas quieto servitio.* – Краще свобода, повна небезпек, ніж спокій у рабстві.

41. *Potius mori, quam foedāri.* – Краще померти, ніж знеславитись.

42. *Potius sero, quam nunquam.* – Краще пізно, ніж ніколи.

43. *Quam semel errāre melius terve rogāre.* – Краще тричі запитати, ніж один раз помилитися.

44. *Qui nimis propere, minus prospere.* – Хто занадто спішить, тому менше щастить.

45. *Recta via est tutissima.* – Пряма дорога – найбезпечніша.

46. *Rector magnificentissimus.* – Найвеличніший ректор (шанобливе найменування ректора університету, яке вживають в актах високого стилю).

47. *Sapienti sat.* – Розумному досить.

48. *Tanto brevius tempus, quanto felicius.* – Тим коротший час, чим щасливіший.

49. *Ubi amīci, ibidem sunt opes.* – Де друзі, там і багатство.

50. *Ubi peccat aetas maior, male discit minor.* – Де зрішають старі, там поганому вчать молоді.

51. *Ut quisque est doctissimus, ita est modestissimus.* – Хто найосвіченіший, той найскромніший.

LECTIO DUODECIMA

Per ardua ad alta
Через труднощі до висот

Тема: Четверта відміна іменників (Declinatio quarta). П'ята відміна іменників (Declinatio quinta)

ЧЕТВЕРТА ВІДМИНА ІМЕННИКІВ (Declinatio quarta)

До четвертої відмини належать іменники чоловічого і середнього родів, основа яких закінчується на **-ŭ**. Практичною ознакою відмини є закінчення **-us** родового відмінка однини. У називному відмінку однини іменники чоловічого роду мають закінчення **-us**, середнього роду – **-u**. Наприклад: *casus, us, m* – випадок, відмінок; *exercitus, us, m* – військо; *fructus, us, m* – плід; *gradus, us, m* – ступінь; *usus, us, m* – вживання, досвід; *cornu, us, n* – ріг, фланг; *genu, us, n* – коліно, рід.

Зразок відмінювання іменників четвертої відмини

Cusus	Masculinum		Neutrum	
	Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
Nom.	fruct-us	fruct-us	genu	gen-ua
Gen.	fruct-us	fruct-uum	gen-us	gen-uum
Dat.	fruct-ui	fruct-ibus	gen-u(i)	gen-ibus
Acc.	fruct-um	fruct-us	genu	gen-ua
Abl.	fruct-u	fruct-ibus	genu	gen-ibus
Voc.	fruct-us	fruct-us	genu	gen-ua

За зразком четвертої відмини відмінюються іменники жіночого роду із закінченням **-us** у називному відмінку однини: *acus, us, f* – голка; *anus, us, f* – стара жінка; *quercus, us, f* – дуб; *porticus, us, f* –

колонада, портик; *manus, us, f* – рука; *domus, us, f* – дім; *tribus, us, f* – триба, район; *nurus, us, f* – невістка; *socrus, us, f* – свекруха; *Idus, uum, f* – Іди (13 або 15 число місяця); *pinus, us, f* – сосна.

Nota bene! Закінчення **-us** у Nom. sing. мають іменники чоловічого роду другої відміни (*amicus, i, m*), іменники жіночого та середнього роду третьої відміни (*virus, utis, f; corpus, oris, n*), а також іменники чоловічого роду четвертої відміни (*fructus, us, m*). Отже, при відмінюванні цих іменників потрібно звертати увагу на закінчення родового відмінка однини, щоб правильно визначити відміну іменника.

Відмінювання іменника *domus, us, f* – дім

Casus	Singulāris	Pluralis
Nom.	dom-us	dom-us
Gen.	dom-us	dom-uum (dom-ōrum)
Dat.	dom-ui	dom-ibus
Acc.	dom-um	dom-os
Abl.	dom-o	dom-ibus
Voc.	dom-us	dom-us

Nota bene! Окремі форми іменника *domus* вживають як прислівники місця, а саме: *domum* – додому, *domo* – з дому, *domi* – вдома.

У давальному й орудному відмінках множини іменники: *artus, us, m* – суглоб; *tribus, us, f* – триба, район; *lacus, us, m* – озеро; *quercus, us, f* – дуб; *specus, us, m* – печера мають закінчення **-ūbus**.

Іменники *quercus, us, f* – дуб і *specus, us, m* – печера в давальному й орудному відмінках множини можуть мати паралельні форми на **-ibus** та **-ūbus**.

В українській мові субстантиви із закінчення **-кт, -(у)т, -с** запозичені від іменників четвертої відміни, яка є продуктивною для української мови. Наприклад: *тракт, формат, об'єкт, суб'єкт, проект, інтелект, магістрат, культ, апарат, контракт, курс, прогрес, регрес, конгрес, препарат, манускрипт, атрибут* та ін.

П'ЯТА ВІДМІНА ІМЕННИКІВ (Declinatio quinta)

До п'ятої відміни належать іменники жіночого роду з основою на **-ē**. Практичною ознакою п'ятої відміни є закінчення **Gen. Sing. -ēi (-ēi)**. У називному відмінку однини іменники п'ятої відміни мають закінчення **-es**. Наприклад: *series, ēi, f* – низка, серія; *species, ēi, f* – явище, вид; *planities, ēi, f* – рівнина, долина; *fides, ēi, f* – віра; *spes, spei, f* – надія; *res, rei, f* – справа, річ.

Nota bene! У родовому та давальному відмінках однини голосний **е** між двома голосними зберігає свою довготу після голосного: *diēi*, але *fidēi* (після приголосного).

Nota bene! До п'ятої відміни належать два іменники чоловічого роду: *dies, diēi, m, f* – день (*dies, ēi, f* у значенні «термін, строк» – жіночого роду, наприклад: *dies certa* (певний день), *dies constitūta* (встановлений день), але *dies festus* – святковий день); *meridies, ēi, m* – полудень, південь.

Абстрактні іменники п'ятої відміни мають зазвичай лише форми однини. В однині і множині відмінюються іменники: *res, dies, facies, species, series*.

Зразок відмінювання іменників п'ятої відміни

Casus	Singulāris	Plurālis
Nom.	res	res
Gen.	rei	rerum
Dat.	rei	rebus
Acc.	rem	res
Abl.	re	rebus
Voc.	res	res

Іменник *res, rei, f* часто вживається у сталих словосполученнях: *res publica* – держава; *res secundae* (plur.) – щастя; *res adversae* (plur.) – нещастя; *res gestae* (plur.) – подвиг; *res novae* (plur.) – переворот; *res bonae* (plur.) – цінності; *res summae* (plur.) – верховна влада; *res frumentaria* – продукти; *res rustica* – сільське господарство; *res divinae* (plur.) – релігія; *res familiāris* – майно; *scriptor rerum gestarum* – історик.

Словосполучення з іменником *dies*, *ēi*, *m*, *f* – день: *dies ater* – чорний день; *dies natālis* – день народження; *diem vidēre* – народитися; *cum die* – з приходом дня; *dies tranquillus* – погода; *ad certam diem* – у встановлений термін; *in dies* – з дня на день.

Окремі іменники п'ятої відміни мають паралельні форми в першій і третій відмінах: *canities*, *ēi*, *f* – *canitia*, *ae*, *f* – сивина; *materies*, *ēi*, *f* – *materia*, *ae*, *f* – матерія, речовина; *luxuries*, *ēi*, *f* – *luxuria*, *ae*, *f* – розкіш; *plebes*, *ēi*, *f* – *plebs*, *plebis*, *f* – плебс, простий народ.

СУФІКСИ ІМЕННИКІВ ЧЕТВЕРТОЇ І П'ЯТОЇ ВІДМІН

Іменники четвертої відміни, що позначають стан, дію або відчуття, утворюються шляхом додавання до основи супіна формантів **-tus**, **-sus**, **-xus**: *audio*, *īvi*, *ītum*, *īre* – слухати – *audītus*, *us*, *m* – слух; *video*, *vidi*, *visum*, *ēre* – дивитися – *visus*, *us*, *m* – зір; *sto*, *steti*, *statum*, *āre* – стояти – *status*, *us*, *m* – стан, положення; *sentio*, *sensi*, *sensum*, *īre* – відчувати – *sensus*, *us*, *m* – відчуття.

Більшість іменників п'ятої відміни утворюються за допомогою формантів **-ies**, **-ities** і вказують на якість: *amārus*, *a*, *um* – гіркий – *amarities*, *ēi*, *f* – гіркота; *pauper*, *ēris* – бідний – *pauperies*, *ēi*, *f* – бідність.

ВПРАВИ

I. Запишіть відмінювання словосполучень: *res bona*; *ritus Romānus*; *genu novum*; *domus Romāna*; *dies festus*; *spes magna*; *fructus dulcis*; *species nova*.

II. Утворіть відмінкові форми іменників за зразком: *exercītus* → *Nom. plur.* → *Gen. sing.* → *Abl. plur.* → *Gen. plur.* → *Dat. sing.* → *Acc. plur.* → *Voc. sing.*

Cornu; *discipūlus*; *domus*; *genu*; *tempus*; *dies*; *species*; *ritus*; *res*.

III. Виконайте граматичний аналіз іменників: *exemplari*, *exercituum*, *spem*, *amice*, *diebus*, *genua*, *solem*, *faciei*, *maria*, *fructum*, *deae*, *specie*, *fides*, *causas*.

IV. Доповніть речення: 1. *Exercītus Romānus nominatīvus singulāris est. Plurālis est ...* 2. *Fructum dulcem accusatīvus singulāris est. Plurālis est ...* 3. *Domus antiquae genetīvus singulāris est. Plurālis est ...* 4. *Re nova ablatīvus singulāris est. Plurālis est ...* 5. *Facies pulchrae nominatīvus plurālis est. Singulāris est ...* 5. *Genībus novis datīvus*

plurālis est. Singulāris est ... 6. Rerum publicārum genetīvus plurālis est. Singulāris est ... 7. Sensus nostros accusatīvus plurālis est. Singulāris est ... 8. Diebus festis ablatīvus plurālis est. Singulāris est ...

V. Узгодьте відмінкові форми іменників з прикметниками, перекладіть словосполучення: fructibus (dulcis, e); casu (felix, īcis); manum (dexter, tram trum); exercituum (Romānus, a, um); usui (bonus, a, um); genua (novus, a, um); sensibus (omnis, e); cursum (celer, is, e); spe (ultimus, a, um); diebus (festus, a, um); faciem (bonus, a, um); rerum (publicus, a, um); aciēi (acer, acris, acre); fide (bonus, a, um); manu (proprius, a, um); cornuum (longus, a, um).

VI. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою: casui letāli; fructibus recentibus; usum magnum; in domo nostra; rem publicam; faciēi pulchrae; diebus festis; spei nostrae; rerum novārum; rei militaris; res iucundas; seriei novae; senatum Romanum.

VII. Утворіть іменники четвертої відміни від дієслів: audio, īvi, ītum, īre; video, vidi, visum, ēre; consentio, sensi, sensum, īre; respondeo, responsi, responsum, ēre; colo, colui, cultum, ēre; rideo, risi, risum, ēre; progredior, gredi, gressum, iri.

VIII. Визначте відмінок і число іменників у кожному ряді:

personae – verba – fructus – servi – patres – res – ...;

personae – verbo – fructui – servo – patri – rei – ...;

persona – verbum – fructus – serve – pater – res – ...;

personā – verbō – fructu – servō – patre – re – ...;

personas – verba – fructus – servos – patres – res – ...;

personae – verbi – fructus – servi – patris – rei – ...;

personarū – verbōrum – fructuum – servōrum – patrum – rerum –

IX. Перекладіть речення українською мовою: 1. Populus Romānus in tribus describebātur, exercitus in centurias. 2. Stultus est, qui hominem e veste aut habitu aestimat. 3. Fletus heredis sub persōna risus est. 4. In signis exercituum Romanōrum littērae sunt SPQR: Senatus populusque Romānus, in nummis – SC: Senatus consultum. 5. Exercitus Romānus pro patria pugnābat et victoria exercituum gloriam magnam patriae parābant. 6. Aliae bestiae hominem visu, aliae auditu supērant, omnes vero homo supērat mente et ratiōne. 7. Rem publicam iustitia et virtus civium firmant. 8. Lingua Latīna diu apud popūlos Eurōpae in magnō usu erat. 9. Boni cives in rebus secundis et in rebus

adversis rei publicae fidem servant. 10. Incolārum fides rei publicae fundamentum est. 11. Vitae cursus brevis est, gloriae sempiternus. 12. Vera amicitia usque ad ultimum vitae diem manēbit. 13. Pulchra facies non semper est specūlum animi boni. 14. Spes bona confirmat animos datque vires. 15. «Est res publica res populi» – sic Cicero docet in libro «De re publica». 16. Philosophia est scientia rerum humanarum et rerum naturae. 17. Scriptores rerum antiqui de rebus gestis populi Romani multa narrant. 18. Amicis fidem servate non solum in rebus secundis, sed etiam in rebus adversis. 19. Unus dies gradus est vitae. 20. Amicos res secundae parant, res adversae probant. 21. In omnibus rebus fides principem locum tenet. 22. Res humanae fluxae et mobiles sunt. 23. Exercitus sine duce ut corpus sine spiritu est. 24. Exercitui dux strenuus et peritus belli necessarius est, duci autem milites fortes necessarii sunt. 25. Gloria est fructus verae virtutis. 26. Divites Romani domos pulchras sibi aedificabant. 27. Duces exercituum Romanorum usum magnum in bello habebant. 28. Gloria exercitus Romani magna erat.

X. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De domo Romāna

Primo Romani in casis parvis habitabant. Postea magnificas domos sibi aedificabant. Domus Romana aliter aedificabatur atque nostra. Domus Romanorum non multas et parvas fenestras habebant, sed magnam lacunam in medio tecti. Cisterna aquam imbrium colligebat. Ante ianuam erat vestibulum, post ianuam ostium cum cella ostiarii. Ex ostio introitus erat in magnum et latum atrium, ubi servi et amici mane domum salutabant et familia interdum habitabat. Atrium foramine tecti illustrabatur. In atrio tota familia Romana deis domesticis sacrificabat. Atrium ornabatur simulacris avorum, e cera factis, columnae tectum portabant. Circum atrium erant cubicula et triclinia, ubi cenabant, et cellae servorum. Alia pars domus tablinum erat, ubi bibliotheca collocabatur. Post domum saepe hortus erat.

De magistratibus Romanorum

Primo in Roma antiqua septem reges sunt. Postea principatus magistratuum Romae in manibus consulum est. Consules magistratus annui sunt. Consul imperium et potestatem habet, praeterea consul est iudex et pontifex maximus. Consul ius vitae necisque habet. Etiam ordinarii magistratus sunt. Primum praetor urbanus est, deinde et

peregrīnus. Praetor ius inter cives dicit. Edicta praetorum legis vigōrem habent. «Edictum praetōris lex annua est», – Cicerō dicit. Quaestōres, censōres, aedīles etiam magistrātus Romanōrum sunt. Quaestōres aerarium curānt, censōres censum agunt et peccāta civium contra bonos mores notant. Aedīles curam aedium, postea curam ludōrum et annōnae habēnt. Extraordinarii magistrātus Romae sunt dictātor, magister equitum, decemviri, tribuni militum et plebis.

De diēbus

Motus terrae est causa diēi et noctis. Longitūdo diērum et noctium plerumque diversa est. In nonnullis partibus Asiae et Africae dierum et noctium longitudo aequa est. In regionībus nostris aestāte dies longi sunt, noctes breves; hieme dies breves, noctes longae sunt. Meridiēi tempus in omnībus terrae partībus diversum est. Diērum erant nomīna: dies Solis, dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Veneris, dies Saturni. Apud Romanos significabantur dies fasti et nefasti atque dies festi ac profesti.

De exercitu Romano

Exercitus Romānus ex peditātu et equitātu constābat. Praeterea in exercitu alarii erant, quos Romani ex sociis, incōlis provinciārum, praecipue ex Gallis, conscribēbant. Exercitus Romāni pro patriā saepe pugnābant et victoriis suis magnam gloriam patriae praebēbant. Cives Romāni exercitui et ducibus eius gratias maxīmas agēbant, nam oppīda eōrum, vici, agri, ipsa Roma et templa deōrum ab eis saepe defendebantur. Poētae Romāni duces claros et milites fortes in carminibus suis laudābant et facinora praeclara eōrum celebrābant. At Romāni non solum patriam ab hostibus defendēbant, sed etiam exercitus suos in aliēnas terras mittebant. Cantu cornuum et tubārum milites ad pugnam vocabantur et, impetus facientes, oppīda vicosque hostium expugnābant, agros vastābant, incolas capiēbant et in servitūtem vendēbant. Terras victas Romāni provincias nominābant. Prima provincia Romanōrum, post bellum Punicum capta, Sicilia erat. Postea multas alias provincias Romāni habēbant. Incōlis provinciārum Romāni magna tribūta et vectigalia imponēbant. Itaque multis popūlis exercitus Romāni causa terrōris et dolōris erant.

De vere advenienti

Ver propinquat. Sentimus ventos tepidos, vidēmus flores et arbores florescentes, audimus aves cantantes. Tempus pulcherrimum anni

advenit. Omnia sunt plena vitae, plena laetitiae et gaudii. Dies longiores fiunt, noctes breviores. Sol foveat terram, agros, prata. Terra plantis et floribus iucundissimis vestitur. Pruni et mali pulchre florent. Itaque ver iucundius ceteris temporibus anni est, iucundissimum omnium temporum. Sed illa pulchritudo non diu manent. Igitur debemus vere pulchritudine florum, arborum, cantu avium delectari.

XI. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських іменників: gradus, us, m (ступінь); fructus, us, m (плід); ritus, us, m (обряд); spirītus, us, m (дух); sensus, us, m (відчуття); manus, us, f (рука); acus, us, f (голка); cursus, us, m (біг); species, ei, f (вид); series, ei, f (ряд).

XII. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський префікс super-.

XIII. Поясніть походження і значення термінів: а) контекст, композит, екскурс, курсив, манускрипт, титул, плагіат; б) курс, культ, контракт, конкурс, сенсорний, віадук, конфіденційний, узус, мануфактура.

XIV. Перекладіть латинські вислови: *Alta die solo non est exstructa Corinthus; Maria montesque polliceri; Domus propria – domus optima.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Albo lapillo diem notāre.* – Відзначати день білим камінцем.
2. *Amicus certus cognoscitur amore, more, ore, re.* – Справжнього друга пізнаємо в любові, характері, слові, справі.
3. *Amīcus certus in re incerta cernitur.* – Вірний друг пізнається в біді.
4. *Bonus animus in mala re dimidium est mali.* – Добрий настрій у біді наполовину зменшує біду.
5. *Contra spem spero.* – Без надії сподіваюсь.
6. *Dies diem docet.* – День учить день.
7. *Diligentia in omnibus rebus valet.* – Старанність необхідна в усіх справах.
8. *Dum anima est, spes est.* – Доки є душа, є надія.
9. *E fructu arbor cognoscitur.* – Дерево пізнається за плодом.

10. *Est modus in rebus, sunt certae denique fines.* – Є міра в речах і всьому є свої межі.

11. *Habere regnum casus est, virtus – dare.* – Отримати владу – справа випадкова, а передати її іншому – доблесть.

12. *In medias res.* – У середину справи (у саму суть).

13. *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt.* – Корені наук гіркі, плоди – солодкі.

14. *Manus manum lavat.* – Рука руку мие.

15. *Mare verborum, gutta rerum.* – Море слів, крапля справ.

16. *Nihil agentis dies longus est.* – Тому, хто нічого не робить, день довгий.

17. *Non est fumus absque igne.* – Немає диму без вогню.

18. *Nulla dies sine linea.* – Жодного дня без рядка.

19. *Rem involutam emere.* – Купувати закутану річ.

20. *Rem tene, verba sequuntur.* – Оволодій темою, слова знайдуться.

21. *Res parva saepe rerum magnarum initium erat.* – Маленька справа часто була початком великих справ.

22. *Res, non verba.* – Діла, а не слова.

23. *Specie formosa, mente odiosa.* – На вид приваблива, душею огидлива.

24. *Spes est ultimum adversarum rerum solatium.* – Надія – остання втіха в нещасті.

25. *Status quo ante.* – Попередній стан справ.

26. *Status quo.* – Існуючий стан.

27. *Unus dies gradus est vitae.* – Кожен день – це крок життя.

28. *Usus magister optimus est.* – Досвід – найкращий вчитель.

LECTIO TERTIA DECIMA

Labor et patientia omnia vincunt
Терпіння і праця все здолають

Тема: Часи системи перфекта. Активний стан (Systema temporum perfecti. Activum)

Три часові форми, а саме: **perfectum** (минулий доконаний час), **plusquamperfectum** (давноминулий час), **futūrum II (secundum)** (майбутній доконаний час) утворюють систему перфекта (часів доконаного виду) і виражають завершену дію.

Активний стан цих часових форм утворюється синтетичним шляхом від основи перфекта.

Nota bene! Основу перфекта визначаємо шляхом відкидання від другої дієслівної форми закінчення «-i». Наприклад:

	Основні форми дієслова	Друга основна форма дієслова	Основа
I	laudo, avi, atum, are	laudavi	laudav-
II	doceo, docui, doctum, docēre	docui	docu-
III	defendo, defendi, defensum, ēre	defendi	defend-
IV	punio, ivi, itum, ire	punivi	puniv-

Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану (Perfectum indicatīvi actīvi) відповідає на питання «що зробив?», «що зробила?», «що зробило?». Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану утворюємо шляхом додавання до основи перфекта особових закінчень:

Singulāris

1. -i
2. -isti
3. -it

Plurālis

1. -īmus
2. -istis
3. -ērunt (ēre)

**Зразок відмінювання дієслів I-IV дієвідмін
у perfectum indicatīvi activi**

Coniugatio I	Coniugatio II	Coniugatio III	Coniugatio IV
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laudāv-i	1. docu-i	1. defend-i	1. puniv-i
2. laudav-isti	2. docu-isti	2. defend-isti	2. puniv-isti
3. laudāv-it	3. docu-it	3. defend-it	3. puniv-it
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. laudav-īmus	1. docu-īmus	1. defend-īmus	1. puniv-īmus
2. laudav-istis	2. docu-istis	2. defend-istis	2. puniv-istis
3. laudav-ērunt	3. docu-ērunt	3. defend-ērunt	3. puniv-ērunt

Nota bene! *Laudavi* – я похвалив, похвалила, *laudavisti* – ти похвалив, похвалила, *laudavit* – він похвалив, вона похвалила etc.

ОСНОВНІ ВИДИ ПЕРФЕКТА

Більшість дієслів першої та четвертої дієвідмін утворює perfectum шляхом додавання до основи інфекта **-vi**, а supīnum – додаванням **-tum**. Наприклад: *paro, para-vi, para-tum, āre* (скор. *paro, āvi, ātum, āre*); *finio, finī-vi, finī-tum, īre*.

Такий спосіб утворення називається правильним, тому при скороченні основних форм у словнику іноді вказують тільки дієвідміну дієслова. Наприклад: *orno, I = orno, āvi, ātum, āre*.

У другій дієвідміні найбільш продуктивним є perfectum на **-ui** та supīnum на **-tum (-itum)**. Наприклад: *habeo, hab-ui, hab-itum, ēre* (скор. *habeo, ui, itum, ēre*).

Дієслова III дієвідміни утворюють perfectum і supīnum різними способами.

Дієслова, основа інфекта яких закінчується на **b, p, c, g, d, t**, отримують переважно суфікс **-s-** (**сигматичний перфект**). Supīnum таких дієслів закінчується на **-tum (-sum)**. Наприклад: *scribo, scrip-si, scrip-tum, ēre*; *rego, rexi (< reg-si), rec-tum, ēre*; *mitto, misi (< missi < mitsi < mits-si < mitt-si), mis-sum, ēre*.

Perfectum може утворюватись і шляхом подовження кореневої голосної основи інфекта. Наприклад: *lego, lēgi, lectum, ēre*.

Частіше зустрічається якісна і кількісна зміна одночасно: *ago, ēgi, actum, agēre; capio, cepi, captum, capēre; facio, feci, factum, facēre; iacio, iēcī, iactum, iacēre*.

В окремих дієсловах основи інфекта і перфекта можуть співпадати. Наприклад: *defend-o, defend-i, defensum, ēre*.

Латинські дієслова утворюють також perfectum шляхом **редуплікації**, при якій повторюється початковий приголосний з голосним першого складу або з **e**. Наприклад: *curro, cu-curri, cursum, ēre*.

Зустрічається також суплетивний перфект. Наприклад: *sum, fui, –, esse* – бути.

Nota bene! Латинський перфект має два значення: *perfectum historicum* і *perfectum praesens*.

Perfectum historicum позначає дію, що закінчилася в минулому, незалежно від її тривалості. Відповідає на питання «що зробив?». Перекладається минулим часом доконаного виду: ***Veni, vidi, vici***. – Прийшов, побачив, переміг. При *perfectum historicum* можуть бути слова, які уточнюють тривалість цієї дії. У такому випадку *perfectum* можна перекладати минулим часом недоконаного виду. Наприклад: ***Decem annos oppugnavērunt***. – Облягали десять років.

Perfectum praesens позначає стан, який настав в результаті дії, що закінчилася в минулому і результат її триває в теперішньому часі: ***Sibi persuāsi***. – Я переконався. ***Exegit monumentum***. – Я спорудив пам'ятник.

Perfectum indicatīvi дієслова *sum, fui, –, esse*

Singulāris

1. fui

2. fuisti

3. fuit

Plurālis

1. fuīmus

2. fuistis

3. fuērunt (fuēre)

Давноминулий час доконаного виду дійсного способу активного стану (Plusquamperfectum indicatīvi actīvi) утворюємо шляхом додавання до основи перфекта суфікса **-era-** і особових закінчень дійсного способу активного стану. При перекладі цієї часової форми українською мовою додаємо прислівники «давно», «раніше».

Nota bene! Давноминутий час позначає дію, що відбулася раніше від іншої минулої дії.

Зразок відмінювання у plusquamperfectum indicatīvi actīvi:

Coniugatio I	Coniugatio II	Coniugatio III	Coniugatio IV
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laudav-ěra-m	1. docu-ěra-m	1. defend-ěra-m	1. puniv-ěra-m
2. laudav-ěra-s	2. docu-ěra-s	2. defend-ěra-s	2. puniv-ěra-s
3. laudav-ěra-t	3. docu-ěra-t	3. defend-ěra-t	3. puniv-ěra-t
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. laudav-erā-mus	1. docu-erā-mus	1. defend-erā-mus	1. puniv-erā-mus
2. laudav-erā-tis	2. docu-erā-tis	2. defend-erā-tis	2. puniv-erā-tis
3. laudav-ěra-nt	3. docu-ěra-nt	3. defend-ěra-nt	3. puniv-ěra-nt

Nota bene! *Laudaveram* – я давно похвалив / похвалила, *laudaveras* – ти давно похвалив / похвалила, *laudaverat* – він давно похвалив, вона давно похвалила etc.

Plusquamperfectum indicatīvi дієслова

sum, fui, –, esse

Singulāris

1. fu-ěra-m

2. fu-ěra-s

3. fu-ěra-t

Plurālis

1. fu-ěra-mus

2. fu-ěra-tis

3. fu-ěra-nt

Майбутній час доконаного виду дійсного способу активного стану (Futūrum secundum indicatīvi actīvi) відповідає на питання «що зроблю?». Утворюється шляхом додавання до основи перфекта суфікса **-eri-** та особових закінчень дійсного способу активного стану (перша особа однини – **-o**). У першій особі однини вживаємо суфікс **-er-**.

Nota bene! Майбутній час доконаного виду позначає дію, що відбудеться у майбутньому раніше, ніж дія, виражена майбутнім часом недоконаного виду. Наприклад: *Ut sementem fecēris* (fut.II), *ita metes* (fut. I) – *Що посієш, те й пожнеш*.

**Зразок відмінювання дієслів I-IV дієвідмін
у futūrum II (secundum) indicatīvi actīvi:**

Coniugatio prima	Coniugatio secunda	Coniugatio tertia	Coniugatio quarta
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laudav-ēr-o	1. docu-ēr-o	1. defend-ēr-o	1. puniv-ēr-o
2. laudav-ēri-s	2. docu-ēri-s	2. defend-ēri-s	2. puniv-ēri-s
3. laudav-ēri-t	3. docu-ēri-t	3. defend-ēri-t	3. puniv-ēri-t
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. laudav-erī-mus	1. docu-erī-mus	1. defend-erī-mus	1. puniv-erī-mus
2. laudav-erī-tis	2. docu-erī-tis	2. defend-erī-tis	2. puniv-erī-tis
3. laudav-erī-nt	3. docu-erī-nt	3. defend-erī-nt	3. puniv-erī-nt

Nota bene! *Laudavēro* – я похвалю (раніше), *laudavēris* – ти похвалиш (раніше), *laudavērit* – він / вона похвалить раніше etc.

Futūrum II secundum indicatīvi дієслова *sum, fui, –, esse*

Singulāris

1. fu-ēr-o

2. fu-ēri-s

3. fu-ēri-t

Plurālis

1. fu-erī-mus

2. fu-erī-tis

3. fu-erī-nt

**ТАБЛИЦЯ УТВОРЕННЯ ЧАСІВ СИСТЕМИ
ПЕРФЕКТА В АКТИВНОМУ СТАНІ**

Час	Основа	Суфікс	Закінчення	
Perfectum	перфекта	-----	Sing. 1. -i 2. -isti 3. -it	Plur. 1. -imus 2. -istis 3. -erunt (-ēre)
Plusquam-perfectum	перфекта	- ēra -	Sing. 1. - m 2. - s 3. - t	Plur. 1. -mus 2. -tis 3. - nt

Futurum II	перфекта	-ĕr - (1ос.одн.) -ĕrī- (усі інші особи)	Sing. 1. - o 2. - s 3. - t	Plur. 1. -mus 2. -tis 3. - nt
------------	----------	---	-------------------------------------	--

ВПРАВИ

I. Визначте типи основ перфекта, запишіть основні форми поданих дієслів: curāvi, vici, dixi, cepi, appellāvi, credīdi, vetui, rexi, ēgi, fui.

II. Утворіть третю особу однини і множини часів системи перфекта дійсного способу активного стану від дієслів: interrōgo, interrogāvi, interrogātum, interrogāre – запитувати; respondeo, respondi, responsum, respondēre – відповідати; describo, descripsi, descriptum, describēre – вірити; aperio, aperui, apertum, aperīre – відкривати.

III. Визначте і перекладіть дієслівні форми: laudāvit, laudatur, laudābat, laudabo, laudaverāmus, laudaverīnt, laudabamus, laudabīmus, lauda, laudari; audivisti, audiēmur, audīmur, audi, audiverāmus, audiam, audiveritis, audis, audiebamīni, audivērunt; defendīmus, defendis, defendite, defendētis, defendo, defendisti, defenderītis, defendītur, defendēbant, defendunt; delevit, delebātur, delevēro, delēbas, delevēre, delēbunt, deleverāmus, delēri, delete, nolite delēre.

IV. Виконайте граматичний розбір дієслів, перекладіть українською мовою: salutavisti, defenderāmus, senserīmus, fecistis, narravīmus, vicērat, egistis, clamāvit, scripsisti, portavērint, cepistis, dixērunt, appellavisti, auxerant, tetīgi, laudavērant, petivistis, traduxēro.

V. Доповніть речення дієслівними формами, перекладіть українською мовою: 1. Dionysius, qui cum finitīmis civitatibus feliciter (pugno, āvi, ātum, āre), divitias īngentes possidēbat. 2. Cicēro tres libros de officiis (scribo, scripsi, scriptum, ěre). 3. Vergilius, poēta Romanōrum, egregiis carminibus Aenēae errōres (cano, cecini, cantum, ěre). 4. Philippus, Macedōnum rex, Lacedaemoniis scripsit: «Si in Laconicam (venio, veni, ventum, ěre), finibus vestris vos exturbābo». Lacedaemonii rescripsērunt: «Si». 5. Caesar pontem, quem in Rheno (facio, feci, factum, ěre), paulo post rescīdit. 6. Talem habebītis fructum, qualis (sum, fui, –, esse) labor. 7. Romāni gentes multas (supēro, āvi, ātum, āre). 8. Semirāmis Babylōnem urbem altis et firmis muris (cingo, cinxi,

cinctum, ěre). 9. In summo apud Graecos honōre geometria (sum, fui, –, esse). 10. Milītes Romāni multas urbes in Galliā (expugno, avi, atum, āre) et ingentem eārum numĕrum (deleo, evi, etum, ěre).

VI. Утворіть дієслівні форми за зразком: *peto* → *persōna 1 singulāris futūri II indicatīvi actīvi* → *persōna 2 plurālis imperfecti indicatīvi actīvi* → *persōna 3 plurālis perfecti indicatīvi actīvi* → *persōna 2 singulāris plusquamperfecti indicatīvi actīvi* → .

credo → ...; *deleo* → ...; *amo* → ...; *punio* → ...; *laudo* → ...; *describo* →

VII. Перекладіть речення латинською мовою. Поставте присудок в усіх часових формах системи перфекта дійсного способу активного стану: 1. Зорі освітили Землю. 2. Греки зруйнували Трою. 3. Ви побудували нову школу в нашому місті. 4. Ми захистили наших друзів.

Зразок: Галли подолали Альпи. – Galli Alpes superāvērunt. (Perfectum ind.act.) – Galli Alpes superāvērant. (Plusquamperfectum ind. act.) – Galli Alpes superāvērint. (Futūrum II ind.act.).

VIII. Перекладіть речення українською мовою, виконайте граматичний аналіз присудків: 1. Hercules, Iovis filius, multos annos tyranno Eurystheo servīvit. Heros infans dracōnem necāvit. Canem Cerberum Typhōnis filium ab infēris Eurystheo regi adduxit. 2. Senes iuvenībus: tales estis, quales fuīmus; quales sumus, tales erītis. 3. Ennius in versībus suis maxīma facta civium Romanōrum pinxit. 4. Milītes Romāni multas urbes in Gallia expugnavērunt. 5. Herodōtus, scriptor Graecus, multārum gentium mores descripsit. 6. Bias, unus e septem sapientībus, dixit: «Omnia mea mecum porto». 7. Xerxes Asiam et Eurōpam ponte iunxit. 8. Apollo et Diāna filios filiasque Niōbae necavērunt. 10. Tarquinius Superbus, ultimus rex Romanōrum, cognōmen suis morībus meruit. 11. Galli Alpes superavērant et Italiam ferro ignique vastavērunt. 12. Themistōcles restituit muros, quos Persae delevērant. 13. Sententiam mutābitis, si omnia audīvēritis. 14. Respondebo tibi, sed non ante, quam tu ipse mihi responderis. 15. Dolōrem, si non potuĕro frangĕre, occultābo. 16. Marcus Atilius Regūlus, dux Romanōrum, primus exercītum suum in Afrīcam traduxĕrat et ibi oppīda et multa castella expugnāvīt. 17. Xerxes, postquam Thermopylas expugnavĕrat, urbem Athēnas incendio delēvit. 18. Romāni urbem, quam hostes muniverant, post longam obsidiōnem expugnavērunt et diruērunt. 19. Satis divītes

eritis, si in rebus adversis bonam famam et probitatem servaveritis. 20. Parva nisi servaveris, maiora amittes. 21. Romani leges, quas senatus populusque sanxerat, aeneis tabulis inciderunt. 22. Democritus, cui pater ingentes divitias reliquerat, omne fere patrimonium suum civibus donavit. 23. Xerxes, postquam Thermopylas expugnaverat, urbem Athenas incendio delēvit. 24. Caesar pontem, quem in Rheno fecerat, paulo post rescidit. 25. Talem habebimus fructum, qualis fuerit labor. 26. Si te rogavero aliquid, nonne respondēbis? 27. Graeci loco, quo hostem superaverant, tropaea statuēbant. 28. Leonidas, rex Lacedaemoniorum, regi Persarum, qui scripsērat: «Mitte arma», rescripsit: «Veni et sume!». 29. Marcus Atilius Regulus, dux Romanorum, primus exercitum suum in Africam traduxerat et ibi oppida et multa castella expugnāvit. 30. Horatio Coclito, qui Romam servaverat, Romani grati aeneam statuum collocaverunt.

IX. Перекладіть тексти українською мовою. Виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De Ulixē

Ulixes erat vir magna corporis vi, miro ingenio et calliditate. Ei oraculum praedixerat: «Si ad Troiae bellum discedes per multos annos pugnabis et per terras et maria longe errabis; denique vicesimo anno post longas peregrinationes et magnas calamitates in patriam solus et sine comitibus remeabis». Itaque Ulixes, quia Ithacae apud Penelopam uxorem et Telemachum, filium suum infantem, manere cupiebat, dolum excogitavit et cum Graecorum legati Ithacam venerunt, insaniam simulavit: aratro equum cum bove iunxit et sal in sulcos pro seminibus sparsit. Legati autem eius insaniae non crediderunt: itaque Telemachum a cunis sustulerunt et ante aratrum eum collocaverunt. Ulixes aratrum statim deflexit, tum Graeci exclamaverunt: «Ulixes, simulationem depone et ad Troiae bellum veni! Nam sine auxilio tuo, – sic oracula praedicunt – Troiam non capiemus». Iis respondit Ulixes: «Auxilium meum promitto sed condicionem pono; ad bellum veniam si etiam Achilles veniet». Itaque legati quaerere Achillem cum Ulixē statuerunt.

Ranae et Iuppiter

Omnes bestiae habebant reges: quadrupēdes – leonem, aquilam – aves; solae ranae nondum habēbant. Tum manus ad caelum tetendērunt et ab Iove regem sibi petivērunt. Iuppiter, precibus ranarum commotus,

magnam trabem de caelo in palūdem demisit. Ranae, magno sonītu terrītae, primum diu tacentes, sub aqua iacebant. Postero autem die, postquam error apertus est, quia nihil a tali rege timēbant, alium sibi regem a Iove postulavērunt. Iuppiter tum, ira incensus, stultitiam ranārum punīre constituit et ciconiam ad ranas misit. Rex novus statim multas ranas devorāvit. Tum reliquae stultitiam suam intellexērunt et a Iove mitiorem regem petiverunt. Is autem: «Quia placidum, – inquit, – regem repudiavistis, nunc tolerare debetis crudelem».

De dono Graecorum

In Asia erat magna urbs, Troia. Ibi rex Priamus vivebat. Paris, filius illius, Helenam, pulchram feminam Graecam, ceperat. Propter hoc vitium multi Graeci ad Asiam venerant et diu cum Troianis bellum acerbum gesserant. Diu autem urbem superare non potuerant. Sed tum Epeus, unus ex Graecis, eis hoc consilium dedit: «Si magnum equum ligneum faciemus et Troianis dabimus, eos vincere poterimus; Graecos enim in equo recondiderimus». «Nos bene docuisti», Graeci dixerunt et istas insidias sine mora fecerunt. Equus tam altus erat quam collis, tam latus quam navis. Equum in litore Troiae relinquerunt. Equus ligneus omnium Troianōrum admirationem excitābat. Laocoon, Neptūni sacerdos, Troiānos monēbat: «Nolite trahere equum in urbem! Dolus est. Hostes in equo latent». Troiāni verbis Laocoontis non crediderunt. Incōlae Troiae eum in oppīdum ad templum Minervae traxerunt. Noctu Ulixes et eius comītes portas Troiae aperuit. Milītes victōres omnes urbis domos, etiam sacra templa incendērunt. Ita antiquam urbem, quae diu omnium admirationem movērat, delevērunt. Arbōres in eo locō crevērunt ubi fuērant alta moenia Troiae. Solus e ducībus Troiānis, Aeneas cum patre et filio et paucis comitībus saevam mortem effugere potuit. Postea ad Italiae litus pervenit, ibique urbem condidit. Incolae urbis novae Romanōrum maiōres fuērunt.

De Aeolo

Rex Aeōlus in parvō insula Aeoliā habitābat. Regnum erat parvum, sed Aeōlus laetus erat. Rex in patria ventōrum regēbat. Venti boni nautas iuvābant, sed venti mali magnam iniuriam faciēbant. Aeōlus saepe nautas iuvāre temptābat. Post bellum Troiānum Ulixes et socii ad regnum Aeōli navigavērunt. Rex benignus Graecis auxilium dedit. Graeci diu apud Aeōlum mansērunt. Tum regi Ulixes dixit: «Audi me, Aeōle! Laetissīmi sumus in insula tuā, sed nunc Penelope,

uxor mea carissīma, me in regnō Ithaca expectat, Telemachus quoque, filius meus carissīmus, me expectat. Mitte nos ad Ithacam sine mora!» Deinde Aeolus Graecis nova vela et remos validos dedit. Ulixi autem magnum saccum ventōrum dedit et dixit: «Noli aperīre saccum! Omnes venti praeter Zephyrum in sacco sunt. Multi venti mali sunt, sed Zephyrus ventus benignus est; te celerīter ad patriam tuam portābit». Auxilio Zephyri Ulixes per altas aquas celerīter navigāvit. Post multos dies Graeci laeti oram Ithacae vidērunt. Nautae mali autem, ubi terram vidērunt, dixerunt: «Ulixes multum aurum in mango saccō habet. Noctu saccum aperiēmus et aurum capiēmus». Dum Ulixes dormiēbat, nautae saccum aperuerunt. Statim omnes venti mali ex saccō volavērunt. Iam venti aquas excitābant, Ulixes et nautae ad insulam Aeoliam iterum venērunt. Iam autem Aeolus Graecos iuvāre recusāvit. «Audīte ventos, – inquit. Venti iratisunt. Iuno quoque est irata. Discendīte statim ab insula mea! Vos non iuvābo».

De Daedalo

Daedalus, artifex clārus, in insula Creta labyrinthum aedificāvit. Sed Minos Daedālum et Icārum in labyrintho inclusit. Daedalus autem vir perītus fuit. Pater et filius mirabīli modo e labyrintho fugērunt.

Daedālus in labyrintho cum filiō suō intra muros errābat, nec exītum invenīre pouit, esti ipse labyrinthum aedificavit. Vir audax per aērem effugēre constituit. «Minos, qui terrae marique imperat, domīnus aēris non est, – inquit, – per aērem hinc evolabīmus. Hoc est consilium meum». Icārus inquit: «Homīnes sumus, non aves. Nemo nisi deus natūrā suam mutāre potest. Aves natūrā volāre possunt, homīnes non item». Tum Daedalus: «Multas res mirabīles iam confeci. Alas quoque conficēre possum, quamquam opus haud facile est». Daedālus igitur sibi et filio ex pennis alas ingentes confecit. Pennas cerā iunxit et in lacertis fixit. «Nunc carcērem nostrum effugīmus – libēri sumus» – dicit Daedālus et cum filiō e labyrinthō evolāvit. Sed puer in summum caelum ascendit. Ignis solis ceram mollīvit et pennas ussit. Atque miser Icārus ante patris oculos in altum mare cecidit. Ita undae Icāro sepulcrum fuērunt. A nomīne eius mare Icarium appellātur.

De Aesōpo

Aesōpus, qui fabulārum genus invēnit, Xanthi, doctissīmi viri, servus erat. Olim Xanthus, qui discipūlos suos ad convivium vocāverat, eum iussit optīmum cibum parāre. At Aesōpus in totō conviviō

linguas suillas convivis proposuit. Tum domīnus: «Pessīme, inquit, servōrum, nonne iussēram te omnia optīma emēre?». Respondit callīdus servus: «Iniuria quidem me tam vehementer reprehendis. Quid melius linguā invenīre possumus? Linguā enim maxīma facta a poētis narrantur, ab histrionībus partes aguntur, a sacerdotībus oraculōrum responsa traduntur, ab omnībus mortalībus dei deaeque orantur. Linguā iudīces reos in iudiciū vocant, improbos cives damnant, probos libērant. Linguā quoque orātor bonōrum causam dicit, magister discipūlos facit doctiōres. Linguā denique homīnum vita multo beatiōr est quam ferārum vita». Tunc discipūli dixērunt: «Quamquam Xanthi cibus nobis minīme placuit, sapientiōres profecto domum redibīmus». Postridie, Xanthi iussu Aesōpus convivium rursus parāvit. Domīnus autem ei dixērat pessīmum cibum parāre. Poēta cibum non mutāvit: parem linguārum copiam convīvis obtūlit. Itaque domīnus ei iratissīmus: «Hinc te profecto expellam, aut in vincūla te coniiciam, quoniam iterum mihi non paruisti». Aesōpus vero: «Noli, vir optīme, me vituperāre; iure eas linguas convīvis obtūli. Quid enim linguā peius est? Nonne linguā malae cupiditātes augentur, et imprōba consilia excitantur, et facinora dissimulantur, et civitātes miscentur, et bella moventur immania? Nonne linguā plurīmi casus doloresque in omnībus rebus parantur? Lingua omnium fere malōrum causa est». Tum unus e convīvis dixit: «Aesōpus quidem malus coquus est, vir autem sapientissīmus est».

Ulixes in insula Cyclopum

Ulixes cum comitibus Troia discessit. Multos annos per mare navigabant, multas terras gentesque visitabant. Olim ad insulam Cyclopum venerunt. Ibi gigantes in montibus habitabant, nec urbes nec leges habebant, nec terram arabant. Unus ex eis, Polyphemus nomine, in antro cum ovibus suis habitabat. Crudelissimus erat et maior arbore. Cyclops unum oculum in fronte habebat. Ulixes comites duodecim collegit, ceteros prope navem reliquit et ad antrum appropinquavit. Ibi multum caseum, lactem et multas oves invenerunt. Comitēs Ulixem ad navem revenire movebant. Ulixes autem donum a gigante accipere cupiebat itaque in antro cum sociis manebat. Subito Polyphemus de montibus venit, antrum intravit et saxo ingenti ostium clausit. Ubi homines vidit, iratus erat. Duos amicos Ulixis devoravit. Comitēs Ulixis perterriti erant. Oculi eorum pleni lacrimorum erant.

Ulixes autem, non desperaverit, consilium callidum cepit. Vinum, quod in sacco suo portabat, Polyphemo dat. Giganti appropinquavit et «Polypheme», inquit, «bibe hoc vinum! Dei vinum bibunt, bibe et tu! Donum est». Polyphemus vinum cepit et bibit. Id valde ei placuit. «Dic mihi nomen tuum», Cyclops rogavit. «Nemo», respondit Ulixis. «Nemo», inquit Polyphemus, «postreme te consumam». Dum Cyclops dormiebat, Ulixes comitesque baculum ceperunt et in oculum gigantis propulerunt. Polyphemus clamorem ingentem tollit. Cyclops, qui iam nullum oculum habet, Ulixem quaerit, sed eum non reperit, quia eum sine oculo non videt. Ceteri Cyclopes clamorem Polyphemi audiunt et ad antrum festinant. Polyphemum interrogant: «Polypheme, quis te vulnerat?» Ille respondit: «Nemo me vulnerat». Itaque ceteri gigantes putabant eum insanum esse et discesserunt. Ulixes autem non ex antro exit, quia saxum magnum ante ostium antri iacet. Sed ecce, antrum aperitur a Polyphemo, qui oves suas ad campum ducit. Cyclops saxum, quod ante ostium iacebat, sumit et prope ostium in terra ponit. Iam antrum apertum est. Ecce, ovis prima ex antro exit. Etiam ceterae oves ex antro exeunt. Ulixes, qui sub magna ove est, antrum cum ove reliquit. Etiam amici eius sub ovibus antrum relinquunt. Cyclops nihil videt: nullam ovem, nullos Graecos. Itaque eos non reperit. Ita Ulixes amicusque Siciliam relinquunt et rursus ad Graeciam navigant.

X. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Римський полководець Цезар сказав: «Прийшов, побачив, переміг». 2. На лівому березі Тибру Ромул заснував місто Рим. 3. Тацит розповів про звичаї германців. 4. Геродот описав життя скіфів. 5. Римляни спустошили поля сусідів. 6. Хоробрі чоловіки відкрили невідомі острови. 7. Після того, як полководець захопив укріплення, вороги попросили миру. 8. Якщо не збережеш малого, втратиш багато. 9. Хто не зоре поле, даремно чекатиме плодів.

XI. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський префікс trans-.

XII. Перекладіть латинські вислови: *Cum mula peperit, Novacula in cortem incidit, Galina scripsit*. Доберіть відповідники в сучасних мовах.

XIII. Доберіть слова, які походять в сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: altus, a, um (висо-

кий, глибокий); herba, ae, f (трава); manus, us, f (рука); nomino, avi, atum, are (називати); dico, dixi, dictum, ere (говорити); solus, a, um (один, єдиний); opus, eris, n (твір, робота); faber, bri, m (ремісник); sol, solis, m (сонце); duo, ae, o (два).

XIV. Поясніть походження і значення термінів: а) афікс, перфективація, постфікс, предикативність, редуплікація; б) апробація, конкуренція, консультація, узурпація, мотивація, депресія.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Acu rem tetigisti.* – *Ти торкнувся речі голкою.*
2. *Antīqua fuerunt olim nova.* – *Старе було колись новим.*
3. *Cedit viribus aequum.* – *Правда поступається перед силою.*
4. *Cito rumpes arcum, semper si tensum habueris.* – *Швидко зламаєш лук, якщо він постійно буде натянутим.*
5. *Cum bonis bonus eris, cum malis pervertēris.* – *З добрими людьми будеш добрим, з поганими – зіпсуєшся.*
6. *Cum mula peperit.* – *Коли мул народить.*
7. *Cum fueris Romae, Romano vivito more.* – *Коли будеш у Римі, живи за римським звичаєм.*
8. *Dimidium facti est coepisse.* – *Початок – половина зробленого.*
9. *Dixi et animam meam levavi.* – *Я сказав і полегшив свою душу.*
10. *Dulcia non movit, qui non gustavit amara.* – *Той не пізнав солодкого, хто не спробував гіркого.*
11. *Et ego in Arcadia fui.* – *І я був в Аркадії.*
12. *Feci, quod potui.* – *Я зробив, що міг.*
13. *Gallina scripsit.* – *Курка написала.*
14. *Hoc tibi prodērit olim.* – *Це колись стане тобі в пригоді.*
15. *Levis est fortuna; cito repossit, quae dedit.* – *Непостійною є доля; швидко забирає те, що дарує.*
16. *Medicus curaverat, natura sanavit.* – *Лікар вилікував, природа оздоровила.*
17. *Novacula in cortem incidit.* – *Бритва натрапила на брусок.*
18. *Quae fuerant vitia, mores sunt.* – *Що раніше було помилками, то тепер є звичаями.*

19. *Qui fuit rana, nunc est rex.* – Хто був жабою, тепер є царем.
20. *Si quaesiveris, invenies.* – Якщо пошукаєш, знайдеш.
21. *Tempora si fuerint nubila, solus eris (Ovidius).* – Якщо будуть похмурі часи, ти будеш самотній.
22. *Ut sementem feceris, ita metes.* – Як посієш, так і будеш жати.
23. *Veni, vidi, vici.* – Прийшов, побачив, переміг.

LECTIO QUARTA DECIMA

Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt
Корені наук гіркі, плоди – солодкі

Тема: Дієприкметник минулого часу пасивного стану (Participium perfecti passīvi). Часи системи перфекта дійсного способу. Пасивний стан (Systema temporum perfecti indicatīvi. Passīvum)

Participium perfecti passīvi відповідає за значенням аналогічному дієприкметнику української мови (наприклад: прикрашений, а, е; почутий, а, е; прочитаний, а, е).

Participium perfecti passīvi утворюємо додаванням до основи супіна родових закінчень **-us** (m), **-a** (f), **-um** (n).

Nota bene! Основу **супіна** визначаємо шляхом відкидання від форми супіна закінчення **-um**.

Дієприкметники минулого часу доконаного виду пасивного стану відмінюються за першою і другою відмінами: жіночий рід – за першою відміною, а чоловічий і середній – за другою.

Зразок утворення participium perfecti passīvi

	Основні форми дієслова	Основа супіна	Participium perfecti passīvi
I	laudo, laudāvi, <u>laudātum</u> , laudāre	laudāt-	laudātus, a, um – похвалений, а, е
II	doceo, docui, <u>doctum</u> , docēre	doct-	doctus, a, um – навчений, а, е
III	defendo, defendi, <u>defensum</u> , defendēre	defens-	defensus, a, um – захищений, а, е
IV	punio, punīvi, <u>punītum</u> , punīre	punīt-	punītus, a, um – покараний, а, е

Participium perfecti passīvi українською мовою перекладаємо відповідним дієприкметником, дієприслівником, підрядним реченням часу, причини, допусту, умови.

У реченні дієприкметники минулого часу доконаного виду

пасивного стану можуть виступати в ролі означення. У такому випадку *participium perfecti passivi* узгоджується з іменником, до якого відноситься, в роді, числі та відмінку. Наприклад: *liber lectus* – прочитана книга; книга, яку прочитали; *sententia lecta* – прочитане речення; речення, що прочитали; *verbum lectum* – прочитане слово; слово, котре прочитали.

ЧАСИ СИСТЕМИ ПЕРФЕКТА ДІЙСНОГО СПОСОБУ. ПАСИВНИЙ СТАН (*Systema temporum perfecti indicatīvi. Passīvum*)

Часи доконаного виду дійсного способу пасивного стану утворюються аналітичним шляхом. Часові форми складаються з дієприкметника минулого часу пасивного стану (***participium perfecti passivi***) відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова ***sum, fui, –, esse*** у відповідному часі: для ***perfectum*** – у ***praesens***, для ***plusquamperfectum*** – в ***imperfectum***, для ***futurum secundum*** – у ***futurum primum***.

Форма минулого часу доконаного виду дійсного способу пасивного стану (***Perfectum indicatīvi passivi***) складається з дієприкметника минулого часу доконаного виду пасивного стану (***participium perfecti passivi***) основного дієслова і допоміжного дієслова ***sum, fui, –, esse*** «бути» в теперішньому часі дійсного способу.

Perfectum indicatīvi passivi = *participium perfecti passivi* основного дієслова + ***sum, fui, –, esse*** в ***praesens indicatīvi***.

Давноминулий час дійсного способу пасивного стану (***Plusquamperfectum indicatīvi passivi***) утворюється шляхом поєднання ***Participium perfecti passivi*** основного дієслова та допоміжного дієслова ***sum, fui, –, esse*** в ***imperfectum indicatīvi***.

Plusquamperfectum indicatīvi passivi = *participium perfecti passivi* основного дієслова + ***sum, fui, –, esse*** в ***imperfectum indicatīvi***.

Майбутній час доконаного виду дійсного способу пасивного стану (***Futurum II (secundum) indicatīvi passivi***) утворюється з дієприкметника минулого часу пасивного стану (***Participium perfecti passivi***) основного дієслова і допоміжного дієслова ***sum, fui, –, esse*** в майбутньому часі недоконаного виду (***Futurum primum indicatīvi actīvi***).

Futūrum II (secundum) indicatīvi passīvi = *participium perfecti passīvi* основного дієслова + *sum, fui, – , esse* в **futurum primum indicatīvi**.

**Зразок відмінювання дієслова
в пасивному стані часів системи перфекта**

Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum secundum
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laudātus, a, um sum	1. laudātus, a, um eram	1. laudātus, a, um ero
2. laudātus, a, um es	2. laudātus, a, um eras	2. laudātus, a, um eris
3. laudātus, a, um est	3. laudātus, a, um erat	3. laudātus, a, um erit
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. laudāti, ae, a sumus	1. laudāti, ae, a erāmus	1. laudāti, ae, a erīmus
2. laudāti, ae, a estis	2. laudāti, ae, a erātis	2. laudāti, ae, a erītis
3. laudāti, ae, a sunt	3. laudāti, ae, a erant	3. laudāti, ae, a erunt

Nota bene! Українською мовою ці форми дослівно перекладаємо: *був (була, було, були), буде (будуть) похвалений (а, е), похвалені; навчений (а, е), навчені; прочитаний (а, е), прочитані; вислуханий (а, е), вислухані*.

ВПРАВИ

I. Утворіть *Participium perfecti passīvi*, узгодьте дієприкметники з іменниками. Перекладіть словосполучення українською мовою, запишіть відмінювання двох словосполучення в однині та множині: canto, āvi, ātum, āre; sentio, sensi, sensum, īre (amor, carmen); lego, legi, lectum, ěre; punio, īvi, ītum, īre (filius, poēma); dico, dixi, dictum, ěre; expugno, āvi, ātum, āre (urbs, verbum); scribo, scripsi, scriptum, ěre; porto, āvi, ātum, āre (panis, epistūla).

II. Виконайте граматичний аналіз дієслів, перекладіть українською мовою: credidēro, amabātur, victi sumus, legerātis, defendēre, laudāta eris, notant, condidēre, punies, nominātur, sedēte, venisti, interrogavērint, estis, misērunt, fuistis, necātus est, constituit, dividērunt, laudāta erit, certābant, fuērant, amīsīt, iussit.

III. Проаналізуйте дієслівні форми, перекладіть українською мовою: laudāvit, laudatur, laudātus es, laudabo, laudaverāmus,

laudaverint, laudabamus, laudāti erātis, lauda, laudari; audivisti, audiēmur, audītus sum, audi, audiverāmus, audiam, audīti erītis, audis, audiebamini, audivērunt; defendimus, defendis, defensus erat, defendētis, defendo, defendisti, defenderitis, defenditur, defendēbant, defensa est; delevit, delebatur, delevēro, delētus erat, delevēre, delēbunt, deleverāmus, delēri, delete sunt, nolite delēre.

IV. Поставте дієслова в запропонованих формах. Перекладіть речення українською мовою.

a) Perfectum ind. pass.:

1. Multa bella a Romānis terra marique (gero, gessi, gestum, ere).
2. Magna Italiae pars olim a regē Pyrrhō (vasto, avi, atum, are). 3. In Creta insula labyrinthus a Daedālō (aedifico, avi, atum, are). 4. Magna classis Persarum parvo numero navium Graecorum apud Salamīnem (vinco, vici, victum, ere). 5. Cicero consul a senatoribus Romānis pater patriae (nomino, avi, atum, are).

b) Plusquamperfectum ind. pass.:

1. Romulus et Remus, ut fama est, in eisdem locis, ubi (expōno, posui, positum, ere), urbem condere statuerunt. 2. Milites ex somno (excito, avi, atum, are) et hostes e muri deturbati sunt. 3. Postquam Philippus (occido, cissi, cissum, ere), Alexander ab exercitibus rex appellatus est. 4. Xerxes, ubi cum copiis Athenas intravit, omnes fere sacerdotes, qui in arce Athenarum manserant et ab eo (invenio, veni, ventum, ire), necavit urbemque incendio delēvit. 5. Apud Romanos feminae ab omnibus officiis civilibus et publicis (removeo, movi, motum, ere).

c) Futurum II ind. pass.:

1. Liberi praesidio erunt, si bene (edūco, avi, atum, are). 2. Calchas sacerdos Graecis in Troiam navigantibus: «Non solventur naves, inquit, prius quam Agamemnonis filia (immolo, avi, atum, are)». 3. Cum copiae e castris (edūco, duxi, ductum, ere), in hostes ducentur. 4. Non prius dormiēmus, quam negotia nostra (finio, ivi, itum, ire).

V. Перекладіть речення, замініть активну конструкцію пасивною: 1. Caesaris milites multa Galliae oppida expugnavērunt. 2. Lacedaemonii bellō Peloponnesiacō Atticam vastavērunt. 3. Romāni magnum templum Iovi in Capitolio aedificavērunt. 4. Solo rei publicae Atheniensium leges dedit. 5. Patricii Romāni magnas divitias in paucorum manus confluxērunt. 6. Hannibal primus copias suas trans Alpes in

Italiam tradūxit. 7. Prometheus auxilio Minervae homīnes ex terrā et aquā fecerat. 8. Vulcānus iussu Iovis Prometheum in monte Caucāso ferreis catēnis ad saxum alligāvit. 9. Paris malum aureum cum inscriptiōne «Pulcherrimae» Venēri tradidit. 10. Hercules infans dracones duos sine timore necāvit.

VI. Перекладіть речення, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

1. Roma a fratrībus Romūlo et Remo condita est. 2. Prometheus in monte Caucāso ferreis catēnis ad saxum alligātus est. 3. Karthago et Corinthus a Romanis eōdem anno deletae sunt. 4. Socii Ulixis a Polyphēmō interfecti sunt. 5. Labyrinthus a Daedālo artifice in Creta insula aedificātus est. 6. Prometheus a Hercule, qui aquilam sagittā necāvit, liberātus est. 7. Postquam Tarquinius Superbus Romā expulsus erat, ibi duo consules creati sunt. 8. Omnes dei et deae ad nuptias Pelei regis et Thetidis deae invitati erant, praeter Discordiam. 9. Sorores Phaētōnis in arbōres mutatae sunt. 10. Postquam Helvetii a Caesare victi erant, multae gentes Galliae eum auxilio contra Germānos vocaverunt. 11. Aristīdes, qui cognomīne Iustus appellātus erat, in exilium missus est. 12. Legati ad Caesārem ab eis nationibus, quae trans Rhenum habitābant, missi sunt pacem rogātum. 13. Postquam Numitōri regnum Albanōrum itērum mandātum est, Romulus et Remus statuērunt novam urbem aedificāre in eis locis, ubi inventi et educati erant. 14. Aristaeus Eurydicam flores carpentem rapere cupiverat, sed illa a serpente necāta erat. 15. Non prius dormiēmus, quam negotia nostra finita erunt. 17. Oraculum Apollinis Atheniensibus respondit: «Belli finis erit, si rex ipse ab hostibus occisus erit». 18. Filius praesidio erit, si bene educātus erit. 19. Multōrum aures veritāti clausae sunt. 20. Ubi epistulas, quae a te scriptae erunt, accepero, tibi statim rescribam.

VII. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний розбір виділених речень:

De equo ligneo

Paris a Priāmo rege in Graeciam missus est. Ibi Helēnam, uxōrem regis Menelai, rapuit et secum Troiam duxit. Itaque bellum a Graecis Troianis indictum est. Ubi Graeci cum copiis suis ad litus Asiae venērunt, Troiam expugnare temptavērunt. Sed decem annos Troia ab incolis magnā virtute defendebātur. Tandem Troiani a Graecis dolo victi sunt. Equum ligneum fecērunt, milites in equo occultavērunt,

equum et Sinōnem, virum callidum, in litōre reliquērunt, ipsi ad insulā proximā recessērunt. Troiāni magno cum gaudio castra Graecōrum deserta vidērunt. Sino de equo ligneo interrogātus est. Ille dixit: «Equus ligneus donum deōrum est. Trahīte eum in oppīdum vestrum et collocāte in foro!». Troiāni ita, ut Sino dixit, fecērunt. Nocte is Graecos ex equo liberāvit et portas oppīdi aperuit. Relīqui Graeci in oppīdum intravērunt et Troiānos, qui pericūlum non exspectābant, necavērunt et oppīdum delevērunt.

Dolus Circae

Diu Ulixes per undas navigavērat, denique insulam Circae intravit. Ibi vir omnium Graecōrum callidissīmus socios suos in villam Circae misit. Dea Ulixis comitibus vinum venēno mixtum praebuit et hospites suos in sues mutāvit. Mercurius deus de dolis Circae regem Itacōrum docuērat remediumque dedērat et dixērat: «Auxilio remedii a me dato pericūlum vitābis!». Verbis dei monītus Ulixes villam Circae intrāvit et deam gladio acri ursit arcuitque dolos perniciosos. Omnes socii a Circa Ulixis iussū in viros mutāti sunt. Sic Ulixes cum comitibus vivus ex insula evāsīt.

Romulus et Remus

Titus Livius, rerum scriptor Romanōrum, in libris suis, qui «Ab Urbe condita» appellantur, fabulam de Romulō et Remō narravit. Romūlus et Remus erant filii Martis, dei belli. Mater fratrum erat Rhea Silvia, filia Numitōris, qui rex Albanōrum antea fuērat. Sed a malo fratre Amulio expulsus est. Itaque Amulius puēros timēbat et eos (*Acc. plur. eīd is, ea, id*) interficēre iussit. Frustra Rhea Silvia vitam filiōrum conservāre studēbat. Suo servo rex puēros in flumen iacēre imperāvit. Sed servus imperio regis non parūerat. Puēri parvi in ripam fluminis a servo posīti sunt. Ibi lupa, quae non longe erat, puēros audivērat, invēnit et lacte suo alēre cepit. Sic Romūlus et Remus servātī sunt. Fratres a Faustulō pastōre inventi erant et uxori eius (*Gen. sing. eīd is, ea, id*) in casam parvam portātī erant et tradītī sunt. Puēri ab femīnā educātī sunt. Post longum tempus Remus, qui vir iam erat, a latronibus captus erat et ad Amulium adductus est. Tum Romūlus cum amīcis suis fratrem liberāvit. A Numitore Romūlus et Remus de insidiis Amulii cognovērunt. Iuvēnes dixērunt: «Crudelī rex Amulius a nobis interfectus erit et regnum in urbe Alba Longa Numitori reddetur». Fratres Amulium necavērunt. Postea auxilio sociōrum

suorum oppidum novum ad flumen posuerunt. Nomen fluminis est Tibēris. Inter fratres controversia fuerat et Romulus Remum occidit urbemque a nomine suo Romam nominavit. Roma posita est in eo loco, ubi Romulus et Remus a pastore inventi erant.

Rapina Sabinarum

Remus necatus erat, Romulus nonnullos annos regnaverat et rex bonus fuerat. Roma ipsa creverat. Iam aedificia varia et templa aedificata, iam viae stratae erant. Romani autem quamquam ipsi vitam bonam vivebant, contenti non erant. Causa erat, quod feminas non habebant. Iam nonnulli clam Romulum ipsum adierant eumque monuerant: «Feminas non habemus; unde nobis parabimus?». Romulus autem inquit: «Id mihi ignotum non est!», et curas eorum dolēbat. Ac profecto ipse brevi eis feminas paravit dolo.

Mox Romani Sabinos, qui finitimi eorum erant, ad festum invitaverunt. Sabini libenter ad id festum adierunt feminasque et filias, quas multas habebant, secum Romam duxerunt. Iam Sabini, qui sine armis ad festum ierant, ludis gaudēbant, cum Romani, quos Romulus id iusserat, filias pulchras captaverunt et in villas suas portaverunt. Sabini, quibus arma non erant, neque filias adiuvare neque facta impia vindicare potuerunt, sed Romulum, cuius dolo fraudati erant, verbis duris accusaverunt. Postea autem magnis copiis Romam redierunt filiasque, quae captae erant, petiverunt. At feminae ipse eos arcēbant et clamaverunt: «Abstinetis a viris nostris, quos fatum nobis dedit et quos nunc amamus!». Id Sabinis quoque placuit; itaque ex eo anno diuturna inter Romanos et Sabinos amicitia fuit.

Echo et Narcissus

Olim adulescens pulcher, nomine Narcissus, in Graecia habitavit. Narcissus erat iuvenis formosus et superbus. Omnes feminae et puellae eum amaverunt sed ille neminem praeter se amabat. Echo, nympa montana silvarum, a Iunone punita est. Haec est fabula de ea. Unō diē Echo cum Iunone dicebat dum Iuppiter a nymphis aliis delectabatur. Iuno invida hanc rem invenit et Echonem in locō aliarum nympharum punivit. Uxor Iovis linguam nympae torpor affecit. Echo igitur nec surda, nec muta erat, sed, cum verbum audiverat, ultimam tantum eius syllabam pronuntiabat. Vero Echo Narcissum amavit. Sed quotiens Narcissus ei aliquid dixit, Echo ultima verba reddidit. «Quis adest?» rogat Narcissus. «Quis adest?» «Adest»,

repondet Echo. «Veni», clamat Narcissus magna voce. «Veni!» «Veni», respondet Echo. Narcissus, iratus, in silvam fugit. Echo post Narcissum cucurrit sed iuvenem invenire non poterat. Tandem Echo mortua est et vox sua sola remanebat. Narcissus nunc tristis erat quod Echonem etiam amavit. Unō diē adulescens, ambulans in silvā, lacum invenit. Procubuit genibus et imaginem suam in aquā vidit. Hanc imaginem amavit et frustrā eam complexāri temptavit. Narcissus in lacum decidit et mortuus est. Flos ex corpore eius germinavit et «Narcissus» appellatus est.

VIII. Перекладіть текст, запишіть його в пасивному стані:

Hercūles infans dracōnes necāvit, quos Iuno misērat. Hydram Lernaem, Typhōnis filiam, cum capitibus novem interfēcit, eius felle sagittas suas tinxit. Hercūles aprum Erymanthium occīdit, cervum ferōcem in Arcadia vivum addūxit. Heros aves Stymphalides in insūla Martis sagittis interfēcit. Diomēdem Thraciae regem et equos quattuor, qui carne humāna vescebantur, interfēcit. Is dracōnem immānem Typhōnis filium, qui mala aurea Hesperidum servābat, ad montem Atlantem interfēcit. Hercūles canem Cerbērum, Typhōnis filium ab infēris regi adduxit.

IX. Перекладіть речення латинською мовою. Замініть активну конструкцію пасивною: 1. Римляни на площі побудували великий храм. 2. Пастух Фаустул виховав братів Ромула і Рема. 3. Прометей подарував вогонь людям. 4. На десятому році греки завоювали Трою. 5. Римляни обрали двох консулів.

X. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський префікс ultra-.

XI. Поясніть походження і значення термінів: а) денотат, дериват, дистрибутивний метод, речитатив, субстрат; б) апробація, консультація, конкуренція, узурпація, рецепція.

XII. Доберіть слова, що походять в сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: surdus, a, um (глухий); finis, is, m (кінець); mare, is, n (море); valeo, ui, -, ere (бути сильним); dono, avi, atum, are (дарувати); navis, is, f (корабель); patria, ae, f (батьківщина); gravis, e (важкий); valeo, ui, -, ere (бути сильним); medius, a, um (середній).

XIII. Перекладіть латинські вислови: *Post factum nullum consilium*; *Me mortuo terra miscetur igni*; *Finis corōnat opus*.
Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULŌRUM

1. *Acti labōres iucundi*. – Звершена праця – приємна.
2. *Alea iacta est* (Caes.). – Жереб кинуто.
3. *Amīcum proba, probātum ama*. – Друга випробуй, випробуваного – люби.
4. *Equi donāti dentes non inspiciuntur*. – Дарованому коневі не дивляться в зуби.
5. *Et semel emissum volat irrevocabile verbum*. – І один раз сказане слово відлітає безповоротно.
6. *Etiam sanāto vulnēre cicatrix manet*. – Навіть загоєні рани залишають шрами.
7. *Fele comprehensa saltant mures in mensā*. – Коли kota піймають, миші на столі гасаять.
8. *Id quod actum est*. – Те, що зроблено.
9. *Id quod dictum est*. – Те, що сказано.
10. *Littera scripta manet*. – Написана буква залишається.
11. *Lupus sub ovis pelle celātus*. – Вовк під овечою шкірою захований.
12. *Missa vox nescit reverti*. – Вимовлене слово не знає повернення.
13. *Munera sumpta ligant*. – Прийняті подарунки зобов'язують.
14. *Natūra est semper invicta*. – Природа завжди непоборна.
15. *Vae victis*. – Горе переможеним.
16. *Vox audita latet, littera scripta manet*. – Почуте слово забувається, написана літера залишається.

LECTIO QUINTA DECIMA

Verbum vitae et lumen scientiis
Слово – життя, світло – знанням

Тема: Вказівні займенники (*Pronomina demonstratīva*).
Означальні займенники (*Pronomina determinatīva*). Відносні
займенники (*Pronomina relatīva*). Питальні займенники (*Pronomina interrogatīva*). Заперечні займенники (*Pronomina negatīva*).

ВКАЗІВНІ ЗАЙМЕННИКИ (*Pronomina demonstratīva*)

У латинській мові є чотири вказівних займенники: **hic, haec, hoc** – цей, ця, це; **ille, illa, illud** – той, та, те; **iste, ista, istud** – цей, ця, це; той, та, те; **is, ea, id** – цей, ця, це; той, та, те; він, вона, воно. Найуживанішим вказівним займенником є займенник **is, ea, id**.

Вказівні займенники часто вживаються у значенні особових займенників третьої особи.

Вказівні займенники мають певні семантичні ознаки. Займенник **hic, haec, hoc** вказує на те, що знаходиться ближче до мовця, займенник **iste, ista, istud** – на предмет, пов'язаний з другою особою, **ille, illa, illud** – на найбільш віддалений предмет. Вказівний займенник **is, ea, id** найчастіше вживається у значенні особового займенника третьої особи.

Nota bene! Усі вказівні займенники в **Gen. sing.** мають закінчення **-ius**, у **Dat. sing.** – **-ī**. Інші відмінки утворюються за зразком першої (жіночий рід) і другої (чоловічий та середній роди) відмін.

Зразок відмінювання вказівних займенників

	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	ille	illa	illud	illi	illae	illa
Gen.	illius	illius	illius	illorum	illarum	illorum

Dat.	illi	illi	illi	illis	illis	illis
Acc.	illum	illam	illud	illos	illas	illa
Abl.	illo	illa	illo	illis	illis	illis

Займенник **iste, ista, istud** відмінюється так, як і займенник **ille, illa, illud**, і вказує на предмет (особу), який пов'язаний з іншим предметом (особою) і знаходиться біля предмета (особи), до якого звернена мова.

	Singularis			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
Gen.	huius	huius	huius	horum	harum	horum
Dat.	huic	huic	huic	his	his	his
Acc.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hoc	hac	hac	his	his	his

	Singularis			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	is	ea	id	ei (ii)	eae	ea
Gen.	eius	eius	eius	eorum	earum	eorum
Dat.	ei	ei	ei	eis (iis, is)	eis (iis, is)	eis (iis, is)
Acc.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl.	eo	ea	eo	eis (iis, is)	eis (iis, is)	eis (iis, is)

ОЗНАЧАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ (Pronomīna determinatīva)

У латинській мові до розряду означальних займенників належать: **idem, eadem, idem** – той самий, та сама, те саме; **ipse, ipsa, ipsum** – сам, сама, саме.

Займенник **idem, eadem, idem** виник у результаті сполучення вказівного займенника **is, ea, id** з часткою **-dem**. При відмінюванні частка **-dem** не змінюється, але впливає на утворення окремих відмінкових форм: кінцеве **-m** в **Acc. Sing.** і **Gen. Plur.** перед **d** внаслідок часткової асиміляції переходить в **-n**.

Займенник **ipse, ipsa, ipsum** відмінюється за зразком **ille, illa, illud**, за винятком **Nom.** і **Acc. sing.** середнього роду – **ipsum**.

Зразок відмінювання

	Singularis			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	idem	eadem	idem	eidem	eaedem	eadem
Gen.	eiusdem	eiusdem	eiusdem	eorundem	earundem	eorundem
Dat.	eidem	eidem	eidem	eisdem	eisdem	eisdem
Acc.	eundem	eandem	idem	eosdem	easdem	eadem
Abl.	eodem	eadem	eodem	eisdem	eisdem	eisdem

	Singularis			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	ipse	ipsa	ipsum	ipsi	ipsae	ipsa
Gen.	ipsius	ipsius	ipsius	ipsorum	ipsarum	ipsorum
Dat.	ipsi	ipsi	ipsi	ipsis	ipsis	ipsis
Acc.	ipsum	ipsam	ipsum	ipsos	ipsas	ipsa
Abl.	ipso	ipsa	ipso	ipsis	ipsis	ipsis

ВІДНОСНІ ЗАЙМЕННИКИ (Pronomīna relatīva)

Відносний займенник **qui, quae, quod** – який, яка, яке, як і вказівні займенники, у **Gen. Sing.** має закінчення **-ius**, у **Dat. Sing.** – закінчення **-i**. В інших відмінках відносні займенники відмінюються як прикметники першої і другої відмін, але в **Acc. Sing.** чоловічий рід має закінчення **-em**, а в **Dat. Plur.** і **Abl. Plur.** для усіх трьох родів – закінчення **-ibus**. При утворенні відмінкових форм відносний займенник має дві основи: **cu-** у **Gen.** і **Dat. sing.**, **qu-** – в усіх інших випадках.

Відносний займенник узгоджуємо зі словом, до якого він відноситься, у роді, відмінку і числі. Цей займенник має той самий корінь, що і питальний займенник, від якого він відокремився.

	Singularis			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
Gen.	cuius	cuius	cuius	quorum	quarum	quorum
Dat.	cui	cui	cui	quibus	quibus	quibus
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	qua	quo	quibus	quibus	quibus

Nota bene! Слід пам'ятати, що прийменник *cum* з відносними займенниками вживається постпозитивно: *quosum, quacum, quicum, quibuscum*.

Узагальнено-відносні займенники можуть вживатися в значенні іменника і прикметника. Займенник **quicumque, quaecumque, quodcumque** – *хто-небудь, що-небудь, який (яка, яке)-небудь* утворився шляхом додавання до відносного займенника суфікса **-cumque**, який при відмінюванні залишається незмінним, а відмінюється лише перша частина займенника **qui, quae, quod**.

Займенник **quisquis, quidquid** – *хто тільки, що тільки; хто-небудь, що-небудь* вживається замість іменника, за винятком **Abl. sing.** у сполученні **quoquo modo** (*яким-небудь способом, усяким чином*).

Займенник **quisquis, quidquid** уживається лише в **Nom. sing.** чоловічого роду, **Nom. і Acc. sing.** середнього роду, **Abl. sing.** (у названому вище виразі) і **Gen. sing.** – *cuius modi* із дієсловом **esse** *якого б роду не був*.

ПИТАЛЬНІ ЗАЙМЕННИКИ (*Pronomina interrogativa*)

До розряду питальних займенників у латинській мові належать: **quis? quid?** – *хто? що?*; **qui? quae? quod?** – *який? яка? яке? котрий, а, е?*; **uter? utra? utrum?** – *який (яка, яке) з двох? котрий, (-а, -е) з двох?*

Займенник **quis, quid** подібний до іменників, але немає категорії числа та роду. Цей займенник диференціює слова лише за категорією істота/ неістота. Займенник **quis, quid** відмінюється лише в однині. В **Abl. sing.** може вживатися форма **qui?** у значенні *як? яким чином?*

Nom.	quis? – хто?	quid? – що?
Gen.	cuius? – кого?	cuius rei? – чого?
Dat.	cui? – кому?	cui rei? – чому?
Acc.	quem? – кого?	quid? – що?
Abl.	quo? – ким?	qua re? – чим?

Питальний займенник **qui? quae? quod?** подібний до прикметників і відмінюється за зразком відносного займенника **qui, quae, quod**.

Прийменник **cum** вживається з цим займенником у постпозиції: **quōcum? quācum? quibuscum?**

Займенник **uter? utra? utrum?** відмінюємо за зразком прикметників першої і другої відмін, окрім **Gen. i Dat. sing.**, де має закінчення, характерні для займенників: **utr-ius, utr-i**. Може вживатися також і в значенні іменника: *хто з двох? що з двох?*

Nota bene! До форм питальних займенників можуть додаватися підсилюючі частки **-nam, ec-**. Наприклад: **quinam? quaenam? quodnam?** – хто саме? що саме?; **quisnam? quidnam?** – який, яка, яке саме?; **ecqui? ecquae (ecqua)? ecquod?** – невже хто? невже що?; **ecquis? ecquid?** – невже який, яка, яке?

При утворенні відмінкових форм відмінюється лише основний займенник, частка залишається незмінною.

ЗАПЕРЕЧНІ ЗАЙМЕННИКИ (Pronomīna negatīva)

До розряду заперечних займенників належать: **nemo** – *ніхто*, **nihil** – *ніщо*, **nullus, a, um** – *ніякий, а, е; жоден, а, е*. Займенник **nemo** відмінюється лише в однині подібно до іменників приголосного типу третьої відміни іменників.

Займенник **nullus, a, um** відмінюється за зразком прикметників першої групи, лише в **Genetivus i Dativus Singularis** отримує займенникові закінчення **-ius** (Gen. sing.) та **-i** (Dat. sing.). Займенник **nullus, a, um** узгоджується з іменником у роді, числі та відмінку.

Заперечний займенник **nemo** утворився із **ne + hemo**, де **hemo** – давня форма іменника **homo**. Займенник **nihil** утворено шляхом зрощення **ne + hilum**. Форма **nullus, a, um** виникла шляхом додавання до **ullus, a, um** заперечної частки **ne + ullus, a, um**.

Зразок відмінювання

	Singulāris			Plurālis		
	m	f	n	m	f	n
Nom.	nullus	nulla	nullum	nulli	nullae	nulla

Gen.	nullius	nullius	nullius	nullorum	nullarum	nullorum
Dat.	nulli	nulli	nulli	nullis	nullis	nullis
Acc.	nullum	nullam	nullum	nullos	nullas	nulla
Abl.	nullo	nulla	nullo	nullis	nullis	nullis

Nom.	nemo – ніхто	nihil – ніщо
Gen.	nullius – нікого	nullius rei – нічого
Dat.	nulli – нікому	nulli rei – нічому
Acc.	neminem – нікого	nihil – ніщо
Abl.	nemine (nullo) – ніким	nulla re – нічим

ВПРАВИ

I. Визначте розряд, відмінок і число займенників: illius, eo, ista, qui, huic, neminem, quorum, quibus, nullos, quis?, nulla re, nihil, cui, quae, cuius?

II. Запишіть відмінювання словосполучень: ille orator clarus; haec lex Romana; idem animal ferox; nullus locus; quae urbs; qui populus; quod nomen.

III. Перекладіть речення українською мовою, проаналізуйте займенники: 1. Illa verba semper memoriā tenebuntur. 2. Qui sunt boni cives, nisi qui patriae beneficia memoria tenent? 3. His discipulis illi septem colles Romae antiquae noti sunt. 4. In illo monte Romulus Romam condidit. 5. Hi ipsi tanto studio laborant. 6. Qui iustus et sapiens est, de se severissime iudicat. 7. Non omnes homines de iisdem rebus habent eandem opinionem. 8. Non semper iidem homines de iisdem rebus eadem iudicant. 9. Ignavia corpus hebetat, labor firmat: illa matūram senectūtem, hic longam adulescentiam reddit. 10. Quid carius est quam patria? 11. Quis dicit? – Nemo dicit. 12. Quid videmus? – Nihil videmus. 13. Quid dulcius hominibus est, quam liberī? 14. Homines interdum non eadem dicunt, quae sentiunt. 15. Nihil est agricultūra melius, nihil dulcius (Cicero). 16. Qui probus est, beatus est. 17. Nemo sapientior fuit, quam Socrates, qui dicebat: «Hoc unum scio: nihil scio». 18. Nemo enim omnia scit. 19. Quem poetam magis laudant quam Homerum? 20. Cras flebunt, qui hodie rident. 20. Non est

salus in ea civitatē, cuius cives legibus non parent. 21. Praestat nemini imperāre, quam alicui servīre. 22. Ille dolet vere, qui sine teste dolet. 23. Nullum malum sine aliquo bono est. 24. Nemo nostrum idem est in senectūte, qui erat iuvenis. 25. Nemo nostrum sine culpa est. 26. Non omnia, quae legi, intellexi. 27. Magno cum gaudio legi librum, quem mihi miserat. 28. Dic mihi, quis amicus tuus est. 29. Accepi omnes epistulas, quae ab amicō meō missae erant. 30. Memoria minuitur, nisi eam exercemus.

IV. Визначте відмінкові форми словосполучень, перекладіть українською мовою: ei consilio, haec verba, illa femīna, hoc bellum, eo mari, hi exercitus, eius sensus, is fructus, eādem sententia, eīdem mores, huius discipūli, ipsi amīci, hic mundus, quis homīnum, quam urbem, qui flores, quorum populōrum, quo verbō, eam sententiam, huius hominis, eadem studia, illae pugnae, haec natio.

V. Запишіть займенники в правильних відмінкових формах: is, ea, id

1. Discipūli magistrum audiunt; in ... manibus librum vident. 2. Romāni machīnas multas non habēbant, sed in ... urbibus multi laborābant servi. 3. In forō Romānō multa templa erant; ... vestigia etiam hodie vidēmus. 4. Romāni per Alpes iter faciēbant et trans ... in Galliam perveniebant.

hic, haec, hoc

1.... arborum poma collegimus. 2. ... homo dives est. 3. ... discipulis magister praemia dat. 4. Amico meo ... libros, quos ipse legeram, misi. 5. Natura ... regionis nobis ignota est.

ille, illa, illud

1. Virtutem ... viri laudamus. 2. Graeci cum Troianis pugnant: hi pro patria, ... pro gloria. 3. Hoc licet impūne facere huic, ... non licet. 4. Clarae ... Romanōrum victoriae semper sunt in admiratione.

qui, quae, quod

1. Magno cum gaudio legi librum, ... mihi miserat. 2. Non fuisti in iuventute, ... fueras in pueritia. 3. Versus, ... mihi recitabas, valde mihi placuerunt. 4. Non omnia, ... legi, intellexi.

idem, eadem, idem

1. Non ... studia omnium hominum sunt, neque ... omnes commodis serviunt. 2. Neque ... hominis ... stadium in iuventute est et in senectute. 3. Non ... est natura omnium hominum neque ... eorum

officia. 4. Ex ... epistula multa nova de vita amīci mei in Hispaniā cognosco.

quis, quid

1. ... est infelix? 2. ... est bonum? 3. ... vita felicissima est? 4. ... me vocat?

nemo, nihil/ nullus, a, um

1. ... hominis vita curis et negotiis libera est. 2. ... est virtute amabilius. 3. ... rei magis studemus, ... magis amamus, quam virtutem. 4. ... debet ex alieno damno lucrum accipere.

VI. Перекладіть текст, замініть виділені іменники відповідними формами займенника is, ea, id:

Pisistrātus diu imperābat, nam imperium **Pisistrāti** iustum erat. Popūlus tyrannum amābat, libenter **tyranno** parēbat, saepe de diligentia **tyranni** narrābat. Sed filii **Pisistrāti** superbiā et iniuriā non vacābant. Interdum viri boni a **filiis** Pisistrāti contumeliis violabantur; itaque popūlus Athenārum: «Iniurias **tyrannōrum**, – inquit, – non iam sustinebimus, sed **tyrannos** e patriā fugabimus!».

VII. Поставивте іменники та займенники в правильних відмінкових формах, складіть речення:

1. In – castra – hic, haec, hoc – miles – Romānus – habitant.
2. Hostis – trans – flumen – ille, illa, illud – Romānus – vident.
3. Poēta – qui, que, quod – magis – quam – Homerus – laudant.
4. Caesar – is, ea, id – in Gallia – duxit.

VIII. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

Neptunus et Mars

Iovis frater Neptūnus erat; ille erat maris deus. Illius voluntāte fluctus et excitābantur et sedabantur. Illum nautae saepe plus quam maximum deum Iovem colēbant. Ex arboribus pinus ei consecrata erat, ex qua naves aedificābantur, ex animalibus equus, quoniam fluctus maris celeritate equis similes sunt. Mars, quem Romāni filium Iovis putābant, belli deus erat. Iste apud Romānos, gentem bellicōsam, in summo honore erat. Consecrātus ei erat lupus, bestia ferox.

De ventis

Quattuor partes vel regiones caeli sunt Septentriōnes, Meridies, Oriens, Occidens. Quattuor item venti principes sunt: Boreas, Auster, Eurus, Zephyrus. Horum primus Boreas, ab septentrionibus oritur. Is

ita semper frigidus est. Boreas e nubis fugat, caelum serenat, frigus facit. Alter est Auster, qui et Notus vocatur. Hic ventus a meridie oritur. Tepidus igitur madensque est. Saepe caelum nubibus obscurat et pluviam fert. Tertius, qui Eurus nominatur, ab oriente venit. Quartum Zephyrum nominamus. Hic ventus ab occidente spirat. Neque madens nec frigidus, semper nobis gratus. Zephyrus saepe nubis candidas fert.

Aurora et Tithonus

Aurora dea Tithonum, virum pulchrum, amabat. Venit igitur ad Iovem: «O rex deorum», dicit, «audi me! Meus Tithonus non est deus; post paucos annos ad senectutem veniet. Si vitam perpetuam huic dabis, te semper laudabo». Stulta Aurora! Magnum periculum illius doni non vides. Immortalitatem Tithono dat Iuppiter, sed ille, dum vivit, senescit. Tempus fugit: nunc Aurora bella, Tithonus non bellus est. Corpus rugosum curvumque iam non valet; sapientia in animo non manet. Quid Aurora faciet? Poteritne formam Tithono restituere? Cogitat et consilium capit: «O Tithone, mi amor! Te vertam in cicadam; tum garrere poteris. Hac in cavea vives, et te semper amabo».

De Europa

Eurōpam, filiam Agenōris, Iuppiter, rex deorum, vidit. Victus amore eius, dixit, «Sine hac femina ego non potero vivere. Sed quid agam? Haec virgo, si eam vi superabo, me non amabit, et Iuno, uxor mea, si insidias meas inveniet, me castigabit. Arte igitur Europam ad me ducere debeo». Iuppiter sibi dedit formam tauri. Cum celeritate e sua arce in caelo per nubes ad terram cucurrit. Europa cum suis amicis erraverat in locis remotis. Ad has venit ille magnus taurus. Fugerunt aliae puellae; sola Europa (nam animalia semper amaverat) remansit cum tauro. Collum eius suis brachiis Europa tenuit; sine mora trans mare ille eam traxit! Europa periculum sensit et exclamavit, «O!» Dixit Iuppiter, «Bella femina, nullae malae sententiae sunt in mea animo. Non taurus, sed deus ego sum. Non mors, sed fama gloriaque tibi venient, nam tuum nomen magni poetae cum mea iungent».

De Graecis et Romanis

Graeci et Romani nobilissimi populi sunt antiquitatis; illi in artibus et litteris, hi in bellis laude egregii erant; horum milites et imperatores, illorum poetas et philosophos maxime celebramus. Clarae illae Romanorum pugnae et plurimae victoriae semper sunt in admiratione, Graecorum autem praeclara illa artificia et carmina pulcherrima ex

homīnum memoria nunquam evanescent. Ob haec facta et has virtūtes merīto et Graeci et Romāni aeterna gloria florent; merīto in illis quasi exemplar multārum virtūtum vidēmus.

Cornu Amaltheae

Amalthēa erat nympha celēbris, quae in montibus insulae Cretae habitābat. Nympha speciem capellae habuit. Amalthēa lacte suo infantem Iovem, quem Saturnus, pater eius, necāre constituērat, alēbat. Cornu eius mirabile erat: quis homo id habēbat, illi nihil deērat; unde dictum «cornu Amalthēae», id est, cornu abundantiae. Postquam Iuppiter regnum deōrum hominumque in potestātem suam recēpit, nympham Amalthēam in stellam, nomīne Capellam, mutāvit.

Ulixes et Polyphemus

Ulixes cum duodēcim comitibus Troia discessit. Multos annos per mare navigābant, multas terras gentesque visitābant. Olim ad insulā Cyclopum venērunt. Ibi gigantes in montibus habitābant, nec urbes nec leges habēbant, nec terram arābant. Unus ex eis, Polyphemus nomine, in antro cum ovibus suis habitabat. Crudelissimus erat et maior arbore. Cyclops unum oculum in fronte habebat. Ulixes comites duodecim collegit, ceteros prope navem reliquit et ad antrum appropinquavit. Ibi multum caseum, lactem et multas oves invenērunt. Comitēs Ulixem ad navem revenīre movēbant. Ulixes autem donum a gigante accipere cupiēbat itaque in antro cum sociis manēbat. Subito Polyphemus de montibus venit, antrum intravit et saxo ingenti ostium clausit. Ubi homines vidit, iratus erat. Duos amicos Ulixidis devoravit. Comites Ulixidis perterriti erant. Oculi eorum pleni lacrimōrum erant. Ulixes autem, non desperavērit, consilium callidum cepit. Vinum, quod in sacco suo portabat, Polyphemo dat. Giganti appropinquavit et «Polypheme», inquit, «bibe hoc vinum! Dei vinum bibunt, bibe et tu! Donum est». Polyphemus vinum cepit et bibit. Id valde ei placuit. «Dic mihi nomen tuum», Cyclops rogavit. «Nemo», respondit Ulixidis. «Nemo», inquit Polyphemus, «postreme te consumam» Dum Cyclops dormiebat, Ulixes comitesque baculum cepērunt et in oculum gigantis propulērunt. Polyphemus clamorem ingentem tollit. Cyclops, qui iam nullum oculum habet, Ulixem quaerit, sed eum non reperit, quia eum sine oculō non videt. Ceteri Cyclopes clamorem Polyphemi audiunt et ad antrum festinant. Polyphemum interrogant: «Polypheme, quis te vulnerat?». Ille respondit: «Nemo me vulnerat». Itaque ceteri gigantes

putabant eum insanum esse et discesserunt. Ulixes autem non ex antro exit, quia saxum magnum ante ostium antri iacet. Sed ecce, antrum aperitur a Polyphemo, qui oves suas ad campum ducit. Cyclops saxum, quod ante ostium iacebat, sumit et prope ostium in terra ponit. Iam antrum apertum est. Ecce, ovis prima ex antro exit. Etiam cetērae oves ex antro exeunt. Ulixes, qui sub magna ove est, antrum cum ove reliquit. Etiam amici eius sub ovibus antrum relinquunt. Cyclops nihil videt: nullam ovem, nullos Graecos. Itaque eos non reperit. Ita Ulixes amicique Siciliam relinquunt et rursus ad Graeciam navigant.

De mutatiōne rerum

Nemo nostrum idem est in senectūte, qui erat iuvēnis. Corpōra nostra rapiuntur flumīnis more: quidquid vides, currit cum tempore, nihil ex his, quae vidēmus, manet. Hoc est quod ait Heraclītus: «In idem flumen bis non descendimus». Manet idem flumīnis nomen, aqua alia est (Seneca, Epist. 58,20).

IX. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Щасливі ті батьки, діти яких працюватимуть. 2. Ми читаємо книги письменників, які писали про звичаї давніх народів. 3. Які книги ти любиш читати? 4. Ніхто з нас не може все знати.

X. Доберіть слова в сучасних мовах, що утворилися за допомогою латинського префікса sub-.

XI. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: *fatum*, *i*, *n* (доля); *pars*, *partis*, *f* (частина); *inspicio*, *speci*, *spectum* *ere* (оглядати); *poena*, *ae*, *f* (покарання); *mille* (тисяча); *pons*, *pontis*, *m* (міст); *deus*, *i*, *m* (бог); *rectus*, *oris*, *n* (груди); *pulvis*, *eris*, *m* (порох, попіл).

XII. Перекладіть латинські вислови: *Qui nimis propere, minus prospere; Aut Caesar, aut nihil; Pericula timidus etiam quae non sunt videt.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULŌRUM

1. *A tuo lare incipe.* – Починай від свого дому (спочатку говори про себе, потім – про інших).

2. *Aut Caesar, aut nihil.* – Або Цезар, або ніщо.

3. *Cui dolet, meminit.* – Кому болить – той пам'ятає.

4. *Cuius regio, eius lingua.* – Чия країна, того й мова.

5. *Damnant, quod intelligunt.* – Засуджують те, чого не розуміють.

6. *De grege illo est.* – З того самого міста.

7. *De se ipso modifice, de aliis honorifice.* – Про себе самого скромно, а про інших з повагою.

8. *Eiusdem farinae.* – З того самого борошна.

9. *Eo ipso.* – Тим самим.

10. *Ex nihilo nihil* (Lucretius). – З нічого – ніщо.

11. *Felicitas humana nunquam in eodem statu permanet.* – Людське щастя ніколи не буває постійним.

12. *Nominem ex operibus eius cognoscere.* – Людину пізнають за її працею.

13. *Homo sum, humani nihil a me alienum puto.* – Я – людина, і ніщо людське мені не чуже.

14. *In idem flumen bis non descendimus.* – Ми не входимо двічі в одну і ту саму річку.

15. *In nobis ipsis est fons fortunae.* – У нас самих джерело щастя.

16. *In omnibus aliquid, in toto nihil.* – Усього потроху, а в цілому – нічого.

17. *In vili veste nemo tractat honeste.* – У жебрацькому одязі ніхто не виглядає благородно.

18. *In via virtuti nulla est via.* – Для мужності жодна дорога не є непрохідною.

19. *Is plurimum habet, qui nimium cupit.* – Той найбільше має, хто мало жадає.

20. *Malum nullum est sine aliquo bono.* – Немає лиха без якогось добра.

21. *Mores cuique sui fingunt fortunam.* – Кожній людині долю створює її вдача.

22. *Neminem fidit, qui malitia vivit.* – Нікому не довіряє той, хто живе нечесно.

23. *Neminem metuit innocens.* – Невинний нікого не боїться.

24. *Nihil est difficile volenti.* – Для бажаного нема жодних труднощів.

25. *Nihil est tam popolare, quam bonitas.* – Ніщо так не цінується народом, як доброта.

26. *Nihil est simul et inventum et perfectum.* – Ніщо не буває винайденим і водночас досконалим.

27. *Nihil tam volucre est, quam mala fama.* – Ніщо не є таким швидким, як погана чутка.

28. *Non is beatus est, cuius divitiae magnae sunt, sed is, qui sua sorte contentus est.* – Не той щасливий, хто має великі багатства, а той, хто задоволений своєю долею.

29. *Non omne, quod nitet, aurum est.* – Не все те золото, що блищить.

30. *Nosce te ipsum.* – Пізнай самого себе.

31. *Nullus locus tibi dulcior esse debet patriā tuā (Cicēro).* – Жодне місце (на землі) не повинно бути тобі милішим за твою Батьківщину.

32. *Piger ipse sibi obstat.* – Лінивий сам собі шкодить.

33. *Qui aequo malis animo miscetur, est malus.* – Нікчемний той, хто спокійно спілкується з негідником.

34. *Qui fodit alteri foveat, incidit in eam.* – Хто іншому яму копає, сам до неї попадає.

35. *Qui nescit facere, nescit et loqui.* – Хто не вміє діяти, той не вміє і говорити.

36. *Qui nimis propere, minus prospere.* – Хто занадто спішисть, тому менше щастить.

37. *Qui minimum optat, minimo eget.* – Хто найменше бажає, той найменше потребує.

38. *Qui omnibus diffidit, is numquam amicos comparat.* – Хто нікому не довіряє, той ніколи не матиме друзів.

39. *Qui pavet ex culmis, stipulis non incubat ulis.* – Хто боїться соломи, той не ходить по житниці.

40. *Qui ventum seminat, turbine metet.* – Хто сіє вітер – пожне бурю.

41. *Quo quisque est doctior, eo est modestior.* – Хто мудріший, той скромніший.

42. *Quod non licet, acrius urit.* – Що не дозволено, притягає сильніше.

43. *Suum cuique.* – Кожному своє.

44. *Trahit sua quicque voluptas.* – Кожного захоплює своя пристрасть.

LECTIO SEXTA DECIMA

*Fac ut nulla tibi sine fructu transeat hora
Старайся, щоб жодна година не пройшла
для тебе без користі*

Тема: Числівники (Numeralia)

У латинській мові є такі числівники:

1. Кількісні (**numeralia cardinalia**) – відповідають на питання «скільки?».
2. Порядкові (**numeralia ordinalia**) – відповідають на питання «який, а, є?».
3. Розділові (**numeralia distributiva**) – відповідають на питання «по скільки?».
4. Прислівникові (**numeralia adverbia**) – відповідають на питання «скільки разів?».

УТВОРЕННЯ КІЛЬКІСНИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Кількісні числівники від 1 до 10, 20 (**viginti**), 100 (**centum**) і 1000 (**mille**) – основні. Назви десятків і сотень – це похідні числівники, утворені від основних числівників із фонетичними змінами. Назви десятків з одиницями, сотень із десятками і одиницями – це складені похідні числівники.

Числівники 11 – 17 утворюємо додаванням до основи числівників 1-7 кінцевого елемента **-dēcim** (десять): *undēcim*, *duodēcim* і т. д.

Складені числівники, які закінчуються на вісім або дев'ять (окрім 98, 99) утворюємо шляхом віднімання від наступного десятка числа двох або однієї одиниць. Наприклад:

...8 = **duode** + наступний десяток: 18 – *duodeviginti*; 28 – *duodetriginta*;

...9 = **unde** + наступний десяток: 19 – *undeviginti*; 29 – *undetriginta*.

Nota bene! 98 – *nonaginta octo*, 99 – *nonaginta novem*.

Кількісні числівники 30 – 90 утворюємо шляхом додаванням

до основи числівника слова **-ginta**, що означає «десяток»: *triginta*, *quinguinta* і т. д.

Числівники 21 – 99 можна позначати різними способами: спочатку називати десятки, а потім – одиниці. Також можна спочатку вказати кількість одиниць, додати сполучник **et**, а потім – розряд десятків : 25 – *viginti quinque* або *quinque et viginti*.

Числівники 200 – 900 утворюємо додаванням до основного числівника **-centi**: *sescenti* або **-genti**: *octingenti*.

Кількісні числівники більше 100 позначаємо таким чином: спочатку називаємо сотні, далі – десятки і одиниці: 847 – *octingenti quadraginta septem*.

УТВОРЕННЯ ПОРЯДКОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Порядкові числівники, окрім числівників **primus, a, um; secundus, a, um** або **alter, ěra, ěrum**, утворюються від кількісних числівників за допомогою закінчення **-us** у чоловічому роді, **-a** – жіночому, **-um** – середньому: *tertius, a, um*.

Порядковий числівник 18-ий і наступні утворюємо додаванням суфікса **-esim-**: *vicesim*, *a, um* (від *viginti* – 20) і родових закінчень. У складених порядкових числівниках усі частини, на відміну від рідної мови, є порядковими: 435 – *quadringentesim* *tricesim* *quintus* – чотириста тридцять п'ятий.

Арабські цифри	Римські цифри	Numeralia cardinalia	Numeralia ordinalia
1	I	unus, una, unum	primus, a, um
2	II	duo, duae, duo	secundus, a, um; alter, ěra, ěrum
3	III	tres, tres, tria	tertius, a, um
4	IV	quattuor	quartus, a, um
5	V	quinque	quintus, a, um
6	VI	sex	sextus, a, um
7	VII	septem	septimus, a, um
8	VIII	octo	octāvus, a, um
9	IX	novem	nonus, a, um

LIBER LATINUS AD USUM PHILOLOGIAE STUDENTIUM

10	X	decem	decīmus, a, um
11	XI	undēcim	undecīmus, a, um
12	XII	duodēcim	duodecīmus, a, um
13	XIII	tredēcim	tertius decīmus, a, um
14	XIV	quattuordēcim	quartus decīmus, a, um
15	XV	quindēcim	quintus decīmus, a, um
16	XVI	sedēcim	sextus decīmus, a, um
17	XVII	septendēcim	septīmus decīmus, a, um
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesīmus, a, um
19	XIX	undeviginti	undevicesīmus, a, um
20	XX	viginti	vicesīmus, a, um
21	XXI	unus et viginti; viginti unus	unus et vicesīmus, a, um; vicesīmus primus, a, um
22	XXII	duo et viginti; viginti duo	alter et vicesīmus, a, um; vicesīmus alter, ēra, ērum
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesīmus, a, um
29	XXIX	undetriginta	undetricesīmus, a, um
30	XXX	triginta	tricesīmus, a, um
40	XL	quadraginta	quadragesīmus, a, um
50	L	quinguaginta	quinguagesīmus, a, um
60	LX	sexaginta	sexagesīmus, a, um
70	LXX	septuaginta	septuagesīmus, a, um
80	LXXX	octoginta	octogesīmus, a, um
90	XC	nonaginta	nonagesīmus, a, um
98	XCVIII	octo et nonaginta; nonaginta octo	octāvus et nonagesīmus, a, um; nonagesīmus octāvus, a, um
99	XCIX	novem et nonaginta; nonaginta novem	nonus et nonagesīmus, a, um; nonagesīmus nonus, a, um
100	C	centum	centesīmus, a, um

200	CC	ducenti, ae, a	ducentesīmus, a, um
300	CCC	trecenti, ae, a	trecentesīmus, a, um
400	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesīmus, a, um
500	D	quingenti, ae, a	quingentesīmus, a, um
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesīmus, a, um
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesīmus, a, um
800	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesīmus, a, um
900	CM	nongenti, ae, a	nongentesīmus, a, um
1000	M	mille	millesīmus, a, um
2000	MM	duo milia	bis millesīmus, a, um
3000	III	tria milia	ter millesīmus, a, um
4000	IV	quattuor milia	quater millesīmus, a, um
5000	V	quinque milia	quinques millesīmus, a, um
10000	IXI	decem milia	decies millesīmus, a, um
100000	C	centum milia	centies millesīmus, a, um

ВІДМІНЮВАННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

Кількісні числівники 1, 2, 3, сотні 200 – 900 й тисячі відмінюємо і узгоджуємо з іменником у роді, числі і відмінку.

Зразок відмінювання кількісних числівників:
unus, a, um; duo, duae, duo

Casus	Singularis			Pluralis		
Genus	m	f	n	m	f	n
Nom.	unus	una	unum	duo	duae	duo
Gen.	unīus	unīus	unīus	duōrum	duārum	duōrum
Dat.	unī	unī	unī	duōbus	duābus	duōbus
Acc.	unum	unam	unum	duos	duas	duo
Abl.	unō	unā	unō	duōbus	duābus	duōbus
Voc.	une	una	unum	duo	duae	duo

Числівник **tres, tria** відмінюється за зразком множини голосного типу третьої відміни іменників.

Casus	Plurālis		
Genus	m	f	n
Nom.	tres	tres	tria
Gen.	trium	trium	trium
Dat.	tribus	tribus	tribus
Acc.	tres	tres	tria
Abl.	tribus	tribus	tribus
Voc.	tres	tres	tria

Кількісні числівники на позначення сотень (200 – 900) відмінюємо за зразком множини прикметників першої групи:

Casus	Plurālis		
Genus	m	f	n
Nom.	quingenti	quingentae	quingenta
Gen.	quingentōrum	quingentārum	quingentōrum
Dat.	quingentis	quingentis	quingentis
Acc.	quingentos	quingentas	quingenta
Abl.	quingentis	quingentis	quingentis
Voc.	quingenti	quingentae	quingenta

Якщо числівник **mille** вживається на позначення однієї тисячі, то він не відмінюється; якщо цей числівник позначає декілька тисяч, то відмінюється за зразком множини іменників голосного типу третьої відміни.

Casus	Plurālis
Nom.	milia
Gen.	milium
Dat.	milibus
Acc.	milia
Abl.	milibus
Voc.	milia

Усі порядкові числівники відмінюємо за зразком прикметників першої і другої відміни та узгоджуємо з іменниками в роді, числі та відмінку. Наприклад: *decima legio* – десятий легіон:

	Singulāris	Plurālis
Nom.	decima legio	decimae legiones

Gen.	decimae legiōnis	decimārum legionum
Dat.	decimae legiōni	decimis legionibus
Acc.	decimam legiōnem	decimas legiones
Abl.	decima legiōne	decimis legionibus

У складених порядкових числівниках латинської мови, на відміну від української, прикметникових закінчень набуває кожна складова частина, яка узгоджується з відповідним іменником у роді, числі та відмінку. Наприклад:

Nom.	vicesimus quartus
Gen.	vicesimi quarti
Dat.	vicesimo quarto
Acc.	vicesimum quartum
Abl.	vicesimo quarto

УЗГОДЖЕННЯ ЧИСЛІВНИКІВ З ІМЕННИКАМИ

Кількісні числівники 1, 2, 3, сотні 200 – 900 узгоджуємо з іменником у роді, числі та відмінку: *duo viri* (m) – два чоловіки; *tres regiones* (f) – три райони; *ducenti libri* (m) – двісті книжок; *tria oppida* (n) – три міста.

Невідмінювані кількісні числівники 4–100, а також числівник 1000 не впливають на відмінок іменника. У латинській мові після цих числівників завжди вживаємо називний відмінок: *septem nomina* – 8 назв; *decem arbores* – 10 дерев.

Після числівника **milia** (тисячі) іменник вживаємо в родовому відмінку множини: *quattuor milia militum* – чотири тисячі воїнів.

Порядкові числівники узгоджуємо з іменниками в роді, числі та відмінку, як і в українській мові: *annus millesimus nongentesimus nonagesimus nonus* – 1999 рік; *annus bis millesimus secundus* – 2002 рік.

РОЗДІЛОВІ ТА ПРИСЛІВНИКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

(Numeralia distributiva et adverbia)

Розділові числівники відповідають на питання *по скільки?* (**quotēni?**), прислівникові – на питання *скільки разів?* (**quotiens?**). Розділові та прислівникові числівники утворюються від кількіс-

них числівників, окрім двох перших. Розділові числівники мають закінчення першої та другої відмін.

Розділові числівники утворюються додаванням суфікса **-n-**, а прислівникові, починаючи від п'яти, – суфікса **-ies-**.

Розділові числівники узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку.

Розділові числівники (Numeralia distributiva)		Прислівникові числівники (Numeralia adverbialia)	
singŭli, ae, a	по одному	semel	раз
bini, ae, a	по два	bis	два рази, двічі
terni, ae, a	по три	ter	тричі
quaterni, ae, a	по чотири	quater	чотири рази
quini, ae, a	по п'ять	quinq̄ies	п'ять разів
seni, ae, a	по шість	sexies	шість разів
septēni, ae, a	по сім	septies	сім разів
octōni, ae, a	по вісім	octies	вісім разів
novēni, ae, a	по дев'ять	novies	дев'ять разів
deni, ae, a	по десять	decies	десять разів
undēni, ae, a	по одинадцять	undecies	одинадцять разів
vicēni, ae, a	по двадцять	vicies	двадцять разів
centēni, ae, a	по сто	centies	сто разів
singŭla milia	по одній тисячі	milies	тисяча разів

За допомогою порядкових числівників утворюються дробові:

1/4 – quarta pars; 5/9 – quinque nonae;

1/6 – sexta pars; 8/10 – octo decimae;

1/9 – nona pars; 4/15 – quattuor quintae decimae.

3/5 – tres quintae;

Розділові і прислівникові числівники використовуємо при множенні: $2 \cdot 2 = 4$ – *bis bina sunt quattuor*; $5 \cdot 6 = 30$ – *quinq̄ies sena sunt triginta*; $3 \cdot 8 = 24$ – *ter octona sunt viginti quattuor*.

При додаванні вживаємо кількісні числівники:

$5 + 3 = 8$ – *quinque et tres sunt octo*;

21+34=55 – *viginti unus et triginta quattuor sunt quinquaginta quinque*.

Порядкові числівники, кратні тисячам, позначаємо за допомогою прислівникових числівників:

quinquies millesimus – п'ять разів тисячний, 5000.

Цілі числа відсотків позначаємо кількісними числівниками, які узгоджуємо з іменником *pars* або *partes* (частина, частини): 3% – *tres partes pro centum*; 20% – *viginti partes pro centum*; 100% – *centum partes pro centum*; 0,5% – *dimidia pro centum* (половина, півпроцента).

Ціле число з половиною позначаємо таким чином: 4,5 % – *quattuor partes dimidia pro centum*.

Відсотки, виражені десятковими дробами, в латинській мові можна позначити порядковими числівниками жіночого роду, узгодженими зі словами *pars, partes*: 0,1% – *decima (pars) pro centum*; 0,3% – *tres decimae (partes) pro centum*; 0,01% – *centesima (pars) pro centum*; 0,02% – *duae centesimae (partes) pro centum*; 0,003% – *ter millesimae (partes) pro centum*.

Визначення ваги:

1,0 – *gramma unum* 0,01 – *centigramma unum*

2,0 – *grammāta duo* 0,06 – *centigrammata sex*

5,0 – *grammāta quinque* 0,001 – *miligramma unum*

0,1 – *decigramma unum* 0,007 – *miligrammata septem*

0,4 – *decigrammāta quattuor*

СИТАКСИС ВІДМІНКІВ ПРИ ЧИСЛІВНИКАХ

У латинській мові часто вживаються **Ablativus tempōris** і **Accusativus tempōris**.

Ablativus tempōris (аблатив часу) вказує на час виконання дії та відповідає на питання *коли?*, *у який час?* Аблатив часу вживаємо без прийменника з іменниками темпоральної семантики: *annus* – рік; *tempus* – час; *aetas* – вік; *aera* – епоха; *saeculum* – сторіччя; *mensis* – місяць; *dies* – день; *hora* – година; *ver* – весна; *nox* – ніч та ін. Наприклад: *Roma anno septingentesimo quinquagesimo tertio ante aeram nostram condita est*. – Рим був заснований 453 року до н. е.

Accusativus tempōris (знахідний часу) вказує на час тривалості дії, а також вік і відповідає на питання *як довго?*, *протягом*

якого часу? Інколи знахідний відмінок часу може вживатися з прийменником **per** (протягом). Українською мовою **Accusativus temporis** перекладаємо знахідним або родовим відмінком зі словом *протягом*: *Graeci decem annos Troiam expugnābat*. – Греки здобували Трою протягом десяти років.

РИМСЬКИЙ КАЛЕНДАР (РІК, МІСЯЦІ, ДНІ ТИЖНЯ)

У Стародавньому Римі з початку республіки (510-509 рр. до н.е.) аж до початку правління Октавіана Августа (16 р. до н.е.) літочислення вели за списками консулів – **fasti consulāres**. З епохи Августа (16 р. до н.е.) починають використовувати літочислення від часу заснування Рима (**ab Urbe condita**), тобто від 753 р. до н.е.

Після падіння Римської імперії церква запровадила літочислення від народження Христа. Так виникло поняття наша ера – **aera nostra** в християнському світі.

РІК, МІСЯЦІ

Спочатку рік у римлян складався з десяти місяців. Першим місяцем року був березень (**mensis Martius**), присвячений Марсові, богові війни. Підтвердженням факту є те, що назви місяців, етимологія яких сягає кількісних числівників, сьогодні не відповідають порядковому номеру в сучасному календарі: вересень – **September** (від **septem** – сім), жовтень – **October** (від **octo** – вісім), листопад – **November** (від **novem** – дев'ять), грудень – **December** (від **decem** – десять). У кінці VII – на початку VI ст. до н. е. римляни запозичили в етрусків календар, в якому рік мав 12 місяців. У 46 р. до н.е. Гай Юлій Цезар за порадою грецьких і єгипетських астрономів та александрійського математика Сосігена провів реформу римського календаря (юліанський календар). Ця реформа ґрунтувалася на чотирирічному циклі (365 – 365 – 365 – 366 = 1461 день). Кількість днів кожного місяця збереглася досі (30 і 31 день, у лютому – 28 упродовж трьох років і 29 днів – у переступному році). Юліанський календар запроваджено в Римі з 1 січня 45 року до н.е. Першим місяцем року став січень. Окрім того, Юлій Цезар переніс початок нового року на 1 січня, оскільки в цей день консули вступали на посаду і починався римський господарський рік.

Етимологія назв перших шести місяців пов'язана з іменами римських богів або релігійних обрядів, а наступних – з числівниками.

1. **Mensis Ianuarius** – січень, від імені бога початку і входу Януса.

2. **Mensis Februarius** – лютий, від **februa** – очищення, релігійного свята.

3. **Mensis Martius** – березень, від імені бога війни Марса.

4. **Mensis Aprilis** – квітень, місяць Венери.

5. **Mensis Maius** – травень, від імені богині родючості Майї.

6. **Mensis Iunius** – червень, від імені богині Юнони.

7. **Mensis Quintilis** – липень, п'ятий, а з 44 року до н. е. **Iulius**, від імені Гая Юлія Цезаря.

8. **Mensis Sextilis** – серпень, шостий, з 8 року до н. е. **Augustus**, від імені імператора Августа.

9. **Mensis September** – вересень, сьомий місяць.

10. **Mensis Octōber** – жовтень, восьмий місяць.

11. **Mensis November** – листопад, дев'ятий місяць.

12. **Mensis December** – грудень, десятий місяць.

Місяць у римлян мав три головні дні, які було встановлено відповідно до фаз місяця:

1. **Kalendae, ārum, f** – Календи, перше число місяця, «день плати».

2. **Nonae, ārum, f** – Нони, 5 або 7-е число місяця (сьомий день – у березні, травні, липні, жовтні і п'ятий день в інших місяцях).

3. **Idus, uum, f** – Иди, «повний місяць», 13 або 15-е число місяця (15-й день у березні, травні, липні, жовтні і 13-й день в інших місяцях).

Для визначення головної дати назви днів вживали в **ablatīvus tempōris**:

Kalendis Ianuariis – 1 січня;

Nonis Februariis – 5 лютого;

Idibus Martiis – 15 березня.

День, який передував Календам, Нонам, Идам, позначали словом **pridie** (напередодні) з **accusatīvus tempōris**:

pridie Kalendas Ianuarias – 31 грудня;

pridie Nonas Martias – 6 березня;

pridie Idus Apriles – 12 квітня.

Інші дати визначали залежно від того, скільки днів залишилось

до найближчої головної дати. Вживали словосполучення **ante diem** з порядковим числівником і **accusativus temporis** головного дня. Потрібний порядковий числівник рахували від головного дня назад, зараховуючи головний день і день, який визначався:

21 січня $(31-21+2)=12$ день перед лютневими Календами – **ante diem duodēcimum Kalendas Februarias**.

3 березня $(7-3+1)=5$ день перед березневими Нонами – **ante diem quintum Nonas Martias**.

11 травня $(15-11+1)=5$ день перед травневими Ідами – **ante diem quintum Idus Maias**.

Дати позначали скорочено: **a. d. V Id. Mai.**, тобто 11 травня.

У переступний рік, коли в лютому було 29 днів, після 24 лютого (a. d. VI. Kal. Mart.) додавали ще один день (**bis sextus**) і позначали таким чином: **ante diem bissextum Kalendas Martias** – повторний день перед березневими Календами.

ДНІ ТИЖНЯ

Тиждень у римлян налічував 8 днів. Дев'ятий день називався **nundinae, arum, f.** Цього дня відбувався торг, залагоджували урядові справи. У часи Августа було запроваджено семиденний, тобто планетний тиждень, який узаконив імператор Костянтин у 321 р. Також він встановив вільний від праці день – **dies Solis** (неділя).

Назви днів тижня:

1. Dies Solis – день Сонця, неділя. Неділю за часів християнства називали *dies dominica*, що означає «господній день».

2. Dies Lunae – день Місяця, понеділок.

3. Dies Martis – день Марса, вівторок.

4. Dies Mercurii – день Меркурія, середа.

5. Dies Iovis – день Юпітера, четвер.

6. Dies Venēris – день Венери, п'ятниця.

7. Dies Saturni – день Сатурна, субота.

Доба ділилася на 24 години (**hora**): 12 годин день і 12 годин ніч. Тривалість години була різною, залежно від пори року, тому що день вважався від сходу і до заходу сонця, а ніч – відповідно від заходу до сходу сонця.

Ніч ділилась на чотири варти (**vigilia**). Кожна варта складалась

із трьох годин: **prima vigilia** – з 6 до 9 години вечора, **secunda vigilia** – 9 до 12 години ночі, **tertia vigilia** – з 12 години ночі до 3 години ранку, **quarta vigilia** – з 3 до 6 години ранку.

РИМСЬКИЙ КАЛЕНДАР

Березень, травень, липень, жовтень	Січень, серпень, грудень	Квітень, червень, вересень, листопад	Лютий	
1	1	1	1	Kalendis
2				a. d. VI Nonas
3				a. d. V Nonas
4	2	2	2	a. d. IV Nonas
5	3	3	3	a. d. III Nonas
6	4	4	4	pridie Nonas
7	5	5	5	Nonis
8	6	6	6	a. d. VIII Idus
9	7	7	7	a. d. VII Idus
10	8	8	8	a. d. VI Idus
11	9	9	9	a. d. V Idus
12	10	10	10	a. d. IV Idus
13	11	11	11	a. d. III Idus
14	12	12	12	pridie Idus
15	13	13	13	Idibus
	14			a. d. XIX Kalendas
	15	14		a. d. XVIII Kalendas
16	16	15		a. d. XVII Kalendas
17	17	16	14	a. d. XVI Kalendas
18	18	17	15	a. d. XV Kalendas
19	19	18	16	a. d. XIV Kalendas
20	20	19	17	a. d. XIII Kalendas
21	21	20	18	a. d. XII Kalendas
22	22	21	19	a. d. XI Kalendas
23	23	22	20	a. d. X Kalendas
24	24	23	21	a. d. IX Kalendas
25	25	24	22	a. d. VIII Kalendas
26	26	25	23	a. d. VII Kalendas
27	27	26	24	a. d. VI Kalendas

28	28	27	25	a. d. V Kalendas
29	29	28	26	a. d. IV Kalendas
30	30	29	27	a. d. III Kalendas
31	31	30	28	pridie Kalendas

ВПРАВИ

I. Запишіть словами кількісні числівники: 58, 71, 111, 214, 563, 944, 1332, 1685.

II. Запишіть словами та римськими цифрами порядкові числівники: 19-ий, 78-ий, 124-ий, 386-ий, 574-ий, 745-ий, 1296-ий.

III. Запишіть відмінювання словосполучень: unus civis, duae puellae, tria oppīda, tria milia milītum, ducenti libri.

IV. Доповніть речення: 1. Duo et tria sunt 2. Unum et novem sunt 3. Tria et septem sunt 4. Octo de tredecim sunt 5. Tria et duodeviginti sunt 6. Tria de ... sunt quattuor. 7. ... et quattuor sunt decem. 8. ... et quinque sunt octo. 9. quattuor de ... sunt tria. 10. Quinque et ... sunt duodecim.

V. Узгодьте кількісні числівники з іменниками: annos (tres, duo, novem, viginti, ducenti, sescenti); militibus (duo, quattuor, quadringenti); amicis (tres, duo, novem).

VI. Утворіть порядкові числівники: duo, qudraginta, triginta unus, centum tres, unus, undeviginti, quadraginta quinque, ducenti quattuor, septem, duodequingenta, quinquaginta tres, trecenti quinque, sex, septendecim, sexaginta quattuor, quadringenti sex, quinque, quindecim, septuaginta sex, quingenti septem.

VII. Перекладіть словосполучення українською мовою: unus gradus, quadringentae persōnae, secunda filia, vicesimum consilium, una femīna, tertius filius, duodetricesimus annus, unum malum, tricesima pagīna, duae puellae, quadringenta oppīda, quintus servus, tria verba, sescenti discipūli, septīma soror, ducenti libri, sextus liber, ducentae scholae, octingenta signa, nonus eques, ducenta mala, nongenti medici, octavum carmen, bis millesimus annus, trecenti amici, sescenta exempla, duo fructūs, septigenta nomīna, tertius decimus dux, quadragesimum decōrum.

VIII. Запишіть латинською мовою календарні дати: 1654 р., 1938 р., у 1714 р., 2024 р., у 5 столітті до н. е., 74 р. до н.е., у 753 р. до н.е., 1019 р., у 4 столітті до н.е.

IX. Перекладіть речення: 1. Conscientia – mille testes. 2. Roma in septem collibus aedificata est. 3. Quattuor sunt anni tempōra: ver, aestas, autumnus, hiems. 4. Sex mensis dimidiū anni est. 5. Septem sapientium sapientissimus erat Solo. 6. Unus pro omnibus et omnes pro uno. 7. In legiōne Romāna Caesāris temporibus sex milia militum erant. 8. Tria genēra aquarum sunt: aquae maris, fontium, fluviōrum, quibus omnibus Neptūnum praeesse antīqui putābant. 9. Duos qui lepōres sequitur, neutrum capit. 10. Tertium non datur. 11. Amīcus est unus animus in duobus corporibus. 12. Cerberus, inferōrum custos, tria capita habēbat. 13. Hydra novem capita habēbat: ex his octo mortalia erant, unum immortāle. 14. Duas tantum res populus Romānus optat: panem et circenses. 15. Regnum Romānum ducentos quadraginta quattuor annos viguit. 16. Bias, unus e septem sapientibus dixit: «Omnia mea mecum porto». 17. Anno septingentesimo septuagesimo sexto in Graecia prima Olympia constituta sunt. 18. Anno quadringentesimo octogesimo Xerxes, rex Persarum, ingentes copias ex Asia in Eurōpam duxit. 19. Ut Romae consules, sic Carthagine quotannis bini reges creabantur. 20. Alii menses anni tricēnos, alii tricēnos singulos dies, mensis autem Februarius duodeviginti aut undeviginti dies habet. 21. Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, alteram Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. 22. In senatu Romano primum centum viri illustres et sapientes erant, deinde trecenti, postrēmo sescenti. 23. In exercitu Hannibalis triginta septem elephantī erant. 24. Sex horas dormire sat est iuvenique senique; septem vix pigro; nulli concendimus octo. 25. In magnis periculis vox unius viri saepe plus valet, quam totius civitatis. 26. Alexander Magnus anno ante Christum natum trecentesimo quinquagesimo sexto natus est. 27. Duae res sunt, quae homines ad maleficiū impellunt — luxuria et avaritia. 28. In legione Romana decem erant cohortes, in cohorte tres manipuli, in manipulo duae centuriae: primo centuria centum milites habebat (unde centuria appellabatur), deinde modo quinquaginta. 29. Septem viros sapientiā insignes Graeci sapientes appellabantur. 30. Initio reges Romani per annos circiter ducentos quinquaginta civitatem ad arbitrium suum rexerunt.

X. Доповніть речення: 1. Natus (nata) sum annō 2. Mater mea nata est annō 3. Pater meus natus est annō 4. Frater meus natus est annō 5. Soror mea nata est annō 6. Avus meus natus

est annō 7. Avia mea nata est annō

XI. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De diebus et mensibus

Romūlo regnante, annus decem menses habēbat et primus anni mensis Martius erat, qui a deo Marte nomen suum traxit. Secundus mensis erat Aprīlis, a Venēre deā, quae apud Graecos Aphroditae nomen habēbat, appellātus. Tertius – Maius, a Maia deā, antiquissimā Italōrum deā, et quartus mensis Iunius a Iunone, Iovis uxōre, nomen habēbat. Quintus mensis primo Quintīlis appellabātur et sextus – Sextīlis, sed postea Romāni Quintīlem in Iulii Caesaris honorem Iulium nominavērunt, mensem autem Sextīlem – Augustum, in Octaviāni Augusti honōrem. Septīmus mensis September appellabātur, octāvus – October, nonus – November, decīmus – December. Numa, alter rex Romanōrum, numērū mensium duōbus auxit et ordinem horum mutāvit. Mensis Ianuarius a Iano, principii deo, et Februarius a februo, Romanōrum ritu sacro, appellātus est. Postquam Gaius Iulius Caesar anno quadragesīmo sexto ante aeram nostram annum ad cursus solis accomodāvit, annus trecentōrum sexaginta quinque diērum fuit, et unus dies quarto anno, qui bisextīlis appellabātur, intercalabātur. Ianuarius primus anni mensis factus est, sed nomīna aliōrum mensium mutāta non sunt.

Alii menses anni triginta, alii triginta unum dies, mensis autem Februarius duodetriginta aut undetriginta dies habēbat.

Primus mensis dies Kalendae appellabatur, quintus – Nonae, tertius decīmus – Idus. Mensibus autem Martio, Maio, Iulio et Octobri Nonae fuērunt septīmus, Idus – quintus decīmus mensis dies.

Postea mensis in septimānas divīsus est. Dies septimānae fuērunt: Lunae dies, Martis dies, Mercurii dies, Iovis dies, Venēris dies, Saturni dies, Solis dies. Dies a nominibus deōrum et deārum appellati sunt.

De novem Musis

Musae Iovis filiae et Mnemosynes, deae memoriae, sunt. Hae novem doctae sorōres nominantur, nam deae artium et scientiārum putantur, nomina autem eārum Graecae originis sunt. Prima Musārum Calliope vocātur et Musa poēsis epicae atque mater Orphēi putabātur. Secunda est Euterpe, musicae artis Musa. Tertia – Erato, quae carminum amatoriorum habētur. Quarta est Melpomene, Musa

tragoediae atque poësis lyricae vocātur. Quinta nominātur Thalia, Musa comoediae atque dea epulārum et festōrum est, deinde atque Musa carminum pastoralium appellātur. Sexta, Terpsichore nomināta, Musa est saltatiōnis atque chorōrum, eadem mater Sirēnum putātur. Septima est Clio, quae primum dea nuntia habebātur, nunc Clio Musa historiae dicitur. Octāva nomine Urania Musa est astronomiae. Denique nona, cuius nomen Polyhymnia est, Musa hymnōrum sacrōrum deinde etiam symphoniae putātur. Musae sunt comītes fidēles Apōllinis, qui Musārum choros praecēdit et fidibus verba eārum modulātur.

De Romae descriptione

In antīqua descriptiōne urbis Romae, orbis terrārum capitis, omnia aedificia enumerantur.

Romae erant octo pontes, duodēcim fora, octo campi, triginta septem portae, inter quas clarissīma Porta Appia, quadringenti viginti tres vici, mille nongentae domus, multae insūlae, duo macella, ducenta horrea, undēcim thermae, undeviginti aquaeductus, octoginta balnea, mille putei, duodetriginta bibliothēcae, duo circi, tria theatra, quadraginta templa, decem basilicae, triginta sex arcus e marmōre.

Aenigma Sphingis

Antiquis temporibus Thebāni crudelitate Sphingis, horribilis monstri, multa mala patiebantur. Sphinx, in saxo ante portas oppīdi sedens, omnibus aenigma proponebat et eos qui solvere non potērant, interficiebat. Hoc autem erat aenigma: «Quid ingreditur mane quattuor pedibus, meridie duobus, vespēri tribus?» Oedīpus adulescens ad oppīdum Thebas venit et illud aenigma solvit: «Homo» – inquit. Tum Sphinx de saxo se deiecit. Oedīpus cum laetitia a plebe acceptus est et rex fit (factus est) (став) Thebanōrum.

Reges Romae

Urbs Roma septem reges habuit. Romulus, primus rex Romanōrum, regnāvit septem et triginta annos. Romulus urbem parvam in monte Palatino aedificavit. Urbi nomen Romam dedit. Romulus ob sapientiam suam urbem bene regnabat. Populo consilium bonum dedit. Quod in urbe non erant mulieres Romani finitimos suos ad ludos vocaverunt. Tum feminas puellasque pugna obtinuerunt. Et Sabini et socii sui contra Romanos bella multa pugnaverunt, sed copiae Romanae hostes superaverunt. Post mortem Romuli populus Numae imperium dedit. Numa Sabinus erat, et sacra curavit. Aedificavit templa, unum quorum

erat templum Iani. Portae huius templi apertae sunt in tempore belli, et clausae sunt in tempore pacis. Numa Pompilius tres et quadraginta annos regnabat. Pacem amavit et populo erat gratus quod Romanis leges multas bonasque dedit. Mortuo Numa Tullius Hostilius rex creatus est. Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit. Eo regnante bellum inter Albanos et Romanos exortum est. Tullius Hostilius, tertius rex, duos et triginta annos regnabat. Quartus rex Ancus Marcius, qui nepos Numae Pompilli erat, quinque et viginti annos regnabat. Ut Numa in pace religiones instituerat, sic Ancus caerimonias instituit, quibus bella postea indicta sunt. Bellis cum urbibus Latinorum gestis, cives Romam traduxit. Ianiculum, qui colles trans Tiberim est, cum urbe ponte iunxit. Ancus multa urbi (pontes, viae et cetera) aedificavit. Imperium usque ad mare prolatum est, et in ora Tiberis Ostia urbs condita est. Post mortem Anci, Lucius Tarquinius Priscus regnum accepit. Tarquinius erat Etruscus. Is numerum senatorum duplicavit, ludos Romanos instituit, qui ad nostrum memoriam permanent. Circum Maximum, ubi Romani ludos habebant, aedificavit. Contra Sabinos bellum pugnavit et agris finitimis et monte Capitolio fines urbis auxit. Anno duodequadragesimo imperii filii Anci regem occiderunt. Successor Tarquinii Prisci gener eius, Servius Tullius fuit. Hic Sabinos superavit, montes tres, Quirinalem, Viminalem, Esquilinum Urbi adiunxit. Ita colles Romae ad septem auxit. Circum colles murum et circum murum fossas aedificavit. Sub eo Roma octoginta tria milia civium Romanorum habuit. Multi in urbe habitaverunt et multi erant agricolae in agris et post colles et post flumen. Anno quadragesimo quarto imperii scelere generi sui Tarquinii Superbi periit. Tarquinius Superbus, septimus rex, quinque et viginti annos regnavit. Copiae Tarquini Superbi bella multa pugnaverunt et nationes proximas Romae superaverunt. Annō quinquagesimō nonō sive ab Urbe condita ducentesimo quadagesimō quartō expulsus est ex regno Romāno Tarquinius Superbus, ultimus rex Romanorum.

Septem reges Romae ducentos quadraginta tres annos regnaverunt. Postea duo consules creati sunt. Anno tricesimo imperium Romānum occupavit Augustus, qui primus imperator populi Romāni fuit. Imperatoribus paruit imperium Romānum usque ad annum quadringentesimum septuagesimum sextum aerae nostrae, sive ab Urbe condita milesimum ducentesimo tricesimum.

De Vestalibus

Si antiquis fabulis credimus, iam ante Urbem conditam fuerunt Vestales virgines, quoniam Rhea Silvia, Romuli mater, Vestalis fuit. Postea Numa Pompilius, secundus rex Romanorum, Vestalibus leges dedit. Ex eo tempore fuerunt primum quattuor, deinde sex denique septem Vestales, inter viginti puellas delectae. Per triginta annos in Vestalium aedibus manebant et ignem sacrum in Vestae aede alebant. Per id temporis spatium parere debebant. Puram vitam agebant, neque nubere poterant. Propter gravissimam culpam, usque ad mortem verberabantur aut vivae in sepulcrum coniciebantur. Tradunt duodecim aut, ut quidam scribunt, sex et viginti Vestales ita periisse. Maxima vero erat earum auctoritas: qui capitis damnatus erat a Vestalibus auxilium petere poterat; tum magistratus eius vitae parcere debebant.

XII. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Є чотири пори року: весна, літо, осінь, зима. 2. Рік налічує 365 днів. 3. У бібліотеці було 3 тисячі книг. 4. Учні прочитали 82 книги. 5. Я маю сто книг. 6. У школі тисяча учнів. 7. Учень прочитав десять книг. 8. Я прочитав цю байку тричі. 9. Славний український поет народився 1814 року.

XIII. Доберіть слова в сучасних мовах, що мають латинський префікс extra-.

XIV. Поясніть походження і значення термінів: а) нумералізіція, септима, секстина, терцет, трилогія, терцина; б) нумерологія, дуалізм, дуель, уніфікація, унія, унісон, квартет, квінтет, октава, дециметр, міліметр, секстет.

XV. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських числівників: unus, a, um (один); centum (сто); decem (десять); duo, ae, o (два); quartus, a, um (четвертий); quintus, a, um (п'ятий); mille (тисяча); octo (вісім); bis (двічі); primus, a, um (перший).

XVI. Перекладіть латинські вислови: *Tres mulieres faciunt nundinas; Una domus non alit duos canes; Uni navi committere omnia.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Amōrem canat aetas prima.* – Хай про кохання співає юність.
2. *Conscientia est mille testes.* – Совість – тисяча свідків.
3. *Duabus sellis sedēre.* – Сидіти на двох стільцях.
4. *Duo cum faciunt idem, non est idem.* – Коли двоє роблять те саме, це вже не те саме.
5. *Duo parietes de eādem fidelia dealbāre.* – Білити дві стіни з того самого вапняного горщика.
6. *Diōbus certantibus tertius gaudet.* – Коли двоє б'ються, третій радіє.
7. *Falsus in uno, falsus in omnibus.* – Фальшивий в одному – фальшивий в усьому.
8. *Homo trium litterarum.* – Людина трьох літер (обмежена людина).
9. *Nemo diōbus servīre potest.* – Ніхто не може служити двом.
10. *Primus inter pares.* – Перший серед рівних.
11. *Tertium non datur.* – Третього не дано.
12. *Testis unus, testis nullus.* – Один свідок – не свідок.
13. *Tres faciunt collegium.* – Троє становлять товариство.
14. *Tribus verbis.* – У трьох словах (коротко).
15. *Una hirundo non facit ver.* – Одна ластівка не робить весни.
16. *Unum castigābis, centum emendābis.* – Одного покараєш – сотню виправиш.
17. *Unum malo datum, quam promissum geminātum.* – Волю, щоб мені раз дали, ніж двічі обіцяли.
18. *Unus pro omnibus et omnes pro uno.* – Один за всіх і всі за одного.
19. *Unus vir – nullus vir.* – Один муж – ще не муж.
20. *Vox unius – vox nullius.* – Один голос – не голос.

LECTIO SEPTIMA DECIMA

Hominis mens discendo et cogitando alitur
Людський розум збагачується навчанням і мисленням

Тема: Відкладні дієслова (*Verba deponentia*). Напіввідкладні дієслова (*Verba semideponentia*)

ВІДКЛАДНІ ДІЄСЛОВА (*Verba deponentia*)

Відкладними називаються дієслова, які вживаються в пасивних формах, а значення мають активне. Такі дієслова записують у словнику в трьох формах:

praesens indicatīvi passīvi: persona prima sing.;
perfectum indicatīvi passīvi: persona prima sing.;
infinitīvus praesentis passīvi.

В основних формах відкладних дієслів не вказують **supīnum**, оскільки його основу записано в дієприкметнику (друга основна форма). Наприклад:

<i>arbitror</i> оцінюю	<i>arbitrātus sum</i> я оцінив, оцінила	<i>arbitrārī</i> оцінювати
<i>polliceor</i> обіцяю	<i>pollicitus sum</i> я обіцяв, обіцяла	<i>pollicērī</i> обіцяти
<i>loquor</i> говорю	<i>locūtus sum</i> я сказав, сказала	<i>loquī</i> говорити

Відкладні дієслова відмінюємо за зразком пасивного стану звичайних дієслів. Значення ж вони мають активне.

Praesens	Imperfectum	Futūrum
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. loquor	1. loquēbar	1. loquar
2. loquēris	2. loquebāris	2. loquēris
3. loquītur	3. loquebātur	3. loquētur

Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. loquīmur	1. loquebāmur	1. loquēmur
2. loquimīni	2. loquebamīni	2. loquemīni
3. loquuntur	3. loquebantur	3. loquentur
Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. locūtus, a, um sum	1. locūtus, a, um eram	1. locūtus, a, um ero
2. locūtus, a, um es	2. locūtus, a, um eras	2. locūtus, a, um eris
3. locūtus, a, um est	3. locūtus, a, um erat	3. locūtus, a, um erit
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. locūti, ae, a sumus	1. locūti, ae, a erāmus	1. locūti, ae, a erīmus
2. locūti, ae, a estis	2. locūti, ae, a erātis	2. locūti, ae, a erītis
3. locūti, ae, a sunt	3. locūti, ae, a erant	3. locūti, ae, a erunt

Наказову форму відкладних дієслів утворюємо від основи інфінітива додаванням закінчення **-re** в другій особі однини і закінчення **-mīni** в другій особі множини. Наприклад:

arbitrā-re! – Оціни!

arbitrā-mīni! – Оцініть!

pollicē-re! – Обіцяй!

pollice-mīni! – Обіцяйте!

loquē-re! – Говори! Розмовляй! *loquī-mīni!* – Говоріть!

Відкладні дієслова мають і активні форми, а саме: **participium praesentis actīvi** (*loquens, entis* – той, що говорить) і **participium futūri actīvi** (*locutūrus, a, um* – той, що має намір говорити).

НАПІВВІДКЛАДНІ ДІЄСЛОВА (Verba semideponentia)

Напіввідкладні – це такі дієслова, які в часах системи інфекта приймають активні закінчення, а часові форми системи перфекта утворюють за зразком пасивного стану. Наприклад: *audeo, ausus sum, audēre* – наслідуватись; *gaudeo, gavīsus sum, gaudēre* – радіти; *soleo, solūtus sum, solēre* – мати звичай; *confido, confisus sum, confidēre* – довіряти.

Окремі напіввідкладні дієслова мають пасивні форми часів інфекта й активні форми часів системи перфекта. Наприклад: *revertor, reverti, reverti* – повертатись.

У таких дієсловах частина форм вживається в активному стані, а частина – в пасивному. Наприклад, у дієслова *audeo, ausus sum, audēre praesens, imperfectum* і *futūrum I* матимуть активні форми, а *perfectum, plusquamperfectum* і *futūrum II* – пасивні. У дієслові *revertor, reverti, reverti* часи системи інфекта матимуть пасивні форми, а часи системи перфекта – активні.

Зразки відмінювання

Praesens	Imperfectum	Futūrum primum
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. gaudeo	1. gaudēbam	1. gaudēbo
2. gaudes	2. gaudēbas	2. gaudēbis
3. gaudet	3. gaudēbat	3. gaudēbit
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. gaudēmus	1. gaudebāmus	1. gaudebīmus
2. gaudētis	2. gaudebātis	2. gaudebītis
3. gaudent	3. gaudēbant	3. gaudēbunt
Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum secundum
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. gavīsus, a, um sum	1. gavīsus, a, um eram	1. gavīsus, a, um ero
2. gavīsus, a, um es	2. gavīsus, a, um eras	2. gavīsus, a, um eris
3. gavīsus, a, um est	3. gavīsus, a, um erat	3. gavīsus, a, um erit
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. gavīsi, ae, a sumus	1. gavīsi, ae, a erāmus	1. gavīsi, ae, a erīmus
2. gavīsi, ae, a estis	2. gavīsi, ae, a erātis	2. gavīsi, ae, a erītis
3. gavīsi, ae, a sunt	3. gavīsi, ae, a erant	3. gavīsi, ae, a erunt

ВПРАВИ

I. Запишіть відмінювання дієслів в усіх часах системи інфекта: *nascor, natus sum, nasci* – народжуватись; *soleo, solītus sum, solēre* – мати звичку.

II. Визначте граматичні форми дієслів, перекладіть українською мовою: *oriebātur, oriētur; audent, audēbant; oblitus est,*

obliviscemini; utimur, usus erat; moritur, mortuus est; arbitrābor, arbitrāre; gaudebant, gavisus eris; experti sumus, experiuntur.

III. Доповніть речення відповідною дієслівною формою:

1. Iason, vellēre aureo raptō, ad socios reversus se beneficio deōrum periculū effugisse (gaudeo, gavīsus sum, ēre). 2. Troiāni, portā clausā, periculū sibi imminēre non (arbitror, ātus sum, āri). 3. Olim in urbe Athēnis nobīles (domīnor, ātus sum, āri), paupēres (opprīmo, pressi, pressum, ēre). 4. Post pugnam Marathoniam Themistōcles munēre ducis (fungor, functus sum, fungi). 5. Persae urbe Atheniensium (potior, tītus sum, īri). 6. Pauci sciunt rebus secundis bene (utor, usus sum, uti). 7. Qui malis moribus (utor, usus sum, uti), ipse sibi viam infelīcem facit. 8. Nemo tam pauper (moriōr, mortuus sum, mori) quam natus est. 9. Stultus stulta (loquor, locutus sum, loqui). 10. Quidquid est natum, (moriōr, mortuus sum, mori), quidquid moritus, natum est.

IV. Перекладіть речення українською мовою: 1. «Ut arbitrātur, ita loquītur», idem est, quod: «Ut putat, ita dicit». 2. Vincēre scis, Hannībal, victoriā uti nescis. 3. Amor, ut lacrima, ab oculis oritur, in cor cadit. 4. Audire disce, si nescis loqui. 5. Non moriuntur opēra poētārum clarōrum. 6. Medicamentōrum actiōnem viri docti in animalibus primo experiuntur. 7. Hieme Suebi in fluminibus lavāri solēbant. 8. Homo sapiens loquētur et tacēbit recto tempore. 9. Sine vitiis nemo natus est, nemo nascitur, nemo nascetur. 10. Datis beneficiis plus, quam acceptis, gaude. 11. Magistri discipulos hortantur. 12. Ego recte opēram meam facio, tu autem semper solum pollicēris. 13. In bello populi multa mala patiuntur, immo vero multi moriuntur. 14. Pecunia est ancilla, si scis uti, si nescis – domina. 15. Homo sapiens loquētur et tacēbit recto tempore. 16. Populus Romānus partim suo proprio, partim commūni omnium hominum iure utebātur. 17. Nemo tam pauper moritur quam natus est. 18. Qui iure utitur, nemini facit iniuriam. 19. Virtūtem clarōrum virōrum non solum admirāri, sed etiam imitāri debēmus. 20. Concordiā parvae res crescunt, discordiā maximae dilabuntur. 23. Est proprium stultitiae aliōrum vitia cernere, oblivisci suōrum. 24. Aequat omnes cinis; impāres nascimur, pares morimur. 25. Tempus praeteritum numquam revertitur.

VI. Перекладіть тексти, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De Croesi filio

Croeso, Lydiae regi, filius erat, eximia forma et praestanti ingenio; loqui autem non potērat. Omni arte usi erant medīci, nihil tamen efficēre potuērunt. Sardibus a Cyro captis, miles quidam stricto gladio in Croesum irruēbat. Tum puer, amōre commōtus, summa vi loqui conātus est. Tandem magna voce exclamāvit: «Parce Croeso!».

De Romae antiquae initio

Si Plutarcho, scriptori Graeco, credimus, urbs Roma eo modo condita est. Romulus, postquam novam urbem condere constituit, ad montem Palatinum pervenit et ibi constitit. Loco occupato, Romulus, vir summa religione, immortales deos oravit et victimas sacras immolāvit. Amicitia cum deis Romulus auxilium perpetuum immortalium et praesidium attulit. Confectis rebus, fossam in colle fecit. Tum universi eius comites concurrerunt: in eam fossam fructus Albae collectos iecerunt et humum, quam ex eā urbe secum portavērunt. Ut primum fossa plena fuit, Romulus, igne facto, ibi aram collocāvit. Deinde aratro sacrum sulcum duxit, in quo urbis moenia postea aedificāta sunt. Aratro tamen aliquando sublato, supererant certa spatia, ubi portae urbis fuērunt. Urbe condita, Romulus intra moenia domos aedificari iussit.

Hero et Leander

Sunt multae fabulae de amore Leandri Herusque. Haec fuit puella pulchra, quae in Graecia habitabat et quae omnia in templo, quod erat in oppido suo, curabat. Ille in altera regione, quae erat trans Hellespontum, pontem Graeciae, habitabat, sed, cum eam videre cupiebat, trans mare quod non erat latum natabat. Ob leges templi cum ea videri non poterat, sed illa lex eum non impedivit. Itaque ad eam semper noctu veniebat. Etiam longum et difficile iter trans aquam ab puella eum non prohibuit. Hero ad mare de alto turri omnibus noctibus spectabat. Leander sine periculo ullo saepe veniebat et tum Hero ipsa vero laeta erat, quod eum bene amabat. Diu Leander bonam fortunam habebat et omnibus noctibus ad Graeciam facile natabat atque ad illam terram sine ullo periculo perveniebat. Nullam inopiam celeritatis aut studi habebat. Ut accidit tamen uno tempore, cum natabat, tempestate magna victus est. Primo trans aquam turris Herus ab illo videri poterat, sed iam iter erat difficile et mox tempestate sub mare mittebatur. Hero totam noctem eum misere exspectabat. Tum ad mare contendit et corpus illius petebat. Id primo non conspexit. Tum in loco non longe

ab mari corpus Leandri repperit. Misera Hero in mare cucurrit et illa eum morte sua repperit.

VII. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський префікс *infra*-:

VIII. Поясніть походження і значення термінів: а) конверсія, okazіоналізм, персоніфікація, реципієнт, тезаурус; б) прогрес, регрес, агресор, дедукція, індукція, модифікація.

IX. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: *mirus*, а, um (дивовижний); *deus*, і, m (бог); *insula*, ае, f (острів); *odor*, *odoris*, m (запах); *brevis*, е (короткий); *corrigo*, *rexi*, *rectum*, ере (виправляти); *cura*, ае, f (турбота); *salto*, *avi*, *atum*, *are* (стрибати); *astrum* і, n (зірка); *acus*, *us*, f (голка).

X. Перекладіть латинські вислови: *Nemo nascitur artifex; Tamdiu discendum est, quamdiu vivis; Cancrum recta ingredi doces.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Audi multa, loquere paucā.* – Слухай багато, говори мало.
2. *Auscultāre disce, si nescis loquī.* – Учися вислуховувати, якщо не вмієш говорити.
3. *Aut vincēre, aut mori.* – Перемогти або вмерти.
4. *Bene mori praestat, quam turpiter vivēre.* – Краще чесно померти, ніж ганебно жити.
5. *Caelum capite perrumpere conāris.* – Ти намагаєшся пробити небо головою.
6. *Caesārem decet stantem mori.* – Цезарю належить помирати стоячи.
7. *Cancrum recta ingredi doces.* – Учии рака їти вперед.
8. *Concordiā parvae res crescunt, discordiā maxīmae dilabuntur.* – Незначні справи у згоді ростуть, а найбільші в незгоді руйнуються.
9. *Dormiunt aliquando leges, numquam moriuntur.* – Закони інколи сплять, але ніколи не помирають.
10. *Dulce et decōrum est pro patria mori.* – Солодко і почесно померти за батьківщину.

11. *Gloriari alienis bonis.* – Хвалитися чужими заслугами.
12. *Hic mortui vivunt et muti loquuntur.* – Тут мертва живуть, а німі говорять (про бібліотеки, меморіали тощо).
13. *Homīnem experīri multa paupertas iubet.* – Бідність примушує людину спробувати всього.
14. *In felici signo nasci.* – Народитися під щасливим знаком.
15. *Latinitāte culinaria utitur.* – Користується кухонною латиною (малоосвічена людина, але з претензіями).
16. *Maria montesque pollicēri.* – Обіцяти моря і гори (золоті гори обіцяти).
17. *Melius est prudenter tacēre, quam inanīter loqui.* – Краще розумно мовчати, ніж нерозумно говорити.
18. *Memento mori.* – Пам'ятай про смерть (форма привітання ченців ордену траппістів).
19. *Non progrēdi est regrēdi.* – Не простувати вперед – значить йти назад.
20. *Non schema loqui, sed directum.* – Говорити не красиво, а по суті.
21. *Pariēti loquēris.* – Говориш до стіни.
22. *Primum vivēre, deinde philosophāri.* – Спершу жити, а потім – мудрувати.
23. *Rem tene, verba sequentur.* – Влови суть, а слова прийдуть.

LECTIO DUODEVICESIMA

Voluntas sine labōre non valet
Бажання без праці мало що значить

Тема: Неправильні дієслова (Verba anomala). Дієслова складені з *sum*. Дієслово *fero, tuli, latum, ferre* – нести. Дієслова *volo, volui, velle* – хотіти; *nolo, nolui, nolle* – не хотіти; *malo, malui, malle* – воліти, надавати перевагу. Дієслово *eo, ii, itum, ire* – йти. Дієслово *fio, factus sum, fiēri* – ставатись. Недостатні дієслова

Неправильні (**verba anomala**) – це дієслова, які мають певні відхилення від загальних правил відмінювання дієслів. Наприклад: атематичне утворення форм, тобто особові закінчення додаються безпосередньо до кореня (основи); чергування основ у системі інфекта тощо.

ДІЄСЛОВА СКЛАДЕНІ З SUM

Шляхом приєднання до дієслова **sum, fui, – , esse** (бути) префіксів утворюються дієслова з новим значенням. Префікси надають дієслову нового значення: *ab* – віддалення, *ad* – наближення, *de* – усунення, *inter* – перебування серед чого-небудь, *prae* – перебування перед чим-небудь тощо. Наприклад:

absum, afui, – , abesse – бути відсутнім;
adsum, adfui (affui), – , adesse – бути присутнім;
desum, defui, – , deesse – не вистачати;
insum, infui, – , inesse – бути всередині;
intersum, interfui, – , interesse – бути між чим-небудь, брати участь;
obsum, obfui, – , obesse – шкодити;
praesum, praefui, – , praeesse – очолювати, бути на чолі;
supersum, superfui, – , superesse – бути зайвим.

Відмінювання дієслова *absum, afui, – , abesse*

Indicativus		
Praesens	Imperfectum	Futūrum I

Singularis		
1.absum	1.abēram	1.abēro
2.abes	2.abēras	2.abēris
3.abest	3.abērat	3.abērit
Pluralis		
1.absumus	1.aberāmus	1.aberīmus
2.abestis	2.aberātis	2.aberītis
3.absunt	3.aberant	3.abērunt
Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum II
Singularis		
1.afui	1.afuēram	1.afuēro
2.afuisti	2.afuēras	2.afuēris
3.afuit	3.afuērat	3.afuērit
Pluralis		
1.afuīmus	1.afuerāmus	1.afuerīmus
2.afuistis	2.afuerātis	2.afuerītis
3.afuērunt	3.afuerant	3.afuērunt

ДІЄСЛОВА POSSUM, POTUI, – , POSSE – МОГТИ; PROSUM, PROFUI, –, PRODESSE – ДОПОМАГАТИ

Дієслово **possum** складається з форманта **pot-** (основа прикметника **potis** – могутній) і дієслова **sum, fui, –, esse**. При відмінюванні дієслова в теперішньому часі перед початковим голосним відповідної форми дієслова **esse** вживається формант **pot-**, а перед приголосним – його асимільований варіант **pos-**. В **imperfectum** і **futūrum primum**, де форми дієслова **esse** починаються на голосний, послідовно вживається формант **pot-**. У системі перфекта часові форми утворюються від основи перфекта **potu-**.

Дієслово **prosum** утворене з **prod** і **sum**; перед приголосним «**d**» випадає, а перед голосним зберігається: *prosum, prodes, prodest, prosumus, prodestis, prosunt*.

Відмінювання дієслова *possum, potui, – , posse*

Indicativus		
Praesens	Imperfectum	Futurum I
Singularis		
1. possum	1. potēram	1. potēro
2. potes	2. potēras	2. potēris
3. potest	3. potērat	3. potērit
Pluralis		
1. possumus	1. poterāmus	1. poterīmus
2. potestis	2. poterātis	2. poterītis
3. possunt	3. poterant	3. poterunt

Perfectum	Plusquamperfectum	Futurum II
Singularis		
1. potui	1. potuēram	1. potuēro
2. potuisti	2. potuēras	2. potuēris
3. potuit	3. potuērat	3. potuērit
Pluralis		
1. potuimus	1. potuerāmus	1. potuerīmus
2. potuistis	2. potuerātis	2. potuerītis
3. potuerunt	3. potuerant	3. potuerint

Nota bene! Слід пам'ятати, що додаток при складених дієсловах з *esse* завжди ставимо в давальному відмінку. Наприклад: *prodesse amicis* (Dat.) – допомагати друзям.

Дієслово *desum, defui, – , deesse* в українській мові вживається, як правило, безособово з родовим відмінком іменника. У латинській мові при цьому дієслові, як і при іншому складеному дієслові, підмет ставимо у називному відмінку, а додаток – у дава-

льному. Наприклад: *Vires (Nom.) vobis (Dat.) desunt.* – Вам бракує сил.

Дієслова *abesse, praeesse, posse* мають дієприкметники теперішнього часу активного стану: *absens, absentis* – відсутній; *praesens, praesentis* – присутній; *potens, potentis* – могутній.

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛОВА FERRO, TULI, LATUM, FERRE – НЕСТИ

Дієслово **ferre** утворює часові форми від трьох основ: основи інфекта **fer**, основи перфекта **tul-** і основи супіна **lat-**. Крім того, дієслово **ferre** має атематичні форми в другій і третій особах однини та другій особі множини теперішнього часу дійсного способу (*fers, fert, fertis*), у теперішньому часі наказового способу (*fer, ferte*), у минулому часі недоконаного виду кон'юнктива (*ferrem*) та інфінітиві (*ferre*). Форми часів перфекта дієслово **ferre** утворює за загальним правилом від основи **tul-** в активному стані та від основи **lat-** – в пасивному.

Indicativus			
Praesens		Imperfectum	
Activum	Passivum	Activum	Passivum
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. fero	1. feror	1. ferēbam	1. ferēbar
2. fers	2. ferris	2. ferēbas	2. ferebāris
3. fert	3. fertur	3. ferēbat	3. ferebātur
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. ferīmus	1. ferīmur	1. ferebāmus	1. ferebāmur
2. fertis	2. ferimīni	2. ferebātis	2. ferebamīni
3. fert	3. feruntur	3. ferēbant	3. ferebantur
Futūrum primum		Perfectum	
Activum	Passivum	Activum	Passivum
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. feram	1. ferar	1. tuli	1. latus, a, um sum
2. feres	2. ferēris	2. tulisti	2. latus, a, um es
3. feret	3. ferētur	3. tulit	3. latus, a, um est
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. ferēmus	1. ferēmur	1. tulīmus	1. lati, ae, a sumus

2. ferētis	2. feremīni	2. tulistis	2. lati, ae, a estis
3. ferent	3. ferentur	3. tulērunt	3. lati, ae, a sunt
Plusquamperfectum		Futūrum secundum	
Actīvum	Passīvum	Actīvum	Passīvum
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. tuleram	1. latus, a, um eram	1. tulero	1. latus, a, um ero
2. tuleras	2. latus, a, um eras	2. tuleris	2. latus, a, um eris
3. tulerat	3. latus, a, um erat	3. tulerit	3. latus, a, um erit
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. tuleramus	1. lati, ae, a eramus	1. tulerimus	1. lati, ae, a erimus
2. tuleratis	2. lati, ae, a eratis	2. tuleritis	2. lati, ae, a eritis
3. tulerant	3. lati, ae, a erant	3. tulerint	3. lati, ae, a erunt

У латинській мові є складені з **ferre** дієслова. Префікси надають їм нових відтінків значення. Наприклад:

aufero, abstuli, ablātum, auferre – відносити;

defero, detuli, delātum, deferre – відносити, доносити;

differo, distuli, dilātum, differre – відкладати, відрізняти;

infero, intuli, illātum, inferre – вносити;

perfero, pertuli, perlātum, perferre – переносити;

refero, retuli, relātum, referre – приносити назад, звітувати;

transfero, transtuli, translātum, transferre – переносити;

confero, contuli, collātum conferre – зносити.

При відмінюванні названих дієслів **ferre** відмінюємо за загальним зразком, а префікси не змінюємо.

**Відмінювання дієслів volo, volui, velle – хотіти;
nolo, nolui, nolle – не хотіти; malo, malui, malle – воліти,
надавати перевагу**

Indicativus		
Praesens		
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. volo	1. nolo	1. malo
2. vis	2. non vis	2. mavis
3. vult	3. non vult	3. mavult
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. volūmus	1. nolūmus	1. malūmus

2. vultis	2. non vultis	2. mavultis
3. volunt	3. nolunt	3. malunt
Imperfectum		
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. volēbam	1. nolēbam	1. malēbam
2. volēbas	2. nolēbas	2. malēbas
3. volēbat	3. nolēbat	3. malēbat
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. volebāmus	1. nolebāmus	1. malebāmus
2. volebātis	2. nolebātis	2. malebātis
3. volēbant	3. nolēbant	3. malēbant
Futūrum primum		
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. volam	1. nolam	1. malam
2. voles	2. noles	2. males
3. volet	3. nolet	3. malet
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. volēmus	1. nolēmus	1. malēmus
2. volētis	2. nolētis	2. malētis
3. volent	3. nolent	3. malent
Perfectum		
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. volui	1. nolui	1. malui
2. voluisti	2. noluisti	2. maluisti
3. voluit	3. noluit	3. maluit
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. voluimus	1. noluimus	1. maluimus
2. voluistis	2. noluistis	2. maluistis
3. voluērunt	3. noluērunt	3. maluērunt
Plusquamperfectum		
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. voluēram	1. noluēram	1. maluēram
2. voluēras	2. noluēras	2. maluēras
3. voluērat	3. noluērat	3. maluērat
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. voluerāmus	1. noluerāmus	1. maluerāmus

2. voluerātis	2. noluerātis	2. maluerātis
3. voluērānt	3. noluerānt	3. maluērānt
Futūrum secundum		
Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. voluēro	1. noluēro	1. maluēro
2. voluēris	2. noluēris	2. maluēris
3. voluērit	3. noluērit	3. maluērit
Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. voluerīmus	1. noluerīmus	1. maluerīmus
2. voluerītis	2. noluerītis	2. maluerītis
3. voluērīnt	3. noluerīnt	3. maluērīnt

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛОВА ЕО, ІІ, ІТУМ, ІРЕ – ЙТИ

Характерною особливістю дієслова **eo** є те, що у формах часів системи інфекта перед приголосним виступає голосний основи «i» (крім part. praes. – iens), перед голосним «e».

Praesens	Imperfectum	Futūrum I
Singulāris		
1. eo	1. ibam	1. ibo
2. is	2. ibas	2. ibis
3. it	3. ibat	3. ibit
Plurālis		
1. imus	1. ibāmus	1. ibimus
2. itis	2. ibātis	2. ibitis
3. eunt	3. ibant	3. ibunt

Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum II
Singulāris		
1. ii (ivi)	1. ieram	1. iero
2. isti (iisti)	2. ieras	2. ieris
3. iit	3. ierat	3. ierit
Plurālis		
1. imus	1. ierāmus	1. ierimus
2. istis (iistis)	2. ierātis	2. ieritis
3. ierunt	3. ierant	3. ierint

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛОВА FIO, FACTUS SUM, FIĚRI – СТАВАТИСЬ

Дієслово **fiġri** вживається в пасивному значенні, але часи системи інфекта утворює за зразком активного стану.

Часи системи перфекта утворюють форми за зразком пасивного стану. Для їх утворення використовується **participium perfecti passīvi** – *factus, a, um* від дієслова *facio*. Дієслово *fio, fiġri, factus sum* є суплетивним: основа системи інфекта – «**fi-**», основа пасивного дієприкметника, який входить до складу часових форм системи перфекта, – «**fact-**».

У системі інфекта дієслово **fio** відмінюємо за зразком четвертої дієвідміни з певними відхиленнями:

Indicativus actīvi		
Praesens	Imperfectum	Futūrum I
Singularis		
1. fio	1. fiġbam	1. fiam
2. fis	2. fiġbas	2. fies
3. fit	3. fiġbat	3. fiet
Pluralis		
1. fimus	1. fiebāmus	1. fiēmus
2. fitis	2. fiebātis	2. fiētis
3. fiunt	3. fiebant	3. fient
Indicativus passīvi		
Perfectum	Plusquamperfectum	Futūrum II
Singularis		
1. factus, a, um sum	1. factus, a, um eram	1. factus, a, um ero
2. factus, a, um es	2. factus, a, um eras	2. factus, a, um eris
3. factus, a, um est	3. factus, a, um erat	3. factus, a, um erit

Pluralis		
1. facti, ae, a sumus	1. facti, ae, a erāmus	1. facti, ae, a erimus
2. facti, ae, a estis	2. facti, ae, a erātis	2. facti, ae, a eritis
3. facti, ae, a sunt	3. facti, ae, a erant	3. facti, ae, a erunt

ВІДМІНЮВАННЯ ДІЄСЛОВА EDO, EDI, ESUM, EDERE (ESSE) – ЇСТИ

Дієслово **edo** більшість форм утворює за зразком третьої дієвідміни. Окремі форми (теперішній час дійсного способу, минулий час недоконаного виду кон'юнктива, імператив, інфінітив теперішнього часу) утворюємо шляхом додавання до основи закінчень без сполучних голосних (атематично) внаслідок переходу звука «d» в «s» перед наступним «s» і «t».

Indicativus activi		
Praesens	Imperfectum	Futurum I
Singularis		
1. edo	1. edēbam	1. edam
2. es (edis)	2. edēbas	2. edes
3. est (edit)	3. edēbat	3. edet
Pluralis		
1. edimus	1. edebāmus	1. edēmus
2. editis	2. edebātis	2. edētis
3. edunt	3. edēbant	3. edent

Perfectum	Plusquamperfectum	Futurum II
Singularis		
1. edi	1. edēram	1. edēro
2. edisti	2. edēras	2. edēris
3. edit	3. edērat	3. edērit
Pluralis		
1. edimus	1. ederāmus	1. ederīmus
2. editis	2. ederātis	2. ederītis
3. edērunt	3. edērant	3. edērint

НЕДОСТАТНІ ДІЄСЛОВА (VERBA DEFECTIVA)

Недостатні – це дієслова, які утворюють окремі часові або особові форми. До таких дієслів належать: *aio, ait* – стверджувати, говорити *inquam, inquit* – говорити; *coepi, coepisse* – починати; *odi, odisse* – ненавидіти; *memini, meminisse* – пам'ятати.

Зразок відмінювання дієслова *inquam*

Indicativus			Pluralis
Praesens	Futūrum	Perfectum	
1. <i>inquam</i>	1. –	1. –	1. –
2. <i>inquis</i>	2. <i>inquies</i>	2. <i>inquisti</i>	2. –
3. <i>inquit</i>	3. <i>inquiet</i>	3. <i>inquiunt</i>	3. <i>inquiunt</i>

Дієслово *fari* (говорити) є недостатнє. Воно має лише такі форми:

fatur – persona tertia singularis praesentis indicativi,

fabor – persona prima singularis futuri,

fare – persona secunda singularis imperativi praesentis,

fari – infinitivus praesentis,

fatus, a, um – participium perfecti passivi.

Дієслово *aio* має тільки окремі форми в **praesens** та **imperfectum**:

Indicativus	
Praesens	Imperfectum
Singulāris	
1. <i>aio</i>	1. <i>aiēbam</i>
2. <i>ais</i>	2. <i>aiēbas</i>
3. <i>ait</i>	3. <i>aiēbat</i>
Pluralis	
1. –	1. <i>aiebāmus</i>
2. –	2. <i>aiebātis</i>
3. <i>aiunt</i>	3. <i>aiebant</i>

Дієслова **coepi**, **odi**, **memīni** не мають системи інфекта. Часи системи перфекта ці дієслова утворюють за загальним правилом. Від дієслова *memīni* вживається *imperativus futūri*: *memento* – пам'ятай; *mementōte* – пам'ятайте.

БЕЗОСОБОВІ ДІЄСЛОВА (*Verba impersonalia*)

Безособові – це дієслова, які позначають дію або стан безвідносно до особи або предмета, називають процес, що відбувається без дійової особи.

У латинській мові безособові дієслова поділяються на такі групи:

I. Дієслова, що вказують на природні явища і зазвичай вживаються безособово: *fulget, fulsit, fulgēre* – блискає; *grandinat, –, grandināre* – падає град; *lucescit, luxit, lucescēre* – розвиднюється; *ningit, ninxit, ningēre* – падає сніг; *pluit, pluit, pluēre* – падає дощ; *tonat, tonuit, tonāre* – гримить.

II. Дієслова на позначення почуттів, повинності, необхідності вживаються завжди безособово: *decet, decuit, decēre* – личить, годиться; *dedecet, dedecuit, dedecēre* – не личить, не годиться; *libet, libuit, libēre* – подобається, хочеться; *licet, licuit, licēre* – дозволено, можна; *misēret, miserītus sum, miserēre* – жаль, шкода; *oportet, oportuit, oportēre* – слід, треба та інші.

III. Дієслова, які вживаються у безособовій і особовій формах, але мають при цьому різні значення. Наприклад: *accīdo, accīdi, accidēre* – падати – безособ.: *accīdit, accīdit, –, accidēre* – трапляється; *consto, constīti, constatūrus, constāre* – складатися – безособ.: *constat, constīti, constāre* – відомо.

ВПРАВИ

I. Визначте форми дієслів, перекладіть українською мовою: *interest, potui, aberāmus, insunt, abest, potuērint, afuerātis, praeuīmus, prosunt, posse; fert, tulisti, lata eram, ferēbant, ferētis; vis, volunt, volam, voluīmus, vult; nolūmus, nolētis, nolo, maluēro, maluērunt; it, īmus, iisti (isti), fiebāmus, facta sunt, fiētis, est (edit), edunt, ederātis, inquit.*

II. Запишіть відмінювання дієслів *adsum, adfui (affui), adesse; praesum, praefui, praeesse* в усіх часах системи інфекта.

III. Утворіть третю особу однини і множини всіх часів дійсного способу від дієслова *fero*. Перекладіть утворені форми.

IV. Утворіть третю особу однини дійсного способу всіх часів системи інфекта від дієслів *eo, fio, edo, aio, inquam*. Перекладіть утворені форми.

V. Перекладіть речення українською мовою: 1. *Ades amīcis, amīci tibi adērunt.* 2. *Vetus Roma a mari sedēcim milia passuum abērat.* 3. *Gens Belgārum a provincia longe abest, ubi cultus et humanitas floret.* 4. *Dux exercitui praeērat.* 5. *Nauta pugnae navāli interfuit.*

6. Duōbus domīnis nemo servīre potest. 7. Scientiae nobis omnībus prosunt. 8. Nemo post te nobis praeesse potērit. 9. Nunc multa possumus, quae olim non poterāmus. 10. Amīcus amīco opem fert. 11. Superbiam tuam non ferēmus. 12. Bellum nolūmus, sed omnes impētus hostium propulsabīmus. 13. Omnes eadem difficilia ferīmus. 14. Incōlae totius Galliae linguā, institūtis, legībūs inter se differēbant. 15. Quae volūmus, id libenter credīmus. 16. Magister tabūlam tulērat, in qua puērū pinxit. 17. Scīre aliquid laus est, culpa est nihil discere velle. 18. Cras ad urbem ibo. 19. Bene laborāmus, iucunde edīmus. 20. Peccāre est tamquam transire lineam. 21. Nolite id velle, quod fīri non potest. 22. Qui caseum est, sitim quaerit. 23. Nemo fit casu bonus. 24. Este (edite) semper fructus recentes! 25. Nomīna, ut aiunt, sunt odiōsa. 26. Puēris Lacodaemoniōrum, ut aibant senes, non licuit sedere. 27. Omnia fient, quae voluistis. 28. Felix, qui potuit rerum cognoscere causas. 29. Iustitia sine prudentia multum potērit: sine iustitia nihil valēbit prudentia.

VI. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De triumpho Romāno

Magnus honor imperatōris Romāni erat triumphus. Magna multitūdo civium triumpho intererat; legiōnes victrices adērant, eis legioniūbus imperatōr praeerat. In pompa triumphālī etiam principes victarū gentium ducebantur.

Ingens erat numērus plaustrōrum, quod ingens praeda aliter portāri non potērat. Eo tempore Urbi nihil ornamentī deerat. Nihil autem tam praeclārum excogitare possumus, quam spectāmen imperatōris triumphantis: veste purpurea et corōna laurea ornātus, in sella aurāta sedens, triumphātor equis albis vehebātur. Postquam ad Capitolium pompa pervēnit, imperatōr triumphans Iovi tauros albos immolābat.

Augustus

Paucos annos Caesar rei publicae praefuit. Quamquam amīcis in rebus secundis et adversis semper fidem servavērat, tamen Brutus, amīcus Caesāris, inter coniurātos erat. Dies mortis Caesāris rei publicae Romānae dies nefastus fuit. Nam res publica perniciēi numquam tam propinqua fuit. Novum bellum civīle rem publicam vexāvit. Rursus multōrum civium vita aut res familiāris in pericūlo erat. In Octaviāno, nepōte Caesāris, ultima spes civium erat. In planitie Macedoniae prope

Philippos cum coniurātis acie decertāvit. Postquam omnes adversārios Caesāris superāvit, pacem in re publica reconciliāvit. Fidem et pietātem, fundamenta omnium rerum publicārum, renovāvit. Itaque senātus Octaviānum «Augustum» appellāvit. Multi poētae et rerum scriptōres Augustum celebravērunt. Semper res gestae imperatōris in admiratiōne omnium erunt.

De Diogēne philosōpho

Diogēnes philosōphus Sparta Athēnas iter faciēbat. In itinēre vir Graecus Diogēnem interrogāvit: «Unde venis, o Diogēnes? Quo is?» Tunc sapiens statim: «A viris, – inquit, – ad muliēres. Existimābat enim Athenienses nimis molles et luxuriae cupidos mulieribus esse similes».

De Vulcāno

Vulcānus, Iovis et Iunōnis filius, in Olympō claro natus est. Is erat defectus et claudus infans. Irāta Iuno filium de Olympo deiecit. Vulcānus in mare decidit et a deis marinis educātus erat. Deus Vulcānus claudus, sed valīdus erat. Is faber ferrarius admirābilis factus est.

Vulcānus matrem suam vindicāre volēbat, sella magnifica aurea ab eo incūsa et matri in donum missa erat. Sed ubi Iuno in sellam sedērat, ad hanc alligāta est. Nemo eam liberāre potuit. Ad Vulcānum misērunt. Is diu recusābat, sed postea Olympum ebrius devectus est et mater ab eo liberāta est. Vulcānus Olympo vivēre mansit. Ibi aulas magnificentissimas deis et sibi aedificāvit. In aula erat officina ferraria Vulcāni.

Vulcānus bonus ac facetus saepe deōrum epūlas visitābat et discordias eōrum praecidēbat.

De Proserpīna

Ceres dea antīqua agricolārum erat. Ceres filiam Proserpīnam habēbat. Olim Proserpīna, puella pulchra, in agris pratisque Siciliae ambulābat, cum amīcis suis ludēbat et flores legēbat. Subito equos nigros et vehicūlum aureum videt. In vehicūlo deus Pluto, rex inferōrum, sedēbat. Pluto puellam rapuit et sub terram in regnum suum Tartārum portat et eam regīnam inferōrum facit. Ceres, mater Proserpīnae, quod filiam suam in terrā invenīre non potērat, eam mortuam putābat et mango cum dolōre mortem filiae suae deflēbat. Iam terra ab Cerēre non curabāntur. In terrā semper frigīda hiems erat, plantae non florēbant, agri ab aratoribus non arabāntur. Homīnes et animalia non potērant vivēre. Tum Iuppiter sic Proserpīnae dicit: «Per sex menses in terrā

vive et sex menses sub terrā cum tuo marīto». Itāque nunc per sex menses Proserpīna in terrā vivēre potērat, et mater Ceres laeta erat. Ver et aestas tum in terrā erant. Postea Proserpīna ad marītum suum sub terram veniēbat, et mater Ceres erat dolorōsa, et in terrā autumnus et hiēms erant, et tota natūra dormiēbat.

De pecunia

In monetis Graecis species plantarum, animalium, avium adsunt; in Cretae monetis – labyrinthi famosi, in monetis Atheniensium – capitis Athenae, ex altera parte – ululae, deae avis sacrae. Monetae Romanae et Graecae differebant. In aliis capita deorum Romanorum – Iovis, Minervae, Martis, Iunonis – aderant; in aliis – navis aut partes eius. Caesar primus in moneta imaginem suam videre vult. Postea fabri monetas cum imaginibus Cleopatrae, Augusti conficio ineunt.

VII. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Хотіти і робити – це не те саме. 2. Деревя приносять різні плоди. 3. Народи Галії відрізнялись між собою звичаями і законами. 4. Не всі можуть і хочуть добре вчитись. 5. Сам час приносить розраду.

VIII. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський префікс post-.

IX. Поясніть походження і значення термінів: а) глосарій, дескрипція, інтернаціоналізми, колоквіалізм, конкорданс; б) референт, трансфер, конференція, диференціація, інгредієнт.

X. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: initium, ii, n (початок); longus, a, um (довгий); macula, ae, f (пляма); civis, civis, m (громадянин); latus, a, um (широкий); alo, ui, itum, ēre (годувати); mors, mortis, f (смерть); creo, avi, atum, āre (створювати); faber, bri, m (ремісник); animal, alis, n (тварина).

XI. Перекладіть латинські вислови: *Laetificat stultum grandis promissio multum; Non vult scire satur quid ieiunus patiat; Qui bene vult fari, debet bene praemeditari.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Alba discernere et atra non posse.* – Не відрізнити білого від чорного.

2. *Altera manu fert lapidem, panem ostendat altera.* – Однією рукою тримає камінь, а другою простягає хліб.

3. *Decorum ab honesto non potest separari.* – Прекрасне і чесне невіддільні.

4. *Despice divitias, si vis animo esse beatus.* – Нехтуй багатством, якщо хочеш бути щасливим душею.

5. *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt (Seneca).* – Бажаючого доля веде, небажаючого тягне.

6. *Feci, quod potui, faciant meliora potentes.* – Я зробив, що зміг, нехай краще зроблять ті, хто зможе.

7. *Fer patienter onus, fac sapienter opus.* – Терпляче неси тягар, розумно роби справу.

8. *Fit fabricando faber.* – Майстром людина стає тільки завдяки праці.

9. *Haurit aquam cribro, qui discere vult sine libro.* – Той набирає воду решетом, хто хоче вчитися без книги.

10. *In silva ligna ne feras.* – Не носи дров до лісу.

11. *Nemo omnia potest scire (Varro).* – Ніхто не може знати все.

12. *Non omnia possumus omnes.* – Ми не всемогутні.

13. *Non sibi male vult.* – Він собі на умі.

14. *Qui totum vult, totum perit.* – Хто всього жадає, все втрачає.

15. *Sic transit gloria mundi.* – Так минає доля світу.

16. *Stultum facit fortuna, quem vult perdere.* – Доля робить нерозумним (того), кого хоче знищити.

LECTIO UNDEVICESIMA

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt
Бажаючого доля веде, а не бажаючого – тягне

Тема: Віддієслівний іменник (Gerundium). Віддієслівний прикметник (Gerundivum). Супін (Supinum)

Герундій (Gerundium) – це дієслівна форма, що має ознаки іменника і позначає дію саму по собі. Герундій немає множини, оскільки дія є абстракцією.

Герундій утворюємо додаванням до основи інфекта суфікса **-nd-** для дієслів першої і другої дієвідмін і суфікса **-end-** для дієслів третьої і четвертої дієвідмін та закінчення **-i** (в **Genetīvus**). Наприклад: *laudāre* – *lauda-nd-i*, *docēre* – *doce-nd-i*, *defendēre* – *defend-end-i*, *punīre* – *puni-end-i*.

Герундій має властивості іменника і дієслова. Він, як й іменники, відмінюється за відмінками, вживається в реченнях у функції непрямих відмінків. Віддієслівний іменник зберігає також властивості дієслова, а саме: керує тим відмінком, що і дієслово, від якого утворений, означенням при герундії виступає прислівник.

Герундій відмінюється за другою відміною іменників середнього роду в однині. Герундій має чотири відмінки: **genetīvus**, **datīvus**, **accusatīvus**, **ablatīvus**. Логічним називним відмінком вважається **infinītīvus praesentis actīvi**.

Nom.	docēre – навчання
Gen.	docendi – навчання
Dat.	docendo – навчанню
Acc.	ad docendum – для навчання
Abl.	docendo – навчанням

Genetīvus герундія вживається в ролі неузгодженого означення при іменниках: *Ars discendi dignitas est.* – Мистецтво

говорити вважається достоїнством, а також з постпозитивними прийменниками **causa i gratia**: *legendi causa* – заради читання.

Datīvus герундія вживається на позначення мети: *Aqua utilis est bibendo*. – Вода є корисною для пиття.

Accusatīvus герундія з прийменником **ad** вживається для вираження мети, призначення: *tempus ad deliberandum* – час для роздуму.

Ablatīvus герундія служить для позначення обставини способу дії: *Homīnis mens discendo alitur*. – Думка людини годується вченням, а також вживається в ролі непрямого додатка з прийменниками **ex, de, in**: *In disputando veritas gignitur*. – У суперечці народжується істина.

Українською мовою герундій перекладаємо:

– неозначеною формою дієслова: *ars legendi libros* – уміння читати книги;

– віддієслівним іменником: *ars amandi* – мистецтво кохання;

– дієприслівником: *docendo discimus* – навчаючи, вчимося.

Герундив (Gerundivum) – віддієслівний прикметник, що утворюється шляхом додавання до основи інфекта суфікса **-nd-** для дієслів першої і другої дієвідмін і суфікса **-end-** для дієслів третьої і четвертої дієвідмін та родових закінчень **-us, -a, -um**. Наприклад: *laudandus, a, um* – той, та, те якого (-у) слід хвалити; *docendus, a, um* – той, та, те якого (-у) слід навчати; *defendendus, a, um* – той, та, те якого (-у) слід захищати; *puniendus, a, um* – той, та, те якого (-у) слід карати.

Українською мовою герундив перекладаємо віддієслівним прикметником у пасивній формі зі значенням необхідності. Герундив відмінюється за першою та другою відмінами в однині та множині. Може вживатися як означення і як іменна частина складеного присудка.

Nota bene! Якщо при герундиві, який є іменною частиною присудка, немає прямого додатка, то герундив ставимо у формі середнього роду однини. Наприклад: *mihi legendum est* – мені треба читати.

Якщо при герундиві є прямий додаток, то за допомогою віддієслівного прикметника і форм дієслова **sum, fui, –, esse** утворюється описова дієвідміна пасивного стану (**coniugatio periphrastica passiva**), яка виражає необхідність, повинність.

Praesens	laudandus, a, um sum	я повинен бути хваленим
Imperfectum	laudandus, a, um eram	я повинен був бути похваленим
Futurum primum	laudandus, a, um ero	я повинен буду бути похваленим
Perfectum	laudandus, a, um fui	я повинен був бути похваленим
Plusquamperfectum	laudandus, a, um fuëram	я повинен був бути похваленим
Futurum secundum	laudandus, a, um fuëro	я повинен буду бути похваленим

Coniugatio periphrastica passiva перекладається за допомогою слів **слід, треба, необхідно**. Наприклад: *De gustibus non est disputandum*. – Про смаки не слід сперечатись.

При **coniugatio periphrastica passiva** іноді вказується діюча особа, яка передається давальним відмінком – **dativus auctoris** (давальний відмінок діючої особи). **Dativus auctoris** перекладаємо називним відмінком: *Liber mihi legendus est*. – Я повинен читати книжку.

Безособова описова дієвідміна пасивного стану складається із герундіва середнього роду однини і дієслова **sum, fui, –, esse** в будь-якому часі, узгодженого в особі і числі: *Vincendum aut moriendum est*. – Слід перемогати або вмерти.

Герундив у функції означення узгоджуємо з іменниками в роді, числі та відмінку і перекладаємо віддієслівним іменником із прийменником **для** або без нього чи неозначеною формою дієслова. Наприклад: *Decemviri legibus scribendis creati sunt*. – Децемвірів обрано для написання законів.

ЗАМІНА ГЕРУНДІЯ ГЕРУНДИВОМ

Якщо герундій має при собі прямий додаток у знахідному відмінку, його можна замінити герундивом. При заміні герундія герундивом прямий додаток ставимо у відмінку герундія, а герундій замінюємо герундивом, який узгоджується в роді, числі та відмінку з колишнім прямим додатком. Наприклад:

Ars gubernandi civitatē. – Мистецтво управління державою.
Ars civitatīs gubernandae. – Мистецтво управляти державою.

СУПІН (Supīnum)

Супін (віддієслівний іменник) має два відмінки: **accusatīvus** на **-um** – супін I та **ablatīvus** на **-u** – супін II. Супін як віддієслівний іменник має ознаки іменника та дієслова. Як іменник має відмінки, як дієслово – стан (супін I – активний, супін II – пасивний), керує відмінками і визначається прислівником.

Супін I вживаємо після дієслів зі значенням руху для позначення мети: *eo, ii, itum, ire* – йти, *venio, veni, ntum, ire* – приходити, *proficiscor, profectus sum, proficisci* – відправлятися, *mitto, misi, missum, ěre* – посилати.

Супін I перекладаємо інфінітивом зі сполучником **щоб** або без нього чи віддієслівним іменником із прийменником **для**. Наприклад: *Legāti a Croeso, rege Lydōrum, missi Delphos venērunt oracūlum consultum.* – Легати, послані Крезом, лідійським царем, прибули в Дельфи, щоб порадитися з оракулом (для поради з оракулом). *Totius fere Galliae legāti ad Caesārem gratulatūm convenērunt.* – Легати майже всієї Галлії зійшлися до Цезаря, (щоб) привітати його.

Супін II вживаємо після прикметників для позначення обмеження: *iucundus, a, um* – приємний, *facilis, e* – легкий, а, е; *difficilis, e* – важкий, а, е; *optīmus, a, um* – найкращий, а, е; *incredibilis, e* – неймовірний, а, е та ін.

Також він вживається після зворотів: **fas est** – можливо, **nefas est** – неможливо.

Супін II утворюємо тільки від перехідних дієслів і перекладаємо інфінітивом або віддієслівним іменником із прийменником **для**. Наприклад: *Quod optīmus factu videbītur, facies.* – Що буде здаватися найкращим зробити, те будеш робити.

ВПРАВИ

I. Утворіть герундій, запишіть чотири відмінки одного з віддієслівних іменників: *discēre, tacēre, mutāre, punīre*.

II. Утворіть і перекладіть українською мовою герундив від дієслів: *rogāre, delēre, ducēre, munīre*.

III. Проаналізуйте граматичні форми герундія. Визначте, від яких дієслів вони утворилися: *ad cogitandum, errando, dolendi, vivendi, ad audiendum.*

IV. Перекладіть речення українською мовою: 1. *Pacta servanda sunt.* 2. *Ars rem publicam bene administrandi difficillima est.* 3. *Non in legendo, sed in intellegendo leges consistunt.* 4. *Homīnis mens discendo alitur et cogitando.* 5. *Non modo ars dicendi, sed etiam ars tacendi difficillima est.* 6. *Modus in omnibus rebus tenendus est.* 7. *Dubitando ad veritatem pervenimus.* 8. *Lex iubet, quae facienda sunt, prohibet contraria.* 9. *Libertas est potestas faciendi id, quod iure licet.* 10. *Homo ad intellegendum et agendum natus est.* 11. *Legere utile est, legendo libros docemur et delectamur.* 12. *Sapientia est ars bene beatēque vivendi.* 13. *Omnibus hominibus est cupiditas discendi.* 14. *Optimus est orator, qui dicendo animos audientium et docet, et delectat, et movet.* 15. *Ars regendae rei publicae difficilis est.* 16. *Non omnis error stultitia est dicenda.* 17. *Ars scribendi a Phoenicibus inventa est.* 18. *Non modo ars dicendi, sed etiam ars tacendi difficillima est.* 19. *Stultitia et iniuria fugiendae sunt, praecipue in rebus publicis.* 20. *Natura homini ingenuit cupiditatem veri videndi.* 21. *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, sic homo ad intelligendum et agendum natus est.* 22. *Libertas est potestas faciendi id, quod iure licet.* 23. *Breve tempus homini ad vivendum datur.* 24. *Plerisque in rebus gerendis tarditas odiosa est.* 25. *Nihil sine ratione faciendum est.*

V. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De Herodoto

Herodotus Halicarnassius discendi causa terras remotissimas peragravit; multa enim discimus peregrinando et videndo et audiendo. Inerat in eo studium peregrinandi maximum. Herodotus in Aegyptum venit ibique a sacerdotibus multa didicit. Aegyptii enim scribendi, pingendi, sculpendi periti erant; medici arte medendi florēbant. Inde ad Phoenices pervēnit, a quibus ars scribendi inventa est.

De decemviris

Annō ante aeram nostram quadringentesimō quinquagesimō tertiō Romāni tres viros legum cognoscendārum causā in Graeciam misērunt. Hi primum Athēnas ad Solōnis leges describendas venērunt. Tum in alias Graeciae civitates ad leges, mores, instituta cognoscenda

iter fecerunt. Post legatōrum redītum proxīmo annō decemvīri legibus scribendis creati sunt. Leges in duodēcim tabūlis inscriptae sunt. Annō quadringentesīmō quinquagesīmō ante aeram nostram itērū decemvīri ad rem absolvendam creāti sunt. Proxīmo annō decemvīris munus abrogātum est, quod in legis scribendis severiōres fuērāt.

Ex Libris sacris

Omnia tempus habent, et suis spatiis transeunt universa sub caelo. Tempus nascendi et tempus moriendi, tempus plantandi et tempus evellendi quod plantatum est, tempus occidenti et tempus sanandi, tempus destruendi et tempus aedificandi, tempus flendi et tempus ridendi, tempus plangendi et tempus saltandi, tempus spargendi lapides et tempus colligendi, tempus amplexandi et tempus longe fieri ab amplexibus, tempus acquirendi et tempus perdendi, tempus custodiendi et tempus abiciendi, tempus scindendi et tempus consuendi, tempus tacendi et tempus loquendi, tempus dilectionis et tempus odii, tempus belli et tempus pacis. Quid habet amplius homo de labore suo? (Liber Ecclesiastes III, i-ix)

VI. Замініть герундій герундивом: 1. Venit ad legendum libros. 2. Discimus legendos libros. 3. Legendo librum delector. 4. Accipiendo epistulam laetor.

VII. Доберіть слова в сучасних мовах, що утворилися за допомогою латинського префікса a-(ab-):

VIII. Поясніть походження і значення термінів: а) легенда, постскриптум, соціолінгвістика, субституція; б) меморандум, референдум, пропаганда, дивіденди.

IX. Доберіть слова в сучасних мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській), які походять від латинських лексем: alter, a, um (інший, другий); levis, e (легкий); candella, ae, f (свічка); stagnum, i, n (болото); similis, e (подібний); tango, tetigi, tactum, ere (торкатися); insula, ae, f (острів); describo, scripsi, scriptum, ere (описувати); mos, moris, m (звичай. характер); pax, pacis, f (мир).

X. Перекладіть латинські вислови: *Rem involūtam emēre; Quaelibet vulpes caudam suam laudat; Dum ferrum candet, tundendum est.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Augendo virtus crescit, tardando timor.* – Мужність зростає завдяки сміливим вчинкам, а страх – від зволікання.

2. *Bonum est fugienda adspicere in alieno malo.* – Добре побачити в чужому нещасті те, чого слід уникати.

3. *De gustibus non est disputandum.* – Про смаки не слід сперечатися.

4. *Deliberandum est saepe, statuendum est semel.* – Розмірковувати слід часто, а вирішувати один раз.

5. *Dolendi modus, timendi non item.* – Лише для смутку є межа, а для страху – ніякої.

6. *Dum ferrum candet, tundendum est.* – Слід кувати залізо, поки тепле.

7. *Equi donati dentes non sunt inscipienti.* – Дарованому коневі в зуби дивитися не слід.

8. *Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo.* – Крапля довбає камінь не силою, а частим падінням.

9. *Homīnis mens discendo et cogitando alitur.* – Людський розум збагачується навчанням і мисленням.

10. *Modus vivendi.* – Спосіб життя.

11. *Nulla aetas ad discendum sera est.* – Ніякий вік не пізній для навчання.

12. *Pacta servanda sunt.* – Договори необхідно зберігати.

13. *Sapientia ars vivendi putanda est.* – Мудрість слід вважати мистецтвом життя.

LECTIO VICESIMA

Homīnem te esse memento!
Пам'ятай, що ти – людина!

Тема: Знахідний відмінок з неозначеною формою дієслова (Accusativus cum infinitivo). Називний відмінок з неозначеною формою дієслова (Nominativus cum infinitivo)

У латинській мові є два синтаксичних звороти: **Accusativus cum infinitivo** і **Nominativus cum infinitivo**, які українською мовою перекладаємо підрядними реченнями.

До складу звороту **Accusativus cum infinitivo** входять іменник, субстантивованій прикметник або займенник і дієслово в неозначеній формі. У звороті **Accusativus** імені виступає в ролі логічного підмета, а **infinitivus** – у ролі логічного присудка.

Українською мовою зворот **Accusativus cum infinitivo** перекладаємо з'ясувальним реченням зі сполучником «що», «щоб». Слід пам'ятати, що знахідний відмінок стає підметом, а інфінітив перекладаємо особовою формою дієслова: *Mater videt filiam fabulam legere.* – Матір бачить, що дочка читає казку. *Scimus te pulchre cantare.* – Ми знаємо, що ти гарно співаєш.

Nota bene! У звороті іменну частину присудка вживаємо в знахідному відмінку та узгоджуємо з логічним підметом у роді, числі, відмінку.

Окрім того, часто в звороті **accusativus cum infinitivo** при одному інфінітиві буває два знахідних відмінки: **accusativus** логічного підмета і **accusativus** прямого додатка. При перекладі українською мовою accusativus логічного підмета слід перекладати називним відмінком, а accusativus прямого додатка – знахідним. Наприклад: *Video Iuliam librum legere.* – Я бачу, що Юлія читає книгу. (*Video Iuliam* – accusativus логічного підмета; *librum legere* – accusativus логічного додатка).

Зворот **Accusativus cum infinitivo** вживається з дієсловами, які мають такі значення:

говорити: *dicere* (говорити), *narrare* (розповідати), *respondere* (відповідати), *tradere* (передавати), *nuntiare* (повідомляти);

думати: *putare* (думати), *intelligere* (розуміти), *scire* (знати), *nescire* (не знати);

відчувати: *sentire* (відчувати), *audire* (чути), *videre* (бачити);

прагнути: *cupere* (прагнути, жадати), *velle* (хотіти);

після слів на позначення емоційного стану: *gaudere* (радіти), *dolere* (сумувати), *admirari* (дивуватися).

Зворот **Accusativus cum infinitivo** вживаємо також після безособових дієслів і висловів: *oportet* – слід, треба; *notum est* – відомо тощо.

Слід пам'ятати, що в конструкції **Accusativus cum infinitivo** не можна пропускати особовий займенник, що виступає логічним підметом. Наприклад: *Audimus te dicere*. – Ми чуємо, що ти говориш.

Інфінітивний зворот **nominativus cum infinitivo** складається з іменника, субстантивованого прикметника або займенника в називному відмінку і дієслова в інфінітиві. Номінатив виконує функцію логічного підмета, а інфінітив – логічного присудка.

Інфінітивний зворот **nominativus cum infinitivo** вживаємо після тих самих дієслів, що й **accusativus cum infinitivo**, тільки в пасивному стані.

Українською мовою зворот **Nominativus cum infinitivo** перекладаємо підрядним реченням зі сполучниками *що*, *щоб*, в якому номінатив перекладаємо як підмет, а інфінітив – як присудок. Наприклад: *Romulus Romae primus rex fuisse traditur*. – Передають, що Ромул був першим царем Риму.

Nominativus cum infinitivo вживаємо після таких дієслів у пасивному стані: *dicor*, *trador*, *feror* – говорять, що я ...; *putor*, *iudicor*, *existimor* – думають, що я ...; *iubeor* – велять, щоб я ...; *vetor* – забороняють, щоб я ...; *prohibeor* – перешкоджають, щоб я ...; *sinor* – дозволяють, щоб я ...; *videor* – здається, що я ...; *habeor* – вважають, що я

Зворот **Nominativus cum infinitivo** є пасивною конструкцією щодо звороту **Accusativus cum infinitivo**. Отже, слід звертати увагу на те, що в звороті **Accusativus cum infinitivo** в головному реченні дієслово вживаємо в активному стані, а в звороту **Nominativus**

cum infinitīvo – у пасивному. Наприклад:

Accusatīvus cum infinitīvo:

Valerium heredem esse iubeo. – Я наказую, щоб Валерій був спадкоємцем.

Nominatīvus cum infinitīvo:

Verba ducis vera esse videtur. – Здається, що слова полководця є правильними.

Різні часові відтінки логічного присудка у зворотах виражають шість видів інфінітива: **infinitīvus praesentis actīvi et passīvi, infinitīvus perfecti actīvi et passīvi, infinitīvus futuri actīvi et passīvi.**

Інфінітиви теперішнього часу виражають недоконану дію. **Infinitīvus praesentis actīvi** завжди має закінчення **-re**: *laudāre, docēre, defendēre, punīre*, **Infinitīvus praesentis passīvi** закінчується на **-ri** в першій, другій, четвертій дієвідмінах і має закінчення **-i** в третій дієвідміні: *laudari, doceri, defendi, puniri*.

Неозначена форма минулого часу доконаного виду (перфекта) позначає дію, що передує дії дієслова в головному реченні: **Infinitīvus perfecti actīvi** утворюється додаванням до основи перфекта суфікса **-isse-**: *laudavisse, docuisse, defendisse, punivisse*. **Infinitīvus perfecti passīvi** складається із **participium perfecti passīvi** та інфінітива **esse**: *laudatus, a, um esse, doctus, a, um esse, defensus, a, um esse, punitus, a, um esse*.

Infinitīvus futuri передає дію наступну щодо дії головного дієслова. До складу **Infinitīvus futuri actīvi** входить **participium futuri actīvi** (дієприкметник майбутнього часу активного стану = основа супіна + суфікс **-ur-** + родові закінчення **-us, -a, -um**) та неозначена форма дієслова **esse**: *laudatūrus, a, um esse, docturus, a, um esse, defensurus, a, um esse, puniturus, a, um esse*. Інфінітив майбутнього часу пасивного стану (**Infinitīvus futuri passīvi**) складається зі супіна і форми **iri** (пасив від **eo, ire**): *laudatum iri, doctum iri, defensum iri, punitum iri*.

В описових формах інфінітива дієприкметник узгоджуємо з логічним підметом у роді, числі, відмінку.

Зворот Accusatīvus cum infinitīvo вживається також у сучасних європейських мовах. Наприклад:

Англ.: *she declared him to be the most disobedient child in existense* – вона заявила, що він найнеслухняніша дитина в світі.

Нім.: *ich höre ihn singen* – я чую, що він співає.

Франц.: *elle voit deux petites filles jouer à la balle* – вона бачить двох дівчаток, що грають у м'яча.

Крім того, в сучасних західноєвропейських мовах вживається зворот аналогічний конструкції *Nominativus cum infinitivo*. Наприклад.

Англ.: *he seems to be happy* – здається, що він щасливий.

Нім.: *er scheint glücklich zu sein* – здається, що він щасливий.

Франц.: *il semble être heureux* – здається, що він щасливий.

ВПРАВИ

I. Утворіть всі види інфінітивів від дієслів: *accuso*, *āvi*, *ātum*, *āre* – звинувачувати; *video*, *vidi*, *visum*, *ēre* – дивитися, бачити; *rego*, *rexī*, *rectum*, *ēre* – керувати; *punio*, *īvi*, *ītum*, *īre* – карати.

II. Визначте форми інфінітивів: *victum iri*, *laudāri*, *regi*, *erravisse*, *lectūrus esse*, *valēre*, *intelixisse*, *conditum esse*, *defendēre*, *conditūram esse*.

III. Поставте речення залежно від дієслова *dicunt* або виразу *notum est*: 1. *Solo omnium philosophorum sapientissimus est.* 2. *Cicero orator maximus est.* 3. *Ignorantia legis non est argumentum.* 4. *Homerus clarissimus omnium poetarum Graeciae antiquae est.* 5. *Incolae Italiae agricolae et nautae sunt.*

IV. Запишіть речення зі зворотом *Nominativus cum infinitivo*, використовуючи латинські афоризми і дієслова *traditur* (передають): 1. *Vita sine litteris mors est.* 2. *Historia est magistra vitae.* 3. *Omne initium difficile est.* 4. *Labor omnia vincit.* 5. *Scientia potentia est.*

V. З поданих речень утворіть синтаксичний зворот *Accusativus cum infinitivo*: 1. *Homines antiqui putabant. Dei orbem terrarum regunt.* 2. *Homerus narrat. Anno decimo belli Troiani Graeci Troiam expugnant.* 3. *Omnes scimus. Incolae insularum Italiae antiquae plerumque nautae sunt.* 4. *Romani scriptores tradunt. Romulus conditor Romae fuit.* 5. *Homines antiqui putabant. Iuppiter deus caeli et terrae fuit.*

VI. Утворіть речення залежно від дієслівних форм *putatur*, *dicitur*, *videtur*, *traditur*: 1. *Aquila regina avium est.* 2. *Homerus, poeta Graecus, caecus fuit.* 3. *Linguae antiquae necessariae sunt.* 4. *Romani*

vias latas et longas sternebant. 5. Tarquinius Superbus Romanorum ultimus rex fuit.

VII. Перетворіть зворот Accusativus cum infinitivo в Nominativus cum infinitivo: 1. Iam homines antiqui putabant historiam magistram vitae esse. 2. Scimus Aeneam Romanorum proavum fuisse. 3. Scimus discipulum orationes Ciceronis lecturum esse. 4. Populi antiqui putabant multos deos mundum regere. 5. Tradunt Aeneam in Italia novum oppidum aedificavisse et Lavinium appellavisse.

VIII. Перекладіть речення українською мовою, підкресліть інфінітивні звороти, визначте вид інфінітивів: 1. Iustum est sceleratos puniri. 2. Comoediam esse dicit Cicero imitationem vitae, speculum consuetudinum, imaginem veritatis. 3. Constat ad salutem civium leges inventas esse. 4. Scimus vos non sponte vestra erravisse, sed amorem vobis mentem obscuravisse. 5. Socrates inquit: «Scio me multa nescire, itaque multo sapientior sum, quam homines, qui putant se omnia scire». 6. «Memento te hominem esse» – haec verba servum publicum imperatori acclamare moris fuisse constat. 7. Oraculum datum erat Troiam a Graecis delatum iri. 8. Perfugium videtur omnium laborum et sollicitudinum esse somnus. 9. Thales aquam dixit esse initium rerum. 10. Fortuna caeca esse dicitur. 11. Cicero Catilinae: «Iam intelleges, – inquit, – multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem rei publicae». 12. Antiqui homines credebant multos deos esse. Graecorum poetae narrabant deos superiores in Olympo habitare. A Iove et caelum et terram gubernari antiqui homines credebant. Ei et homines et deos parere existimabant. Eum res humanas regere credebant, leges hominum ab eo constitui et scelera puniri putabant. 13. Iunonem Iovis uxorem fuisse scimus. 14. Iovi filios et filias multos fuisse notum est. 15. Constat Neptunum maria omnia et fluvios gubernavisse. 16. Memoria tenemus a Cerere homines frumento donatos esse. 17. Ab Apolline hominibus artis musicae usum praebitum esse audimus. 18. Iam antiqui putabant victoriam amare curam. 19. Medici nunquam aegris dicunt illo morbo eos esse morituros. 20. Dicitur vita nostra brevis esse. 21. Romani tradunt multas urbes a Caesare expugnatas esse. 22. Cicero videtur omnes oratores eloquentia superavisse. 23. Darius, rex Persarum, sperabat Graecos facile victum iri. 24. Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse. 25. Galli tradunt Mercurium inventorem omnium artium esse. 26. Notum est

amorem caecum esse. 27. Amicum suum absolutum iri sperabat. 28. Augustus carmina Vergilii cremari contra testamentum eius vetuit. 29. Caesar omnes duces Romanorum in re militari superavisse videtur. 30. Croesus putavit se felicissimum hominum esse.

IX. Перекладіть тексти, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De Aenea

Poetae antiqui narrant Aenēam Venēris deae filium fuisse. Dicunt eum urbem Troiam fugisse. Postea cum patre Anchīsa et filio Ascanio in navem conscendisse. Mater enim praedixit illum regnum novum trans mare conditūrum et vicissitudines permultas toleratūrum esse. Fama refert virum Troiānum a rege Latīno indulgenter exceptum esse et eius filiam uxōrem duxisse. Itaque Romāni Aeneam proāvum esse credēbant.

De Hesperidum insulā

Hesperidum insulā fuit in fine orbis terrarum, prope Oceānum montemque Athlantem. Narrātur Hesperides, pulchrae Hesperī filiae in mirō insulae hortō habitavisse. Ibi ingentis arbōris mala aurea omnium hominū admiratiōnem movebat. Homines tamen egregia mala capere non poterant, quod draco arbōris custos erat, etiam fortes viros terrebat. Sed Hercūles usque ad insulam Hesperidum ire constituit. Ibi mira mala capere cupiebat. Traditur terra marique iter fecisse multosque hostes in itinere interfecisse. Tandem Hesperidum insulam adiit. Dicuntur Hercūles ibi in maximo periculo fuisse. Hesperides, Hercūli benignae, dracōnem sopivisse traduntur. Ita Hercūles immanem feram interficere potest atque cum malis aureis in Graeciam salvus redit.

De Colosseo

Romae multas columnas, arcus, templa theatraque antiqua delēta esse dolēmus. Tamen hodie reliquiae Romae antiquae ostentari possunt. Roma merito aeterna vocatur. Optime illud theatrum conservatum est, quod iussu T. Flavii Vespasiani aedificatum est. Ex eo nomine amphitheatrum Flavium nominatur. Hoc amphitheatrum postea Colosseum appellatum esse constant ex colossēa statua Nerōnis hic collocata. Quo verbo theatrum nunc significatur. Tum, cum illum aedificatum erat annō post aeram nostram octogesimō, per centum dies ludi magnifici Romānis a magistratibus praebebantur. Quibus diebus permultae bestiae necatae esse traduntur.

Columnae magnifici ornant muros altos theatri. Narratur Colosseum

tam amplum fuisse, ut a quinquaginta milibus Romanorum compleri poset. Diebus festis per octoginta introitus magnae virorum feminarumque manus amphitheatrum intrabant. Bestiae ex Africa importatae, quae in caveis sub arēna sitis continebantur, in arēnam agitabantur. Illae inter se pugnabant et necabant. Sed etiam viros cum eis pugnare debuisse constant.

De Themistocle

Apud Graecos dicitur Themistocles Atheniensis incredibilis ingenii et mentis fuisse. Memoriam quoque singularem eum habuisse cives putabant. Omnia enim, quae audiverat et viderat, memoria tenuisse videbatur. Aliquando ad eum peregrinus quidam accessisse dicitur et promisisse se ei artem memoriae esse traditurum. Themistocles: «Oblivisci, – inquit, – discere malo. Nam memoria teneo etiam ea, quae nolo, oblivisci non possum, quae volo».

Midas et aurum

Temporibus antiquis erat rex, Midas. Nomen eius regis erat clarum quod amicus Bacchi erat. Silenus Bacchum docebat, sed ab hostibus captus erat. A Mida liberatus erat Bacchus vero fuit laetus. Bacchus ei nuntiavit: «Donum dabo». Midas bonam fortunam, sed non multam sapientiam habebat. Rex id donum accepit: Postea ea proxima ei in aurum vertebantur. Rex donum dei bene amabat. Midas aurum facere properavit. In aurum arbores altas atque terram aquamque in eis locis ubi stabat aut ambulabat vertit. Ob donum suum deum laudavit. Rex superbus auro suo factus erat. Nunc Midas domi est. Magno cum studio multa in aurum vertit. Tum cibus aquaque ante eum a servo suo ponebantur. Ea petivit, sed sine mora in aurum versa sunt. Tum Midas timore magno capiebatur. Suam mortem vero timebat. In locis ultimis proximisque aurum videbat. Ad Bacchus vocavit: «Id donum rogavi, sed non est donum bonum. Est poena magna malaque. Nunc auxilium peto». Deus ei auxilium mox dedit. Corpus caputque in flumine ponere eum iussit. Midas magna cum diligentia id fecit. Mox liberatus est, sed flumini suum donum dederat. Post id tempus arenae fluminis erant aureae. Bacchus laetus erat quod nunc liber erat et arena ab eo tempore erat pulchra.

In assiduo labore thesaurus esse dicitur

Agricola senex, mortem appropinquare sentiens, filios ad lectum convocavit et dixit: «Vidētis me a vobis discessurum esse; in agro meo

thesaurus defossus esse dicitur; ibi magnae divitiae esse dicuntur; eas reperturi esse videmini. Omnes eas divitias in vinea nostra quaerite et divites eritis». Paulo post pater animam efflavit. Filii autem, credentes in vinea abdutum esse, totum vineae solum ligonibus eruērunt, at thesaurum nullum invenērunt. Sed autumnō vidērunt agrum uberes uvas peperisse. Tum filii intellexērunt in assiduo labōre thesaurum defossum esse.

X. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинські суфікси -tio, -sio.

XI. Поясніть походження і значення термінів: а) вульгаризм, глосарій, дескрипція, дистрибуція, інтерференція; б) аудієнція, гонорар, дискусія, інфляція, кворум, культ.

XII. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: *latus*, a, um (широкий); *tempus*, oris, n (час); *bestia*, ae, f (звір); *exilium*, ii, n (вигнання); *fortis*, e (сильний, хоробрий); *porto*, avi, atum, are (переносити); *velox*, ocis (швидкий); *magnus*, a, um (великий); *verum*, i, n (правда); *annus*, i, m (рік).

XIII. Перекладіть латинські вислови: *Vacuus venter repitate; Non vult scire socrus quod fuit ipsa nurus; Alicui os sublinere.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Accipere praestat quam inferre iniuriam.* – Краще зазнати кривди, ніж її завдати.

2. *Historiam nescire hoc est semper puerum esse.* – Не знати історії – значить залишатися завжди дитиною.

3. *Nominem te esse memento!* – Пам'ятай, що ти – людина!

4. *Homo sum, humani nihil a me alienum puto.* – Я людина, і ніщо людське мені не чуже.

5. *Legem brevem esse oportet.* – Закон мусить бути коротким.

6. *Scio me nihil scire.* – Я знаю, що я нічого не знаю.

7. *Mendacem mendorem esse oportet.* – Брехун мусить бути нам'ятливим.

LECTIO VICESIMA PRIMA

*Sapientia magis auro desideranda
Знань більше треба бажати, ніж золота*

Тема: Синтаксичний зворот «Орудний незалежний» (Ablatīvus absolūtus)

Синтаксичний зворот **Ablatīvus absolūtus** складається з іменника (прикметника або займенника) в аблативі і дієприкметника, узгодженого з ним у роді, числі і відмінку. Аблатив іменника є логічним підметом звороту, а дієприкметника – логічним присудком. Зворот не залежить від жодного члена речення, на письмі виділяється комами.

Синтаксичну конструкцію **Ablatīvus absolutus** українською мовою перекладаємо:

– підрядними реченнями причини, часу, способу дії, умови, допусту: *Sole oriente nebula dispellitur*. – Коли сходить сонце, розсіюється туман. Іменник в аблативі перекладаємо підметом (називним відмінком), а дієприкметник – присудком.

– віддієслівним іменником з прийменником: *Numa Pompilio regnante Romani in pace vivebant*. – За правління Нуми Помпілія римляни жили в мирі.

– дієприслівниковим зворотом, якщо до складу конструкції входить дієприкметник минулого часу пасивного стану, а граматичний підмет головного речення і логічний підмет звороту один і той самий: *Cicero coniuratione detecta, patriam servavit*. – Цицерон, викривши змову, врятував республіку.

У звороті **Ablatīvus absolutus** дієприкметник теперішнього часу активного стану (**Participium praesentis activi**) вживаємо для вираження одночасної дії з дією присудка в реченні, дієприкметник минулого часу доконаного виду пасивного стану (**Participium perfecti passivi**) – для позначення попередньої дії щодо дії, вираженої присудком.

Інколи зворот **Ablatīvus absolūtus** вживають без дієприкметника. У такому випадку конструкція складається: 1) з двох іменників: *Imperatore duce milites hostes vicerunt.* – Під командуванням імператора воїни перемогли ворогів; 2) іменника і прикметника: *Caesāre vivo Romāni multas victorias paravērunt.* – За життя Цезаря римляни здобули багато перемог; 3) іменника і займенника: *Me discipulo bene discebam.* – Коли я був учнем, я добре вчився; 4) займенника і прикметника: *Amicus me aegroto ad me venit.* – Коли я був хворим, до мене прийшов друг.

Синтаксичні конструкції типу Ablatīvus absolūtus є і в сучасних європейських мовах. В англійській мові вживається конструкція the Nominative Absolute Participle Construction (John being in hospital, his mother went there every day. – Коли Джон був у лікарні, його мати ходила туди щодня.), німецькій – Partizipialgruppe (Die Prüfungen bestanden, fuhr ich aufs Land. – Після того як я склав іспити, я поїхав у село.), французькій – la proposition participe absolue (Le maître entrant dans la classe, la leçon commence. – Коли вчитель заходить до класу, розпочинається урок).

ВПРАВИ

I. Утворіть і перекладіть українською мовою participium praesentis actīvi та participium perfecti passīvi від дієслів: vinco, vici, victum, ēre – перемагати; deleo, ēvi, ētum, ēre – руйнувати; defendo, defendi, defensum, ēre – захищати; dico, dixi, dictum, ēre – говорити; monstro, āvi, ātum, āre – показувати.

II. Перекладіть зворот Ablatīvus absolūtus усіма можливими способами: Hostibus appropinquantibus, ...; Alexandro bellum gerente, ...; me absente, ...; Priamo regnante, ...; bello confecto, ...; Caesāre necato, ...; captis castris, ...; re intellecta, ...; Troia capta, ...; Thebis expugnatis, ...; deo volente, ...; more constituto, ...; Gnaeuo Pompeio et Marco Crasso consulibus,

III. Перекладіть речення українською мовою, підкресліть зворот Ablatīvus absolūtus: 1. Priamo regnante Troia capta est. 2. Crescente periculo, vires crescent. 3. Caesar Gallis devictis Romam

rediit. 4. Discipulus, qui vetante magistro aliquid facit, non recte facit. 5. Xerxes Thermopylis expugnātis urbem Athēnas incendio delēvit. 6. Agris vastātis hostes oppidum obsedērunt. 7. Demonstrāta concordia consules templum intravērunt. 8. Pace restitūta Romāni ad ea officia rediērunt, quae in foro et in agris explentur. 9. Placātis canibus celeriter aedificium intravimus. 10. Numa regnante Romae multa templa aedificāta sunt. 11. Imperatōre Augustō Colosseum aedificātum est. 12. Imperatōre Vespasiānō virgīnes Sabinōrum dolō captae sunt. 13. Caesāre imperatōre bellum Gallicum gestum est. 14. Auxilio dato, gaudium magnum erat. 15. Illo duce, id sine difficultate faciemus. 16. Terrā mutāta, non mutantur mores. 17. Caesāre imperatōre, bellum Gallicum gestum est. 18. Tarquinio Superbo expulso Romae consules creati sunt. 19. Sole oriente aves canere incipiunt. 20. Agamemnone duce, Graeci Troiam deleverunt. 21. Hostibus victis, Romani triumphum agere solebant. 22. Caesare duce copiae Romanae Galliam occupaverunt. 23. Alpibus superatis Hannibal in Italiam venit. 24. Teiuvante, opus celeriter absolvam. 25. Re felicissime celerrimeque gesta, Caesar terrestri itinere Alexandriam contendit. 26. Hieme adveniente, natura obdormit. 27. Hannibale vivo Romani pacem noluēbant. 28. Tarquinio expulso Romae consules creati sunt. 29. Etiam sanato vulnere, quamquam levis cicatrix manet.

IV. Перекладіть тексти, виконайте граматичний аналіз виділених речень.

De Ulix

Graeci, Troia incensa, rursus Graeciam petiverunt. Multi eorum, variis erroribus factis, in patriam revertērunt. Ulixes, tempestate cursum prohibente, in insulam, cui nomen Ogygia erat, delatus est. Ibi nympa, amore impulsus, Ulixem immortalitatem promittens retinebat. Ulixes septem annos in insula moratus Athēna navigium aedificavit et patriam navigabit. Sed, ventis adversis, ad Phaeacum insulam deferebatur. Ibi benigne a rege Alcinoos receptus est. Tandem, deis auctoribus, ad oram patriae desideratus est. Proci occisus, una cum Penelope multos annos suis civibus praefuit.

De Alexandro, rege Macedonum

Philippo, rege Macedonum, occiso Alexander regnum occupavit. Gentibus finitimis domitis a rege exercitus adversus Persas paratus est. Alexandro bellum gerente Graeci bellum moverunt, sed devicti

sunt. Hellesponto traiecto Alexander Persas ad Granīcum flumen vicit; plurima oppida maritīma portas Alexandro aperuērunt. Rex urbibus maritimis captis magnam partem Asiae occupāvit.

De consulibus

Pulsis regibus, populus Romanus duos consules creāvit. Diu consules nobili genere nati delecti sunt. Consules magistrātum Kalendis Januariis inibant. Eo ipso die in Capitolium ascendebant et Iovi Optimo Maximo sacra faciebant, neque auspicia omittēbant. Tum populus in Forum et in viam Sacram concurrēbat et omnia spectābat. Consules et senatui in curiā et comitiis in campo Martio praeerant. Legiones et equitatum conscriēbebant, aciem instuēbant. Domi militiaeque imperium consulibus erat concessum. Exeunte anno, consules in contiōnem procedēbant et iurābant rem publicam bene esse gestam et opes Romanas auctas esse. Populi sententiā dictā et contiōne dimissā, res privātas rursus suscipere poterant.

V. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський префікс прае-.

VI. Поясніть походження і значення термінів: а) конотація, лакуна, ремінісценція, універбація; б) колонія, компетенція, конклав, ординарний, патронат.

VII. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: struo, struxi, structum, ēre (будувати); initium, ii, n (початок); amo, āvi, ātum, āre (любити); verbum, i, n (слово); porta, ae, f (брама); verum, i, n (правда); credo, credidi, creditum, ēre (вірити); fluvius, ii, m (ріка); testis, is, m (свідок); lumen, inis, n (світло).

VIII. Перекладіть латинські вислови: *Subtracto fundamento in aēre aedificāre; Iove nondum barbāto; Me mortuo terra miscētur.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Alteri vivas oportet, si tibi vis vivere.* – Треба жити для інших, якщо хочеш жити для себе.

2. *Auro loquente omnis sermo inānis est.* – Коли говорять гроші, будь-яка балачка недоречна.

3. *Cessante causa cessat effectus.* – Наслідок зникає, коли зникає причина.

4. *Curru levāto vertitur citius rota.* – Коли на возі зменшується вантаж, колесо швидше обертається.

5. *Deo iuvante.* – З Божою допомогою.

6. *Despice divitias, si vis animo esse beatus.* – Нехтуй багатством, якщо хочеш бути щасливим душею.

7. *Duobus litigantibus tertius gaudet.* – Коли двоє сперечаються, третій радіє.

8. *Etiam sanato vulnere cicatrix manet.* – Навіть від вилікуваної рани залишається шрам.

9. *Me mortuo terra miscetur.* – Після моєї смерті земля змішується з вогнем.

10. *Ruinis imminetibus muscūli permigrant.* – Перед катастрофою миші утікають.

11. *Si vis vincere, disce pati.* – Якщо хочеш перемагати, навчись терпеливості.

12. *Turbātō meliūs capiuntur flumine pisces.* – У каламутній воді риба ловиться краще.

LECTIO VICESIMA SECUNDA

Si sapiis, sis apīs

Якщо ти розумний, будь працюючий як бджола

Тема: Умовний спосіб (Modus coniunctivus)

У латинській мові кон'юнктив слугує для вираження можливої, очікуваної або бажаної дії, передачі непрямої мови. Умовний спосіб позначає дію, яка не є реальною, але могла б відбутися за певних умов.

Кон'юнктив має чотири часові форми: **praesens, imperfectum, perfectum, plusquamperfectum**. Українською мовою форми умовного способу перекладаємо умовним, наказовим способом, інколи – описовою формою.

Praesens coniunctivi activi et passivi утворюємо додаванням до основи **praesentis verbi** суфікса **-e-** у першій дієвідміні, суфікса **-a-** у другій, третій і четвертій дієвідмінах та дієслівних закінчень активного або пасивного стану.

Activum	Passivum	Activum	Passivum
Singulāris	Singulāris	Singulāris	Singulāris
1. laudem	1. lauder	1. defendam	1. defendar
2. laudes	2. lauderis	2. defendas	2. defendāris
3. laudet	3. laudētur	3. defendat	3. defendātur
Plurālis	Plurālis	Plurālis	Plurālis
1. laudēmus	1. laudēmur	1. defendāmus	1. defendāmur
2. laudētis	2. laudemīni	2. defendātis	2. defendamīni
3. laudent	3. laudentur	3. defendant	3. defendantur

Praesens coniunctivi дієслова **sum, fui, –, esse:**

Singularis	Plurālis
1. sim	1. simus
2. sis	2. sitis
3. sit	3. sint

Imperfectum coniunctīvi actīvi et passīvi утворюємо шляхом додаванням до форми infinitivus praesentis actīvi активних або пасивних особових закінчень:

Actīvum		Passīvum	
Singulāris	Plurālis	Singulāris	Plurālis
1. laudārem	1. laudarēmus	1. laudārer	1. laudarēmur
2. laudāres	2. laudarētis	2. laudarēris	2. laudaremini
3. laudāret	3. laudārent	3. laudarētur	3. laudarentur

Imperfectum coniunctīvi дієслова **sum, fui, –, esse:**

Singulāris	Plurālis
1. essem	1. essēmus
2. esses	2. essētis
3. esset	3. essent

Perfectum coniunctīvi actīvi утворюємо шляхом додаванням до основи perfecti verbi суфікса **-eri-** та особових закінчень активного стану:

Singularis	Plurālis
1. laudavērim	1. laudaverīmus
2. laudavēris	2. laudaverītis
3. laudavērit	3. laudavērint

Perfectum coniunctīvi дієслова **sum, fui, –, esse:**

Singularis	Plurālis
1. fuērim	1. fuerīmus
2. fuēris	2. fuerītis
3. fuērit	3. fuērint

Perfectum coniunctīvi passīvi утворюємо поєднанням дієприкметника минулого часу пасивного стану (participium perfecti passivi) та допоміжного дієслова **esse** в **praesens coniunctīvi**:

Singularis	Plurālis
1. laudātus, a, um sim	1. laudāti, ae, a simus
2. laudātus, a, um sis	2. laudāti, ae, a sitis
3. laudātus, a, um sit	3. laudāti, ae, a sint

Plusquamperfectum coniunctīvi activi утворюємо додаванням до основи perfecti verbi суфікса **-isse-** та особових закінчень **-m, -s, -t, -mus, -tis, -nt:**

Singularis	Plurālis
1. laudavissem	1. laudavissēmus
2. laudavisses	2. laudavissētis
3. laudavisset	3. laudavissent

Plusquamperfectum coniunctīvi дієслова **sum, fui, –, esse:**

Singularis	Plurālis
1. fuisset	1. fuissēmus
2. fuisses	2. fuissētis
3. fuisset	3. fuissent

Plusquamperfectum coniunctīvi passivi утворюємо шляхом поєднання participium perfecti passivi та допоміжного дієслова **esse** в imperfectum coniunctīvi:

Singularis	Plurālis
1. laudātus, a, um essem	1. laudāti, ae, a essēmus
2. laudātus, a, um esses	2. laudāti, ae, a essētis
3. laudātus, a, um esset	3. laudāti, ae, a essent

ВЖИВАННЯ КОН'ЮНКТИВА В НЕЗАЛЕЖНИХ РЕЧЕННЯХ

Умовний спосіб у незалежних реченнях виражає заохочення, спонукання до дії, заклик, сумнів або нерішучість, прохання, можливість, припущення тощо.

1. **Coniunctīvus hortatīvus** має значення заохочення, заклику до дії, спонукання. Вживається лише перша особа множини теперішнього часу. Українською мовою **coniunctīvus hortatīvus** передаємо формою першої особи множини наказового способу: *Amemus parentes.* – Любімо батьків.

2. **Coniunctīvus iussivus** слугує для вираження наказу або прохання. У такій функції вживають другу або третю особи однини або множини теперішнього часу. Цей вид кон'юнктива українсь-

кою мовою перекладаємо умовним, наказовим способом: *Quidquid agitis, bene agitis.* – Щоб ви не робили, робіть добре.

3. **Coniunctivus prohibitivus.** Форми другої особи однини і множини умовного способу теперішнього і минулого часу доконаного виду з часткою *ne* вживають для вираження заборони: *Ne credas!* – Не довіряй!

4. **Coniunctivus optativus.** Форми умовного способу в *praesens*, *imperfectum* та *plusquamperfectum* можуть вживатися для вираження бажання. Теперішній час умовного способу виражає побажання щодо майбутнього, а для вираження нездійсненого бажання використовують форми умовного способу минулого часу недоконаного або доконаного виду. *Coniunctivus optativus* часто вживається зі словом *utinam* (о, щоб; о, якби; о, нехай) або заперечною часткою *ne*: *Utinam venias.* – О, якби ти прийшов. *Sis sapiens!* – Будь розумним!

5. **Coniunctivus concessivus** слугує для вираження припущення або поступку. Вживають теперішній час кон'юнктива із заперечною часткою *ne*. При перекладі українською мовою додаємо слова: «припустимо, що», «хоч» або «нехай». Наприклад: *Sit hoc verum.* – Припустимо, що це правда.

6. **Coniunctivus potentialis** виражає дію, можливу сьогодні або в майбутньому. Теперішній час умовного способу має значення недоконаного виду, а минулий – доконаного. При перекладі *coniunctivus potentialis* українською мовою додаємо слова: «може», «мабуть», «можливо»: *Dicamus.* – Ми, мабуть, скажемо. *Hoc non faciam.* – Можливо, я цього не роблю.

7. **Coniunctivus dubitativus.** Цей вид умовного способу слугує для вираження сумніву, роздумів або вагання. Вживають першу особу однини або множини *praesentis coniunctivi* або *imperfecti coniunctivi*. Українською мовою перекладаємо давальним відмінком з неозначеною формою: *Quid faciamus?* – Що нам робити?

ВПРАВИ

I. Визначте граматичні форми дієслова **scio**: *scītis, sciātis; sciebant, sciēmus; scis, sciētur; scīvi, scivērint; scivisset, scivēram; scītus sit, scīti sunt.*

II. Виконайте граматичний аналіз дієслів: *vincam, sint, floreat, laudāres, optemus, audiremus, amavērit, deletus esset,*

defenderetur, numeraverim, loquāmur, absint, captus esset, puniret, gaudeāmus.

III. Перекладіть речення українською мовою, вкажіть функцію кон'юктива: 1. Utinam domus amicis veris et fidelibus impleātur! 2. Serviāmus et pareamus legibus! 3. Ne sit haec via difficilis. 4. Cedamus amor! 5. Concordet sermo cum rebus. 6. Nemīnem cito laudaveritis, nemīnem cito accusaveritis. 7. Ne taceatis, si dicere debetis. 8. Quod sentīmus, loquamur, quod loquimur, sentiamus: concordet sermo cum vitā. 9. Ne noceas, si adiuvere non potes. 10. Vivant professores, vivant, crescant, floreant! 11. Verbis facta respondeant. 12. Valeant amici, sint beāti. 13. Omnes homines optant, ut pax sit. 14. Qui habet aures audiendi, audiat. 15. Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat? 16. Et ait Deus: Faciāmus homīnem ad imaginem et similitudinem nostram. 17. Dixitque Deus: Fiat lux. Et facta est lux. 18. Sīt nox cūm somnō, | sīt sine lite diēs! 19. Praeclāre Senēca: «Qui dedit, – inquit – beneficium, taceat; narret, qui accēpit». 20. In omnibus periculis et in magnis et in parvis constantes simus. 21. Sit mens sana in corpore sano. 22. Omnia vincit amor et nos cedamus amor. 23. Ira impēdit anīmum, ne verum cernere possit. 24. Feci, quod potui, faciant meliōra potentes. 25. Sis felix et sint candida fata tua! 26. Ne mutemus amicos: quam veterrimus est, tam optimus est amicus. 27. Quod dubitat, ne feceris. 28. Vocem rationis semper audiamus! 29. Utinam tam sapiens esses, quam es felix! 30. Ante victoriam ne canas triumphum.

IV. Перекладіть тексти, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De leōne fabula

Nunquam esse fidēlem cum potenti societātem docet Phaedrus, fabulārum poēta clarissimus. Vacca enim et capra et ovis sociae venatiōnis leōni in saltibus fuērunt. Postquam cervum pinguem comprehendērunt, dixerunt ceterae: «Dividāmus praedam commūnem et pariter omnibus tribuāmus! Nemo nostrum partem meliōrem vel peiōrem habeat! Nemo habeat maius vel minus!». Leo autem, cervo in quattuor partes divīso: «Ego, – inquit, – hanc primam postulo, quod leo nominor; secundam, quia fortissimus sum, mihi tribuētis; haec tertia, quod robustior ceteris animalibus, mea erit; si autem illam quartam mihi concesseritis, poena gravissima liberabimini». Sic leo obtinuit partem non optimam vel maximam, sed totam praedam.

Sociae fraudatae sunt etiam minima parte vel pessima.

De Helvetiis

Helvetii, populus bellicosus et imperii cupidus, in animo habebant ex patria sua emigrare et alios agros Galliae occupare. Tum unus ex Helvetiis: «Ex patria nostra, – inquit, – emigremus. Antea autem comparemus nobis frumentum, confirmemus amicitiam cum finitimis, inflammemus aedificia et oppida nostra. Sunt omnino viae duae, quibus ex patria emigrare possumus: altera per Sequanos, altera per provinciam Romanorum. Via, quae per Sequanos ducit, angusta et periculosa est. Per provinciam Romanorum igitur migremus».

De Alexandro Magno

Philippus, rex Macedoniae, habebat filium, nomine Alexander. Rex credebatur filium suum ingenia varia habere. Philippus magistrum filio Aristotelem attribuit. Scimus illum philosophum sapientissimum esse. Post mortem patris sui Alexander regnum occupavit. Novus rex Macedonum multa bella gesserat et Magnus appellabatur. Alexander Magnus credebatur se totum orbem terrarum victurum esse. Dicitur Alexander Macedonicus Diogenem vidisse. Aliquando rex ad philosophum Graecum venit et interrogavit: «Quid optas sapiens? Faciam quidquid volueris». Diogenes: «Opto, – inquit, – ne solem mihi intercipias». Dicitur rex exclamavisse: «Nisi Alexander essem, Diogenes esse vellem». Ante mortem Alexander interrogatus est: «Quem imperium tuum das?» Respondit: «Dignissimum». Alexander Magnus Babylone mortuus est.

De Tacito

Tacitus rerum scriptor Romanus erat. Liber «Annales» ab illo scriptus est. In eo, «sine ira et studio», historicus de Nerone et crudelitatibus eius scripsit. Ex eo libro claro de incendio Romae legimus. Id incendium per novem dies factum est. Romani putabant Neronem Romam incendisse. Cum Nero novisset de eis rumoribus, is Christianos accusavit. Legamus descriptionem Taciti. «Interea, nullis largitionibus principis, nullis deorum placamentis, decedebat infamia urbem iussu incensam esse. Itaque delendo rumori princeps reos subdidit et crudelissimis poenis adfecit, quos per flagitia vulgus invisos Christianos appellabat. Auctor nominis eius Christus Tiberio principe per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat; superstitio autem ista exitiabilis, erumperebat non modo per Iudaeam,

originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocia atque pudenda confluunt celebranturque. Igitur primum correpti sunt, qui fatebantur se Christianos esse deinde indicio eorum multitudo ingens, cui non tam incendium crimini dabatur, quam odium generis humani. Et pereuntibus addita sunt ludibria, ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent aut, crucibus affixi, cum dies defecisset, in usu nocturni luminis urerentur. Spectaculo ei Nero hortos suos praebuerat. Itaque, cum soutes essent et novissima exempla merito solverent, tamen misericordia in plebe oriebatur; videbat enim non utilitati publicae, sed crudelitatem principis de eis supplicia sumi».

Ex Libris sacris

In principio creavit Deus caelum et terram. Dixitque Deus: «Fiat lux!» Dixit Deus secundo die: «Fiat firmamentum in medio aquarum et dividat aquas ab aquis». Dixit vero Deus tertio die: «Congregentur aquae, quae sub caelo sunt, in locum unum, et appareat arida terra. Germinet terra herbam virentem et facientem semen, et arbores pomiferas facientes fructus iuxta genus suum, cuius semen in semet sit super terram». Dixit autem Deus quarto die: «Fiant luminaria in firmamento caeli et dividant diem ac noctem et luceant in firmamento caeli et illuminent terram». Dixit etiam Deus quinto die: «Producant aquae reptilia et volatilia» et dixit eis: «Crescite et multiplicamini et replete aquas maris et terras». Dixit quoque Deus sexto die: «Producatur terra iumenta et reptilia et bestias terrae». Postremo dixit: «Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram; et praesit piscibus maris et volatilibus caeli et bestiis universae terrae».

V. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Любімо свою Батьківщину, підкоряймося законам! 2. Вивчаймо латинську мову! 3. Читаймо книги! 4. О, якщо б він написав. 5. Тобі не слід було цього робити. 6. Хто б міг подумати? 7. Я, мабуть, цього не скажу. 8. О якби мені хто-небудь допоміг. 9. Давайте будемо боротися за мир. 10. Нехай процвітає наша держава!

VI. Доберіть слова в сучасних європейських мовах, що мають латинський префікс ex-.

VII. Поясніть походження і значення термінів: а) номінація, палаталізація, реєстр, сентенція, флексія; б) одорант, сакральний, мультиплікація, креатив, меридіан, преференції.

VIII. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських

мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: *urbs, urbis*, f (місто); *deus*, i, m (бог); *pons, pontis*, m (міст); *gustus, us*, m (смак); *rarus*, a, um (рідкісний); *fons, fontis*, m (джерело); *margarita*, ae, f (перлина); *avis, is*, f (птиця); *paх, pacis*, f (мир); *macula*, ae, f (пляма).

IX. Перекладіть латинські вислови: *Qui te amat, amet et canem teum; In silvam ligna ne feras; Aquam turbare dedecet, ne pura tibi desit.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Ab alio exspectes, alteri quod feceris.* – Чекай від іншого того, що ти сам йому зробив.

2. *Actum ne agas.* – Не роби зробленого.

3. *Ametus patriam, posteritatis gloriae inservivamus!* – Любімо батьківщину, працюймо на славу нащадків!

4. *Amici mores novēris, non odēris!* – Пізнавай звички друга, але не зневажай його!

5. *Amorem canat aetas prima.* – Нехай юність співає про кохання.

6. *Ante victoriam ne canas triumphum.* – До перемоги не оспівуй тріумф.

7. *Audiatur et altera pars!* – Хай буде вислухана й інша сторона!

8. *Cedant arma togae!* – Хай війна поступиться миру!

9. *Dictis facta respondeant.* – Хай вчинки будуть відповідні словам.

10. *Fama semper vivet.* – Хай слава живе вічно.

11. *Fiat lux!* – Хай буде світло!

12. *Impavide progrediamur.* – Сміливо рушаймо вперед.

13. *In silvam non ligna feras, nec in mare aquam!* – Не носи дров до лісу, а воду – до моря!

14. *Ne differas in crastinum.* – Не відкладай на завтра.

15. *Neminem cito laudaveris, neminem cito accusaveris.* – Нікого відразу не хвали, і нікого відразу не звинувачуй.

16. *Ne piceas, si iuvare non potes.* – Не зашкодь, якщо не можеш допомогти.

17. *Non aliter vives in solitudine, aliter in foro.* – Живи однаково і на самоті, і про людське око.

18. *Oderint, dum metuant.* – Хай ненавидять, аби боялися (вислів імператора Калігули).

19. *Omnia vincit amor et nos cedamus amori!* – Усе перемагає любов, і ми підкоряємось любові!

20. *Pereat mundus et fiat iustitia!* – Нехай згине світ, але здійсниться правосуддя!

21. *Prosit!* – На здоров'я!

22. *Qui habet aures ad audiendum – audiat.* – Хто має вуха слухати – нехай почує.

23. *Qui te amat, amet et canem teum.* – Хто любить мене, нехай любить і собаку мого.

24. *Quid bonum, felix, faustum fortunatumque sit (QBFFFQS).* – Хай це буде на щастя, на благо, на вдачу.

25. *Quid faciant leges, ubi sola pecunia regnat?* – Що можуть зробити закони там, де панують гроші?

26. *Quidquid agis, prudenter agas et respice finem (Ov.).* – Щоб ти не роби, роби розумно і передбачай завершення.

27. *Quod sentimus, loquatur; quod loquimur, sentiamus; concordat sermo cum vita!* – Що думаємо, говоримо; що говоримо, відчуваймо; нехай узгоджується мова з життям!

28. *Saepe stilum vertas.* – Часто повертай стилос.

29. *Si sapis, sis apis!* – Якщо ти розумний, будь бджолою!

30. *Sint ut sunt, aut non sint.* – Хай буде, як є, або не буде зовсім.

31. *Somni, cibi, potus, venus omnia moderata sint!* – Хай усе буде помірно: сон, їжа, пиття, кохання!

32. *Suum quisque noscat ingenium!* – Нехай кожен пізнає свої здібності!

33. *Tunc canent cygni, cum tacēbunt graculi.* – Лебеді заспівують тоді, коли замовкнуть граки.

LECTIONES VICESIMA TERTIA – VICESIMA QUINTA

Non, ut edam vivo, sed, ut vivam, edo
Я не живу, щоб їсти, а їм, щоб жити

Тема: Синтаксис підрядних речень

Правило послідовності часів (*consecutio temporum*) регламентує вживання часів умовного способу в підрядних реченнях. Час присудка підрядного речення залежить від часу присудка головного речення і від співвідношення дій.

У латинській мові розрізняють головні (*praesens, futūrum primum, futūrum secundum, imperatīvus, coniunctīvus prohibitīvus* (у perfectum), *coniunctīvus potentiālis* (у praesens та perfectum)) та історичні (*imperfectum, perfectum, plusquamperfectum, infinitīvus perfecti, infinitīvus historicus, praesens historicum, participium perfecti passivi*) часи.

Правило послідовності часів: якщо в головному реченні присудок виражений дієсловом в одному з головних часів, то в підрядному реченні вживаємо *coniunctīvus praesentis* для вираження одночасної дії; *coniunctīvus perfecti* – для вираження дії, що відбулася раніше дії головного речення: *coniugatio periphrastica activi* (*participium futuri activi* + форма дієслова *sum, fui, –, esse* в *praesens coniunctivi*).

Якщо присудок у головному реченні виражений дієсловом в одному з історичних часів, то в підрядному реченні вживаємо *coniunctīvus imperfecti* для позначення дії, одночасної з дією головного речення; *coniunctīvus plusquamperfecti* – для вираження дії, що відбулася раніше дії головного речення; *форму на -urus, -a, -um esse* – щодо майбутньої дії стосовно дії головного речення.

Nota bene! Participium futuri activi утворюємо шляхом додавання до основи *supīni* суфікса **-ur-** та родових закінчень **-us, -a, -um**. Наприклад: *laudaturus, a, um* – той (та, те), що має намір хвалити. Дієприкметник майбутнього часу активного стану відмінюємо за зразком прикметників першої групи. У реченні *par-*

ticipium futuri activi вживається в ролі означення або іменної частини складеного присудка та утворює разом з допоміжним дієсловом *sum, fui, –, esse coniugatio periphrastica activi*.

Вживання часів у підрядних реченнях

Головне речення		Підрядне речення	
Indicativus		Coniunctivus	
Головні часи	Одночасна дія	Попередня дія	Майбутня дія
Praesens Futūrum I Futūrum II Imperativus	praesens	perfectum	coniugatio periphrastica activa + sim
Історичні часи	Одночасна дія	Попередня дія	Майбутня дія
Imperfectum Perfectum Plusquamperfectum	imperfectum	plusquam- perfectum	coniugatio periphrastica activa + essem

НЕПРЯМЕ ПИТАННЯ (Quaestio obliqua)

Непряме питання (*quaestio obliqua*) – це підрядні додаткові речення, що вводиться питальними займенниками (*quis? quid?* – хто?, що?; *qui?, quae?, quod?* – який, а, е?); питальними прислівниками (*ubi?* – де?, *quo?* – куди?, *quando?* – коли?, *cur?* – чому?) або питальними частками (*ne?* – чи?, *num?* – чи не?, *nonne?* – невже не?, *utrum...an?* – чи...чи?).

Quaestio obliqua вживається після дієслів із значенням: «питати» (*rogāre, interrogāre, quaerere*), «знати», «розуміти» (*scire, intellegere*), «говорити» (*dicere*), «бачити» (*videre*) і безособових дієслів і зворотів *notum (ignotum) est* (відомо, невідомо).

У непрямому питанні вживається кон'юнктив відповідно до *consecutio temporum*. Наприклад:

Rogo (rogābo, rogavero), quid agas. – Я питаю (буду питати, запитаю), що ти робиш.

Rogo (...), quid egeris. – Я питаю (...), що ти зробив.

Rogo (...), quid acturus sis. – Я питаю (...), що ти будеш робити.

Rogābam (rogāvi, rogaveram), quid ageres. – Я питаю (запитаю (раніше)), що ти робиш.

Rogābam (...), quid egisses. – Я питаю (...), що ти зробив.

Rogābam (...), quid actūrus esses. – Я питаю (...), що ти зробиш.

ПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ МЕТИ, ДОДАТКА, НАСЛІДКУ

Підрядні речення мети (*ut (ne) finale*) вводяться сполучниками *ut (utī)* – щоб, *ne* (щоб не). Присудок у підрядних реченнях мети вживаємо в часах кон'юнктива: після головних часів – *praesens coniunctīvi*, після історичних – *imperfectum coniunctīvi*. Наприклад:

Edimus, ut vivamus, non vivimus, ut edamus. – Ми їмо для того, щоб жити, а не живемо для того, щоб їсти.

Opēram dedi, ut te quam primum vidērem. – Я потурбувався, щоб якнайшвидше тебе побачити.

Підрядні додаткові речення (*ut (ne) obiectīvum*) вводяться сполучником *ut (ne)* – що, щоб, (щоб не).

Залежно від значення головного дієслова існує декілька типів підрядних додаткових речень:

– після *verba studii et voluntātis*: *curāre* – турбуватися, *studēre* – прагнути, *optare* – бажати, *rogāre, petēre* – просити, *permittere* – дозволяти, *monēre, suadēre* – переконувати, *imperāre* – наказувати;

– після *verba timendi*: *timēre, metuēre, verēri* – боятися, *periculū est* – є небезпека.

Nota bene! Після дієслів зі значенням «боятися» сполучник *ut* перекладаємо сполучником «що» із запереченням «не», а сполучник *ne non* – що, щоб не;

– після *verba impediendi*: *impedire, prohibere, obstare, repugnare, retinere, resistere* – перешкоджати; *recusare* – відмовляти; *interdicere* – забороняти. Сполучниками підрядності служать *ne, quomīnus, quin* (щоб не). Якщо присудок головного речення вживається із заперечною часткою, то використовуємо сполучники *quomīnus* та *quin*.

– після заперечних чи питальних виразів (*verba dubitandi*): *dubium non est* – не має сумніву, *nemo dubitat* – ніхто не сумнівається, *quis dubitat* – хто сумнівається, *non dubitare* – не треба сумніватися, *non multum abest* – небагато бракує, *nil abest* – нічого не бракує. Сполучником підрядності служить *quin* (що, щоб).

У підрядних додаткових реченнях з *quin* при заперечних виразах вживається *coniunctīvus* за правилом *consecutio temporum*.

Підрядні наслідкові речення вказують на наслідок дії головного речення і вводяться сполучниками ***ut* (consecutīvum)** – що, щоб, *ut non* – що не, щоб не, *neque* – і що не. У головному реченні переважно вживаються слова *tantus* – такий великий, *talis, is* – такий, *sic, ita* – так, *adeo* – настільки та інші. Інколи такі слова можуть бути відсутніми у головному реченні. У цьому випадку *ut* перекладається *так що, так щоб*.

Вживання часів в підрядних наслідкових реченнях регламентує правило *consecutio temporum*. При цьому *perfectum, plusquamperfectum* і *coniugatio periphrastica actīva* зустрічаються дуже рідко, звичайними часами у цих реченнях є *praesens* і *imperfectum*. Наприклад:

Ita vivere oportet, ut homines tibi credant. – Необхідно жити так, щоб люди тобі вірили.

Arboribus consita Italia est, ut tota pomarium videātur. – Італія засаджена деревами, так що здається фруктовим садом.

У деяких випадках у підрядних наслідкових реченнях вживається *coniunctīvus perfecti* після історичного часу в головному реченні, коли дія підрядного речення розглядається тільки як минула і незалежна від іншого. У цьому випадку, якщо б підрядне речення було незалежним, воно мало би *perfectum praesens*. Наприклад: *Romāni fortiter pugnavērunt, ut vincerint.* – Римляни боролися хоробро, так що перемогли.

ПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЧАСУ, ПРИЧИНИ, ДОПУСТОВІ

Сполучник *cum* вживається з підрядними реченнями часу, причини та підрядними допустовими реченнями.

ПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЧАСУ ЗІ СПОЛУЧНИКОМ CUM

У підрядних реченнях часу зі сполучником *cum* вживається як індикатив, так і кон'юнктив. З індикативом існують такі типи часових речень: *cum temporāle* (cum часове); *cum iteratīvum* (cum повторювальне); *cum inversum* (cum переставне); *cum explicatīvum* (cum пояснювальне) або *cum coincīdens* (cum співпадаюче).

Cum temporāle (cum часове) вказує на час дії в головному реченні. У підрядному реченні присудок вживаємо в дійсному способі (*praesens, futūrum I i futūrum II indicatīvi*). У головному реченні сполучнику *cum* можуть відповідати прислівники або іменники з займенниками: *eo die* – того дня, *eo tempore* – в той час, *tum* – тоді, *tunc* – тоді, в той час як. Наприклад: *Credo, tum, cum florēbat opibus et copiis, magna artificia fuisse in ea insula*. – Я думаю, тоді, коли Сицилія процвітала достатками і багатством, на цьому острові було багато ремесел. *Cum tacent, clamant*. – Коли мовчать, кричать.

Cum iteratīvum (cum повторювальне) вказує на дію, що повторюється, повторювалась у минулому і буде повторюватись у майбутньому. Час присудка в підрядному реченні (*praesens, imperfectum, futūrum primum indicatīvi*) співпадає з часом присудка в головному реченні, якщо дія головного і підрядного речень відбувається (відбулася, відбудеться) одночасно: Наприклад: *Cum est (erat, erit) otium, libros lego (legēbam, legam)*. – Коли є (був, буде) вільний час, я читаю (читав, буду читати) книги.

Якщо дія підрядного речення передує дії головного, то в головному реченні вживаємо часи системи інфекта, у підрядному – відповідні часи системи перфекта. Наприклад: *Cum Romam venit, scribit ad te*. – Коли він приїжджає до Риму, пише тобі.

Cum inversum (cum переставне) – це підрядне речення, в якому головну думку виражає підрядне речення, а другорядну – головне. Присудок головного речення вживаємо в *imperfectum i plusquamperfectum indicatīvi* зі словами: *iam* – вже, *nondum* – ще не, *vix* – ледве, у підрядному – у *perfectum* або *praesens historicum* у сполученні зі словами: *repente, subito* – раптом, несподівано. Наприклад: *Iam vesper erat, cum dux signum dat*. – Уже був вечір, коли полководець дав сигнал.

Cum explicatīvum (cum пояснювальне) уточнює зміст головного речення.

У реченні з *cum explicatīvum* вживаємо дійсний спосіб, а часові форми головного і підрядного речень співпадають. При перекладі таких речень українською мовою додаємо сполучники *коли* або *тим що*. Наприклад: *De te, Catilina, cum tacent, clamant*. – Що стосується тебе, Катіліно, вони, коли (тим що) мовчать, кричать.

Cum з кон'юнктивом

У латинській мові вживаються такі типи підрядних речень зі сполучником *cum* і кон'юнктивом: *cum historicum* (історичне) або *cum narrativum* (розповідне); *cum causale* (причинове); *cum concessivum* (допустове); *cum adversativum* (протиставне).

Cum historicum (історичне) або **cum narrativum (розповідне)** вживається в оповідах при описі давніх подій. У реченнях *cum historicum imperfectum coniunctivi* виражає одночасну дію щодо дії, вираженої в головному реченні, *plusquamperfectum coniunctivi* – попередню дію. При перекладі речень *cum historicum* додаємо слова *коли, після того як*. Наприклад: *Cum Syracūsae captae essent, Archimēdes interfectus est.* – Коли Сіракузи були захоплені, Архимед був вбитий.

Cum causale (причинове) вказує на причину, без якої неможлива дія головного речення. При перекладі українською мовою підрядного речення причини додаємо слова *так як, тому що*. У головному реченні на причину можуть вказувати прислівник: *eo, ideo, idcirco, propterea* – тому, для того, через те, *ob eam causam* – з тієї причини. Присудок у підрядному реченні *cum causale* вживаємо в кон'юнктиві за правилом *consecutio tempōrum*. Наприклад: *Cum solitūdo et vita sine amicis insidiarum et metus plena, ratio ipsa monet amicitias comparāre.* – Оскільки (так як) самотність і життя без друзів є повне інтриг і страху, сам розум нагадує запасатися дружною.

Cum concessivum (допустове) – це складнопідрядне речення, в якому підрядне речення вказує на умову, всупереч якій відбувається дія в головному реченні. У головному реченні вживаються слова: *tamen, attāmen, at, certe* – однак, але, проте. Вживання часів у підрядних допустових реченнях регламентовано правилом *consecutio tempōrum*. Наприклад: *Littērae, cum sint paucae, varie tamen collocātae, innumerabilia verba efficiunt.* – Літери, хоч вони є нечисленні, однак, розміщені по-різному, утворюють незліченні слова.

Cum adversativum (протиставне) виражає протиставлення або зіставлення. У реченнях з *cum adversativum* вживаємо умовний спосіб за правилом *consecutio tempōrum*. При перекладі таких речень українською мовою слід додавати сполучні слова *тимчасом як, тоді як*. Наприклад: *Solus homo particeps est ratiōnis,*

cum cetēra animalia sint expertia. – Лише людина володіє розумом, тоді як інші істоти позбавлені його.

ПІДРЯДНІ УМОВНІ РЕЧЕННЯ

Складнопідрядні умовні речення – це конструкції, в яких підрядна частина вказує на передумову, за якої відбувається або може відбутися дія головного речення.

Умовні підрядні речення вводяться сполучниками **si** – якщо, якби; **nisi** – якщо не.

У латинській мові є три типи умовних речень: **casus reālis** (реальний тип); **casus potentiālis** (можливий тип); **casus irreālis** (нереальний тип).

Casus reālis – це вид умовних речень, в яких дія в головному реченні відбувається, якщо умова в підрядному реченні є реальною. У головному і підрядному реченнях вживається дійсний спосіб. Наприклад: *Si id credēbas, errābas.* – Якщо ти в це вірив, ти помилявся. *Si vis amāri, ama.* – Якщо хочеш бути коханою, люби.

Casus potentiālis позначає дію, що може або могла б відбутися за певних умов. Умовний спосіб теперішнього часу (*praesens coniunctīvi*) вживаємо для вираження можливої дії недоконаного виду, а *perfectum coniunctīvi* – для вираження можливої дії доконаного виду. Наприклад: *Si id credidēris, erravēris.* – Якщо би ти в це повірив, ти б помилився.

Casus irreālis – тип умовних речень, що позначають неможливу до здійснення дію. *Imperfectum coniunctīvi* вживається, якщо дія не може здійснитися тепер, *plusquamperfectum coniunctīvi* вказує на неможливу дію в минулому. Наприклад: *Si id diceres, errāres.* – Якщо б ти це говорив (тепер), ти б помилявся.

ВПРАВИ

I. Виконайте граматичний аналіз дієслів: *legunt, legebant, legent, legat, legerit, legisset; agis, agebas, ages, agas, ageres, egisses.*

II. Утворіть другу особу однини і множини усіх часів умовного способу від дієслів *credēre, delere, venire, nomināre.*

III. Перекладіть речення. Визначте тип підрядних речень, виконайте їх граматичний аналіз. 1. *Cum Scipio in Africam venisset et Carthaginem obsedisset, sero Carthaginenses intellexērunt, quam imprudenter Hannibalis consiliis obsecūti non essent.* 2. *Notum*

est, quanta fuerit apud Lacedaemonios auctoritas legum Lycurgi. 3. Dum Socrātes in carcere fuit, discipūli eius secum consulēbant, quomodo Socratem liberāre possent. 4. Thales, interrogātus, quid esset difficile, «Se ipsum, – inquit, – noscere». Idem, rogātus, quid esset facile, «Alteri, – inquit, – consilium dare». 5. Sapiens quidam interrogātus, quid homo pessimum, quid optimum habēret, respondit: «Linguam». 6. Thales, cum ex eo quaererētur, quid maxime commūne esset hominibus: «Spes, – inquit, – hanc etiam illi habent, qui aliud nihil habent». 7. Propter frigora, quod Gallia sub septentrionibus posita est, frumenta in agris matūra non erant. 8. Aqua, quae flumine Nilo fertur, adeo est limōsa atque turbida, ut multos variosque morbos efficiat. 9. Dives est, cui tanta possessio est, ut nihil optet amplius. 10. Italia inferior a Romānis magna Graecia appellabātur, quod Graeci prioribus temporibus plurimas colonias eo deduxerant. 11. Habēmus duas aures et unum os, ut plus audiamus, minus dicamus. 12. Nascimur, ut moriāmur. 13. Si necessarium erit pro patria pugnāre, nullum hostem timebimus, omnia pericūla et labores constanter tolerabimus: salus enim rei publicae suprema lex est. 14. Avari, cum multa habeant, perpetuo egent. 15. Cum sis mortālis, quae sunt mortalia, cura. 16. Legibus servimus, ut liberi esse possimus. 17. Iudex postulat, ut reus respondeat. 18. Plato varios Socratis sermōnes hominibus tradidit, cum Socrates ipse nullam littēram relinquisset. 19. Cum imperatōres regnārent Romae iurisprudentia florēbat. 20. Si quaesivēris, invenies. 21. Si omnes homines communi saluti servirent, omnes civitātes florērent. 22. Galli, cum superavērunt, animalia capta immōlant. 23. Pluribus verbis ad te scribērem, si res verba desiderāret ac non pro se ipsa loque-rētur. 24. Pecunia est ancilla, si scis uti, si nescis, domina. 25. Erras, si existimas, nobiscum vitia nasci; supervenērunt, ingesta sunt. 26. Nisi Graeci dolum adhibuissent, Troiam non expugnavissent. 27. Simia simia est, etiamsi aurea gestet insignia. 28. Non essēmus pauperes, si nescirēmus quid esset paupertas. 29. Theseus labyrintho excedere non potuisset, nisi Ariadna ei adfuisset. 30. Specula inventa sunt, ut homo ipse se cognosceret.

IV. Перекладіть тексти українською мовою, виконайте граматичний аналіз виділених речень:

De Biantē

Bias, unus e septem sapientibus, cum patria eius ab hostibus

expugnāta esset et omnes cives, multa de suis rebus secum asportantes, in fuga essent, interrogātus est, cur nihil ex bonis suis servāret. Tum: «Omnia, – inquit, – mea mecum porto».

Deucalion et Pyrrha

De Deucalione et Pyrrha a poētis antiquis haec fabula narratur.

Iuppīter, cum aliquando de Olympo despexisset et feros mores homīnum notavisset, consilium cepit genus humānum fluctibus delēre. Et ipse ingentes imbres ex nubibus fudit. Neptunus iussu Iovis terram concussit et aquārum fontes patefecit. Brevi tempore summi montes aquis tecti sunt. Omnes, qui ad summos montes cucurrerant, fluctibus obrūti sunt. Deucalion, Promethei filius, cum Pyrrha uxore navem conscendit, ut vitam servaret. Cum navis ad montem Parnassum advenisset, Iuppīter immortalis voluit Deucaliōnem et Pyrrham servāri. Eo consilio capto, nubes diffudit et Neptunum iussit fluctus et flumīna revocāre. Deucalion et Pyrrha, cum totum orbem terrārum inanem conspexissent, timore et dolore premebantur, quod soli relictī essent. Deinde a Iove petivērunt, ut novos homīnes crearet. Iuppīter autem iis mandāvit, ut ossa terrae matris effossa post se iactarent. Quod mandavērat, fecērunt: lapīdes, ossa terrae, ex ea effodērunt et post terga iecērunt. Ex lapidibus, quos Deucalion iecērat, iuvēnes crevērunt, ex lapidibus a Pyrrha iactis, virgīnes. De Deucaliōne et Pyrrha igītur, ut poētae antiqui narrant, nova gens humāna orta est.

De Ariōne

Ario, clarissimus omnium citharistarum, cum in Graecia Magna sibi opes ingentes comparavisset, Corinthum reverti statuit. Sed cum navem homīnum Corinthiōrum conscendisset, hi, ut opibus citharistae potirentur, ipsum de medio tollere constituērunt. Quod cum Ario cognovisset, nautas orāvīt, ut vitae suae parcērent. Hi se ei temperatūros esse negavērunt eumque ipsum in mare se praecipitare iussērunt. Tum ille orāvīt, ut antea ad cithāram canēre sibi licēret. Quod cum ei permisissent, in puppi constitit altaque voce cecīnit. Eo cantante, delphīni, sonōrum dulcitudine ducti, annatavērunt. Itaque, cum in mare desiluisset, a delphīno ad Taenārum promunturium vectus est. Inde Corinthum contendit et, quid sibi accidisset, Periandro tyranno narrāvit. Paulo post nautae quoque advenērunt. Interrogāti, num quid de Ariōne cognovissent, eum salvum in Italia esse dixērunt. Tum vero ille subito advēnit et eos refellit, ac statim hi pro scelēre poenas pendērunt.

Vestigia terribilia

Leo, infirmus et vetus, aegre vitam sustentāvit. Esuriens dolum excogitāvit, ut victum sibi parāret. Morbum igītūr simulavit, ut animalia, se visitantia et speluncam suam altam intrantia, devorāret. Multis iam animalibus devorātis, vulpes quoque appropinquāvit, ut regem bestiārum salutāret. Vulpes ante speluncam stetit. Leo eam interrogāvit, cur non intrāret. Vulpes leōni respondit, ut vestigia, omnia ad eum spectantia, eam terrērent.

De Mida

Midas civitātem Phrygiam rexerat. Huic aliquando Bacchus dixit: «Omnia, quae optavēris, tua erunt». Tum ille: «Opto, – dicit, – ut omnia, quae in manus sumpsero, in aurum mutantur». Non detrectāvit id deus. Cito Mīdas ramum de arbōre decerpsit; statim ramus in aurum mutātus est. Exsultābat Midas gaudio. Cum rex avarus vero cibum sumpsisset, etiam cibus in aurum mutātus est. Tum stultitiam suam intellexit et aurum contempsit. Nam auro fames non explētur. Midas fame exspiravisset, nisi Bacchus donum illud perniciosum correxisset. Cum Midas a deo auxilium postulavisset, deus eum restituit

V. Перекладіть речення латинською мовою: 1. Я питаю тебе, чи маєш ти книгу. 2. Учителька розповіла, як (яким способом) була захоплена Троя. 3. Ми не сумніваємося, що правда мала завжди велику силу. 4. Не було сумніву, що друзі прийдуть. 5. Ми не знаємо, коли прийдуть друзі. 6. Ми бажаємо знати, що ти вирішив. 7. Хто не знає, що добробут батьківщини – найвищий закон. 8. Я питаю, що ти читаєш. 9. Люди мають звичку брехати так, що самі свою брехню вважають істиною. 10. Жриці богині Вести турбувалися про те, щоб у храмі богині вічно горів священний вогонь. 11. Цицерон, коли був в Атенах, часто слухав промови славних ораторів і філософів. 12. Після того як Тарквіній Гордий був вигнаний із Риму, були обрані два консули.

VI. Поясніть походження і значення термінів: а) версифікація, мора, строфа, елізія, цезура; б) репелент, амплітуда, облігація, прерогатива, сатисфакція.

VII. Доберіть слова, що походять у сучасних європейських мовах (українській, польській, англійській, німецькій, французькій, румунській) від латинських лексем: amo, avi, atum, are (любити); exilium, ii, n (вигнання); fortis, e (сильний, хоробрий);

animal, alis, n (тварина); levis, e (легкий); recipio, cepi, ceptum, ěre (брати); pons, pontis, m (міст); rarus, a, um (рідкісний); calamus, i, m (перо); роена, ае, f (покарання, штраф).

VIII. Перекладіть латинські вислови: *Duo pariētes de eādem fidelia dealbāre; Et semel emissum volat irrevocabile verbum; In silvam ligna ferre.* Доберіть відповідники в сучасних мовах.

E SAPIENTIA SAECULORUM

1. *Cito rumpes arcum, si tensum semper habueris.* – Швидко лук зламаєш, якщо його завжди натягнутим тримаєш.

2. *Cum recte vivis, ne cures verba malōrum!* – Якщо чесно живеш, не бійся злих язиків!

3. *Cum res animus occupavit, verba ambiunt.* – Коли розум оволодів темою (предметом), то слова приходять самі собою.

4. *Fortuna vitrea est, cum splendet, frangitur.* – Доля, немов скло: коли вона блищить, то ламається.

5. *Non vivimus, ut edamus, sed edimus, ut vivamus.* – Живемо не для того, щоб їсти, але їмо для того, щоб жити.

6. *Prima lex historiae, ne quid falsi dicat (Cic.).* – Перший закон історії – не говорити неправди.

7. *Si tacuisses, philosophus mansisses.* – Якби ти помовчав, ти б залишився філософом.

8. *Si vis pacem, para pacem!* – Якщо хочеш миру – готуй мир!

LECTIONES VICESIMA SEXTA ET VICESIMA SEPTIMA

Docendo discimus
Навчаючи, вчимося

Тема: Основи римського віршування

Віршування вивчає наука, яка називається метрикою. Основою античного віршування є метрична система, в якій чергувалися довгі і короткі склади (квантитативне віршування). Музичний наголос, характерний для класичних мов, не впливав на ритмічність вірша, а зумовлював наспівування тексту. Читання латинської поезії передбачає вміння визначати часокількість складу, що обумовлюється довготою або короткістю голосного.

Найменшою одиницею вірша при його метричному аналізі вважається *мора* (*мора*), час, необхідний для вимови одного короткого складу. Тому короткий склад вміщує одну мору, а довгий – дві (– = U).

Стопа – це сполучення довгих і коротких складів, підпорядкованих одному ритмічному наголосу (*ictus*). Стопа нагадувала музичний такт, зумовлюючи не читання, а наспівування віршованого тексту. Основні стопи такі: двоскладові (на три мори): ямб (U –), хорей, або трохей (– U), трибрахій (U U U); трискладові (на чотири мори): дактиль (– U U), анапест (U U –), спондей (– –); п'ятискладові: бакхій та антибакхій (U – – та – – U), кретик (– U –), амфімакр (– – U) та чотири пеони (– U U U, U – U U, U U – U, U U U –); шестискладові: молос (– – –), хоріямб (– U U –), антиспаст (U – – U), два іоніки (U U – –, – – U U), висхідний та низхідний; семиморні: чотири епітрити (– – – U, – U – –, – – U –, – – – U). Короткі триморні, подеколи чотириморні стопи об'єднувалися в пари – диподії, де одна з них має посилений ритмічний наголос, адже в кожній стопі розрізняються сильна частина, названа арсисом (власне довгий склад), та слабка, або тесис (короткий склад), які в перекладах нині передаються у вигляді наголошених та ненаго-

лошених складів. Античний вірш складався з однакових стоп, отримуючи відповідну назву, як-от дактилічний гекзаметр, ямбічний триметр (чотири диподії), трохеїчний тетраметр (чотири диподії). Рівноскладові стопи при цьому можуть взаємозамінюватися, як, наприклад, у ямбічному триметрі ямб (U –) на спондей (– –), збагачуючи таким чином ритмометричні особливості навіть у межах стопи.

При читанні латинських віршів у середині стопи в кінці слова робиться зупинка. Така ритмічна пауза називається *цезура* (caesūra – *розрив*) і схематично позначається двома вертикальними рисками (||).

Вірш – це одиниця поетичної мови, сполучення стоп в одному ряді. Ритмічну паузу всередині віршового ряду, що ділить його на дві частини називають цезурою і позначають двома скісними лініями //.

У римській поезії були такі основні види віршів: гекзаметр дактилічний, пентаметр дактилічний, ямбічний триметр (сенарій), малий Асклепіадів вірш, Сапфічний та інші. Окремі види віршів названі на честь поетів, які найчастіше використовували їх у поетичних рядках.

ОСНОВНІ ВИДИ ВІРШІВ

1. *Дактилічний гекзаметр* (hexameter dactyliscus) складається з шести дактилічних стоп, з яких перші чотири можуть замінятися спондеєм. Вірш, у п'ятій стопі якого знаходиться спондей, називається спондеїчним (versus spondaicus), що зустрічається дуже рідко. Шоста стопа в дактилічному гекзаметрі – це спондей, або скорочений дактиль. Цезура виступає частіше після третього наголошеного складу. Але вона може стояти і після другого наголошеного, при цьому ставиться, як правило, ще одна пауза в четвертій стопі. Схема: – U U | – U U | – || U U | – U U | – U U – U |

In nova fert animus || mutatas dicere formas. (Ovid. Metam. I. 1)

Sponte sua, || sine lege fidem || rectumque colēbat. (Ovid. Metam. I. 90)

2. *Дактилічний пентаметр* (pentameter dactyliscus) ділиться цезурою на дві однакові частини, кожна з яких складається з двох дактилів і одного довгого складу. Спондеї замість дактилів

можуть виступати лише в першій частині вірша. Схема: – U U | – U U | – || – U U | – U U | –

Пентаметр не вживається самостійно, а з дактилічним гекзаметром, і разом вони утворюють дистих елегійний (distichon elegiacum).

*Súlmo mihí patriá (e)st || gelidís ubérrima úndis,
mília quí noviés || distat ab úrbe decém.* (Ovid. Trist. IV. 10)

3. Ямбічний триметр, або сенар (trimeter iambicus seu senarius) складається з шести ямбів, які групуються у три подвійні стопи з трьома головними наголосами. При цьому ямб може замінятися трибрахом або спондеєм, який розкладається на дактиль або анапест. Схема: U – U – | U || – U – | U – U –

Perás impósuit || Iúppitér nobís duás (Phaedrus, Fabulae)

Ямбічний триметр з ямбічним диметром утворює ямбічний дистих.

*Beátus ille, quí procúl negótiis
Ut prísca géns mortáliúm.* (Horat. Epod. 2)

4. Одинадцятьскладовий Фалекеєвий вірш (versus Phalaeceus hendecasyllabus) має наступну схему: U U | – U U | – U | – U | – U

Vívamús, mea Lésbi(a), átku(e) amémus (Catull. V. 1)

5. Малий Асклепіадів вірш (versus Asclepiadeus minor) складається із спондея, дактиля, укороченого трохея, дактиля, трохея і вкороченого трохея. Схема: – – | – U U | – || – U U | – U | U

Éxegí monimént(um) || aére perénniús (Hor. Carm. III. 30)

6. Великий Асклепіадів вірш (versus Asclepiadeus maior) має наступну схему: – – | – U U | – || – U U | – || – U U | – U | U

Tú ne quaésierís, || scíre nefás, || quém mihi, quém tibi. (Horat. Carm. I. 11)

Строфа – це поєднання у вірші кількох віршових рядків, які повторюються і з'єднані ритмічною та інтонаційно-синтаксичною будовою. У римській поезії часто зустрічаємо Сапфічну, Асклепіадову, Архілохову та інші строфи.

Елізія – це усічення (виштовхування) кінцевого голосного попереднього слова, що стоїть перед словом, яке починається голосним. Якщо слово закінчується на голосний або -m, а наступне починається з голосного або h, то виникає явище елізії. Голосні, які підлягають елізії, позначають в дужках. Наприклад: *mónstr(um)*

horrénd(um) infórm(e) ingéns. Якщо сполучення голосного з літерою -m знаходиться перед дієслівною формою *est*, то елізії підлягає початкове «е» у слові *est*. Наприклад: *patria (e)st*...

Окремим випадком елізії є афереза (ἀφαίρεσις – *відривання*): у дієслові *est* пропускається *e* перед голосним або голосним з *m* попереднього слова. Наприклад: *sata (e)st, ignōtum (e)st*.

В античній поезії книги нумерували римськими цифрами, а твори – арабськими.

СТИЛІСТИКА

Латинська мова відзначається чіткістю і конкретністю висловлювань. У латинській мові частіше, ніж в сучасних мовах, використовуються пасивні конструкції, вживаються дієслівні звороти.

Архаїзми – це слова, граматичні форми, синтаксичні конструкції, які вже в класичний період вважалися застарілими. Архаїзмами вважалися у той час багаточисленні висловлювання Плавта, Теренція, Лукреція. Для Салюстія, Лівія, Сенеки, Тацита вживання архаїзмів є стилістичним методом. Напр.: *siem (=sim), faxo (=fecero)* і інш.

Варваризмами античні письменники називали іношомовні слова, які отримали право «громадянства» в латинській мові. Наприклад, кельтське *alauda* (жайворонок), етруське *pontifex* (жрець), єврейське *tapna* (подарунок, дар), а також грецькі слова, які входили у латинську мову упродовж сторіч.

Солецизми – це неправильність у вживанні синтаксичних конструкцій, а також помилки стосовно правил граматики: *pessimissimus, proximior*.

Для називання нових предметів та понять у кожній мові з'являються *неологізми* – слова чи мовні звороти, створені для вираження нового поняття. Використання таких слів у класичний період було стилістичним засобом.

ТРОПИ

Троп (гр. τρόπος – *поворот, спосіб*) – слово чи вислів, вжиті у переносному, образному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень.

Метафора (гр. μεταφορά – *перенесення*, лат. – *translatio*) –

перенесення ознаки з одного предмета на інший. Наприклад: *Fabius scutum Romanōrum fuit, Marcellus – gladius.* – Фабій був щитом римлян, Марцел – мечем.

Синекдоха (гр. συνεκδοχή – *натяк, додомування*, лат. – intellectio) – вживання частини замість цілого і навпаки: *hostis* (ворог) замість *hostes* (вороги), *tectum* (дах) замість *domus* (дім).

Метонімія (гр. μετωνυμία – *зміна назви*, лат. denominatio) – заміна одного предмета або явища іншим на основі необхідного або випадкового зв'язку: *Mars* (Марс) – *bellum* (війна), *Bacchus* (Вакх) – *vinum* (вино), *ferrum* (залізо) – *gladius* (меч), *laurus* (лавр) – *victoria* (перемога).

Антономазія (гр. ἀντονομασία – *надання другого імені*, лат. pronominatio) – заміна власного імені (або загального) на загальне, яке може бути прикладкою власного імені. Наприклад: *Romānae eloquentiae princeps* (глава римського красномовства) – *Cicero* (Ціцерон), *filius Anchīsae* (син Анхіза) – *Aeneas* (Еней).

Персоніфікація (гр. προσωποποίηση – *уособлення*, лат. personificatio) – надання неживим предметам чи явищам природи людських якостей. Наприклад: *Ratio est omnium domina et regina.* – Розум для всіх є господарем і царем.

Алегорія (гр. ἀλληγορία – *інакомовність*, лат. inversio) – надання конкретним образам, крім свого, ще й переносного значення. Алегоричний зміст мають приказки, примовки, загадки, байки і т.п. Наприклад: *Claudite iam rivos, pueri, sat prata bibunt.* – *Закрийте, хлопці, струмки: луки напилися вдосталь* (це значить: *перестаньте співати, ми доволі наслухалися*).

Літота (гр. λιτότης – *простота*) – показ ознак або особливостей предмета або явища в зменшеному вигляді з метою їх підсилення. Наприклад: *non parvus* (не малий), *non sine* (не без).

Евфемізм (гр. εὐφημισμός – *пом'якшувальний вираз*) – слово або вираз, вжитий у літературній мові з метою уникнути слів з непристойним або неприємним значенням. Наприклад: *supremus dies* (останній день) замість *mors* (смерть), *vita descendere* (піти з життя) замість *morī* (померти).

Гіпербола (гр. ὑπερβολή – *перебільшення*, лат. superiectio) – це перебільшення сили, значення, величини, явища. Наприклад: *nive candidior* (біліший від снігу).

Іронія (гр. εἰρωνεία – *прикидання, насмішка*, лат. *illusio*) – прихована насмішка, глузування, вживання слова у протилежному значенні. Наприклад: *Praeclārum custōdem, ut aiunt, lupum!* – Вовк, як кажуть, чудовий сторож!

Перифраза (гр. περίφρασις – *описовість*, лат. *circumscriptio*) – заміна назви предмета описом його характерних рис або властивостей. Наприклад: *divum pater atque hominum rex* (батько богів і цар людей) – *Juppiter*.

ФИГУРИ

Фігура (гр. σχῆμα – *образ*, лат. *figūra*) – специфічна побудова речень для досягнення образності, емоційності, привабливості.

Асиндетон (гр. ἀσύνδετον – *безсполучниковість*, лат. *dissolutio*) – пропуск сполучника між частинами речення. Наприклад: *Veni, vidi, vici.* – *Прийшов, побачив, переміг.*

Полісиндетон (гр. πολυσύνδετον – *багатосполучниковість*, лат. *multiplicatio coniunctiōnum*) – багаторазове вживання одного і того ж сполучника між частинами речення. Наприклад: *Horae sunt et dies et menses et anni.* – Години є і дні, і місяці, і роки.

Еліпсис (гр. ἔλειψις – *пропуск, нестача*) – пропуск одного або більше слів, звичайно дієслів, які мають домислюватись за контекстом, як правило, пропускаються дієслова *est, sunt, dicit, inquit, ait* та інші. Така фігура зустрічається частіше в прислів'ях. Наприклад: *Omnia praeclāra rara.* – Усе чудове – рідкісне.

Аносіонеза (гр. ἀποσιώπησις – *замовчування*, лат. *reticentia*) – мовна фігура, яка полягає в тому, що автор під впливом певних обставин (переважно почуттів) не договорує своєї думки. Наприклад: *Si perficitis, quod agitis, me ad vos venire oportet; sin autem... sed nihil opus est reliqua scribere.* – Коли ви виконаєте те, чим займаєтеся, мені треба до вас прийти; коли ж ...тале навіщо писати решту?

Вишук (гр. ἐκφώνησις, лат. *exclamatio*): *O tempora, o mores!* – О часи, о звичаї!

Риторичне запитання (гр. ἐρώτησις – *запитання*, лат. *interrogatio rhetorica*) – запитання, яке не потребує відповіді, але передбачає, якою вона буде. Наприклад: *Canis nonne similis lupo?* – Хіба собака не подібний до вовка?

Повторення (гр. πολυλογία, лат. iteratio) – вживання в реченні декілька разів одного і того ж слова або виразу. Воно виступає в декількох формах:

– *анафора* (гр. ἀναφορά) – повторення слова або виразу на початку речення або декількох речень. Наприклад: *Multa, quum essem consul, de summis rei publicae periculis audivi, multa quaesivi, multa cognōvi...* – Багато, коли я був консулом, я почув про великі небезпеки для республіки, багато розвідав, багато довідався...

– *епіфора* (гр. ἐπιφορά, лат. conversio) – повторення одного і того ж слова або виразу в кінці декількох частин речення або декількох речень. Наприклад: *Poenos populus Romānus iustitia vicit, armis vicit, liberalitātē vicit.* – Римський народ переміг пунійців справедливістю, переміг зброєю, переміг складом думок і дій вільних громадян.

– *симплока* (гр. συμπλοκή, лат. complexio) – об'єднання анафори з епіфорою. Наприклад: *Quem senātus damnārit, quem populus Romānus damnārit, quem omnium existimatio damnārit, eum vos sententiis vestris absolvētis?* – Ви виправдаєте своїми голосами того, кого сенат засудив, кого римський народ засудив, кого громадська думка засудила?

– *подвоєння* (гр. ἀναδίπλωσις, лат. geminatio) – повторення одного і того ж слова з певним наголосом. Наприклад: *Fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus.* – Була, була колись у нашої державі ця доблесть.

Алітерація (гр. παρόμοιον, ὁμοιοπρόφορον, лат. alliteratio) – вживання у реченні слів з одним і тим самим звуком. Наприклад: *O Tite, tute Tati, tibi tanta, tulisti.* – О, Татієвий Тіте, стільки ти приніс собі, захищений тиране.

Оксиморон (гр. ὀξύμωρον – *догепна безглуздість*) – це стилістичний засіб, коли свідомо поєднуються протилежні за змістом поняття, які разом дають нове уявлення. Наприклад: *Cum tacent, clamant.* – Коли мовчать, кричать.

Хіазм (гр. χιασμός – *перехресне розміщення*) – це хрестоподібне розташування членів речення на зразок грецької літери χ. Перший член одного речення відповідає четвертому, а другий – третьому. Наприклад: *Cimbri in proelio exultant lamentantur in morbo.* – Кімбри в битві радіють, нарікають у хворобі.

Паралелізм (гр. παράλληλος – той, що йде поруч) – повторення подібного розміщення слів у реченні. Наприклад: *Ausi sunt transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum.* – Вони наважилися перейти дуже широку ріку, піднятися на дуже високі береги, прийти на дуже нерівне місце.

Антитеза (гр. ἀντίθεσις – протиставлення, лат. oppositio, contentio, contrapositio) – протиставлення контрастних явищ, образів, понять. Наприклад: *Ars longa, vita brevis est.* – Мистецтво довговічне, життя коротке.

Градація (гр. κλίμαξ – драбина, сходи, лат. gradatio) – поступове нагнітання засобів художньої виразності задля підвищення (клімакс) чи пониження (антиклімакс) їхньої емоційно-сислової значущості. Наприклад: *Si stas, ingredere; si ingrederis, curre; si curris, advola.* – Якщо стоїш, іди; якщо ідеш, біжи; якщо біжиш, лети.

Зевгма (гр. ζεύγμα – ярмо, об'єднання) – об'єднання декількох слів або виразів одним дієсловом, яке за змістом підходить лише одному з них, а для інших – мається на увазі. Наприклад: *Germanicus, quod arduum, sibi, cetera legātis permīsit.* – Германік важке собі [взяв], друге доручив легатам.

Анострофа (гр. ἀνοστροφή – відхилення, відвертання, лат. invocatio) – звертання до відсутньої особи як до присутньої, до неживого явища як до живого. Наприклад: *Musa, mihi causas memora...* – Музо, нагадай мені причини...

QUINTUS HORATIUS FLACCUS

(8 грудня 65 року до н.е. – 27 листопада 8 року до н.е.)

Ad Melpomēnen (III, 30)

Квінт Горацій Флакк неодноразово звертався у своїх поетичних рядках до теми усвідомлення митцем своїх досягнень. Найповніше художнє втілення тема призначення митця отримала в оді «До Мельпомени», що фактично започаткувало рецепцію літературних пам'яток у світовій літературі. Згодом поети використовували вислів «Exegi monumentum...» як епіграф до творів, які були підсумком їх літературної творчості.

Для розкриття теми Горацій обрав малий Асклепідів вірш (– – | – U U | – // – U U | – U | – U).

Exegi monumentum aere perennius
 Regalique situ pyramidum altius,
 Quod non imber edax, non Aquilo impotens
 Possit diruere aut innumerabilis
 Annorum series et fuga temporum.
 Non omnis moriar, multaque pars mei
 Vitabit Libitinum: usque ego postera
 Crescam laude recens, dum Capitolium
 Scandet cum tacita virgine pontifex.
 Dicar, qua violens obstrepit Aufidus
 Et qua pauper aquae Daunus agrestium
 Regnavit populorum, ex humili potens
 Princeps Aeolium carmen ad Italos
 Deduxisse modos. Sume superbiam
 Quaesitam meritis et mihi Delphica
 Lauro cinge volens, Melpomene, comam. (Horatius. Carm. III, 30)

PUBLIUS VERGILIUS MARO

(70–19 роки. до н.е.)

Публій Вергілій Марон належить до плеяди кращих поетів доби Августа. Героїчна поема «Енеїда» присвячена легендарному Енею, синові Анхіза і Венери. З ім'ям Вергілія пов'язують виникнення у світовій літературі бурлескно-травестійного віршування. Творчість Вергілія відома в Україні з XVI століття. Спудеї Києво-Могилянській академії, колегіумів та братських шкіл вивчали твори Вергілія, аналізували їх метричні особливості.

У наведеному уривку з «Енеїди» автор звертається до музи з благанням допомогти йому гідно оспівати ратні подвиги греків і троянців та Енея, на долю якого випали різні випробувань.

«Енеїда» написана гексаметром (— ∪∪ | — ∪∪ | — // ∪∪ | — ∪∪ | — ∪∪ | — ∪), що складається з шести дактилів (шостий усічений). Перші чотири стопи можуть змінюватися спондеями.

Aeneis, I, 1-11

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
 Italiam fato profugus Laviniaque venit
 Litora; multum ille et terris iactus et alto
 Vi superum, saevae memorem Iunonis ab iram,

Multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
Inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae,
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
Quidve dolens regina deum tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit. Tantaen(e) animis caelestibus irae? (Vergilius)

LECTIO DUODETRICESIMA

Nulla aetas ad discendum sera est
У будь-якому віці не пізно вчитися

Тема: Вибрані місця для читання з творів античних авторів

Gaius Iulius Caesar **(100–44 рр. до н.е.)**

Гай Юлій Цезар – видатний римський полководець і державний діяч. Протягом 58-51 рр. до нашої ери він підкорив Заальпійську Галлію і південну частину Британії. Після закінчення громадянської війни (49 рік до н. е.) було встановлено диктатуру. У березні 44 року до н. е. прибічники республіканського ладу під час засідання сенату вбили імператора Юлія Цезаря. Гай Юлій Цезар був не лише відомим державним і політичним діячем і полководцем, а й талановитим письменником. Мемуари Цезаря про галльську війну «*Commentarii de bello Gallico*» розповідають про експедиції до Британії і Германії та військові операції полководця в Галлії. У записках описано події 58-52 років до нашої ери. Кожна з восьми книг описує події одного року. Легат Гірцій дописав восьму книгу уже після смерті. Мова «Записок про галльську війну» завдяки легкості і правильності вважається зразком «золотої латини».

Comentarii de bello Gallico

Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana dividit. Horum omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important, proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum

incolunt, quibusque continenter bellum gerunt. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere cotidianis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. Eorum una pars, quam gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano, continentur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum, attingit etiam ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni, spectant in septentrionem et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet inter occasum solem et septentriones. (Caesar, Lib. I, Cap. I)

... Sueborum gens est longe maxima et belicosissimi Germanorum omnium. Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque alios alunt. Hi rursus invicem anno post in armis sunt, illi domi manserunt. Sic neque agricultura neque ratio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, neque longius anno remanere uno loco incolendi causa licet. Neque multum frumento, sed maximam partem lacte et melle vivunt, multumque sunt in venatoribus, quae res et cibi genere et cotidiana exercitatione et libertate vitae, cum a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti nihil omnino contra voluntatem faciant, et vires alit et immani corporum magnitudine homines efficit. Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus praeter pellis haberent quicquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta, et lavarentur in fluminibus. (Caesar, Liber IV. Caput I)

Коментарі

Liber I, caput I

Quarum – genetivus partitivus.

Nostra = nostra lingua.

Horum omnium – genetivus partitivus.

Cultus atque humanitas provinciae (Narbonensis) – матеріальна і духовна культура провінції (Нарбонської Галлії).

Quibuscum = cum quibus.

Qua de causa = de qua causa.

Quam dictum est – про яку було сказано.

Gallos obtinere – Accusativus cum infinitivo.

Liber IV, caput I

Longe maxima – набагато більша.

Manserunt – перфект, що вказує на повторюваність дії.

Ratio atque usus – теорія і практика.

A pueris – змалечку.

Locis frigidissimis – ablativus loci.

Marcus Tullius Cicero (106–43 pp. до н.е.)

Марк Туллій Цицерон – політичний діяч, філософ, ідеолог римського республіканського ладу, видатний адвокат, теоретик красномовства. Уже в добу античності твори Цицерона були канonom римської публіцистичної прози. Літературний доробок автора складається з 58 промов, 19 наукових трактатів, близько 800 листів.

Яскравим прикладом ораторського стилю Цицерона є чотири промови проти організатора антидержавної змови Катиліни (Катилінарії). Перша з них була виголошена експромтом 8 листопада 63 року до нашої ери на екстремному засіданні сенату, скликаному консулом Цицероном після повідомлення про намір змовників перейти до збройних дій. Метою виступу було вигнання зрадника Катиліни й інших змовників з міста. Цицерон безпосередньо звертається в промові до Катиліни. Виступ оратора насичений стилістичними фігурами і тропами.

Oratio in Catilinam primam

Quosque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Quam diu etiam furor iste tuus nos eludet? Quem ad finem sese effrenata iactabit audacia? Nihilne te nocturnum praesidium Palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? Constrictam iam horum omnium scientia teneri coniurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, o mores!

Senatus haec intellegit, consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Immo vero etiam in senatum venit, fit publici consilii particeps, notat et designat oculis ad caedem unumquemque nostrum. Nos autem, fortes viri, satis facere rei publicae videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem oportebat, in te conferri pestem, quam tu in nos omnes iam diu machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum, mediocriter labefactentem statum rei publicae, privatus interfecit; Catilinam, orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem, nos, consules, perferemus? Nam illa nimis antiqua praetereo, quod C. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac re publica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum quam acerbissimum hostem coēcerent. Habemus senatus consultum in te, catilina, vehemens et grave; non deest rei publicae consilium neque auctoritas huius ordinis; nos, nos, dico aperte, consules, desumus. (Cicero, In Catilinam, I)

Коментарі

Abutere = abuteris.

Nihilne – чи ж анітрохи.

Locus senatus habendi – місце засідання сенату.

Ora vultusque – вираз обличчя.

Тиберій Гракх (народний трибун 133 р. до н. е.) провів низку земельних реформ на користь плебсу. Тиберій Гракх убитий противником демократичного ладу, верховним понтифіком Публієм Сципіоном Назікою.

Nam illa nimis antiqua – дуже давні події. Мова йде про факт, коли вершник Спурій Мелій під час голоду в Римі у 439 р. до н. е. роздавав безкоштовно хліб із своїх запасів, що викликало підозру в намірі узурпувати владу.

APPENDICES

I. СХЕМИ ГРАМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Іменник		
1. Словникова форма 2. Частина мови 3. Відміна 4. Тип відмінювання (лише для іменників 3 відміни) 5. Відмінок, число, у яких вжито іменник у реченні 6. Переклад	silvarum 1. silva, ae, f 2. Substantivum 3. Declinatio prima 4. – 5. Gen. plur. 6. лісів	florem 1. flos, floris, m 2. Substantivum 3. Declinatio tertia 4. Classis consonans 5. Acc. sing. 6. квітку
Прикметник/дієприкметник		
1. Словникова форма 2. Частина мови 3. Ступінь порівняння (лише для якісних прикметників) 4. Рід 5. Відмінок, число 6. Відміна 7. Узгодження 8. Переклад	amicum bonum 1. bonus, a, um 2. Adiectivum 3. Gradus positivus 4. masculinum 5. Acc. Sing. 6. Declinatio secunda 7. Amicum 8. Доброго друга	
Займенник		
1. Словникова форма 2. Частина мови, розряд 3. Рід (для присвійних, вказівних, означальних, відносних, заперечного nullus, a, um) 4. Відмінок, число 5. Переклад	eam virginem 1. is, ea, id 2. Pronomen demonstrativum 3. femininum 4. Acc. Sing. 5. Цю дівчину	
Числівник		
1. Словникова форма 2. Частина мови, розряд 3. Рід (для порядкових і тих кількісних, що змінюються) 4. Відмінок, число 5. Переклад	tribus verbis 1. tres, tria 2. Numerales cardinales 3. neutrum 4. Abl. Plur. 5. у трьох словах, трьома словами	quattuor Numerales cardinales чотири

Дієслово		
1. Словникова форма 2. Частина мови 3. Дієвідміна 4. Особа, число 5. Час, спосіб, стан 6. Переклад	ornant 1. orno, avi, atum, are 2. Verbum 3. coniugatio prima 4. persona tertia pluralis 5. praesentis indicativi activi 6. вони прикрашають	
Прислівник		
1. Словникова форма 2. Частина мови 3. Ступінь порівняння (лише для прислівників, утворених від якісних прикметників) 4. Переклад	semper 2. Adverbium 4. завжди	optime 1. bene 2. Adverbium 3. gradus superlativus 4. найкраще
Сполучник		
1. Словникова форма 2. Частина мови 3. Переклад	et Coniunctio і	
Прийменник		
1. Словникова форма 2. Частина мови 3. Керування 4. Переклад	trans Praepositio Асс. через	
Частка		
1. Словникова форма 2. Частина мови 3. Переклад	non Particula не	
Вигук		
1. Словникова форма 2. Частина мови 3. Переклад	eheu Interiectio ох!	

II. ЗРАЗКИ ГРАМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ РЕЧЕНЬ

1. Ausculta et perpende! – *Вислухай і зваж!*

ausculta	ausculto, āvi, ātum, āre – вислуховувати	Verbum coniugatio prima Imperativus praesentis persona secunda singularis вислухай
et	et – і	Coniunctio і
perpende	perpendo, ndi, nsum, ēre – зважувати	Verbum coniugatio tertia Imperativus praesentis persona secunda singularis вислухай

2. Discipuli in scholā historiam Romae edocent. – *У школі учні вивчають історію Риму.*

discipuli	discipulus, i, m – учень	Substantivum declinatio secunda Nominativus pluralis учні
in	in (Acc., Abl.) – в, у	Praepositio (Abl.) у
scholā	schola, ae, f – школа	Substantivum declinatio prima Ablativus singularis у школі
historiam	historia, ae, f – історія	Substantivum declinatio prima Accusativus singularis історію
Romae	Roma, ae, f – Рим	Substantivum declinatio prima Genetivus singularis Риму

edocent	edoceo, cui, ctum, ēre – вивчати	Verbum coniugatio secunda persona tertia pluralis praesentis indicativi activi вивчають
---------	--	---

3. Magna classis Persarum parvō numerō navium Graecōrum victa est. – Великий флот персів був переможений малою кількістю кораблів греків.

magna	magnus, a, um – великий	Adiectivum gradus positivus femininum declinatio prima Nominativus singularis magna classis великий
classis	classis, is, f – флот, клас	Substantivum declinatio tertia classis mixta Nominativus singularis флот
Persarum	Persa, ae, f – перс	Substantivum declinatio prima Genetivus pluralis персів
parvō	parvus, a, um – малий	Adiectivum gradus positivus masculinum declinatio secunda Ablativus singularis parvo numero малим
numerō	numerus, i, m – число	Substantivum declinatio secunda Ablativus singularis числом

navium	navis, is, f – корабель, судно	Substantivum declinatio tertia classis mixta Genetivus pluralis кораблів
Graecōrum	Graecus, i, m – грек	Substantivum declinatio secunda Genetivus pluralis греків
victa est	vinco, vici, victum, ēre – перемагати	Verbum coniugatio tertia persona tertia singularis perfecti indicativi passivi був переможений

4. Phillipus, Macedonum rex, Lacedaemoniis scripsit: «Si in Laconicam venero, finibus vos exturbabo». Lacedaemonii rescripserunt: «Si». – Філіпп, цар македонян, написав спартанцям: «Якщо прийду в Спарту, вижену вас з границь». Спартанці відписали: «Якщо».

Phillipus	Phillipus, i, m – Філіпп	Substantivum declinatio secunda Nominativus singularis Філіпп
Macedonum	Macedo, onis, m – македонянин	Substantivum declinatio tertia classis consonans Genetivus pluralis македонян
rex	rex, regis, m – цар	Substantivum declinatio tertia classis consonans Nominativus singularis цар

Lacedaemoniis	Lacedaemonius, ii, m – лакедемонянин	Substantivum declinatio secunda Dativus pluralis лакедемонянам
scripsit	scribo, scripsi, scriptum, ěre – писати	Verbum coniugatio tertia persona tertia singularis perfecti indicativi activi написав
si	si – якщо	Coniunctio
in	in (Acc., Abl.) – в, у	Praepositio (Acc.) у
Laconicam	Laconica, ae, f – Спарта	Substantivum declinatio prima Accusativus singularis Спарту
venero	venio, veni, ventum, ĭre – приходить	Verbum coniugatio quarta persona prima singularis futurum secundum indicativi activi прийду
finibus	finis, is, m – границя, рубіж	Substantivum declinatio tertia classis mixta Ablativus pluralis границями
vos	vos – ви	Pronomen personale Accusativus pluralis вас
exturbabo	exturbo, avi, atum, are – виганяти	Verbum coniugatio prima persona prima singularis futurum primum indicativi activi вижену

Lacedaemonii	Lacedaemonius, ii, m – лакедемонянин	Substantivum declinatio secunda Nominativus pluralis лакедемоняни
rescripserunt	rescribo, psi, ptum, ēre – відписувати	Verbum coniugatio tertia persona tertia pluralis perfectum indicativi activi відписали
si	si – якщо	Coniunctio

III. ЗРАЗКИ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ З ПРИКМЕТНИКАМИ

Rosa, ae, f (ruber, bra, brum) – rosa rubra (червона троянда)

	Singularis		Pluralis
Nom.	rosa rubra	Nom.	rosae rubrae
Gen.	rosae rubrae	Gen.	rosārum rubrārum
Dat.	rosae rubrae	Dat.	rosis rubris
Acc.	rosam rubram	Acc.	rosas rubras
Abl.	rosā rubrā	Abl.	rosis rubris
Voc.	rosa rubra	Voc.	rosae rubrae

Amicus, i, m (bonus, a, um) – amicus bonus (добрий друг)

	Singularis		Pluralis
Nom.	amicus bonus	Nom.	amici boni
Gen.	amici boni	Gen.	amicōrum bonōrum
Dat.	amico bono	Dat.	amicis bonis
Acc.	amicum bonum	Acc.	amicos bonos
Abl.	amicō bonō	Abl.	amicis bonis
Voc.	amice bone	Voc.	amici boni

LIBER LATINUS AD USUM PHILOLOGIAE STUDENTIUM

Liber, bri, m (novus, a, um) – liber novus (нова книга)

	Singularis		Pluralis
Nom.	liber novus	Nom.	libri novi
Gen.	libri novi	Gen.	librōrum novōrum
Dat.	libro novo	Dat.	libris novis
Acc.	librum novum	Acc.	libros novos
Abl.	librō novō	Abl.	libris novis
Voc.	liber nove	Voc.	libri novi

Verbum, i, n (bonus, a, um) – verbum bonum (добре слово)

	Singularis		Pluralis
Nom.	verbum bonum	Nom.	verba bona
Gen.	verbi boni	Gen.	verbōrum bonōrum
Dat.	verbo bono	Dat.	verbis bonis
Acc.	verbum bonum	Acc.	verba bona
Abl.	verbō bonō	Abl.	verbis bonis
Voc.	verbum bonum	Voc.	verba bona

Poëta, ae, m (clarus, a, um) – poëta clarus (славний поет)

	Singularis		Pluralis
Nom.	poëta clarus	Nom.	poëtae clari
Gen.	poëtae clari	Gen.	poëtārum clarōrum
Dat.	poëtae claro	Dat.	poëtis claris
Acc.	poëtam clarum	Acc.	poëtas claros
Abl.	poëtā clarō	Abl.	poëtis claris
Voc.	poëta clare	Voc.	poëtae clari

Victor, oris, m (clarus, a, um) – victor clarus (славний переможець)

	Singularis		Pluralis
Nom.	victor clarus	Nom.	victores clari
Gen.	victoris clari	Gen.	victorum clarōrum
Dat.	victori claro	Dat.	victorībus claris

Acc.	victorem clarum	Acc.	victores claros
Abl.	victore clarō	Abl.	victorībus claris
Voc.	victor clare	Voc.	victores clari

Nomen, inis, n (bonus, a, um) – nomen bonum (добре ім'я)

	Singularis		Pluralis
Nom.	nomen bonum	Nom.	nomīna bona
Gen.	nomīnis boni	Gen.	nomīnum bonōrum
Dat.	nomīni bono	Dat.	nominībus bonis
Acc.	nomen bonum	Acc.	nomīna bona
Abl.	nomīne bono	Abl.	nominībus bonis
Voc.	nomen bonum	Voc.	nomīna bona

Mare, is, n (altus, a, um) – mare altum (глибоке море)

	Singularis		Pluralis
Nom.	mare altum	Nom.	maria alta
Gen.	maris alti	Gen.	marium altōrum
Dat.	mari alto	Dat.	maribus altis
Acc.	mare altum	Acc.	maria alta
Abl.	mari altō	Abl.	maribus altis
Voc.	mare altum	Voc.	maria alta

Ars, artis, f (antiquus, a, um) – ars antiqua (давнє ремесло/мистецтво)

	Singularis		Pluralis
Nom.	ars antiqua	Nom.	ars antiqua
Gen.	artis antiquae	Gen.	artis antiquae
Dat.	arti antiquae	Dat.	arti antiquae
Acc.	artem antiquam	Acc.	artem antiquam
Abl.	arte antiquā	Abl.	arte antiquā
Voc.	ars antiqua	Voc.	ars antiqua

LIBER LATINUS AD USUM PHILOLOGIAE STUDENTIUM

Exercitus, us, m (Romānus, a, um) – exercitus Romānus (римське військо)

	Singularis		Pluralis
Nom.	exercitus Romānus	Nom.	exercitus Romāni
Gen.	exercitus Romāni	Gen.	exercituum Romanōrum
Dat.	exercitui Romāno	Dat.	exercitibus Romānis
Acc.	exercitum Romānum	Acc.	exercitus Romānos
Abl.	exercitu Romānō	Abl.	exercitibus Romānis
Voc.	exercitus Romāne	Voc.	exercitus Romani

Genu, us, n (novus, a, um) – genu novum (нове покоління)

	Singularis		Pluralis
Nom.	genu novum	Nom.	genua nova
Gen.	genus novi	Gen.	genuum novōrum
Dat.	genui novo	Dat.	genibus novis
Acc.	genu novum	Acc.	genua nova
Abl.	genu novō	Abl.	genibus novis
Voc.	genu novum	Voc.	genua nova

Res, rei, f (bonus, a, um) – res bona (добра справа)

	Singularis		Pluralis
Nom.	res bona	Nom.	res bonae
Gen.	rei bonae	Gen.	rerum bonārum
Dat.	rei bonae	Dat.	rebus bonis
Acc.	rem bonam	Acc.	res bonas
Abl.	re bonā	Abl.	rebus bonis
Voc.	res bona	Voc.	res bonae

Planta, ae, f (silverster, tris, tre) – planta silvestris (лісова рослина)

	Singularis		Pluralis
Nom.	planta silvestris	Nom.	plantae silvestres
Gen.	plantae silvestris	Gen.	plantārum silvestrium

Dat.	plantae silvestri	Dat.	plantis silvestribus
Acc.	plantam silvestrem	Acc.	plantas silvestres
Abl.	plantā silvestri	Abl.	plantis silvestribus
Voc.	planta silvestris	Voc.	plantae silvestres

Vir, i, m (fortis, e) – vir fortis (хоробрий муж)

	Singularis		Pluralis
Nom.	vir fortis	Nom.	viri fortes
Gen.	viri fortis	Gen.	virōrum fortium
Dat.	viro forti	Dat.	viris fortibus
Acc.	virum fortem	Acc.	viros fortes
Abl.	virō forti	Abl.	viris fortibus
Voc.	vir fortis	Voc.	viri fortes

Oppidum, i, n (celeber, bris, bre) – oppidum celebre (знамените містечко)

	Singularis		Pluralis
Nom.	oppidum celebre	Nom.	oppīda celebra
Gen.	oppīdi celebris	Gen.	oppidōrum celebrium
Dat.	oppīdo celebri	Dat.	oppīdis celebribus
Acc.	oppidum celebre	Acc.	oppīda celebra
Abl.	oppīdō celebri	Abl.	oppīdis celebribus
Voc.	oppidum celebre	Voc.	oppīda celebra

Rex, regis, m (crudelis, e) – rex crudelis (жорстокий цар)

	Singularis		Pluralis
Nom.	rex crudelis	Nom.	reges crudeles
Gen.	regis crudelis	Gen.	regum crudelium
Dat.	regi crudeli	Dat.	regibus crudelibus
Acc.	regem crudelem	Acc.	reges crudeles
Abl.	rege crudeli	Abl.	regibus crudelibus
Voc.	rex crudelis	Voc.	reges crudeles

Animal, alis, n (ferox, ocis) – animal ferox (дика тварина)

	Singularis		Pluralis
Nom.	animal ferox	Nom.	animalia ferocia
Gen.	animālis ferocis	Gen.	animalium ferocium
Dat.	animāli feroci	Dat.	animalibus ferocibus
Acc.	animal ferox	Acc.	animalia ferocia
Abl.	animāli feroci	Abl.	animalibus ferocibus
Voc.	animal ferox	Voc.	animalia ferocia

Casus, us, m (felix, icis) – casus felix (щасливий випадок)

	Singularis		Pluralis
Nom.	casus felix	Nom.	casus felices
Gen.	casus felicis	Gen.	casuum felicium
Dat.	casui felici	Dat.	casibus felicibus
Acc.	casum felicem	Acc.	casus felices
Abl.	casu felici	Abl.	casibus felicibus
Voc.	casus felix	Voc.	casus felices

Cornu, us, n (acer, acris, acre) – cornu acre (гострий пір)

	Singularis		Pluralis
Nom.	cornu acre	Nom.	cornua acra
Gen.	cornus acris	Gen.	cornuum acrium
Dat.	cornui acri	Dat.	cornibus acribus
Acc.	cornu acre	Acc.	cornua acra
Abl.	cornu acri	Abl.	cornibus acribus
Voc.	cornu acre	Voc.	cornua acra

Res, rei, f (celeber, bris, bre) – res celebris (славна справа)

	Singularis		Pluralis
Nom.	res celebris	Nom.	res celebres
Gen.	rei celebris	Gen.	rerum celebrium
Dat.	rei celebri	Dat.	rebus celebribus

Acc.	rem celebrem	Acc.	res celebres
Abl.	re celebri	Abl.	rebus celebrībus
Voc.	res celebris	Voc.	res celebres

IV. СХЕМИ УТВОРЕННЯ ЧАСІВ СИСТЕМ ІНФЕКТА І ПЕРФЕКТА

Praesens indicativi activi et passivi:

Основа praesentis verbi	+	Закінчення активного стану				Закінчення пасивного стану			
		Sing.		Plur.		Sing.		Plur.	
		1.	-o	1.	-mus	1.	-or	1.	-mur
		2.	-s	2.	-tis	2.	-ris	2.	-mini
		3.	-t	3.	-nt	3.	-tur	3.	-ntur

Imperfectum indicativi activi et passivi:

Основа praesentis verbi	+		Закінчення активного стану				Закінчення пасивного стану			
			Sing.		Plur.		Sing.		Plur.	
		-ba- (I, II) -eba-	1.	-m	1.	-mus	1.	-r	1.	-mur
			2.	-s	2.	-tis	2.	-ris	2.	-mini
			3.	-t	3.	-nt	3.	-tur	3.	-ntur

Futurum primum indicativi activi et passivi:

Основа praesentis verbi	+	Суфікс		Закінчення активного стану				Закінчення пасивного стану			
		-b- (I, II)	-i-/ -u- (3 Pl.)	Sing.		Plur.		Sing.		Plur.	
				1.	-o	1.	-mus	1.	-or	1.	-mur
				2.	-s	2.	-tis	2.	-ris	2.	-mini
		3.	-t	3.	-nt	3.	-tur	3.	-ntur		
		-a- (1 sing.) -e- (III, IV)	—	1.	-m	1.	-mus	1.	-r	1.	-mur
				2.	-s	2.	-tis	2.	-ris	2.	-mini
3.	-t			3.	-nt	3.	-tur	3.	-ntur		

Perfectum indicativi activi:

Основа perfecti verbi	Sing.			Plur.		
	1.	-i		1.	-imus	
	2.	-isti		2.	-istis	
	3.	-it		3.	-erunt	

Plusquamperfectum indicativi activi:

Основа perfecti verbi	Суфікс	Sing.		Plur.	
	-era-	1.	-m	1.	-mus
		2.	-s	2.	-tis
		3.	-t	3.	-nt

Futurum secundum indicativi activi:

Основа perfecti verbi	Суфікс	Sing.		Plur.	
	-eri-/ -er- (1 sing.)	1.	-o	1.	-mus
		2.	-s	2.	-tis
		3.	-t	3.	-nt

Perfectum indicativi passivi:

Participium perfecti passivi	+	Sing.		Plur.	
		1.	sum	1.	sumus
		2.	es	2.	estis
		3.	est	3.	sunt

Plusquamperfectum indicativi passivi:

Participium perfecti passivi	+	Sing.		Plur.	
		1.	eram	1.	eramus
		2.	eras	2.	eratis
		3.	erat	3.	erant

Futurum secundum indicativi passivi:

Participium perfecti passivi	+	Sing.		Plur.	
		1.	ero	1.	erimus
		2.	eris	2.	eritis
		3.	erit	3.	erunt

Praesens coniunctivi activi et passivi:

Основа praesentis verbi	+	Суфікс	Закінчення активного стану				Закінчення пасивного стану			
			Sing.		Plur.		Sing.		Plur.	
		-a- (I)	1.	-m	1.	-mus	1.	-r	1.	-mur
		-e- (II-IV)	2.	-s	2.	-tis	2.	-ris	2.	-mini
			3.	-t	3.	-nt	3.	-tur	3.	-ntur

Imperfectum coniunctivi activi et passivi:

Основа praesentis verbi	+	Суфікс -re- (I, II, IV) -ere- (III)	Закінчення активного стану				Закінчення пасивного стану			
			Sing.		Plur.		Sing.		Plur.	
			1.	-m	1.	-mus	1.	-r	1.	-mur
			2.	-s	2.	-tis	2.	-ris	2.	-mini
			3.	-t	3.	-nt	3.	-tur	3.	-ntur

Perfectum coniunctivi activi:

Основа perfecti verbi	Суфікс		Sing.		Plur.	
	-eri-		1.	-m	1.	-mus
			2.	-s	2.	-tis
			3.	-t	3.	-nt

Plusquamperfectum coniunctivi activi:

Основа perfecti verbi	Суфікс		Sing.		Plur.	
	-isse-		1.	-m	1.	-mus
			2.	-s	2.	-tis
			3.	-t	3.	-nt

Perfectum coniunctivi passivi:

Participium perfecti passivi	+	Sing.		Plur.	
		1.	sim	1.	simus
		2.	sis	2.	sitis
		3.	sit	3.	sint

Plusquamperfectum coniunctivi passivi:

Participium perfecti passivi	+	Sing.		Plur.	
		1.	essem	1.	essemus
		2.	esses	2.	essetis
		3.	esset	3.	essent

V. СИНТАКСИС ВІДМІНКІВ

Латинська мова має розвинену систему відмінкових закінчень, які є основними показниками синтаксичної функції слова в реченні. Непрямі відмінки мають декілька значень, які не завжди співпадають зі значеннями відповідного відмінка в українській мові. Тому необхідно розглянути основні випадки вживання латинських відмінків.

Nominatīvus

Nominatīvus – це відмінок підмета та іменної частини складеного присудка. У цій функції називний відмінок виступає:

- після дієслова *esse*;
- після неперехідних дієслів: *fio, maneo, videor, nascor, morior*;
- після перехідних дієслів у пасивному стані: *nominor, dicor, appellor, vocor; ducor, habeor, putor, existimor, numeror; declāror, creor, designor, legor* і т.п. Наприклад: *Nemo nascitur dives*. – Ніхто не народжується багатим. *Cicero orātor fuit*. – Цицерон був оратором.

Genetīvus

Genetīvus possessīvus (власності) означає особу або предмет, якому щось належить. Він вживається:

- безпосередньо при іменниках в якості неузгодженого означення: *libri Cicerōnis* – книги Цицерона;
- при дієсловах *sum, fio: Hic versus Plauti non est*. – Цей вірш не Плавтовий (не належить Плавту);
- при прикметниках зі значенням власності (*proprius, communis*): *Populi*

Romāni est propria libertas. – Римському народу властива свобода. *Amicōrum sunt communia omnia*. – У друзів усе спільне.

Genetīvus characteristicus (характеризуючий) – різновид *Genetīvus possessīvus*, що вказує, чиєю власністю, звичаєм, обов'язком, ознакою є дія або стан, виражений інфінітивом, який у цьому випадку є підметом.

Genetīvus obiectīvus (додатка) вживається:

- при іменниках, які означають дію: *metus mortis* – страх перед смертю;
- при дієсловах і виразах із значенням *пам'ятати, забувати: memini felicitātis meae* – пам'ятаю про своє щастя;

- при дієсловах із значенням *потребувати, оволодівати*: *egeo medici* – потребую лікаря;
- при деяких безособових дієсловах: *piget, pudet, paenitet, taedet, miseret, interest: Nos taedet belli.* – Нам набридла війна;
- при прикметниках: *який бажає, який знає, який пам'ятає, який бере участь, який прагне, який володіє, повний, подібний* і з протилежним значенням: *cupidus gloriae* – який бажає слави.

Genetivus subiectivus (підмета) залежить лише від іменників, які означають дію, і є логічним підметом: *metus hostium* – страх ворогів.

Nota bene! Для того щоб розрізнити *Genetivus obiectivus* і *Genetivus subiectivus*, треба фразу змінити таким чином, щоб керуючий іменник став присудком: *amor patris (subiect.)* – любов батька = любить батько (підмет); *amor patris (object.)* – любов до батька = любити батька (додаток).

Правильно визначити функцію родового відмінка можна лише в контексті. Однак у деяких випадках, особливо при назвах осіб, які стоять після іменників із значенням прихильності або неприхильності (страх, любов, ненависть), щоб уникнути незрозумілості, замість *Genetivus obiectivus* можуть вживатися прийменники (*erga, in* з *Acc.*): любов до батька – *amor in patrem*.

Genetivus partitivus (частковий) означає ціле, з якого вилучається частина, позначена керуючим словом. Перекладається він за допомогою прийменників *z, серед* і вживається лише в множині:

- при вищому та найвищому ступенях порівняння прикметників: *maior fratrum* – старший з братів (двох), *sapientissimus hominum* – наймудріший з людей;
- при порядкових числівниках: *primus omnium* – перший з усіх;
- при питальних, неозначених, заперечних займенниках: *quis nostrum?* хто з нас? *Quisquam (nemo) vestrum* – хто-небудь (ніхто) з вас;
- після прикметників, які означають кількість у множині (*multi, pauci, aliquod*, а також *unus* і подібні): *multi virorum fortium* – численні з хоробрих мужів, *unus amicorum* – один з друзів.

Genetivus generis або quantitatis (роду або кількості) означає предмети або речовину, яку можна поррахувати, виміряти. Перекладається родовим відмінком і вживається:

- при іменниках або субстантивованих прикметниках, які означають міру, кількість, зібрання (*multitūdo, pars, copia, numerus, tantum, multum*): *maximus numerus frumenti* – велика кількість хліба;

- при питальних, неозначених і заперечних займенниках середнього роду однини (*hoc, illud, quid, nihil* і подібних): *nihil novi* – нічого нового;

- при прислівниках (*satis, nimis, parum*): *satis severitātis* – достатньо суворості.

Genetivus qualitātis (якості) вживається переважно з означенням і позначає властивість або якість особи або предмета. Цим відмінком позначають постійні якості, які визначаються числом, часом, величиною, вагою, родом: *homo generis Graeci* – людина грецького походження; *vir magnae prudentiae* – муж великої розважливості (розважний).

Genetivus criminis (вини) ставиться при дієсловах зі значенням звинувачувати, притягати до суду, викривати, засуджувати, оправдовувати і означає назву злочину, здійсненого кимось: *accusare proditiōnis* – звинувачувати у зраді.

Genetivus pretii (ціни) вживається для позначення ціни предмета:

- при дієсловах із значенням *цінити, коштувати*: *magni, pluris, plurimi, permagni* – дорого (високо) цінити; *parvi, minōris, minimi* – дешево (низько) [цінити]. При дієсловах *купувати, продавати, наймати* Genetivus pretii ставиться лише у виразах: *tanti, quanti, pluris, minōris*.

Dativus

Dativus у латинській мові, як і в українській, може виступати непрямым додатком, на який спрямована дія. Але є випадки, коли керування дієслів у латинській та українській мовах не співпадає, тоді воно вказується в словнику: *parco, ēre, pepercī* (Dat.) – шкодувати (кого); *persuadeo, ēre, suasi, suasum* (Dat.) – переконувати (кого) та ін. З давальним відмінком у латинській мові вживаються також деякі дієслова з префіксами: *ad-, ante-, con-, in-, infer-, ob-, post-, prae-, sub-, super-*, які без них не потребують давального відмінка. Наприклад: *comparāre senectūti* – порівнювати зі старістю.

Datīvus commodi et incommodi (зручності і незручності) означає особу (предмет), на користь чи на шкоду якої здійснюється дія або існує стан, який виражається предикатом. Такий *Datīvus* перекладається родовим відмінком з прийменниками *pro*, *contra* або давальним відмінком. Наприклад: *Non scholae, sed vitae discimus*. – Ми вчимося не для школи, а для життя.

Datīvus possessīvus (власності) означає особу, якій належить те, що означає підмет, і виступає при дієслові *esse*. Сюди також відноситься вживання *Datīvus possessīvus* у виразах: *mihi nomen est* – моє ім'я є, *tibi nomen datum est* – тобі дане ім'я.

Nota bene! *Datīvus possessīvus* ставимо після питання: Що належить особі? *Genetīvus possessīvus* – Кому належить щось? Наприклад: *patri est domus* – батькові належить дім; *domus est patris* – дім належить батькові.

Datīvus auctōris (діючої особи) вживається для позначення діючої особи в пасивній конструкції у значенні *Ablatīvus auctōris*, але при цьому звертає більшу увагу на зацікавленість особи в даній дії, причетність до неї, а не на її активність. *Mihi res tota provīsa est*. – Мною все передбачене було.

Різновидом *Datīvus auctōris* є *Datīvus* у герундивній конструкції, який називається *Datīvus agendi* (дії). Наприклад: *Liber mihi legendus est*. – Я повинен прочитати книгу.

Datīvus ethicus (моральної участі) – це *Datīvus* особового займенника, який вживається для вираження емоційного стану мовця з приводу дії чи згаданої людини: *Quid mihi Celsus agit?* – Що у мене поробляє Цельс?

Datīvus finālis (мети) вказує на мету дії і частіше вживається при дієсловах із значенням *служити* [чим], *ставити* у, *давати*, *посилати*, *залишати* і под. Наприклад: *Esse usui* – бути на користь; *mittere auxilio* – посилати на допомогу.

Поряд із *Datīvus finālis* часто ставиться ще один додаток у давальному відмінку (*Datīvus commodi* або *incommodi*). Таким чином одержуємо конструкцію з подвійним давальним (*Datīvus duplex*): *castra vobis (commodi) praedae (finālis) do* – даю вам табір у здобич.

Accusatīvus

Основні функції знахідного відмінка – це вираження прямого

додатка. У латинській мові є дієслова, які вимагають двох прямих додатків – особи і предмета: *doceo te musicam* – вчу тебе музики. Два прямих додатки ставляться також при багатьох дієсловах з префіксами (*circum-*, *praeter-*, *trans-*, *per-*), які означають рух або знаходження на місці, а без цих префіксів є неперехідними. Наприклад: *transire flumen* – перейти ріку. Однак деякі неперехідні дієслова з префіксами *ad-*, *in-*, *cum-* (*con-*) вживаються із знахідним відмінком лише в переносному значенні: *adire amicum* – звернутись до друга, але *adire in urbem* – підійти до міста.

Два знахідних відмінки (**Accusativus duplex**), один з яких є відмінком прямого додатка, а другий – іменної частини присудка, найчастіше вживаються при дієсловах в активному стані, які в пасивному стані вимагають *Nominativus duplex*. Наприклад: *Apollinem Musarum ducem appellant.* – Аполлона називають ководирем муз.

Accusativus у латинській мові, на відміну від української, може вживатись у вигуках (з вигуком або без нього): *O me miserum!* – О я нещасний! У цьому випадку він називається **Accusativus exclamatiōnis**.

Accusativus Graecus (грецький) під впливом грецької мови часто вживається в римській поезії для позначення частки, на яку поширюється дія пасивної дієслівної форми: *ictus dextrum genu* – поранений у праве коліно.

Ablativus

Цей відмінок у латинській мові об'єднує функції трьох давніх відмінків – віддільного, орудного і місцевого.

Ablativus separatiōnis (віддалення) означає предмет, від якого щось відділяється і ставиться найчастіше після дієслів руху. Якщо *Ablativus* означає особу, то вживається з прийменником *a*, якщо предмет, то він може бути або без прийменника, або з прийменниками *a*, *de*, *e*: *servitūte liberāre* – звільняти від рабства; *a Caesare liberāre* – звільняти від Цезаря.

Ablativus inopiae (нестачі) вживається після дієслів зі значенням *позбавляти*, *потребувати*, а також після прикметників з відповідними значеннями: *egēre auxilio* – потребувати допомоги; *urbs nuda praesidio* – місто позбавлене охорони.

Ablatīvus originis (походження) ставиться переважно після дієприкметників *natus, ortus* (народжений; який походить) та інш.: *Venus Jove nata* – Венера, народжена від Юпітера. Ablatīvus з прийменником *ab* вказує на походження від далеких предків: *Plerīqui Belgae sunt orti ab Germānis*. – Більша частина бельгів походить від германців.

Ablatīvus auctōris (діючої особи) вживається з прийменником *a (ab)*, який не перекладається, при дієслівних формах пасивного стану, якщо логічним підметом при них є особа: *occīsus ab Helvetiis* – вбитий гелльветами.

Ablatīvus comparatiōnis (порівняння) ставиться при вищому ступені порівняння прикметників і прислівників замість сполучника *quam* з Nominatīvus: *lux sonitu velocior* – світло швидше від звуку.

Ablatīvus instrumenti (знаряддя) вживається для позначення знаряддя дії, зокрема, в пасивній конструкції: *ictus lapide* – вдарений каменем; *cingi vallo* – оточуватись валом.

Ablatīvus copiae (достатку) ставиться при дієсловах і прикметниках, які означають достаток: *dives donis* – багатий дарами; *abundāre auro* – бути багатим на золото.

Ablatīvus pretii (ціни) ставиться для позначення ціни, за яку щось купують або продають (порівн. Genetīvus pretii): *redimere magno* – купувати за велику ціну.

Після прикметників *dignus (indignus)* – *достойний (недостойний)* по аналогії до вище названих дієслів також ставиться Ablatīvus: *indignus luce* – недостойний світла (дослівно: невартий світла).

Ablatīvus causae (причини) означає причину, з якої відбувається дія чи існує якийсь стан. Наприклад: *Helvetii sua victoria gloriantur*. – Гелльвети хваляться своєю перемогою.

Ablatīvus limitatiōnis (обмеження) вживається при дієсловах і прикметниках для обмеження (уточнення) дії, стану, вираженого керуючим словом. Перекладається орудним відмінком, конструкцією з прийменниками або за допомогою слів у відношенні, з боку. У цій функції вживаються: *nomine* (на ім'я), *natione* (родом), *genere* (за походженням), *natu* (за віком), *numero* (числом): *genere Romanus* – римлянин за походженням.

Ablatīvus mensurae (міри) вживається при вищому ступені

порівняння прикметників, прислівників і при словах, які містять ідею порівняння, а саме: *multo* (набагато), *paulo* (небагато), *nihilo* (ніскільки), *aliquanto* (значно), *quo-eo* (чим-тим), *quanto-tanto* (наскільки-настільки), *tribus diēbus ante (post)* (на три дні раніше /пізніше). Наприклад: *Sol multis partibus maior est, quam universa terra*. – Сонце у багато разів більше, ніж уся земля.

Ablatīvus sociatīvus (супроводження) вживається стосовно осіб, які когось супроводжують, при дієсловах із значенням *іти*. Однак звичайно він вживається з прийменником *cum*, без нього – лише у військовій мові. Наприклад: *Galli omnibus copiis contendunt*. – Галли поспішають з усіма військами.

Ablatīvus modi (способу дії) служить для позначення способу, яким здійснюється дія, і вживається:

- у деяких адвербіальних виразах: *consilio* (навмисне), *ordine* (по порядку), *iure* (справедливо), *silentio* (мовчки), *casu* (випадково) та інш.: *iure nominare* – називати по праву;

- з означенням без прийменника *cum* (можливо і з *cum*): *aequo animo* – байдуже (спокійно);

- без означення з прийменником *cum*: *cum clamōre* – з криком.

Ablatīvus qualitātis (якості) вживається завжди з означенням для позначення властивості чи якості особи (предмета), паралельно з *genetīvus qualitātis*. Але якості непостійні або ті, що відносяться до зовнішності, виражаються частіше через *Ablatīvus qualitātis*.

Однак у деяких випадках *Ablatīvus* і *Genetīvus* вживаються однаково: *vir magna prudentia (magnae prudentiae)* – муж розважливий, але *laeto animo sum* – я у веселому настрої. *Caesar staturā excelsa fuit*. – Цезар був високого зросту.

ПОЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ, ПРОСТОРУ, ЧАСУ

Для позначення місця на питання *куди?* у латинській мові вживається:

- *Accusatīvus* з прийменниками *in* (у), *ad* (до): *in urbem* – у місто, *ad urbem* – до міста;

- *Accusatīvus* без прийменника для назв міст і невеликих островів, а також іменників *domus* (дім), *rus* (село): *Romam* – у Рим, *Rhodum* – на Родос (острів), *domum* – додому, *rus* – у село.

Для позначення місця на питання *де?* вживається:

- *Ablatīvus (loci)* з прийменником *in* (у) або без нього: *in urbe* – у місті, *hoc loco* – у цьому місці, *tota urbe* – в усьому місті, *terra marique* – на землі і на морі;

- *Locatīvus (місцевий відмінок)* для назв міст, невеликих островів та іменників *domus, rus, humus* (земля). У I, II відмінах він співпадає з родовим відмінком, а для III відміни має таку ж форму, як *Ablatīvus*: *Romae* – у Римі, *Corinthi* – у Коринфі, *Carthagine* – у Карфагені, *domi* – дома, *ruri* – у селі, *humi* – на землі.

Назви міст, невеликих островів та іменники *domus, rus, humus* можуть вживатися в *Ablatīvus* без прийменника, при цьому вони означають місце і відповідають на питання *звідки?*: *Romā* – з Риму, *Corintho* – з Коринфу, *Lacedaemone* – з Лакедемона, *domo* – з дому, *rure* – з села, *humo* – із землі.

Для позначення пройденого простору при дієсловах руху вживається *Accusatīvus*, а також дієслові *patēre* (простягатися на відстань): *Caesar circiter milia passuum quattuor progressus*. – Цезар пройшов біля чотирьох римських миль.

Для позначення відстані від одного місця до другого вживається *Accusatīvus* або *Ablatīvus* при дієсловах *abesse, distāre* (знаходитися на відстані). Ці відмінки вживаються і при будь-якому дієслові для позначення, на якій відстані щось відбувається. Наприклад: *Zama quinque diērum iter a Carthagine abest*. – Зама знаходиться на відстані п'яти днів шляху від Карфагену. *Caesar milia passuum tria ab Helvetiōrum castris castra ponit*. – Цезар розташував табір за три римські милі від табору гельветів.

Для позначення протяжності в просторі на питання, якої довжини (ширини, висоти, глибини), вживається *Accusatīvus extensiōnis in spatio* після прикметників *longus, latus, altus*: *fossa decem pedes alta* – рів глибиною 10 футів.

Для позначення часу в латинській мові вживається:

- *Accusatīvus temporis* без прийменника або з прийменником *per* і відповідає на питання *як довго?, на протязі якого часу?* Наприклад: *Annum iam audis Cratippum*. – Вже рік ти слухаєш Кратіппа.

- *Ablatīvus temporis* для позначення тривалості дії (на протязі якого часу?) без прийменника або з прийменником *in*. Наприклад: *Agamemnon vix decem annis unam cepit urbem*. – Агамемнон

ледве за десять років захопив одне місто.

Цей відмінок служить і для позначення, за скільки часу до якоїсь події (після неї) щось відбулося (*Ablatīvus mensūrae*), рідше вживається *Accusatīvus*. Словосполучення за *три роки до*, чи *три роки після* можна записати наступним чином:

<i>tribus annis ante (post)</i>	<i>tertio ante (post) anno</i>
<i>tribus ante (post) annis</i>	<i>ante (post) tres annos</i>
<i>tertio anno ante (post)</i>	<i>ante (post) tertium annum</i>

Для позначення, коли щось трапилося, вживається *Ablatīvus temporis* без прийменника або з прийменником *in*.

Без прийменника вживаються:

- слова, які самі означають час: *autumno* – восени, *hieme* – взимку;
- словосполучення іменника з прикметником, яке викликає уявлення про тривання у часі: *prima luce* – на світанку.

VI. APTE DICTUM

1. *ab aqua silente cave* – остерігайся тихої води (у тихому болоті чорти водяться)

2. *ab imis unguibus ad verticem summum* – від кінчиків нігтів до самої верхівки (з голови до ніг)

3. *accipiter pecuniae* – шуліка грошей (скнара)

4. *ad assem redire aliquem* – довести кого-небудь до аса (пустити по світу)

5. *ad carceres a calce revocāri* – повернутися з кінця до початку (почати життя з чистого аркуша)

6. *ad laevam* – наліво, з лівого боку

7. *ad verbum (e verbo, de verbo, pro verbo)* – дослівно, точно

8. *alba avis* – білий птах (біла ворона, рідкість)

9. *argenteis hastis pugnare* – боротися срібними списами (гроші камінь розіб'ють)

10. *atro dente petere* – коситися чорним зубом (говорити уїдливо)

11. *aurem vellere alicui* – щипнути кого-небудь за вухо (нагадати про щось)

12. *aureo hamo piscari* – ловити рибу золотим гачком (обіцяти золоті гори)

13. *aut etiam aut non respondere* – відповідати так або ні
14. *bovi clitellas imponere* – осідлати бика ослиним сідлом
(доручати комусь щось невідповідне)
15. *caelum pice nigrius* – небо чорніше смоли (пропаща справа)
16. *camelus saltat* – верблюд танцює (танцює як корова на льоду)
17. *canis rabiosa* – скажена собака (несамовито зла людина)
18. *caput sine lingua* – голова без язика (жити чужим розумом)
19. *cauda blandiri* – виляти хвостом (хитрувати, викручуватися)
20. *chamaeleonte mutabilior* – мінливіший хамелеона (нещира людина)
21. *cicer cum caule* – горох з капустою (безладно змішувати)
22. *circulus vitiosus* – зачароване коло (безвихідне становище)
23. *citra vinum temulentia* – сп'яніння без вина (успіхом)
24. *claudus pilam* – кульгавий з м'ячем (займатися не своєю справою)
25. *clavus in lingua* – язик під замком (тримати язик за зубами)
26. *columnae Herculis* – геркулесові стовпи (на краю світу)
27. *compressis manibus sedere* – сидіти склавши руки (палець об палець не вдарити)
28. *coniugatio mellis et fellis* – змішати мед і жовч (ложка дьогтю в бочці меду)
29. *contra torrentem niti* – плисти проти течії
30. *cor plumbeum* – свинцеве серце (кам'яне серце)
31. *cor timidus* – боязке серце (боязкий характер; заяча душа)
32. *cornix garrula* – ворона сказала (сорока на хвості принесла)
33. *cornu Amaltheae* – ріг Амальтеї (достатку)
34. *crocodili lacrimae* – крокодилячі сльози
35. *cum grano salis* – з дрібкою солі (іронічно)
36. *currente calamo* – біглим пером (нашвидкуруч писати)
37. *cum mula peperit* – коли мул народить (ніколи)
38. *da aliēno ludere corio* – ризикувати чужою шкурою (чужими руками жар загрибати)
39. *de capsula totus* – весь зі скриньки (вишукано одягнутий)
40. *de lana caprina rixari* – сперечатися через козину вовну
41. *de pilo pendere* – висіти на волосині
42. *demittere auriculas* – опустити вухка (пропускати повз вуха)
43. *descendit verbum in pectus* – слово запало в душу

-
44. *dicti studiosus* – любитель поговорити
45. *distorquere oculos* – витріщити очі
46. *dolores Tantali* – Танталові муки
47. *dormire in aurem utramvis* – спати обома вухами (спати без задніх ніг)
48. *duabus sellis sedere* – сидіти на двох стільцях
49. *ectare lacunar* – дивитися в стелю (бути неуважним)
50. *effundere lacrimas* – проливати сльози
51. *ellere animum alicujus* (Gen.) – торкнутися чиеїсь душі
52. *eodem poculo bibere* – пити з тієї ж чаші (мати таке ж горе)
53. *evehere aliquem in caelum* – підносити когось до небес
54. *ex improviso* – зненацька, несподівано
55. *excedere e memoria* – забуватися
56. *excitare fluctus in simpulum* – підняти бурю в ковші (підняти шум через дрібниці)
57. *explere animum gaudio* – наповнити душу радістю
58. *exsudare labores* – потіти над роботою
59. *festivum caput* – душевна людина
60. *flamma emicat in oculis* – очі виблискують вогнем
61. *fortuna mihi ridet* – доля мені посміхається (мені щастить)
62. *Fortunae filius* – син Фортуни (щасливчик)
63. *fugiens laboris* – ледачий
64. *grandia exempla* – переконливі приклади
65. *gratias agere* – дякувати
66. *gratulationem alicui facere (donare)* – поздоровляти когось
з чимось
67. *graviter se habere* – погано себе почувати
68. *hamum vorare* – ковтнути гачок (потрапити на гачок)
69. *hastam abjicere* – відкинути спис (опустити руки)
70. *homo desperatus* – невинуватна людина
71. *homo emunctae naris* – людина з прочищеними ніздрями (розумна, тонка людина)
72. *homo incommodus* – важка (нестерпна) людина
73. *homo obesae naris* – людина з надутим носом (тупа, не-кмітлива людина)
74. *ignem igne incitare* – розпалювати вогонь вогнем (підливати олії у вогонь)

75. *Ilias malorum* – Іліада лих
 76. *illotis manibus* – з немитими руками (без належної підготовки)
 77. *in aëre aedificare* – будувати у повітрі (будувати повітряні замки)
 78. *in aqua scribere* – писати по воді (вилами по воді писано;
 про щось малоюмовірне, таке, що може й не відбутися)
 79. *in aurem dicere* – говорити на вухо (по секрету)
 80. *in cruce pascere corvos* – служити кормом для ворон (бути
 повішеним)
 81. *in excelso esse* – досягти високого становища
 82. *in mare fundere aquas* – носити воду в море (даремно пра-
 цювати)
 83. *in potestāte mentis esse* – володіти собою, бути в пам'яті
 84. *incidere pennas alicui* – підрізати крила (позбавити кого-
 небудь можливості здійснювати щось)
 85. *inter vilia habere* – ні в що не ставити, зневажати
 86. *irritare crabrones* – дражнити ос (не будити сплячого собаку)
 87. *iungere capreas lupis* – поєднувати диких кіз з вовками
 (робити неможливе)
 88. *iungere vulpes* – запрягати лисиць (затівати даремні справи)
 89. *lac gallinactum* – пташине молоко
 90. *lacrimare gaudio* – плакати від радощів
 91. *larga manu* – щедрою рукою (від душі)
 92. *latrans stomachus* – гавкаючий шлунок
 93. *lepus pro carnibus* – заяць за шкіру (тремтіти за власну шкіру)
 94. *linguam tenere* – тримати язик за зубами
 95. *lusus naturae* – гра природи (щось неймовірне)
 96. *mordere aliquem (Acc.) dictis* – казати комусь уїдливі слова
 97. *multos modis salis simul edisse* – з'їсти разом не один модій солі
 98. *nec caput nec pedes habere* – не мати ані голови, ані ніг (ані
 початку ані кінця)
 99. *non exsaturabile pectus* – невмолиме серце
 100. *non operae est mihi* – мені ніколи
 101. *nudo vestimenta detrahare* – зняти одяг з голого (обібрати
 до нитки)
 102. *nullo loco numerare* – ні в що не ставити (не цінувати)
 103. *olla male fervet* – горщик погано варить (справи йдуть
 погано)

-
104. *omnia infra se esse* – бути в усьому гірше
105. *ovem lupo comittere* – пустити вовка до овець
106. *palma sine pulvere* – нагорода, отримана без особливих зусиль (небрудна робота)
107. *par pari respondere (referre)* – платити тим самим (око за око)
108. *perfidum ridens* – підступно (лукаво) посміхаючись
109. *prosperitas valetudinis* – квітуче здоров'я
110. *pulvere oculis offundere* – пускати порох в очі (вводити в оману)
111. *remigio veloque* – веслом і парусом (мчати на повних парусах)
112. *sal niger* – чорна сіль (уїдлива дотепність)
113. *stans pede in uno* – стоячи на одній нозі (наспіх)
114. *subiungus homo* – людина під ярмом (підневільна людина)
115. *summa felicitas celeritasque* – повний та швидкий успіх
116. *surdo narrare fabulam* – розповідати байку глухому (дарма)
117. *tabescere dolore ac miseria* – сохнути з горя і біди (почорніти від горя)
118. *tantum asinum* – який осел (дурник)
119. *toto vertice supra esse* – бути вищим на цілу голову
120. *umbram suam metuit* – боятися власної тіні
121. *vela fatis dare* – віддати вітрила долі (плисти по течії)
122. *verba in ventos dare* – кидати слова на вітер
123. *verbo tenus* – лише на словах
124. *versare suam naturam* – змінювати свій характер
125. *vineta sua caedere* – рубати свої виноградники (шкодити самому собі)
126. *visendi studio* – із зацікавленістю, допитливістю

VII. ABBREVIATURAE LATINAE

1. a d. (лат. *a dato*) – фінанс. з дня підпису;
2. a. h. l (ad hunc locum) – у тому місці, на цьому місці;
3. a. i (ab initio) – з початку;
4. a. i (ad interim) – тим часом, тимчасово виконуючий обов'язки (т. в. о);
5. AC/ a Chr. n. (ante Christum, ante Christum natum) – до Різдва Христового;
6. A. D. (Anno Domini) – року Божого;

7. A. M. (Anno Mundi) – року від створення світу;
8. am (ante meridiem) – до полудня (обіду);
9. Ab U. c./AUC (ab Urbe condita) – від заснування міста (Риму);
10. ad fin (ad finem) – наприкінці;
11. ad inf., ad infin. (ad infinitum) – до нескінченності, без кінця;
12. ad int (ad interim) – тим часом;
13. adv (ad valorem) – згідно з вартістю, за вартістю;
14. advs (adversus) – проти, напрооти;
15. a. f. (anni futuri) – наступного року;
16. ap (apud) – згідно чогось;
17. app. (appendix) – додаток;
18. a. u. c. (actum ut supra) – роби як вище (раніше вказано);
19. BA; AB (Baccalaureus Artium) – бакалавр гуманітарних наук;
20. b m (brevis manum) – негайно, зараз же;
21. ca (circa) – приблизно;
22. cap. (capitulum) – частина, розділ;
23. cet par (ceteris paribus) – за іншими рівними умовами;
24. cf. / cfr (confer) – порівняй;
25. corr (corrigenda) – виправлення, список друкарських помилок;
26. C.V. (curriculum vitae) – автобіографія;
27. D. D. (Divinitatis Doctor) – доктор богослов'я;
28. D. H. C. (Doctor Honoris Causa) – почесний доктор;
29. D. G. (Dei Gratia) – божою милістю;
30. D.O.M. (Deus Optimus Maximus) – Бог найкращий, найбільший;
31. D. Ph; PhD (Philosophiae Doctor) – доктор філософії;
32. D. S. (Da. Signa) – Видай! Познач!
33. D.V. (Deo volente) – якщо господа буде завгодно, дасть бог;
34. dt (dedit) – сплачено (таким-то);
35. e.a. (et alii) – та інші [автори];
36. e.c. (error calculi) – помилка в обрахунках;
37. e.c. (exempli causa) – наприклад;
38. e.g. (exempli gratia) – наприклад;
39. etc. (et cetera) – і так далі (і т.д.); і таке інше;
40. et seq. (et sequens, et sequentes, et sequentia) – наступні;
41. ex off. (ex officio) – за посадою, за обов'язками;
42. fasc. (fasciculus) – зшиток, частина;
43. fec (fecit) – виготовив;

-
44. fv /f. v (folio verso) – на звороті;
45. h.e. (hoc est) – тобто;
46. i. e. (id est) – тобто;
47. i. q. (idem quod) – так саме як;
48. i. q. e. d. (id quod erat demonstrandum) – що й треба було довести;
49. i.e. (id est) – тобто;
50. ib. / ibid. (ibidem); – там же (в тому місці);
51. id. (idem) – той самий;
52. ign (ignotus) – незнайомий;
53. IHS (Iesus Hominum Salvator) – Ісус спаситель людей;
54. in lim. (in limine) – з початку;
55. in m. (in medio) – у середині;
56. INRI (Iesus Nazareus Rex Iudaeorum) – Ісус з Назарету, цар Іудейський;
57. int. al. (inter alia) – між іншим;
58. L. S. (locus sigilli) – місце печатки;
59. loc. cit. (loco citato) – у згаданому місці;
60. m. c. (mensis currentis) – поточного місяця;
61. m. s. c. (mandatum sine clausula) – необмежені повноваження;
62. M. A. (Magister Artium) – магістр гуманітарних наук;
63. M. O. (modus operandi) – спосіб дії;
64. N. B. (Nota bene!) – добре зазнач; примітки, зверни увагу;
65. n. l. (non licet) – неприпустимо, не личить;
66. n. l. (non liquet) – неясно;
67. N. N. (nomen nominandum) – якась особа (ставлять замість підпису, якщо автор невідомий)
68. N. N. (nomen nescio) – імені не знаю;
69. non obst. (non obstante) – всупереч;
70. op. cit. (opera citato, opus citatum) – у цитованій праці, цитована праця;
71. p. (pagina) – сторінка;
72. p. ae; p. aeq. (partes aequales) – рівні частки;
73. p. c. (per centum) – відсоток;
74. pm (post meridiem) – після полудня (обіду);
75. p. m. (pro mille) – проміле;
76. p. p. (per procurationem) – за дорученням, за повноваженням;
77. p. r. n. (pro re nata) – згідно обставин;

- 78. p. r. t. (pro rata temporis) – після закінчення терміну;
- 79. P. S. (post scriptum) – після написаного, приписка;
- 80. p. t. (pro tempore) – вчасно, у термін;
- 81. p. u. (per ultima) – в кінці (місяця, року);
- 82. p.d. (per diem) – щоденно;
- 83. Pa (pro anno) – у рік, щороку;
- 84. Pa (pro analysi) – вищої очистки;
- 85. pp. (perge, perge) – й тому подібне, й так далі;
- 86. pro&con (pro et contra) – за і проти;
- 87. proc. (processus) – процес;
- 88. q. e. (quod est) – що є, що означає;
- 89. QBFFQS (quod bonum felix faustum fortunatumque sit) –

На благо, на сприяння, на щастя, на успіх;

- 90. Q.E.D. (quod erat demonstrandum) – що і треба було довести;
- 91. QEF; q. e. f. (quod erat faciendum) – що й треба було зробити;
- 92. QEI; q. e. i. (quod erat inteniendum)– що й треба було знайти;
- 93. r. r. (reservatis reservandis) – з усіма застереженнями;
- 94. R.I.P. (Requiescat in pace) – нехай спочиває з миром;
- 95. SPA (salus per aquam) – здоров'я через воду;
- 96. SPQR (Senatus Popolusque Romanus) – сенат і римський народ;
- 97. S. Q. (status quo) – статус-кво;
- 98. s. s. s. (stratum super stratum) – шар на шарі;
- 99. s. t. (sine tempore) – точно у визначений термін;
- 100. s. v. v. (sit venia verbo) – з дозволу сказати;
- 101. S·T·T·L (Sit tibi terra levis) – нехай земля тобі буде пухом;
- 102. sc. (scilicet) – тобто, а саме;
- 103. sec (salvo errore calculi) – виключаючи помилки у під-

рахунках;

- 104. sec. reg (secundum regulam) – згідно правил;
- 105. sq / sqq (sequens, sequentia) – наступна, наступні;
- 106. ss. (semis) – половина;
- 107. st (stet) – залишити як було;
- 108. u. i. (ut infra) – як вказано нижче;
- 109. v. (verte) – перегорнути [сторінку], див. на звороті;
- 110. vg; w. g. (verbi gratia) – наприклад;
- 111. v.i. (vide infra) – дивись нижче;
- 112. v.s (vide supra) – дивись вище;

113. viz. (videlicet) – а саме;
 114. vol. / v. (volumen) – том;
 115. VS або v. (versus) – проти.

VIII. GAUDEAMUS

«Gaudeamus» – середньовічний студентський гімн. Пісня з'явилася в XIII або XIV столітті в Гайдельберзькому або в Паризькому університеті (Сорбонні). Себастьян Брант згадує гімн 1267 року за назвою «Gaudeamus igitur». «Gaudeamus» належить до жанру застільних пісень вагантів – середньовічних мандрівних поетів і співаків, серед яких були і студенти. Упродовж століть пісня передавалася усно і тому має багато варіантів. Друком текст «Gaudeamus» вперше з'явився в 1776 році, а в 1781 мандрівний письменник К. В. Кіндлебен (Christian Wilhelm Kindleben) надав йому форми, що збереглася дотепер. Автором нот вважають композитора XV століття Йоганнеса Окегема. Цю пісню виконують на святкових заходах і зустрічах студентів. «Gaudeamus» – це своєрідний символ студентства, молодості.

Gaudeāmus igitur,
 Iuvēnes, dum sumus!
 Post iucundam iuventūtem,
 Post molestam senectūtem,
 Nos habēbit humus. (2)
 Vita nostra brevis est,
 Brevi finiētur,

Гей, повеселімося,
 Поки молодії!
 Минє молодість квітуча,
 Старість нас пов'є, мов туча
 І земля покріє.
 Те життя – лиш мить одна,
 Вмить воно й пролине,

Venit mors velociter,
Rapit nos atrociter,
Nemini parcetur. (2)

Смерть кістлява – тут як тут,
Чинить свій над нами суд:
Всіх до домовини.

Vivat Academia!
Vivant professōres!
Vivat membrum quodlibet,
Vivant membra quaelibet,
Semper sint in flore! (2)

Хай живе науки храм,
Хай живуть учені!
Кожен з них нехай живе.
Процвітає гроно все
У добрі, натхненні!

Vivant omnes virgīnes,
Gracīles, formōsae!
Vivant et muliēres
Tenērae, amabīles,
Bonae, laboriōsae! (2)

Хай живуть дівчата всі –
Стрункі та ласкаві!
Хай усі жінки живуть,
Що любов, тепло несуть,
Ніжні, в праці жваві!

Vivat et res publica
Et qui illam regit!
Vivat nostra civitas,
Maecenātum caritas,
Quae nos hic protegit! (2)

Хай живе наш край увесь
І хто править краєм!
Хай живуть мужі ясні,
Що з їх ласки, приязні
Знань ми набуваєм!

Pereat tristitia,
Pereant dolōres,
Pereat diabōlus,
Quivis antiburschius
Atque irrisōres! (2)

Геть, журбо – напаснице,
Болісті, гризоти!
Геть, лукавий ліснику!
Геть, їдкий насмішнику,
З нашої спільноти!

IX. LATINA CHRISTIANA

Pater noster (oratio dominica)

In nomīne Patris et Filii, et Spirītus Sancti. Amen.

Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur Nomen Tuum. Adveniat regnum Tuum. Fiat voluntas Tua sicut in coelo et in terra. Panem nostrum quotidianum (supersubstantiālem) da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos a malo. Amen. (Evangelium

secundum Lucam, 11: 2–4).

Ave, Maria (angelica salutatio)

Ave, Maria, gratia plena, Dominus Tecum. Benedicta Tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris Tui Iesus. Sancta Maria, mater Dei, ora pro nobis peccatoribus, nunc et in hora mortis nostrae. Amen.

Doxologia

Gloria Patri et Filio, et Spiritui Sancto. Sicut erat in principio, et nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

Symbolum Apostolorum

Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Iesum Christum, Filium Dei unigenitum, et ex Patre natum ante omnia saecula. Deum de Deo, Lumen de Lumine, Deum verum de Deo vero, genitum non factum, consubstantialem Patri; per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit de caelis. Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et homo factus est. Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato, passus et sepultus est, et resurrexit tertia die, secundum Scripturas, et ascendit in caelum, sedet ad dexteram Patris. Et iterum venturus est cum gloria, iudicare vivos et mortuos, cuius regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit. Qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur: qui locutus est per prophetas. Et unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum. Et expecto resurrectionem mortuorum, et vitam venturi saeculi. Amen. (Oratio christiana)

Angelus Domini

V. Angelus Domini nuntiavit Mariae.

R. Et concepit de Spiritu Sancto Ave Maria...

V. Ecce ancilla Domini.

R. Fiat mihi secundum verbum tuum. Ave Maria...

V. Et verbum caro factum est.

R. Et habitavit in nobis. Ave Maria...

V. Ora pro nobis, sancta Dei Genitrix.

R. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Oremus: Gratiam tuam, quaesumus, Domine, mentibus nostris

infunde; ut qui, angelo nuntiante, Christi Filii tui Incarnationem cognovimus per passionem eius et crucem, ad resurrectionis gloriam perducamur. Per eundem Christum Dominum nostrum. Amen. Gloria Patri et Filio, et Spiritui Sancto. Sicut erat in principio, et nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

Regina Caeli

Regina caeli, laetare, alleluia!

Quia quem meruisti portare, alleluia!

Resurrexit sicut dixit, alleluia!

Ora pro nobis Deum, alleluia!

V. Gaude et laetare, Virgo Maria, alleluia!

R. Quia surrexit Dominus vere, alleluia!

Oremus: Deus, qui per resurrectionem Filii tui, Domini nostri Iesu Christi, mundum laetificare dignatus es, praesta, quaesumus, ut per eius Genitricem Virginem Mariam, perpetuae capiamus gaudia vitae. Per eundem Christum Dominum nostrum.

R. Amen.

Alma nox

Alma nox, tacita nox

Omnium silet vox

Sola Virgo nunc beatum

Ulnis fovet dulce Natum

Pax Tibi, Puer pax

Pax Tibi, Puer pax

Alma nox, tacita nox

O Jesu, tua vox

Amorem nobis explanat

Nos redemptos esse clamat

In tuo natali

In tuo natali

Alma nox, tacita nox

Angeli sonat vox

Alleluia! O surgite

Pastores huc accurrite

Christus Deus adest

Christus Deus adest

Angelus pastoribus

Angelus pastoribus

Dixit vigilantibus:

Nuntio vobis magnum gaudium
Salvatorem hominum
In terris genitum
 Hoc probantes nuntium
Quærebant Infantulum
Bethleem invenerunt puerum
Cum Maria Iosepho
in aula sedentem
 Iam Dominus maximus
Et Rex potentissimus
Aulam non habuit excelsam
Nec marmore splendidam
Nec tapetis cinctam

Х. ГІМН ЄВРОПИ

Гімн Європи (Ода радості) – гімн Європейського союзу та Ради Європи, що вважається одним із символів Європи. Музика гімну є фіналом Дев'ятої симфонії Людвіга ван Бетховена, що подано в інструментальному викладенні в тональності сі-бемоль мажор. В оригінальній версії Л. ван Бетховена ця тема звучить у тональності ля-мажор. Музику Бетховен створив на вірші «Оди до радості» Фрідріха Шиллера, які було написано майже на соток років раніше. Хоча музику написано на конкретні вірші, Рада Європи затвердила гімн без слів, аби не підносити якоїсь із європейських мов над іншими, бо це б суперечило ідеї єдності та рівноправності народів Європи.

Офіційно Гімн Європи ухвалено 1972 році. Цей гімн виражає ідеали свободи, миру та солідарності, які обстоює об'єднана Європа.

У 1985 році текст «Оди до радості» схвалили Рада ЄС, а також глави держав і урядів як офіційний Гімн Європейського Союзу.

2004 року Петер Роланд, професор Академії Європи (Відень), запропонував власний альтернативний латинський текст Гімну Європи (на музику Бетховена), передавши його тогочасному голові Єврокомісії Романо Проді. Попри те, що ці слова, як і жодні інші, не було затверджено як офіційні, вони набули популярності й час від часу виконуються різними колективами Європи.

Текст Гімну Європи Петера Роланда

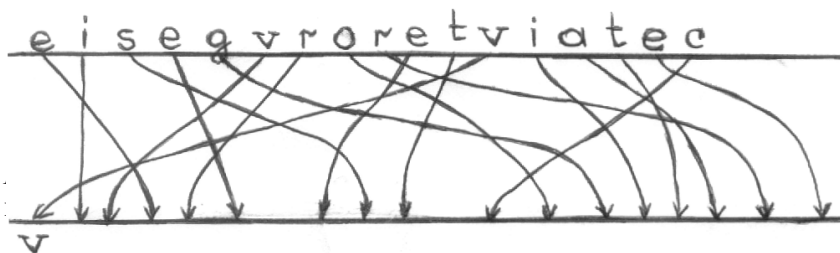
Est Europa nunc unita
 Et unita maneat,
 Una in diversitate
 Pacem mundi augeat.
 Semper regnant in Europa
 Fides et iustitia
 Et libertas populorum
 In maiore patria.
 Cives, floreat Europa,
 Opus magnum vocat vos.
 Stellae signa sunt in caelo
 Aureae, quae iungant nos.

XI. OTIUM POST NEGOTIUM

*1. У вертакальних рядках викресліть імена римських богів.
 Прочитайте латинський вислів.*

M			
N	A		
I	O	C	
N	P	T	I
E	O	E	A
B	L	R	U
R	E	E	N
V	L	N	O
A	O	S	E

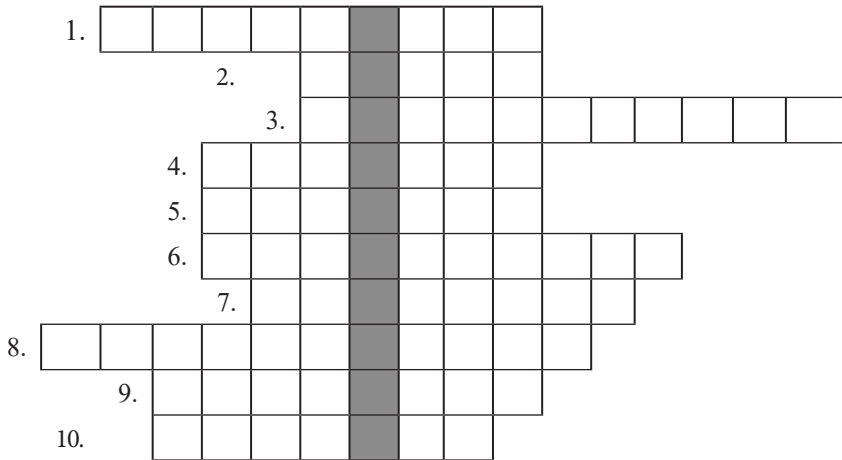
2. Запишіть букви та прочитайте вислів:

Третя буква слова є в алфавіті після q. Четверта літера знаходиться між s і u. На п'ятому місці є 20 буква латинської абетки. Шоста буква – це літера n. Сьома буква знаходиться на початку алфавіту.

4. Переставте правильно склади, впишіть по горизонталі назви граматичних категорій дієслова.

1. Tumperfec.	6. Lagurissin.
2. Dumos.	7. Sepraens.
3. Caintivusdi.	8. Raintivuspe.
4. Tiacvum.	9. Vumisspa.
5. Rumfutu.	10. Naperso.

5. Перекладіть українською мовою:

De Roma antiqua

Romae antiquae servōrum liberi non libēri sunt. Romanōrum liberōrum tantum sunt libēri libēri. Hoc in libris legimus.

NB! libēri, ōrum – діти; liber, a, um – вільний, a, e; liber, libri, m – книга.

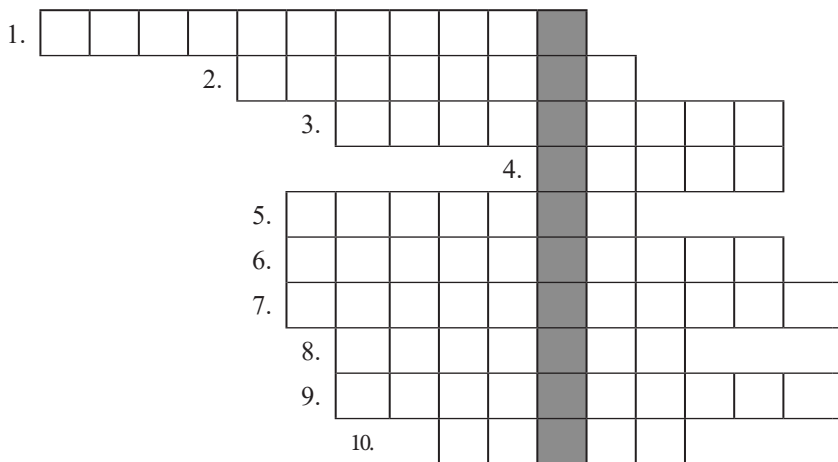
De malis

«Mala malus, – agricōla dicit, – mala mala dat, attāmen malo malum cum malo quam malum sine malo».

NB! malus, a, um – поганий, а, е; malo – віддаю перевагу; malus, i, f – яблуня; malum, i, n – яблуко.

6. Переставте літери і запишіть по горизонталі граматичні категорії іменників. У відзначеній вертикалі прочитайте відгадку.

1. Tumperfec.	7. Cumasnumli.
2. Natinovusmi.	8. Tisaacvuscu.
3. Lisplura.	9. Trumneu.
4. Menumnife.	10. Litiodecna.
5. Nusge.	11. Susca.
6. Datsivu.	

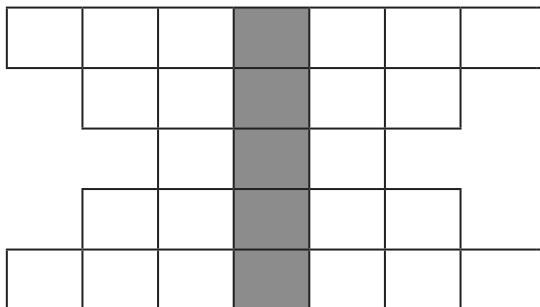
7. Чи може ягня (agnus) стати великим?

8. Як зробити руку (manus) поганою?

9. Впишіть двічі у квадратах пропущені слова:

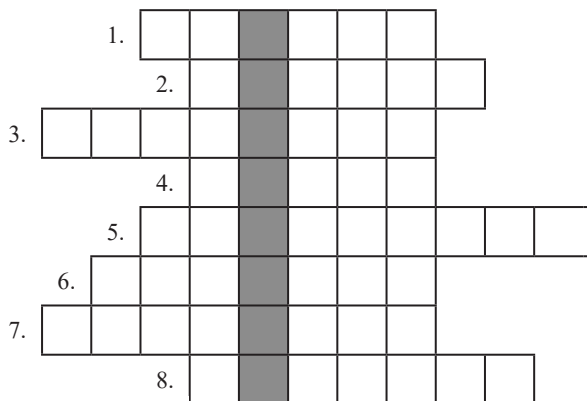
1. Tullia valet; non... est.
2. Persona...
3. Agricolae agrum...

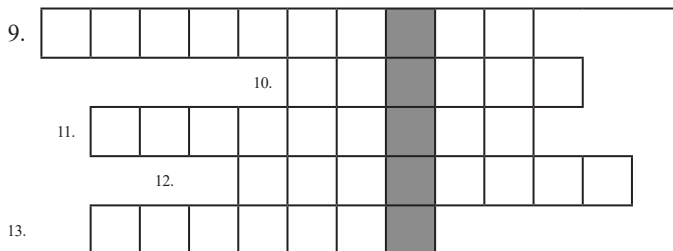
3. Віл.
4. Подруга.
5. Римлянин.

12. Переставте літери таким чином, щоб утворилися назви місяців. Впишіть їх у горизонтальні рядки. Позначена вертикаль містить відгадку:

1. Nuuisi.	8. Ripasil.
2. Suliui.	9. Rifebusrua.
3. Emdrcebe.	10. Liusiu.
4. Amsiu.	11. Riiausnua.
5. Tepbersem.	12. Gussutau.
6. Toberoc.	13. Ustimar.
7. Bervemno.	

13. Яка українська пісня перекладена латиною?

Sibilantes noctu signa
 Cosaci movērunt!
 Lacrimulae Marusenca
 Oculos implēre.
 Noli, noli, Marusenca,
 Noli lacrimāre!
 Sed pro tuo carissimo
 Et deos orāre.

14. З вертикальних рядків викресліть назви трьох днів тижня стародавніх римлян. З решти літер, вишикуваних горизонтально, утвориться гасло.

S	I	M
A	L	E
O	O	R
M	A	C
L	V	U
M	A	R
I	I	I
T	E	R
S	S	I

15. Перекладіть українською мовою:

Mulier quaedam Cicerōni dicēbat: «Triginta annos nata sum». Cicerō autem respondit: «Verum est, nam hoc iam viginti annos audio!».

16. Відгадайте загадки:

a) Est animal quod mane quattuor pedibus ambulat, meridie duobus, vespere tribus.

b) Unus est pater, duodecim autem filii ei sunt, quorum singulis sexaginta filiae sunt, duplicem formam habentes: aliae enim albae sunt, aliae nigrae. Quamquam immortales sunt, omnes tamen moriuntur.

c) Antiquissimum sum, et semper novum. Omnibus et bona et mala praebeo. Rebus humanis et prosum et obsum. Vires et augeo et rapio. Semper adsum, semper fugio. Ab adolescentibus saepe longius, a senibus semper brevius habeor. Quid sum?

17. Запишіть іменники. Закінчення кожного слова є початком іншого. Питання подаються зверху або знизу:

Миша			Найбільша одиниця хронологічного поділу історії Землі				Ніс				
Покровительки мистецтва і науки				Жаба				Свиня			

ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК

A

a, ab, abs (з Abl.) – від, з, із

abdo, didi, ditum, ěre – приховувати, ховати

abduco, duxi, ductum, ěre – відводити, відхиляти, віддаляти

abeo, ii (ivi), itum, ĩre – відходити, проникати, щезати

abhorreo, horruī, –, ěre – не відповідати, відрізнятись

abiicio, ieci, iectum, ěre – кидати, відкидувати, принижувати (когось)

abrogo, avi, atum, āre – знищувати, скасовувати, позбавляти (когось, чогось)

absentia, ae, f – відсутність, нестача

absolutus, a, um – досконалий

absolvo, solvi, solutum, ěre – відділяти, звільняти, оправдувати, оплачувати

abstinentia, ae, f – стриманість, безкорисність

abstineo, tinui, tentum, ěre – стримувати, не допускати

abstulit – див. *aufero*

absum, afui (abfui), afuturus, abesse – не бути, бути відсутнім, не брати участі

abundantia, ae, f – багатство, добробут, велика кількість

absūmo, sumpsī, sumptum, ěre – нищити

absurdus, a, um – немілозвучний, недоцільний, безглуздий, дурний, нездатний

abundantia, ae, f – багатство, добробут, велика кількість

abundo, āvi, ātum, āre – розливатися, бути в достатній кількості, переповнювати

academia, ae (Academia, ae), f – академія

accedo, cessi, cessum, ěre – підходити, наближатись, приступати

accendo, ndi, nsum, ěre – запалювати, засвічувати

accipio, cepi, ceptum, ěre – отримувати

acclamo, avi, atum, āre – вигукувати

acclinis, e – похилий, схильний

accola, ae, m – житель окраїн

accommodo, avi, atum, āre – пристосовувати, погоджувати

accubo, –, –, āre – лежати, знаходитися поряд на бенкеті

accuro, āvi, ātum āre – намагатися, пильнувати, піклуватися
accuro, cucurri, cursum, ěre – прибігати, поспішати
accūso, āvi, ātum āre – обвинувачувати, засуджувати
acer, acris, acre – гострий, різкий
acerbe – жорстоко
acerbus, a, um – жорстокий, суворий
acētum, i, n – оцет
Achaia, ae, f – Ахея (місцевість у Греції, пізніше – Греція)
Achilles, is/ei, m – Ахілл
acidus, a, um – кислий
acies, ei, f – вістря, бойова лава
acrīter – гостро, різко, сильно
actio, ōnis, f – дія, судовий процес
actus, a, um – part. pert. до ago
actus, us, m – рух, сила, діяльність
acumen, inis, n – вістря, гострота, витонченість
acuō, ui, ūtum, ěre – загострювати, заохочувати, витончувати
acus, us, f – вістря, голка
acutus, a, um – гострий, різкий
ad (Acc.) – до, при, біля, на, для
adamas, ntis, m – сталь, твердість, непохитність, алмаз
addico, dixi, dictum, ěre – засуджувати, доручати, передавати
addo, didi, ditum, ěre (з Acc., Dat.) – додавати
adduco, duxi, ductum, ěre – приводити, приносити, притягати, спонукати
adeo – до такого ступеня, так, навіть, особливо
adeo, ii (ivi), itum, ěre – приходити, перебувати, нападати, від-відувати
adfflcto, āvi, ātum, āre – засмучувати, пригнічувати
adhibeo, hibui, hibitum, ěre – вживати, застосовувати, (з Dat.) запрошувати
adhortor, atus sum, āri depon – заохочувати, вмовляти, підбадьорювати, заохочувати
adhuc – дотепер, досі, до того
adiicio, iēcī, iectum, ěre – підкидати, додавати, вливати
adimo, ēmi, emptum, ěre (з Dat.) – віднімати
adipiscor, adeptus sum, adipisci (з Acc.) – досягати, добиватися, одержувати
adītus, us, m – доступ, вхід
adiungo, iunxi, ctum, ěre – приєднувати
adiuvo, iūvi, iūtum, āre (з Acc.) – допомагати, підтримувати, сприяти

administro, avi, atum, āre – допомагати, прислужувати, керувати, виконувати

admirabilis, e – дивний, дивовижний, чудовий

admiratio, onis, f – здивування, подив, захоплення

admiror, atus sum, āri depon. – дивуватися, захоплюватися

admitto, misi, missum, ěre – допускати, відпускати, розпускати (волосся)

admodum (adv.) – дуже, надміру, досить, найвище

admoneo, monui, monitum, ěre – нагадувати, спонукати, радити

admoveo, movi, motum, ěre – рухати, присувати, наближати

adōro, āvi, ātum, āre (з Acc.) – обожнювати, поклонятися

adquiro, adquisivi, adquisitum, ěre – набувати, здобувати, придбати

Adriānus, i, m – Адріан

adsto, astīti, astitum, āre – стояти поряд

adsum (assum), affui (adfui), adesse – бути присутнім, знаходитися, допомагати

adulescentia, ae, f – юнацький вік, юність, молодість

adulescens, entis – підростаючий, юний, молодий

adūlescens, entis, m, f – хлопець, молода людина, молода дівчина

adulescentulus, i, m – зовсім молода людина

adveho, vexi, vectum, ěre – приводити

advenio, vēni, ventum, ěre – приходити, прибувати, наближатися, виникати

advento, avi, –, āre – підходити, наступати

adventus, us, m – прибуття, прихід, приїзд

adversarius, a, um – протилежний, противний, ворожий

adversarius, ii, m – ворог, противник

advorsor, versatum sum, versari – опиратися, ставитися вороже

adversus (з Acc.) – проти, напроти

adversus, a, um – передній, несприятливий

advolo, āvi, ātum, āre – прилітати

aedes (aedis), is, f – кімната, храм; plur. житловий дім, будинок

aedificātus, a, um – збудований

aedificium, i, n – будова, будинок

aedifico, āvi, ātum, āre – будувати, споруджувати

aedilis, is, m – едил

Aedui, ōrum, m – едуї

aeger, gra, grum – хворий

Aegeus, ei, m – Егей

aegre (adv.) – ледве, невдоволено

aegrōtus, a, um – хворий, страждаючий
Aegyptius, i, m – єгиптянин
Aegyptus, i, f – Єгипет
Aemilius, a, um – Емілій (імені древнього патриціанського роду)
Aenēas, ae, m – Еней
aēneus (aheneus), a, um – мідний, бронзовий
aenigma, atis, n – загадка
Aeolia, ae, f – Еолія
Aeolius, a, um – еолійський
Aeōlus, i, m – Еол
aequālis, e – рівний, однаковий
aeque – однаково, так само
aequinoctium, i, n – рівнодення
aequitas, atis, f – рівність, пропорція
aequo, avi, atum, āre – вирівнювати, порівнювати
aequus, a, um – рівний, спокійний, однаковий, справедливий
aēr, eris, m – повітря
aera, ae, f – окреме число, вихідна цифра, ера
aerarium, i, n – державна скарбниця
aes, aeris, m – мідь, бронза
Aesculapius, ii, m – Ескулап
Aesōpus, i, m – Езоп
aestas, atis, f – тепла пора року, літо
aestimo (aestumo), āvi, ātum, āre – оцінювати, вважати
Aetolia, ae, f – Етолія
aestuo, āvi, ātum, āre – палати, горіти
aestuosus, a, um – спекотний
aestus, us, m – спека
aetas, ātis, f – час життя, пора, епоха
aeternitas, atis, f – вічність, безсмертя
aeternus, a, um – вічний незабутній
Aethiopia, ae, f – Ефіопія
Aethna, ae, f – Етна (вулкан у східній Сицилії).
aevum, i, n – вік, життя, вічність
affectus, us, m – стан, настрої, переживання
affero, attuli, allatum, afferre – приносити, повідомляти
afficio, fēci, fectum, ēre (з Acc., Abl.) – заподіювати, наділяти, виснажувати

affirmo, avi, atum, āre – підкріплювати, підтримувати, зміцнювати, твердити
affligo, flixi, flictum, ěre – засмучувати
Afrīca, ae, f – Африка
Africānus, a, um – африканський
Agamemnon, ōnis, m – Агамемнон
age (imperativus до ago) – ну, давай
ager, agri, m – земля, область, територія
Agesilaus, i, m – Агесилай
aggredior, gressus sum, grēdi depon. – приступати, підходити, відправлятися, нападати
agito, avi, atum, āre – рухати, гнати, хвилювати (море), розвівати
agmen, inis, n – фронт (бойовий порядок), загін
agna, ae, f – вівця
agnosco, novi, nitum, ěre – пізнавати, довідуватись
agnus, i, m – ягня
ago, egi, actum, ěre – приводити в рух, вести, гнати, діяти
agrarius, a, um – аграрний, земельний
agrestis, e – сільський, неосвічений
agricōla, ae, m – землероб, селянин
agricultūra, ae, f – землеробство, сільське господарство
aio, ait, –, – – говорити, підтверджувати, запевняти
ala, ae, f – крило, фланг
alācer, cris, cre – бадьорий, жвавий, веселий
alacritas, ātis, f – бадьорість, натхнення
alarius, ii, n – солдат
alatus, a, um – крилатий
Alba Longa, ae, f – Альба Лонга
Albanus, a, um – албанський (італійський)
Albānus, i, m – житель міста Альба Лонга
albus, a, um – білий, сірий
Alcibiādes, is, m – Алкивіад
Alcinous, i, m – Алкіной
alea, ae, f – гральна кістка, доля, гра в кістки
Alexander, dri, m (Magnus) – Олександр (Великий)
Alexandria, ae, f – Олександрія
alibi – в іншому місці
aliēnus, a, um – чужий

alimentum, i, n – їжа, утримання
aliquando (adv.) – коли-небудь, іноді, колись, одного разу
alīqui (aliquis), alīqua, alīquod – хтось, хто-небудь, деякий
alīquis, alīquid – будь-хто, будь-що, хто-небудь, що-небудь
alīter – інакше, по-іншому
alius, a, ud – інший
alligo, āvi, ātum, āre – зв'язувати, з'єднувати
alludo, lusi, lusum, ěre – грати, загравати
almus, a, um – благодатний, той, що годує
alo, alui, alitum (altum), ěre – годувати, виховувати, утримувати
Alpes, ium, f – Альпи
altaria, ium, n – вівтар, жертівник
alte – високо, глибоко, далеко
alter, altĕra, altĕrum – один із двох, другий, наступний
altitūdo, ĩnis, f – висота, товщина, височина, гора
altum, i, n – висота, відкрите море
altus, a, um – високий, глибокий, далекий
alumnus, i, m – вихованець
alveus, i, m – кошик
amābilis, e – милий, приємний, люб'язний
Amalthĕa, ae, f – Амалтея
amārus, a, um – гіркий, дратівливий
amatorius, a, um – любовний
amātus, a, um – коханий
ambo, ambae, ambo – обидва
ambūlo, āvi, ātum, āre – прогулюватися
amens, entis – божевільний, нерозсудливий
amica, ae, f – подруга
amicitia, ae, f – дружба
amictus, a, um – одягнений
amiculus, i, m – дружок
amicus, a, um – прихильний, дорогий, вірний
amicus, i, m – друг, приятель
amitto, misi, missum, ěre – відпускати, кидати, залишати, втрачати
amnis, is, m (іноді f) – ріка, потік (поет.)
amo, āvi, ātum, āre – любити
amoenus, a, um – приємний, милий

amor, ōris, m – любов, пристрасть, сильне бажання
amoveo, mōvi, motum, ēre – віддаляти
Amphio(n), ōnis, m – Амфіон (чоловік Ніоби)
amphitheatrum, i, n – амфітеатр
amplector, plexus sum, plecti – охоплювати, обіймати
amplitūdo, īnis, f – величина, значимість
amplius, a, um – сильніший
amplus, a, um – широкий
Amulius, i, m – Амулій
an – або, хіба
Anacharsis, idis, m – Анахарсид
Anaxagoras, ae, m – Анаксагор (грецький філософ)
Anchisa, ae, m – Анхіс
ancilla, ae, f – служниця
Ancus, i, m – Анк
Andragoras, ae, m – Андрагор
Andromeda, ae, f – Андромеда
anguis, is, m, f – змія
angustiae, arum, f – обмеженість, ущелина
angustus, a, um – тісний, вузький, короткий
anīma, ae, f – повітря, дихання, життя
animadverto, verti, versum, ēre – помічати, слідкувати
anīmal, ālis, n – тварина
anīmus, i, m – дух, думка, мислення
annālis, is, m – хроніка, аннали, повість
annōna, ae, f – продовольство
annus, i, m – рік
annuus, a, um – річний
anser, ěris, m, f – гусак, гуска
ante – раніше
ante (Acc.) – перед, до
antea – перед тим, раніше
antecedo, cessi, cessum, ēre – йти попереду, випереджати, перевершувати
antepōno, posui, positum, ēre (з Dat.) – ставити вище, ставити, вважати за краще
antequam – раніше ніж
antiburschius, a, um – протимолодіжний

antiquitas, ātis, f – древність, старовина
antiquitus (adv.) – з давніх давен, колись
antīquus, a, um – давній, стародавній
Antonius, i, m – Антоній
antrum, i, n – печера, порожнина
anulus, i, m – кільце, перстень
anus, us, f – стара жінка
Apelles, is, m – Апеллес
aper, apri, m – кабан
aperio, rui, rtum, ĩre – відкривати
aperte – відкрито, щиро
apex, icis, m – верхівка
Aphrodita, ae, f – Афродіта
apis, is, f – бджола
Apollo, ĩnis, m – Аполлон
appareo, parui (paritum), ěre – з’являтися, бути очевидним
apparo, āvi, ātum, āre – готувати
appello, āvi, ātum, āre – кликати, називати, оголошувати
Appennīnus, a, um – Аппенінський
appĕto, petīvi, petītum, ěre (з Acc.) – прагнути, домагатися
Appia (via), f – Аппієва дорога
Appius Claudius, ii, m – Аппій Клавдій
arpono, posui, positum, ěre – подавати
apporto, āvi, ātum, āre – приносити
apprōbo, āvi, ātum, āre – схвалювати, погоджуватися
appropinquo, āvi, ātum, āre – наближати
Aprīlis, is, m – квітень
apud (Acc.) – при, біля, коло, у
aqua, ae, f – вода, волога, дощ
aquaeductus, us, m – водогін
aquīla, ae, f – орел, знак легіону
Aquilo, ōnis, m – Аквілон (північний вітер)
Aquitani, orum, m – аквітани (галльське плем’я)
Aquitania, ae, f – Аквітанія
ara, ae, f – вівтар, жертвник
Arabs, ābis – арабський
arātor, ōris, m – плугатар, орач

aratrum, i, n – плуг
arbīter, tri, m – суддя
arbitrium, i, n – судження, рішення, вирок
arbitror, atus sum, āri depon. – спостерігати, оцінювати
arbor, ōris, f – дерево
Arcadia, ae, f – Аркадія
arceo, ui, –, ēre – закривати, стримувати, перешкоджати
Archimedes, is, m – Архімед
arcitenens, entis, m – стрілець
arcus, us, m – лук, дуга
ardeo, arsi, arsurus, ēre – горіти, палати
arduus, a, um – крутий, стрімкий, високий
area, ae, f – галузь
arēna, ae, f – пісок, сцена
argenteus, a, um – срібний
argentum, i, n – срібло, срібні гроші, предмети
argumentum, i, n – доказ, виклад, зміст, аргумент
arguo, ui, utum, ēre (з Gen.) – обвинувачувати
Ariadna, ae, f – Аріадна
aridus, a, um – сухий, посушливий, худий
Arion, onis, m – Аріон
Ariovistus, i, m – Аріовіст
arista, ae, f – колос, плід, обжинки
Aristaeus, i, m – Аристей
Aristīdes, is, m – Аристид
Aristotēles, is, m – Аристотель
arma, ōrum, n – зброя, війна, боротьба, військовий обладунок
armatus, a, um – озброєний
armātus, a, um – part. perf. до armo
armo, āvi, ātum, āre – озброювати, споряджати, постачати
aro, āvi, ātum, āre – орати, обробляти
arripio, ripui, reptum, ēre – хапати
ars, artis, f – мистецтво, ремесло, наука
artifex, īcis, m – майстер, художник, знавець
artificium, i, n – мистецтво, майстерність, техніка, ремесло
arx, arcis, f – замок, фортеця
as, assis, m – асс (римська мідна монета)

Ascanius, ii, m – Асканій
ascendo, scendi, scensum, ěre – підніматися, підноситись
ascribo, psi, ptum, ěre – приписувати, надписувати
asellus, i, m – віслук
Asia, ae, f – Азія
asĭnus, i, m – осел, дурень
aspectus, us, m – вигляд
asper, ěra, ěrum – нерівний, тяжкий, суворий
asporto, avi, atum, āre – забирати, відвозити, відправляти
assequor, secūtus sum, sequi – наздоганяти, досягати, одержувати
assiduus, a, um – постійний, невинний, старанний
assigno, āvi, ātum, āre – призначати, доручати
astronomia, ae, f – астрономія
astrum, i, n – зірка, сузір'я
astute – хитро
astutia, ae, f – хитрість
at, a – але, однак
ater, atra, atrum – темний, чорний
Athēna, ae, f – Афіна
Athēnae, arum, f – Афіни
Atheniensis, e – афінський
Atheniensis, is, m – афінянин
Athlas, antis, m – Атлант
athlēta, ae, m – атлет
Atilius, i, m – Атилій
atque – і, а також
Atlas, antis, m – Атлант
athletha, ae, m – атлет
atomus, i, f – атом
atque – і, а також, проте, однак, але
atqui – проте, однак, але.
atramentum, i, n – чорнила
atrium, ii, n – атрій
atrocĭter – суворо, жорстоко, безжалісно
atrox, ōcis – суворий, гострий, жорстокий, жахливий
attāmen – однак, все ж
attendo, tendi, tentum, ěre – звертати увагу

attente – уважно, напружено
attentus, a, um – уважний
Attīca, ae, f – Аттика
Atticus, i, m – Аттік
Atticus, i, m – мешканець Аттики
Attilius, ii, m – Атилій
attineo, tinui, tentum, ēre – міцно тримати, утримувати
attingo, tigi, tactum, ēre – досягати, доходити, межувати, торкатися, чіпати
attraho, traxi, tractum, ēre – притягувати, схиляти
attribuo, tribui, tributum, ēre – приділяти, призначати
attul – див. **affero**
auctor, ōris, m – засновник, творець, письменник, автор
auctoritas, ātis, f – повага, авторитет
audacia, ae, f – сміливість, відвага
audaciter – сміливо, відважно, зухвало
audax, acis – сміливий, відважний, зухвалий
audeo, ausus sum, ēre – наважуватися, осмілюватися
audio, i, vi (ii), itum, īre – слухати, вислухувати, підкорятись
auditor, ōris, m – слухач
auditus, us, m – слух
aufero, abstuli, ablātum, auferre – віднімати, викрадати, зупиняти
Aufidus, i, m – Ауфід (річка в Італії)
aufugio, fugi, –, ēre – тікати, уникати
augeo, auxi, auctum, ēre – помножувати, збільшувати, поширювати, наділяти
Augia, ae, m – Авгій
Augius, a, um – Авгієвий
augur, ūris, m – авгур, жрець, провісник, віщун
augurium, i, n – пояснення прикмет, ознака, прикмета
augustus, a, um – священний
Augustus, i, m – Август (cognomen Октавіана)
Augustus, i, m – серпень
aula, ae, f – двір, палац
aura, ae, f – подув, повітря, віяння
aurātus, a, um – позолочений, прикрашений золотом, золотистий
Aurelius, i, m – Аврелій
aureus, a, um – золотий, позолочений
auris, is, f – вухо, слух, слухач

Aurōra, ae, f – вранішня зоря, богиня вранішньої зорі
aurum, i, n – золото, (поет.) золоті вироби
auspiciū, i, n – ауспіцій, віщий знак, віщування з льоту птахів
Auster, tri, m – Аустер
aut – або
autem – але, напроти
autumnus, i, m – осінь
auxiliū, i, n – допомога, підтримка; pl. допоміжні війська
avaritia, ae, f – жадність, користолюбство, скупість
avārus, a, um – скупий, жадібний
ave – вітаю
Aventīnus, i, m – Авентин
aversus, a, um – повернений в інший бік, протилежний
averto, verti, versum, ěre – відвертати, проганяти
aviditas, ātis, f – жадність
avīdus, a, um – жадібний, дикий
avis, is, f – птах, віщий птах
avolo, avi, atum, āre – відлітати, віддалятися
avus, i, m – дід, прадід
axis, is, m – вісь

B

Babylon, ōnis, f – Вавилон
Babylonius, i, m – вавилонянин
bacca, ae, f – ягода
Bacchus, i, m – Вакх
baculum, i, n – палиця
balneum, i, n – баня, ванна
barba, ae, f – борода
barbārus, a, um – дикий, варварський
barbārus, i, m – варвар, іноземець
barbatus, a, um – бородань
basilica, ae, f – базиліка
basis, is, f – основа
beate – щасливо
beātus, a, um – щасливий, блаженний
Beleroophon, ontis, m – Белерофонт

Belgae, ārum, m – бельги
belle – прекрасно
bellicōsus, a, um – войовничий
bellīcus, a, um – військовий
bellipotentēs, ntis – сильний на війні
bello, āvi, ātum, āre – вести війну, боротися
bellum, i, n – війна, боротьба
bellus, a, um – красивий
belua, ae, f – звір, чудовисько
bene – добре
benedico, dixi, dictum, ěre – благословляти
benedictus, a, um – благословений
benefacio, fēci, factum, ěre – творити добро, допомагати
beneficium, i, n – благодіяння, милість, послуга
benevolens, entis – доброзичливий
benevolentia, ae, f – доброзичливість
benigne – ласкаво, мило, люб’язно, щедро
benignitas, ātis, f – доброта, щедрість
benignus, a, um – ласкавий, прихильний
bestia, ae, f – тварина, звір
Bias, antis, m – Біант
bibliotheca, ae, f – книгозбірня, бібліотека
bibo, bibi, –, ěre – пити
bilis, is, f – жовч
bini – по два, два
bipes, idis – двоногий
bis (adv.) – два рази, двічі
bissextilis (bisextilis), e – високосний (рік)
blandimentum, i, n – ласка
blandulus, a, um – ніжненький
blandus, a, um – ласкавий, підлабузник
bobus – Abl. Pl. до **bos**
Boeotia, ae, f – Беотія
Boeotius, a, um – беотійський
bonitas, ātis, f – гарна якість
bonum, i, n – добро, благо, користь; pl. майно
bonus, a, um – добрий

Boreas, ae, m – Бореї
bos, bovis, m, f – віл, корова
brachium, ii, n – плече
brevis, e – короткий
brevitas, ātis, f – невелика довжина, стислість
breviter (adv.) – коротко
Briseida, ae, f – Брисейда
Britannia, ae, f – Британія
Britannus, i, m – британець
Brundisium, i, n – Брундизій (портове місто в Італії)
brutus, a, um – безрозсудний, безглуздий
Brutus, i, m – Брут

C

cado, cecidi, casum, ěre – падати, заходити (сонце)
caduceus, i, m – жезл Меркурія
cadūcus, a, um – минущий, незначний, хиткий
caeco, āvi, ātum, āre – робити незрячим, засліплювати
caecus, a, um – сліпий
caedes, is, f – вбивство
caedo, cecidi, caesum, ěre – бити, колоти, сікти
caelestis, e – небесний, божественний
caelum, i, n – небо
caeremonia, ae, f – урочистість
caeruleus, a, um – блакитний, синій
Caesar, aris, m – Цезар
caesus – part. perf. до caedo
calamitas, ātis, f – нещастя, лихо
calamus, i, m – стріла, перо
calcar, aris, n – шпора
calceus, i, m – чобіток
Calchas, antis, m – Калхант
caliditas, atis, f – хитрість, спритність
calīdus, a, um – теплий, гарячий
callīdus, a, um – розумний, хитрий, спритний
Calliōpe, es, f – Калліопа
Campania, ae, f – Кампанія

- campus, i, m – рівнина, степ
 candidus, a, um – білий, чистий
 canis, is, m, f – собака
 cano, cecini, cantum, ěre – співати, оспівувати
 canto, āvi, ātum, āre – співати, оспівувати
 cantus, us, m – спів
 capella, ae, f – кізонька
 capio, cepi, captum, ěre – брати, взяти, отримувати, приймати
 Capitolinus, a, um – Капітолійський
 Capitolium, i, n – Капітолій, вершина одного з семи пагорбів
 capra, ae, f – коза
 captiva, ae, f – полонянка
 captivus, i, m – полонений
 capto, āvi, ātum, āre – хапати, ловити, намагатися досягнути
 caput, itis, n – голова, голівка, початок, столиця
 carbo, ōnis, m – вугілля
 carcer, ěris, m – в'язниця
 careo, ui, –, ěre – бути позбавленим чогось, не мати чогось
 caritas, ātis, f – висока ціна, дорожняча, повага, любов
 carmen, inis, n – пісня
 caro, carnis, f – м'ясо, тіло
 carpo, carpsi, carptum, ěre – зривати, ловити
 carus, a, um – любий, ласкавий, дорогий, милий
 casa, ae, f – оселя, хата
 caseus, i, m – сир
 castellum, i, n – укріплене місце, форт, фортеця
 castigo, āvi, ātum, āre – карати
 Cassandra, ae, f – Касандра
 castrum, i, n – укріплення, форт; pl. військовий табір
 casu (adv.) – випадково
 casus, us, m – випадок, падіння, потрясіння, нещастя, відмінок (грам.)
 catena, ae, f – ланцюг, кайдани
 Catilina, ae, m – Катиліна
 Caucasus, a, um – кавказький
 cauda, ae, f – хвіст
 causa (з gen.) – ради, для, через
 causa, ae, f – причина, привід, основа, положення, обставина, судова справа

cavea, ae, f – клітка

caveo, cavi, cautum, ēre – бути пильним, обережним, берегтися

cavo, āvi, ātum, āre – видовбувати, робити заглиблення

cavus, a, um – пустий, порожній

cedo, cessi, cessum, ēre – іти, ступати, ходити, пересуватись

celēber, bris, bre – поширений, урочистий, славний

celebro, āvi, ātum, āre – часто відвідувати, звеличувати

celer, ě

celeritas, ātis, f – швидкість, швидка дія

celeriter – швидко, поспішно

cella, ae, f – кімната, комірчина

celo, āvi, ātum, āre – приховувати

Celsus, i, m – Цельс

Celtae, ārum, m – кельти

cena (coena), ae, f – обід, страва, їдальня

ceno, āvi, ātum, āre – обідати

censeo, sui, sum, ēre – визначати ціну, оцінювати, інвентаризувати

ensor, ōris, m – цензор, критик

census, us, m – ценз, оцінка майна, цензовий облік

centesimus, a, um – сотий

Centaurus, i, m – кентавр

centimetrum, i, n – сантиметр

centrum, i, n – центр

centum – сто

centuria, ae, f – центурія

cera, ae, f – віск, воскова фігура

Cerberus, i, m – Цербер

cerebrum, i, n – мозок

Ceres, eris, f – Церера

cerno, crevi, cretum, ēre – розрізняти, помічати

certāmen, īnis, n – змагання, боротьба, битва, бій

certo, āvi, ātum, āre – змагатися, сперечатися, воювати

certus, a, um – вірний, безсумнівний

cerva, ae, f – сарна

cervus, i, m – олень

cesso, āvi, ātum, āre – баритися, припиняти, бути бездіяльним, не з'являтися до суду

Cestius, a, um – Цестій
ceterus, a, um – інший, решта
Charon, onis, m – Харон
charta, ae, f – папір, документ, карта
Chimaera, ae, f – Химера
Chiron, ontis, m – Хірон
chorus, i, m – хор
Christianus, i, m – християнин
Christus, i, m – Христос
Chryseis, idis, f – Хрисеїда
cibus, i, m – їжа, корм, пожива
cicāda, ae, f – цикада
cicatrix, icis, f – рубець
Cicēro, onis, m – Цицерон
ciconia, ae, f – лелека
cingo, cinxi, cinctum, ěre – підперізувати, обхоплювати, оточувати
cinis, eris, m – попіл, прах
circensis, e – цирковий
circenses, ium, m – циркові видовища
circa (з acc.) – кругом, біля
Circe (Circa), ae, f – Кірка
circīter (adv.) – поблизу, приблизно
circīter (з acc.) – біля, коло
circūlus, i, m – окружність, круг, коло, обруч, перстень
circum (adv.) – навколо
circum (з acc.) – навколо
circumdo, dedi, datum, āre – оточувати
circus, i, m – цирк
cis (з acc.) – по цей бік, з цього боку
cisterna, ae, f – водойма, резервуар, цистерна
cithara, ae, f – кіфара
citharista, ae, m – кіфарист
cito (adv.) – швидко
cito, avi, atum, āre – приводити в рух, розхитувати, викликати
citus, a, um – швидкий
civīlis, e – громадський
civis, is, m, f – громадянин, громадянка, співгромадянин

civitas, ātis, f – громадянство, держава
clades, is, f – нещастя, поразка, біда
clam – таємно, таємним способом, крадькома
clamito, āvi, ātum, āre – голосно кричати, вигукувати
clamo, āvi, ātum, āre – кричати, галасувати, вигукувати, кликати
clamor, ōris, m – крик, галас, шум, тріск
claritas, atis, f – ясність, блиск, слава
clarus, a, um – ясний, славний, відомий
classis, is, f – флот, військо, група, розряд, клас
claudio, clausi, clausum, ěre – замикати, зачиняти, оточувати
claudus, a, um – кульгавий
clavis, is, f – ключ
clemens, entis – поблажливий, ласкавий, милостивий
Cleopatra, ae, f – Клеопатра
cliens, entis, m – клієнт
Clio, us, f – Кліо
clipeus, i, m – круглий бронзовий щит
clivus, i, m – схил
coalesco, alui, alitum, ěre – зливатися, поєднуватися
coaxo, –, –, are – кумкати, крекотати
Coclitus, i, m – Кокліт
coena, ae, f – обід
cogitatio, ōnis, f – мислення, обдумування, роздумування
cogito, āvi, ātum, āre – обдумувати, мислити
cognitio, ōnis, f – пізнання, ознайомлення
cognōmen, īnis, n – індивідуальне прізвисько
cognosco, novi, nitum, ěre – довідуватися, знайомитися, пізнавати
cohibeo, bui, bitum, ěre – припиняти, стримувати
cohors, hortis, f – когорта, військова одиниця, що дорівнювала 1/10 легіону
Coclitus, i, m – Кокліт
coena, ae, f – обід
cogitatio, ōnis, f – мислення, обдумування, роздумування
cogito, āvi, ātum, āre – обдумувати, мислити
cognitio, ōnis, f – пізнання, ознайомлення
cognōmen, īnis, n – індивідуальне прізвисько
cognosco, novi, nitum, ěre – довідуватися, знайомитися, пізнавати
cohibeo, bui, bitum, ěre – припиняти, стримувати

cohors, hortis, f – когорта, військова одиниця, що дорівнювала 1/10 легіону
collega, ae, m – колега, товариш по професії, однодумець
collegium, i, n – товариство, спільнота, співтовариство
colligo, legi, lectum, ěre – збирати, одержувати, піднімати, скликати (військо)
collis, is, m – пагорб
colloco, āvi, ātum, āre – розміщати, розташовувати
collum, i, n – шия
colo, colui, cultum, ěre – обробляти, жити, населяти, вшановувати
colonia, ae, f – колонія
color, oris, m – колір, забарвлення
Colosseum, i, n – Колізей
colosseus, a, um – величезний
columna, ae, f – колона
coma, ae, f – волосся
comedo, medi, messum, ěre – з'їдати
comes, ĩtis, m, f – супутник
comitia, ōrum, n – народні збори
commentarius, i, m – нотатка, тлумачення, коментар
commeo, avi, atum, are – проходити, підходити
commercium, ii, n – торгівля
committo, misi, missum, ěre – починати, влаштовувати, направляти
commodum, i, n – користь, вигода, зручність
commōdus, a, um – належний, хороший, зручний
commotus, a, um – зворушений
commoveo, movi, motum, ěre – приводити в рух, збуджувати, рухати
communis, e – спільний, загальний
comoedia, ae, f – комедія
comparatio, ōnis, f – порівняння, зіставлення
comparo, avi, atum, āre – влаштовувати, порівнювати
compleo, evi, etum, ěre – вмщати, наповнювати, завершувати, виконувати
complex, -, are – обіймати
complūres, a – численні
compono, posui, positum, ěre – складати, творити, писати, будувати
comprehendo, ndi, nsum, ěre – схопити, спіймати
concedo, cessi, cessum, ěre – відходити, зневажати, відступати
concha, ae, f – мушля

concido, idi, –, ěre – гинути, занепадати
concido, idi, isum, ěre – розрубати, висікти, знищити
concilium, ii, n – зустріч, збори, нарада
concito, avi, atum, āre – приводити в рух, піднімати, викликати
concordia, ae, f – згода, однастайність
concordo, avi, atum, āre – узгоджуватись, бути згідним
concurro, curri (pidше cucuri), cursum, ěre – збігатися, сходитися, стікатися
condemno, avi, atum, āre – осуджувати, звинувачувати
condicio, ōnis, f – стан, положення, обставина
conditor, oris, m – засновник, творець,
conditus, a, um – part. perf. до **condo**, заснований
condo, didi, ditum, ěre – будувати, засновувати
conficio, feci, fectum, ěre – виготовляти, завершувати
confido, fisis sum, ěre – надіятися, розраховувати
confirmo, avi, atum, āre – укріплювати
confluo, fluxi, fluctum, ěre – зливатися, збирати
conformo, avi, atum, āre – створювати, надавати форму
congrego, avi, atum, āre – збирати, нагромаджувати
conicio, ieci, iectum, ěre – скидати, зносити, звозити
coniunctus, a, um – сполучений, з'єднаний
coniungo, nxi, nctum, ěre – з'єднувати, сполучати, запрягати
coniunx, iūgis, m, f – чоловік, дружина
coniuratio, ōnis, f – змова, з'єднання, союз
coniurātus, i, m – змовник, зрадник
coniuro, āvi, ātum, āre – разом клястися, таємно змовлятися
conor, atus sum, ari – намагатися
conscendo, scendi, scensum, ěre – підійматися, здійматися
conscientia, ae, f – обізнаність, сумління, переконання
conscribo, scripsi, scriptum, ěre – записувати
consecro, avi, atum, are – присвячувати, боготворити
consensio, ōnis, f – згода, єдність, змова
consensus, us, m – згода, однастайність, спільна думка
consentio, sensi, sensum, ĩre – погоджуватися
conservo, avi, atum, āre – зберігати, берегти, рятувати
consido, sedi, sessum, ěre – сідати, сидіти, розташовуватись, поселитись
consilium, i, n – намір, план, порада, розум
consisto, stiti, –, ěre – ставати, виявлятися, існувати

consonans, antis – приголосний (звук)
conspectus, us, m – вид, зовнішність, огляд, нарис,
conspicio, spexi, spectrum, ěre – побачити, помітити
constans, ntis – постійний, незмінний
constanter – постійно, стійко, незмінно
constantia, ae, f – постійність, послідовність, твердість
constat (impers.) – відомо
constituo, ui, utum, ěre – ставити, будувати, постановляти
consto, stiti (staturus), āre – стояти твердо, залишатись незмінним, складатися
constructio, ōnis, f – складання, структура, побудова
consuetūdo, ĩnis, f – звичка
consul, is, m – консул
consulo, sului, sultum, ěre – радитися, турбуватися, просити поради
consulto, āvi, ātum, āre – радитись, обдумувати
consultum, i, n – постанова, рішення, намір, план
consumo, sumpsi, sumptum, ěre – витратити, вживати, вичерпувати
contemno, tempsi, temptum, ěre – нехтувати, зневажати
contendo, tendi, tentum, ěre – напружувати, змагатися
contentus, a, um – задоволений
continenter – безперервно, невинно, помірковано
contineo, tinui, tentum, ěre – тримати разом, замикати, стримувати, охоплювати
continuus, a, um – безперервний, постійний
contio, onis, f – збори, промова на зборах
contra (adv.) – проти, навпаки
contra (z acc.) – напроти, проти
contrarius, a, um – протилежний
controversia, ae, f – суперечка
contumelia, ae, f – образа, наруга
convenio, veni, ventum, ĩre – сходитися, збиратися
converto, versi, versum, ěre – перетворювати
conviva, ae, m, f – гість
convivium, ii, n – бенкет, обід
convoco, avi, atum, āre – скликати, кликати, запрошувати
copia, ae, f – запас, велика кількість
copiae, arum, f – війська

copiosus, a, um – рясний
cor, cordis, n – серце, дух, настрій, глузд
corono, avi, atum, āre – увінчувати, прикрашати вінком, підперізувати
coquus, i, m – кухар
coram (adv.) – у присутності, на очах усіх;
coram (з abl.) – у присутності когось, перед кимось
Corinthus, i, f – Коринф
Cornelia, ae, f – Корнелія
cornu, us, n – ріг, сурма, фланг, ратиця
corōna, ae, f – вінок
corpus, ōris, n – тіло, людина, матерія, звід, корпорація
corrigo, rexi, rectum, ěre – виправляти, покращувати
corripio, ripui, reptum, ěre – звинувачувати
corroboro, āvi, ātum, āre – зміцнювати
corrumpo, repi, ruptum, ěre – псувати, виснажити, знищити, підкупляти
corruptio, ōnis, f – підкуп, зіпсуття, занепад
Corsica, ae, f – Корсика
cortex, ĭcis, m – кора, шакаралупа
corvus, i, m – ворон
cotidianus, a, um – щоденний
cotidie (adv.) – щодня
cras – завтра, наступного дня
Crassus, i, m – Красс
creatio, onis, f – творіння
credo, dīdi, dītum, ěre – ввіряти, доручати, довіряти, вірити
cremo, avi, atum, āre – спалювати
creo, avi, atum, āre – творити, створювати, обрати, призначити
cresco, crevi, cretum, ěre – рости, виникати, додаватись
Creta, ae, f – Крит
crimen, ĭnis, n – злочин, провина
Croesus, i, m – Крез
crudēlis, e – безсердечний, жорстокий, страшний
crudelitas, atis, f – жорстокість
crudeliter – безжально, жорстоко
crux, ucis, f – хрест, страждання, горе
cubiculum, i, n – спочивальня, кімната для снання
culpa, ae, f – помилка, провина

cultūra, ae, f – вирощування, розвиток, догляд
cultus, us, m – виховання, догляд, культура, спосіб життя
cum (з abl.) – з, разом, спільно
cum (з coniucit.) – коли, з того часу як, тому що, хоч
Cumānus, a, um – кумський
cuna, ae, f – пеленка
cunabula, ōrum, n – колиска
cunctus, a, um – весь, цілий
cupiditas, ātis, f – пристрасть, потяг, жадібність
cupido, īnis, f – бажання, прагнення, потяг
Cupido, onis, m – Купідон
cupīdus, a, um – жадібний
cupio, ivi (ii), itum, ěre – бажати, прагнути
cupressus, i, f – кипарис
cur (adv.) – чому, з якої причини
cura, ae, f – турбота, опіка
curia, ae, f – курія, збори
curatio, ōnis, f – лікування
curo, āvi, ātum, āre – піклуватися, турбуватися, доглядати, лікувати
curro, cucurri, cursum, ěre – бігати, поспішати, текти, летіти
cursus, us, m – біг, їзда, маршрут
curvus, a, um – кривий
custodia, ae, f – охорона, варта, застава, арешт
custodio, ivi (ii), itum, ěre – охороняти, захищати, берегти
custos, ōdis, m, f – сторож, охоронець
cutis, is, f – шкіра, оболонка, кора, зовнішність
Cyclops, opis, m – циклоп
Cyprus, i, f – Кипр
Cyrus, i, m – Кір

D

Daedālus, i, m – Дедал
damnatus, a, um – засуджений
damno, avi, atum, āre – звинувачувати, засуджувати
damnum, i, n – втрата, збиток, шкода
Daphne, es, f – Дафна
dea, ae, f – богиня

debeo, ui, itum, ēre – бути зобов’язаним, заборгувати
debilito, avi, atum, āre – калічити, позбавляти твердості
decedo, cessi, cessum, ěre – відходити
decem – десять
December, bris, m – грудень
decemvir, i, m – децемвір
decerpo, psi, ptum, ěre – зривати
decerto, avi, atum, āre – вести бій, битися, сперечатися
decido, cidi, –, ěre – падати, спадати, спускатись, рухнути, впасти
decimus, a, um – десятий
decipio, decepi, deceptum, ěre – обманювати, ошукувати
declaro, avi, atum, āre – заявляти, проголошувати, свідчити
declinatio, ōnis, f – відміна
decoro, āvi, ātum, āre – прикрашати, прославляти
decretum, i, n – рішення, постанова, декрет
decus, ōris, n – краса
deduco, duxi, ductum, ěre – вести вниз, виводити
defectus, a, um – слабкий
defendo, fendi, fensum, ěre – захищати, давати відсіч, відвертати (небезпеку)
defensor, ōris, m – захисник
defero, tuli, latum, ferre – переносити, переміщати
definitus, a, um – визначений, обмежений
deflecto, flexi, flectum, ěre – пригинати, відводити, відступати
defleo, flevi, flectum, ěre – оплакувати
defodio, fodi, fossum, ěre – закопувати, заривати
deiicio, ieci, iectum, ěre – скидати
deinde – згодом, потім
delecto, avi, atum, āre – забавляти, веселити, розважати
deleo, evi, etum, ěre – знищувати, руйнувати
delicatus, a, um – красивий, вишуканий
delictum, i, n – провина, гріх, правопорушення
deligo, āvi, ātum, āre – прив’язувати, зав’язувати
deligo, legi, lectum, ěre – збирати, зривати, обирати
Delphi, orum, n – Дельфи
Delphicus, a, um – дельфійський
delphinus, i, m – дельфін
demergo, mersi, mersum, ěre – занурювати, опускати

demitto, misi, missum, ěre – спускати, опускати
Democrĭtus, i, m – Демокріт
demonstro, āvi, ātum, āre – показувати, вказувати
Demosthĕnes, is, m – Демосфен
denique – нарешті
dens, dentis, m – зуб
densus, a, um – густий, міцний
deploro, avi, atum, āre – оплакувати
deponens, entis – відкладний
depono, posui, positum, ěre – відкладати
deprehendo, prehendi, prehensum, ěre – захоплювати
descendo, di, sum, ěre – сходити, спускатися, іти, приходити
describo, scripsi, scriptum, ěre – описувати, змальовувати
descriptio, ōnis, f – опис
desertus, a, um – покинутий, пустельний
desiderium, ii, n – бажання, прагнення
desidĕro, avi, atum, āre – бажати, прагнути
desĭno, sivi, situm, ěre – припиняти, закінчувати
despero, avi, atum, āre – впадати у відчай, зневіритися
destringo, nxi, nctum, ěre – зривати, стяга тати, забирати
destruo, struxim structum, ěre – знищувати, розорювати
desum, fui, –, esse – бракувати, не брати участі
detego, detexi, detectum, ěre – відкривати, розкривати, очолювати
deterior, ius – гірший
detraho, traxi, tractum, ěre – знімати, забирати
detrecto, āvi, ātum, āre – відмовляти
deturbo, avi, atum, āre – скидати, проганяти, позбавляти
deus, i, m – бог
deveho, vexi, vectum, ěre – приводити
devinco, vici, victum, ěre – отримувати повну перемогу
devolo, āvi, ātum, āre – злітати, відлітати, поспішати
devoro, āvi, ātum, āre – ковтати, пожирати, прогайнувати
dexter, tra, trum – правий, спритний, умілий; *субст.* права рука
dextra, ae, f – права рука
diabolus, i, m – чорт, диявол
Diana, ae, f – Діана
dico, avi, atum, āre – посвячувати, присвячувати

dico, dixi, dictum, ẽre – говорити, називати, встановлювати
dictator, ȃris, m – диктатор
dictatura, ae, f – диктатура
dicto, avi, atum, are – говорити, диктувати
dictum, i, n – вираз, слово
dido, dididi, diditum, ẽre – роздавати, розподіляти
Dido, ȃnis, f – Дідона
dies, ei, m, f – день, дата, число
differo, distuli, dilatum, differre – відрізнятися, різнитися
difficile – важко
difficilis, e – тяжкий, важкий
difficultas, stis, f – трудність, нестача
difficulus – нелегко, важко
diffuso, xi, ctum, ẽre – розливатися
dignitas, atis, f – гідність, положення, звання
dignus, a, um – гідний
dilabor, lapsus sum, labi – розпадатися, руйнуватися, гинути
dilectio, onis, f – любов, повага
diligens, entis – старанний, ретельний
diligenter – старанно, дбайливо, ретельно
diligentia, ae, f – пильність, старанність, ретельність
diligo, dilexi, dilectum, ẽre – високо цінити, поважати, шанувувати
dimico, avi, atum, are – боротися, домагатися
dimidium, i, n – половина
Dimitianus, i, m – Диміціан
dimitto, misi, missum, ẽre – кидати, втрачати, відмовлятися
Diogenes, is, m – Діоген
Diomedes, dis, m – Діомед
Dionysius, i, m – Діонісій
dirigo, rexi, rectum, ẽre – направляти, спрямовувати, визначати
diripio, ripui, reptum, ẽre – грабувати, зривати, розкрадати, спустошувати
diruo, rui, rutum, ẽre – руйнувати, нищити, розоряти
dirumpo, rupi, ruptum, ẽre – розривати
dirutus, a, um – знищений, зруйнований
discedo, cessi, cessum, ẽre – розходитись, розділятися, відходити, віддалятися
disciplina, ae, f – вчення, освіта
discipula, ae, f – учениця

discipulus i, m – учень, послідовник
disco, didici, –, ěre – вчитися, довідуватись, знайомитись
Discordia, ae, f – Дискордія, богиня незгоди
discordia, ae, f – сварка, незгода, протиріччя
discrimen, inis, n – різниця
dispersus, a, um – розкиданий, розсипаний
displiceo, plicui, plicĭtum, ěre – бути неприємним, не подобатися
dispono, posui, posĭtum, ěre – розташовувати, ставити
disputatio, ōnis, f – дослідження, обговорення, наукова бесіда
dissimilis, e – неподібний, відмінний
dissimulo, āvi, ātum, āre – приховувати, ігнорувати
dissipo, āvi, ātum, āre – розсипати, розганяти
distat – є різниця
disto, –, –, āre – знаходитися на відстані, відрізнятися
distribuo, distribui, distributum, ěre – розділяти, ділити
diu – довго
diuturnus, a, um – багаторічний, довготривалий, затяжний
diversus, a, um – протилежний, різноманітний
dives, ĭtis – багатий, розкішний
divido, visi, visum, ěre – ділити, розділяти
divinus, a, um – божественний, небесний, богоподібний, чудовий
divitiae, arum, f – багатство, добробут
do, dedi, datum, dāre – давати, подавати, пропонувати
doceo, docui, doctum, ěre – навчати, пояснювати
doctrīna, ae, f – вчення, навчання, вченість, освіченість
doctus, a, um – вчений, освічений
doleo, dolui (ĭturus), ěre – хворіти, страждати, сумувати
dolium, i, n – діжка
dolor, oris, m – біль, страждання, сум
dolorosus, a, um – скорботний
dolus, i, m – хитрість, підступ, обман
domesticus, a, um – вітчизняний, сімейний, внутрішній, домашній
domi – вдома
domicilium, i, n – житло
domina, ae, f – пані, господиня
domīnor, ātus sum, āri – панувати
domīnus, i, m – пан, хазяїн

domito, —, —, **āre** — приборкувати
domus, **us**, **f** — дім, домівка, оселя
donec — поки, до тих пір
dono, **avi**, **atum**, **āre** — дарувати
donum, **i**, **n** — подарунок, жертвоприношення
dormio, **īvi** (**ii**), **ītum**, **īre** — спати, нічого не робити
dorsum, **i**, **n** — спина
draco, **ōnis**, **m** — дракон
dubito, **avi**, **atum**, **āre** — сумніватися, вагатися
dubium, **ii**, **n** — сумнів, вагання
dubius, **a**, **um** — сумнівний, непевний, ненадійний, небезпечний
ducentēsīmus, **a**, **um** — двохсотий
ducenti, **ae**, **a** — двісті
duco, **xi**, **ctum**, **ēre** — водити, вести, проводити, командувати
dulcis, **e** — солодкий, ніжний, приємний
dum — доки
duo, **duae**, **duo** — два
duodēcim — дванадцять
duodecimus, **a**, **um** — дванадцятий
duodetricesimus, **a**, **um** — двадцять восьмий
duplex, **īcis** — подвійний
durus, **a**, **um** — жорсткий, твердий, різкий
dux, **ducis**, **m** — вождь, полководець, провідник

E

e — див. **ex**
ea (**via**) — тим шляхом
eadem (**adv.**) — тою ж дорогою, там же, водночас
ebrietas, **atis**, **f** — п'янство
ebrius, **a**, **um** — п'яний
ecce — ось, дивись
Echo, **us**, **f** — Ехо
edictum, **i**, **n** — висловлювання, положення, наказ, едикт
edo, **didi**, **ditum**, **ēre** — робити, походити, оголошувати, здійснювати, творити
edo, **edi**, **esum** (**essum**), **edēre** (**esse**) — їсти, пожирати
edoceo, **cui**, **ctum**, **ēre** — вивчати, навчати, повідомляти
educō, **avi**, **atum**, **āre** — виховувати, вирощувати

educō, duxi, ductum, ěre – виводити, відводити, піднімати
effemino, avi, atum, are – розніжувати
efficio, feci, fectum, ere – робити, здійснювати, створювати
effingo, nxi, nctum, ěre – зображати, уявляти
efflo, āvi, ātum, āre – видихати, видувати, втрачати
effugio, fugi, (fugiturus), ěre – втікати, обминати, ухилятися
effugium, ii, n – втеча
egeo, ui, –, ěre – потребувати, бути позбавленим, прагнути, бажати
ego – я
egregius, a, um – відмінний, чудовий, славний
elegantia, ae, f – витонченість, вишуканість
elephantus, i, m – слон
eligo, legi, lectum, ěre – обирати, вибирати
eloquentia, ae, f – красномовство
Elysium, ii, n – Елізій
emigro, āvi, ātum, āre – виселятись, переселятись
emineo, ui, –, ěre – виступати, підніматися, виділятися
emo, emi, emptum, ěre – купувати, підкуповувати
enim – бо, тому що, дійно, насправді
Ennius, i, m – Енній
enumero, avi, atum, āre – перераховувати
eo (adv.) – туди, до тих пір, такою мірою
eo, ii (ivi), itum, ěre – йти, ходити, їздити, плавати, літати
eodem (adv.) – туди ж
Epaminondas, ae, m – Епамінонд
Epheus, i, m – Епей
epicus, a, um – епічний
epistula, ae, f – лист
epulae, arum, f – обід, їжа, страва
epulor, atus sum, āri depon. – їсти, обідати
eques, ětis, m – вершник, їздець, кавалерист
equitātus, us, m – кіннота, вершницький стан
equus, i, m – кінь
Erato, us, f – Ерато
erga (з acc.) – біля, стосовно
ergo – отже, тому
eripio, ripui, reptum, ěre – вихоплювати, позбавляти, виривати

erro, avi, atum, āre – блукати, заблукати, мандрувати, помилятися, вагатися
error, oris, m – помилка, блукання
eructo, avi, atum, āre – вивергати, випльовувати
erudio, ivi (ii), itum, īre – дати освіту, навчати, наставляти
eruditus, a, um – освічений, вчений
erumpo, rupi, ruptum, ěre – вириватися, впасти, вилитись
eruo, rui, rutum, ěre – викопувати, виривати
Erymanthius, a, um – еріманфський
Esquilinus, i, m – Есквілін
esurio, iui (itum), īre – бути голодним, зазнати голоду
et – i
etiam – навіть, також
etiamsi – навіть якщо
Etruria, ae, f – Етрурія
Etruscus, i, m – етруск, житель Етрурії
etsi – хоч, навіть якщо
Eurōpa, ae (Europe, es), f – Європа
Eurus, i, m – Евр
Eurydica, ae, f – Еврідіка
Eurystheus, i, m – Еврістей
Euterpe, es, f – Евтеріа
evado, vasi, vasum, ěre – виходити, виїжджати, впадати (про ріку)
evanesco, vanui, –, ěre – зникати, проходити, втрачати силу
evello, evelli, evulsum, ěre – виривати, знищувати
evolo, āvi, ātum, āre – вилітати, злітати
exanimo, āvi, ātum, āre – досліджувати, випробовувати
exardeo, –, –, ěre – палати, розпалювати
exaudio, ivi, itum, īre – прислухатися, вислуховувати
excedo, cessi, cessum, ěre – відходити, від’їжджати
excelsus, a, um – високий, піднесений
excido, cidi, –, ěre – впасти, падати, щезати, пропадати
excido, cidi, cisum, ěre – вирубувати, видовбувати, вирізати, спустошити
excipio, cepi, ceptum, ěre – виймати, звільняти, приймати
excito, āvi, ātum, āre – викликати, розбудити, підняти, спонукати, тривожити
exclamo, āvi, ātum āre – вигукувати, кричати
excogito, āvi, ātum āre – вигадувати, придумувати
excudo, cudi, cusum, ěre – виготовляти, кувати, чеканити

exemplar, aris, n – зразок, копія, приклад
exemplum, i, n – приклад
exeo, ii (ivi), itum, ĩre – виходити, від’їжджати, (військ.) виступати
exerceo, cui, citum, ĩre – тривожити, мучити, ганяти, вправлятись, займатись
exercĭtus, us, m – військо, армія, вправа
exiguitas, atis, f – незначність, малий розмір
exilium, ii, n – вигнання
eximius, a, um – винятковий, відмінний, особливий
existimo, āvi, ātum, āre – судити, вважати, оцінювати
exitus, us, m – вихід, привід, мета
exopto, āvi, ātum, āre – прагнути, бажати
exorior, exortus sum, iri – виникати
expecto, āvi, ātum, āre – чекати
expedio, ivi (ii), itum, ĩre – готувати, споряджати
expeditio, onis, f – похід, виклад
expello, puli, pulsum, ĩre – виганяти, штовхати
experientia, ae, f – досвід, випробування
exerior, pertus sum, iri depon. – досліджувати, випробовувати
explico, āvi (ui), ātum (itum), āre – розвертати, розкривати
exploro, āvi, atum, āre – розслідувати, досліджувати, розглядати
expono, posui, positum, ĩre – виставляти, викладати, залишати
exprimo, pressi, pressum, ĩre – витискати, випирати, виражати, вимагати
expugnatio, ōnis, f – завоювання, захоплення
expugnatus, a, um – захоплений, завойований
expugno, āvi, ātum, āre – завойовувати, захоплювати, перемагати, підкоряти
exsilium, i, n – вигнання
expecto, āvi, ātum, āre – чекати, вимагати, сподіватися
exspiro, āvi, ātum, āre – вмирати
exstructus, a, um – споруджений, збудований
exstruo, struxi, structum, ĩre – будувати, споруджувати
exsulto, āvi, ātum, āre – стрибати, радіти
exta, orum, n – нутрощі тварин
externus, a, um – зовнішній, чужий, іноземний
extra (з acc.) – поза, ззовні
extraordinarius, a, um – надзвичайний
extrēmus, a, um – останній, кінцевий, пограничний
exturbo, āvi, ātum, āre – виганяти, проганяти, руйнувати

F**faber, bri, m** – майстер, ремісник**Fabricius, a, um** – Фабрицій**fabrico, avi, atum, āre** – виготовляти**fabula, ae, f** – чутка, байка, розповідь, сюжет, фабула**facetus, a, um** – дотепний**facies, ēi, f** – видовище, зовнішність**facile** – легко, без труднощів, безумовно, охоче**facilis, e** – легкий, доступний, зручний**facinus, oris, n** – дія, вчинок, злочин**facio, feci, factum, ēre** – робити, діяти, творити, виготовляти**factum, i, n** – дія, вчинок**facultas, ātis, f** – можливість, привід, дозвіл, здібність, уміння**falcula, ae, f** – серп**fallo, fefelli, falsum, ēre** – обманювати не виконувати, приховувати**falsum, i, n** – брехня, обман**falx, falcis, m** – серп**fama, ae, f** – чутка, слава**fames, is, f** – голод, спрага**familia, ae, f** – сім'я, родина**familiaris, e** – домашній, сімейний**famosus, a, um** – відомий**famulus, i, m** – слуга**fanum, i, n** – святиня, храм**fas (indecl.)** – веління неба, дозволене**fascia, ae, f** – пов'язка**fascis, is, m** – зв'язка, пучок**fasti, orum, m** – літопис, хроніка**fatum, i, n** – призначення, доля, пророцтво**Fauna, ae, f** – Фауна**Faunus, i, m** – Фавн**Faustulus, i, m** – Фаустул**faustus, a, um** – щасливий, сприятливий**faux, faucis, f** – глотка, паща**faveo, favi, fautum, ēre** – сприяти, бути прихильним**fax, facis, f** – смолоскип, світильник, полум'я, світло

febris, is, f – пропасниця
februa, orum, n – обряд очищення
Februarius, i, m – лютий
fecundus, a, um – родючий, багатий
fel, fellis, n – жовч
felicitas, atis, f – щастя, добробут, родючість
feliciter – щасливо, благополучно, урожайно
felix, icis – щасливий, блаженний
femina, ae, f – жінка
femur, femōris, n – стегно
fenestra, ae, f – вікно
fera, ae, f – дика тварина, тварина
fere (adv.) – майже, приблизно, переважно.
ferinus, a, um – тваринний
ferio, –, –, īre – бити, штовхати, вражати, вдаряти
fero, tuli, latum, ferre – нести, вести, поширювати
ferox, ocis – відважний, дикий, гордий
ferrarius, a, um – той, який добуває і обробляє залізо
ferreus, a, um – залізний
ferrum, i, n – залізо, залізне знаряддя, плуг, меч
fertilis, e – родючий, багатий
ferus, a, um – дикий, грубий
festino, āvi, ātum, āre – поспішати, прискорювати
festum, i, n – свято, урочистість
festus, a, um – святковий, урочистий
fetus, us, m – народження, урожай, ріст, плід, потомство
ficus, i (us), f – смоковниця
fidēlis, e – вірний, надійний
fides, is, f – струна, струнний інструмент
fides, ei, f – віра, довір'я, впевненість, чесність
fido, fisus sum, ēre semidepon. – вірити, довіряти
fiducia, ae, f – впевненість, надійність, сподівання
fidus, a, um – вірний
figura, ae, f – постать, зовнішній вигляд, образ, зображення
filia, ae, f – донька
filius, i, m – син; pl. діти
filum, i, n – нитка

fingo, **nxi**, **ctum**, **ēre** – торкатися, вигадувати, прикріплювати
finio, **ivi** (**ii**), **itum**, **īre** – обмежувати, закінчувати
finis, **is**, **m** (**inodī f**) – межа, кордон, кінець
finitimus, **i**, **m** – сусід
finitimus, **a**, **um** – прикордонний, сусідній, близький
fio, **factus sum**, **fiēri** – ставати, виникати, діятися, траплятися
firmamentum, **i**, **n** – опора, міць
firmo, **avi**, **atum**, **āre** – робити міцним, укріплювати, засвідчувати
firmus, **a**, **um** – міцний, сильний, надійний
fixus, **a**, **um** – незмінний, непохитний, міцний, твердий
flagellum, **i**, **n** – батіг, бич, ланцюг
flagro, **avi**, **atum**, **āre** – горіти, блискати, палати
flamma, **ae**, **f** – полум'я, вогонь, блиск
flammo, **āvi**, **ātum**, **āre** – горіти, палати
flavus, **a**, **um** – жовтий
flecto, **xi**, **xum**, **ēre** – гнути, згинати, повертати, відхиляти
fleo, **flevi**, **fletum**, **ēre** – плакати, ридати
fletus, **us**, **m** – плач
Flora, **ae**, **f** – Флора
florens, **entis** – квітучий, процвітаючий
floreo, **ui**, **–**, **ēre** – цвісти, процвітати, блищати, сяяти
floresco, **–**, **–**, **ēre** – починати цвісти, розцвітати, процвітати, прославлятися
flos, **ōris**, **m** – квітка, цвіт, краса
fluctus, **us**, **m** – течія, хвиля
flumen, **īnis**, **n** – течія, ріка, вода, потік
fluo, **fluxi**, **fluxum**, **ēre** – текти, литися, йти, проходити
fluxus, **a**, **um** – текучий, рідкий, мінливий
fluvius, **i**, **m** – ріка, течія
focus, **i**, **m** – вогнище, жертівник, полум'я
fodio, **fodi**, **fossum**, **ēre** – копати, рити, виколювати, штовхати
foedero, **āvi**, **ātum**, **āre** – встановлювати, заключати
foedo, **avi**, **atum**, **āre** – бруднити, оскверняти, вражати, вбивати
foedus, **ēris**, **n** – союз, угода
foedus, **a**, **um** – гидкий, ганебний
foeteo, **–**, **–**, **ēre** – погано пахнути, смердіти, тхнути
folium, **i**, **n** – листок, аркуш
fons, **fontis**, **m** – джерело, струмок, початок

- foramen, inis, n** – отвір
forensis, e – ринковий
forma, ae, f – форма, вигляд, зовнішність, зображення
formo, avi, atum, āre – надавати форми, виду, формувати, утворювати, влаштовувати, робити
formosus, a, um – стрункий, гарний
fortasse – можливо, приблизно
forte – випадково, сильно, відважно
fortis, e – міцний, сильний, відважний, хоробрий
fortiter – сильно, твердо, хоробро, мужньо
fortitudo, inis, f – відвага, сміливість, хоробрість
fortuito – випадково
Fortūna, ae, f – Фортуна, богиня долі
fortūna, ae, f – доля, випадок, щастя
forum, i, n – майдан, форум
fossa, ae, f – яма, рів
fovea, ae, f – яма
foveo, fovi, fotum, ēre – гріти, зігрівати
frango, fregi, fractum, ēre – ламати, роздроблювати
frater, tris, m – брат
fraudo, āvi, ātum, āre – обманювати
fraus, fraudis, f – обман, підступ
fremo, ui, (itum), ēre – шуміти, ревіти, дзиччати
fretum, i, n – прибій, протока
frigīdus, a, um – холодний
frigus, ōris, n – холод, мороз
frons, ntis, f – чоло, обличчя
fructus, us, m – плід, результат
frugifer, fera, ferum – родючий, плідний, корисний
frumentum, i, n – хліб, зерно, збіжжя (переважно пшениця)
fruor, fruitus (fructus) sum, frui depon. – насолоджуватись, користуватися, експлуатувати
frustra (adv.) – даремно
frux, frugis, f – плід
fuga, ae, f – втеча, біг, плин
fugio, fugi, (fugiturus), ēre – втікати, відходити, уникати
fugo, avi, atum, āre – гнати, відчилити, засилати

fulmen, inis, n – блискавка, гроза
fulmino, avi, atum, are – кидати блискавки, гриміти
fundamentum, i, n – основа, підвалина
fundo, fudi, fusum, ĕre – лити, наповнювати, розливати, розпорошувати
fundus, i, m – основа, земля, маєток
fungor, functus sum, fungi – здійснювати, виконувати обов'язок
fuscina, ae, f – тризуб, гарпун
futūrum, i, n – майбутність, майбуття
futūrus, a, um – майбутній

G

Gaius, i, m – Гай
galea, ae, f – шолом
Gallia, ae, f – Галлія
Gallicus, a, um – галльський
Gallus, i, m – галл
gallus, i, m – півень
garrio, ivi, itum, ĩre – щебетати
Garumna, ae, m – Гарумна
gaudeo, gavisus sum, ĕre – радіти, тішитися
gaudium, i, n – радість, втіха
gelu, us, n – холод, мороз, лід
gemini, orum, m – близнюки
gener, eri, m – зять
generōsus, a, um – шляхетний, благородний
gens, gentis, f – рід, плем'я, народ
gentilis, e – родовий
genu, us, n – коліно, покоління
genus, ĕris, n – походження, рід, плем'я, народи
geometria, ae, f – геометрія
Germania, ae, f – Германія
Germānus, i, m – германець
germino, avi, atum, āre – проростати, виростати
gero, gessi, gestum, ĕre – нести, вести (війну), приносити, виконувати, діяти
gestus, us, m – положення, жест
gigas, antis, m – гігант

gigno, genui, genitum, ěre – народжувати, виникати
gladiator, čris, m – гладіатор
gladiatorius, a, um – гладіаторський
gladius, i, m – меч
glæba, æ, f – брила, грудка землі, брила
globus, i, m – куля
gloria, æ, f – слава, гордість, шанобство
Gnaeus, i, m – Гней
Gorgo, onis, f – Горгона
gracilis, e – стрункий
gradus, us, m – крок, ступінь
Graecia, æ, f – Греція
Graecus, a, um – грецький
Graecus, i, m – грек
grandis, e – величезний
Granicus, i, m – Гранік
granum, i, n – зерно
gratia (3 gen.) – заради, задля
gratia, æ, f – ласка, люб'язність, подяка
gratus, a, um – приємний, бажаний
gravis, e – важкий, важливий, вагомий
grex, ěgis, m – стадо, натовп, група, загін
gubernō, āvi, ātum, āre – правити, керувати, скеровувати
gustus, us, m – проба, смак
gutta, æ, f – крапля
gymnasium, ii, n – гімназія

Н

habeo, ui, itum, ěre – мати, володіти, вважати
habito, avi, atum, āre – жити, мешкати, населяти
habitus, us, m – зовнішній вигляд
hac (via) – цією дорогою
Hadriaticus, a, um – Адріатичний
Halicarnassius, i, n – галікарнасець
Hamilcar, aris, m – Гамількар
Hannibal, alis, m – Ганнібал
hasta, æ, f – спис

haud (adv.) – не зовсім, аж ніяк
haurio, hausi, haustum, ĩre – черпати, текти, пити
hebedo, avi, atum, āre – послаблювати
Hector, ōris, m – Гектор
Helēna, ae (Helene, es), f – Єлена
Hellespontus, i, m – Геллеспонт
Helvetii, ōrum, m – гельвети
Hera, ae, f – Гера
herba, ae, f – трава, зелень, зілля
Heraclitus, i, m – Геракліт
Hercūles, is, m – Геракл
heres, ēdis, m, f – спадкоємець, власник, володар
Hero, us, f – Геро, жриця Венери
Herodotus, i, m – Геродот
heroicus, a, um – героїчний
heros, herōis, m – герой
Hesiodus, i, m – Гесіод
Hesperides, um, f – Геспериди
Hesperus, i, m – Геспер
heu! – o! ах!
hic – тут
hic, haec, hoc – цей, ця, це
hiems, hiemis, f – зима
hinc – звідти
hircus, i, m – козел
hirundo, ĩnis, f – ластівка
Hispania, ae, f – Іспанія
historia, ae, f – дослідження, відомості, знання, історія
historicus, i, m – історик
histrio, ōnis, m – актор
hodie – сьогодні, тепер
Homērus, i, m – Гомер
homo, ĩnis, m – людина
honestas, ātis, f – повага, честь
honeste – гідно, чесно, благородно
honestus, a, um – чесний, порядний
honor, oris, m – честь, пошана, повага, слава

honoro, avi, atum, āre – прославляти, вшановувати
hora, ae, f – година
Horatius, i, m – Горацій
hordeum, i, n – ячмінь
horreo, ui, –, ēre – лютувати, тремтіти, ціпеніти, боятися
horreum, i, n – житниця, склад
horridus, a, um – суворий, страшний, дикий
hortor, atus sum, āri – спонукати, закликати, заохочувати
hortus, i, m – сад
hospes, itis, m, f – чужинець, гість
hostia, ae, f – жертва
hostilis, e – ворожий
Hostilius, ii, m – Гостилій
hostis, is, m, f – чужинець, іноземець, ворог, противник
humanitas, atis, f – гуманність, дружелюбність, освіченість
humānus, a, um – людяний, ласкавий, приязний
humilis, e – низький, неглибокий, незначний
humus, i, f – земля, ґрунт
hydra, ae, f – водяна змія, гідра
hymnus, i, m – гімн

I

iaceo, cui, citum, ēre – лежати, простягатись, бути розташованим
iacio, ieci, iactum, ēre – кидати, викидати, висловлювати
iacto, āvi, ātum, āre – кидати; se iactare – хвалитися, пишатися
iam (adv.) – уже
Ianiculus, i, m – Янікул
ianua, ae, f – двері, вхід
Ianuarius, i, m – січень
Ianus, i, m – Янус
Iason, onis, m – Ясон
ibi – там, тоді, туди
Icarius, a, um – ікарійський
Icarus, i, m – Ікар
ictus, us, m – удар, поштовх, напад, наголос
Ida, ae, f – Іда
idcirco (adv.) – з огляду на те, тому, з тієї причини

idem, eadem, idem – той самий, один і той же
idoneus, a, um – зручний, пристойний, придатний
Idus, Iduum, f – Іди
iecur, iecoris (iecinoris), n – печінка
igitur – отже, в такому разі
ignarus, a, um – недосвідчений
ignavia, ae, f – бездіяльність
ignavus, a, um – динивий, бездіяльний
ignis, is, m – вогонь
ignorantia, ae, f – незнання
ignoro, avi, atum, āre – не знати, не мати поняття
ignosco, novi, notum, ěre – вибачати, ставитись поблажливо
ignotus, a, um – невідомий
ille, illa, illud – той, та, те
Ilias, adis, f – Іліада
illumino, āvi, ātum, āre – освітлювати
illustris, e – світлий, славний, відомий, знаменитий
illustro, āvi, ātum, āre – освітлювати, прославляти
imāgo, ĩnis, f – зображення, описування, картина
imber, bris, m – дощ, злива
imitatio, ōnis, f – копія, наслідування
imitor, atus sum, āri – наслідувати
immanis, e – величезний, страшний, неймовірний
immensus, a, um – незмірний, безкінечний, величезний
immergo, mersi, mersum, ěre – занюрювати, опускати
immineo, –, –, ěre – виступати, підніматися, переслідувати, загрожувати
immitto, misi, missum, ěre – відпускати, відправляти, посилати, проводити, відводити
immo (adv.) – навпаки, очевидно, аякже
immōlo, āvi, ātum, āre – приносити в жертву, заколювати, вбивати
immortālis, e – безсмертний, вічний
immortalitas, atis, f – безсмертя
impavidus, a, um – безстрашний
impedimentum, i, n – перешкода; pl. військовий обоз, багаж
impedio, ivi (ii), itum, ĩre – плутати, заплутувати, заважати, перешкоджувати, загороджувати
impello, puli, pulsum, ěre – приводити в рух, змушувати, штовхати,

спонукати

impendo, pendi, pensum, ěre – витрачати, вживати, прикладати

imperator, oris, m – полководець, начальник, імператор

imperitus, a, um – недосвідчений, невчений, невмілий

imperium, i, n – наказ, влада, держава, імперія

impero, āvi, ātum, āre – наказувати, панувати, керувати, управляти

impetus, us, m – наступ, напад

impiger, gra, grum – пильний, старанний

impius, a, um – нечестивий, злочинний, згубний

impleo, evi, etum, ěre – наповнювати, обливати, доповнювати, виконувати

imploro, āvi, ātum, āre – слізно благати, просити

impono, posui, positum, ěre – класти, поставити, накладати, додавати

importo, āvi, ātum, āre – ввозити, привозити, приносити, вводити

impotens, entis – безсильний, слабкий, неспроможний

impr̄imis – насамперед, переважно, особливо

improbis, a, um – нечесний, безсоромний

imprudētia, ae, f – незнання, необережність

impune – безкарно

impunitas, ātis, f – безкарність, прощення, амністія

in (з acc., з abl.) – в, до

inanimis, a, um – неживий

incaute – необережно, несподівано

incautus, a, um – несподіваний, необережний

incendium, i, n – пожежа, полум'я

incendo, cendi, censum, ěre – запалювати, підпалювати

incensus, a, um – запалений

incertus, a, um – недостовірний, сумнівний

incido, cidi, –, ěre – падати, попадати, кидатись, нападати, карбувати

incipio, cepi, ceptum, ěre – починати, починатися, приступати

incito, āvi, ātum, āre – приводити в рух, спонукати, заохочувати

includo, clusi, clusum, ěre – замикати, обмежувати, перегороджувати

incognitus, a, um – невідомий

incola, ae, m – житель, мешканець, земляк

incōlo, colui, cultum, ěre – населяти, жити

incredibilis, e – неймовірний, незвичайний

incudo, cudi, cusum, ěre – кувати, обробляти

incurro, curri, cursum, ěre – наштовхуватися, ставати жертвою

incustoditus, a, um – залишений без догляду, той, що не охороняється
inde – звідси, згодом, відтоді
indico, dixi, dictum, ěre – оголошувати, проголошувати, призначати
indigena, ae, m, f – корінний житель
indignus, a, um – негідний
indoctus, a, um – невчений, недосвідчений
indoles, is, f – властивість, талант
induco, duxi, ductum, ěre – вводити, призводити
indulgenter – ласкаво, мило
indulgeo, dulsei, dultum, ěre – поступатися
induo, ui, utum, ěre – одягати, покривати
industria, ae, f – старанність, працьовитість
ineo, ii (ivi), itum, ĩre – входити, вступати
infamia, ae, f – безчестя, ганьба
infans, ntis – маленький, дитячий
infecundus, a, um – неврожайний, безплідний
infelix, icis – нещасливий
inferi, orum (um), m – підземні боги, підземне царство
inferior, ius – нижній
infernus, a, um – підземний
infero, intuli, illatum, inferre – вносити, приносити
inferus, a, um – нижній
infinitivus, a, um – неозначений, (грам.) інфінітив
infinitus, a, um – необмежений, безмежний
infirmus, a, um – безсилий, слабий, хворобливий
inflammo, avi, atum, āre – спалювати, підбурювати
influo, fluxi, fluxum, ěre – вливатися, текти, вторгатися, впадати
infra – низько, знизу, нижче, далі
infra (з acc.) – під, нижче
infula, ae, f – священна червона або біла пов'язка
ingenium, i, n – характер, здібність, обдарованість, талант, геній
ingens, entis – величезний, могутній
ingigno, genui, genitum, ěre – обдаровувати при народженні, наділяти
ingratus, a, um – неприємний, невдячний
ingredior, gressus sum, gredi depon. – вступати, входити, кидатись, нападати
inhonestus, a, um – нечесний

iniicio , ieci, iectum, ěre – вкидати, накидати, вводити
inimicitia, ae, f – ворожість
inimicus, a, um – ворожий
inimicus, i, m – ворог, недруг
initio – спочатку
initium, i, n – вступ, початок
iniucundus, a, um – неприємний
iniuria, ae, f – несправедливість
iniustus, a, um – несправедливий, незаконний
innumerabilis, e – незлічений
innuptus, a, um – неодружений
inopia, ae, f – бідність, нестача, відсутність
inquam (defect.) – кажу
inquit – каже
inquiero, sivi, situm, ěre – шукати, розглядати, досліджувати
insania, ae, f – божевільня
insanus, a, um – нерозважний, божевільний
inscribo, scripsi, scriptum, ěre – вписувати, надписувати
inscriptio, onis, f – напис
insidiae, arum, f – засідка, підступ, інтриги
insigne, is, n – знак, ознака
insignis, e – видатний, визначний, помітний
inspecto, avi, atum, āre – дивитись (на), оглядати
inspicio, spexi, spectrum, ěre – дивитись, заглядати, розглядати, знайомитись
inspiro, avi, atum, āre – надихати
instans, antis – теперішній, поточний
instituo, ui, etum, ěre – ставити, встановлювати, вирішувати
institūtum, i, n – рішення, установа, звичай, принцип
instrumentum, i, n – знаряддя, прилад
insula, ae, f – острів
inum, fui, –, esse – бути, знаходитися, бути властивим
intactus, a, um – недоторканий, цілий, збережений
integer, gra, grum – недоторканий, непорушний
intellectus, us, m – сприйняття, відчуття, розуміння, розум
intellego, lexi (legi), lectum, ěre – відчувати, сприймати, мислити, розуміти
inter (з acc.) – між, всередині

interea – між тим, тим часом

intercalo, avi, atum, āre – вводити, додавати, відкладати

interdiu – удень

interdum – інколи, зрідка

interficio, feci, fectum, ěre – знищувати, вбивати

interior, ius – внутрішній

intermitto, misi, missimum, ěre – припиняти

interpres, etis, m, f – посередник, вісник, тлумач

interrogo, avi, atum, āre – запитувати, обвинувачувати

intersum, fui, esse – бути посеред чогось, знаходитись, бути присутнім, брати участь

intervallum, i, n – проміжок, відстань

intestinus, a, um – внутрішній

intolerabilis, e – нестерпний, непереборний, нездоланний

intra (з acc.) – всередині, в середину, протягом

intro – всередину, всередині

intro, āvi, ātum, āre – входити, вступати

introduco, duxi, ductum, ěre – вводити, приводити

introitus, us, m – вхід

intus – зсередини

invado, vasi, vasum, ěre – нападати, входити, вступати

invenio, veni, ventum, ĩre – знаходити, зіткнутися, здобувати

inventor, oris, m – винахідник

inventum, i, n – винахід

invidia, ae, f – заздрість, ненависть, злоба

invidiōsus, a, um – заздрісний, недобррозичливий

invidus, a, um – заздрісний, недобррозичливий

invīso, vīsi, vīsum, ěre – оглядати, відвідати, побачити

invito, āvi, ātum, āre – запрошувати, викликати

invītus, a, um – небажаний

invoco, āvi, ātum, āre – благати, закликати, запрошувати, називати

invulnerabīlis, e – невразливий

iocose – жартома

iocus, i, m – жарт, гра, розвага

ipse, a, um – сам

ira, ae, f – злоба, гнів, роздратування

irātus, a, um – розгніваний, сердитий

Iris, idis, f – Ірида
irrigo, avi, atum, āre – зрошувати
irruo, rui, ruiturus, ěre – кидатися
is, ea, id – цей, він
Islandia, ae, f – Ісландія
iste, ista, istud – той, той самий
ita – так, таким чином
Itacus, i, m – мешканець Ітаки
Italia, ae, f – Італія
Italicus, a, um – італійський
Italus, a, um – італійський
itaque – отже, тому, таким чином
item – так само, таким же чином, також
iter, itinĕris, n – дорога, рух
iterum – знову, повторно
Ithaca, ae, f – Ітака
iuba, ae, f – волосся, грива
iubeo, iussi, iussum, ěre – наказувати, встановлювати
iucunde – приємно, весело, радісно
iucundus, a, um – приємний, милий
iudex, ĩcis, m – суддя
iudicium, i, n – суд, судження
iudico, avi, atum, are – сказати, оголосити, називати, доносити, заявляти, свідчити
iugum, i, n – ярмо, хомут, хребет
Iulia, ae, f – Юлія
Iulius, i, m – Юлій
Iulius, ii, m – липень
Iulus, i, m – Юл
iumentum, i, n – в'ючна тварина
iunctus, a, um – близький, суміжний, з'єднаний
iungo, iunxi iunctum, ěre – з'єднувати, сполучати, зв'язувати
Iunius, ii, m – червень
Iuno, ōnis, f – Юнона
Iuppiter, Iovis, m – Юпітер
iurisprudentia, ae, f – правознавство
iuro, avi, atum, āre – клястися, присягати, складати мову, заклинати

ius, iuris, n – право
iusiurandum, i, n – клятва
iussum, i, n – наказ, веління
iussus, us, m – наказ
iuste – справедливо
iustitia, ae, f – справедливість, правосуддя
iustus, a, um – справедливий, чесний
iuvenilis, e – юнацький, молодий
iuvenis, is, m, f – молода людина, юнак; молода жінка, дівчина
iuventus, utis, f – молодість, юність, молодь, юнацтво
iuvo, iuvi, iutum, āre – помагати, підтримувати, радувати
iuxta (adv.) – поряд, близько, біля
iuxta (praep. з acc.) – біля, коло, поряд

K

Kalendae, arum, f – Календи
Karthago, inis, f – Карфаген
Karthaginiensis, is, m – карфагенянин

L

labor, oris, m – напруга, зусилля, праця, робота
laboriosus, a, um – важкий, працелюбний, діяльний
laboro, āvi, ātum, āre – працювати, займатися
labyrinthus, i, m – лабіринт
lac, lactis, n – молоко
Lacedaemo, onis, f – Спарта, Лакедемон
Lacedaemonius, i, m – житель міста Лакедемон
lacertus, i, m – м'язи плеча
Laconica, ae, f – Лаконіка, Лаконія
lacrima, ae, f – сльоза
lacrimo, āvi, ātum, āre – плакати
lacto, āvi, ātum, āre – давати груди, годувати молоком
lacuna, ae, f – западина, яма
lacus, us, m – озеро, водойма
laetitia, ae, f – радість, принадність
laetor, atus sum, ari – радіти
laetus, a, um – жирний, вгодований, багатий, радісний, веселий,

щасливий

laevus, a, um – лівий

lana, ae, f – вовна

lancea, ae, f – легкий спис

Laocoon, ontis, m – Лаокоонт

lapis, idis, m – камінь

lapsus, us, m – помилка

lar, laris, m – дух-охоронець

largitio, onis, f – щедрість, підкуп

Lathaeus, i, m – Латей

late – широко, довго

latebra, ae, f – схованка, притулок

lateo, ui, –, ēre – ховатися, бути невідомим

latifundium, ii, n – великий маєток, латифундія

Latine – по-латинському

Latinus, i, m – латинянин

Latinus, a, um – латинський

latitudo, inis, f – ширина, протяжність, обшир

Latium, i, n – Лацій

Latōna, ae, f – Латона

latro, āvi, ātum, āre – гавкати, репетувати, гарчати

latro, ōnis, m – розбійник, бандит, найманий воїн

latrocinium, i, n – розбій, пограбування

latus, ěris, n – сторона, бік

latus, a, um – широкий, протяжний

laudo, avi, atum, āre – хвалити, славити

laurea, ae, f – лавровий вінок

laureus, a, um – лавровий

laurus, i, f – лаврове дерево

laus, laudis, f – похвала, слава, честь

Lavinia, ae, f – Лавінія

Lavinium, ii, n – Лавіній

Leander, dri, m – Леандр

lavo, lavi, lavātum, āre – мити, купати, зрошувати

lectio, ōnis, f – читання, збирання

lectus, us, m – ложе, постіль, ліжко

legalitas, atis, f – законність

legatio, ōnis, f – посольство, доручення, посада легата
legātus, i, m – посол, легат, помічник головнокомандувача
legio, ōnis, f – легіон
lego, legi, lectum, ĕre – збирати, вибирати, читати
lente – поволі, спокійно
leo, ōnis, m – лев
Leonidas, ae, m – Леонід
lepus, oris, m, f – заєць
Lernaeus, a, um – лернейський
letalis, e – смертельний
Lethaeus, i, m – Лето
levis, e – легкий, спокійний
lex, legis, f – закон, правило, принцип
libenter – охоче
liber, bera, berum – вільний, незалежний
liber, libri, m – книжка, твір
Libera, ae, f – Прозерпіна
liberalis, e – вільний, ввічливий
libĕre – вільно, необмежено, безперешкодно
libero, avi, atum, āre – звільняти, відпускати
libertas, atis, f – воля, свобода, щирість, відвертість
libĕri, orum, m – діти
libido, inis, f – бажання, пристрасть
licet, licuit, licere – дозволено, можна
ligneus, a, um – дерев'яний
lignum, i, n – деревина, дерево
ligo, onis, m – мотика
limen, ĩnis, n – поріг, двері, вхід
limes, itis, m – межа, кордон
limōsus, a, um – багnistий
lingua, ae, f – мова, язик
linea, ae, f – нитка, шнурок, лінія
linter, tris, f – лодка, корито
liquidus, a, um – рідкий, прозорий, чистий
lis, litis, f – суперечка
littĕra, ae, f – буква, почерк
littĕrae, ārum, f – лист, наука, література

litus, ōris, n – морський берег, узбережжя
Livius (Titus), i, m – Лівій (Тит)
locupletus, āvi, ātum, āre – збагачувати, постачати
locus, i, m – місце
longe – далеко, вдалину, вдалині
longinquus, a, um – довгий, далекий, тривалий
longitudo, inis, f – довжина, тривалість
longus, a, um – довгий, великий, тривалий
loquor, locutus, sum, loqui depon. – говорити
lorica, ae, f – панцир
lotus, i, f – лотос
luceo, luxi, –, ēre – світити, сяяти, блищати
lucerna, ae, f – свічка, ліхтар
Lucius, ii, m – Луцій
Lucretius Carus, i, m – Лукрецій Кар
lucrum, i, n – вигода, прибуток, користь, нажива
lucus, us, m – світло, день
lucus, i, m – священний гай
ludibrium, ii, n – предмет забави, насмішка, обман
ludo, lusi, lusum, ēre – гратися, танцювати, жартувати
ludus, i, m – гра, жарт
lumen, inis, n – світло
luminarium, ii, n – світло, лампа, факел
Luna, ae, f – Луна, богиня місяця
luna, ae, f – місяць
luo, lui, (luiturus), ēre – омивати, очищати, заплатити
lupa, ae, f – вовчиця
lupus, i, m – вовк
lustralis, āvi, ātum, āre – освячувати, очищувати
lustrum, i, n – жертвоприношення
lux, lucis, f – світло, блиск
luxuria, ae, f – розкіш
luxuriosus, a, um – розкішний
Lycia, ae, f – Лікія
Lycurgus, i, m – Лікурґ
Lydia, ae, f – Лідія
lyra, ae, f – ліра

lyricus, a, um – ліричний

M

Macedo, onis, m – македонець

Macedonia, ae, f – Македонія

Macedonicus, a, um – македонський

macellum, i, n – продуктовий ринок

machīna, ae, f – механізм, знаряддя, машина

macto, avi, atum, āre – прославляти, звеличувати, приносити в жертву, заколювати

macula, ae, f – пляма

maculosus, a, um – плямистий

madens, entis – вологий

madeo, dui, –, ěre – ставати вологим, бути мокрим, вогким, просякнути

Maecēnas, ātis, m – Меценат

magicus, a, um – дивовижний, чарівний

magis – більше

magister, tri, m – учитель

magistra, ae, f – учителька

magistratus, us, m – державна посада, чиновник

magnificentus, a, um – величний

magnificus, a, um – розкішний, славний, знаменитий

magnitudo, inis, f – величина, великий розмір

magnopere – дуже, великою мірою

magnus, a, um – великий

Maia, ae, f – Мая

maiores, um, m – предки

Maius, i, m – травень

male – погано, нещасливо, невдало

maledico, dixi, dictum, ěre – лихословити, ганити, лаяти

maledictum, i, n – лайка, ганьба

maleficium, i, n – лиходійство, злочин, вчинок

malo, malui, –, malle – надавати перевагу, бажати

malum, i, n – зло, нещастя

malum, i, n – яблуко

malus, a, um – поганий, лихий

malus, i, f – яблуня

mandatum, i, n – доручення
mando, avi, atum, are – вручати, ввіряти, доручати, наказувати
manduco, avi, atum, āre – жувати, їсти
mane – рано, вранці
maneo, mansi, mansum, ēre – залишатися, тривати, зберігатися
manipulus, i, m – маніпул (загін солдатів від 60 до 120 чоловік)
mano, āvi, ātum, āre – текти, литися
manus, us, f – рука, кисть
Marathon, onis, f – Марафон
Marathonius, a, um – марафонський
Marcus, ii, m – Марцій
Marcus, i, m – Марко
mare, is, n – море, морський берег
marinus, a, um – морський
maritimus, a, um – морський
maritus, a, um – шлюбний, подружній
maritus, i, m – муж, чоловік
marmor, oris, n – мармур
marmoreus, a, um – мармуровий
Mars, Martis, m – Марс
Martius, a, um – березневий
Martius, ii, m – березень
Massilia, ae, f – Массилія
mater, tris, f – матір
materia, ae, f – речовина
mathematica, ae, f – математика
matrimonium, i, n – шлюб, подружжя
Matrona, ae, m – Матрона
matrōna, ae, f – матрона, шанована заміжня жінка
matūrus, a, um – дозрілий
maxime – найбільше, надзвичайно, досконало
maximus, a, um – найбільший
medeor, –, ēri – лікувати
medicamentum, i, n – ліки, лікувальний засіб
medicīna, ae, f – медицина
medicus, i, m – лікар
medius, a, um – середній

Medusa, ae, f – медуза
mel, mellis, n – мед
melior, ius – кращий
Melpomene, es, f – Мельпомена
membrana, ae, f – оболонка, перетинка
membrum, i, n – частина тіла, кінцівка, учасник
memini, meminisse – пам'ятати, згадувати
memor, oris – пам'ятливий, вдячний, передбачливий
memorabilis, e – пам'ятний, чудовий
memoria, ae, f – пам'ять, спомин
memōro, āvi, ātum, āre – нагадувати, згадувати, називати
mendax, ācis – брехливий, оманливий
Menelaus, i, m – Менелай
mens, mentis, f – розум, мислення, думка
mensa, ae, f – стіл, обід
mensis, is, m – місяць
mercator, oris, m – купець, покупець, скупник
mercatura, ae, f – торгівля, придбання
Mercurius, i, m – Меркурій
mereo, rui, ritum, ěre – бути гідним, заслуговувати
meridies, ěi, m – полудень, південь, середина
Meridies, ei, m – південь
merito – заслужено, справедливо
merĭtus, a, um – заслужений, гідний
messis, is, f – жнива
metallum, i, n – метал, копальня
meto, messui, messum, ěre – косити, жати, збирати (з поля)
metuo, ui, (utum), ěre – боятися, лякатися
metus, us, m – страх
meus, a, um – мій
Midas, ae, m – Мідас
migro, avi, atum, āre – переїжджати, переселятись
mihi – dat. до ego
miles, itis, m – воїн, борець, піхотинець
militāris, e – військовий, воєнний
milito, avi, atum, āre – бути воїном, служити
mille – тисяча

- millesīmus, a, um** – тисячний
Minerva, ae, f – Мінерва
minīme – найменше, мінімально
minimus, a, um – найменший
minister, tri, m – слуга
ministro, avi, atum, āre – служити, прислужувати, виконувати, управляти, вести
minor, atus sum, āri – загрожувати
Minos, ōis, m – Мінос
Minotaurus, i, m – Мінотавр
minuo, ui, utum, ěre – зменшувати, ослаблюти
minus (adv.) – менше
mirabilis, e – гідний подиву, незвичайний, нещасний
miror, atus sum, āri – дивуватись
mirus, a, um – чудовий, дивовижний
misceo, miscui, mixtum, ěre – мішати, змішувати
miser, era, erum – нещасний, бідний, жалюгідний
miseria, ae, f – біда
misericordia, ae, f – милосердя, співчуття
mitigo, avi, atum, āre – послаблювати, пом'якшувати, приборкувати
mitis, e – м'який, ніжний, спокійний
mitto, misi, missum, ěre – кидати, посилати, відправляти
mixtio, onis, f – змішування
Mnemosyne, es, f – Мнемозина
mobilis, e – рухливий, швидкий, нестійкий, мінливий
modeste – помірковано
modestia, ae, f – поміркованість
modestus, a, um – поміркований, розважний
modo – тільки що, недавно
modulor, atus sum, ari – ритмічно проголошувати, співати в такт
modus, i, m – міра, об'єм, величина
moenia, ium, n – міські стіни, укріплення
molestus, a, um – тяжкий, неприємний
mollio, īvi (ii), ītum, īre – розм'якшувати, плавити, розслаблюти, заспокоювати
mollis, e – м'який, ніжний
moneo, nui, nitum, ěre – нагадувати, звертати увагу, попереджувати

moneta, ae, f – монета
monetus, a, um – монетний
mons, montis, m – гора, гірський хребет, скеля
monstro, avi, atum, āre – вказувати, показувати, виказувати, подавати
monstrum, i, n – чудовисько
montanus, a, um – гірський
montuosus, a, um – гірський
monumentum, i, n – пам'ятник
mora, ae, f – затримка, зволікання
morbus, i, m – хвороба, недуга
mordeo, momordi, morsum, ēre – кусати, мучити
morior, mortuus sum, mori – гинути, вмирати
moror, atus sum, āri – затримувати, зволікати
mors, mortis, f – смерть
morsus, us, m – укусу, кусання, злість, біль, сум
mortālis, e – смертний, людський
mortuus, a, um – part. perf. до **morior**
mortuus, a, um – мертвий
mora, ae, f – затримка, зволікання, зупинка
mos, moris, m – звичай
motus, us, m – рух, землетрус
moveo, movi, motum, ēre – приводити в рух, спонукати, викликати
mox – швидко, незабаром
mulier, eris, f – жінка, заміжня жінка
multiplico, avi, atum, are – множитися
multitudo, inis, f – велика кількість, маса, численна армія
multo, avi, atum, āre – карати, штрафувати, конфіскувати
multum – багато
multus, a, um – численний, великий
mundus, i, m – світ
munio, ivi (ii), itum, īre – укріплювати, захищати, прокладати (дорогу)
munus, eris, n – обов'язок, повинність
murus, i, m – стіна, мур
mus, muris, m – миша
Musa, ae, f – Муза
musica, ae, f – музичне мистецтво, музика
mutatio, onis, f – зміна

muto, āvi, ātum, āre – змінювати, проміняти, обмінати

mutus, a, um – мовчазний, німий

mythus, i, m – міф

N

nam – бо, оскільки

namque – дійсно, справді

Narcissus, i, m – Нарцис

narro, āvi, ātum, āre – розповідати, говорити

nascor, natus sum, nasci – народжуватися

Nasica, ae, m – Назіка

natalis, e – той, який стосується народження, рідний

natio, ōnis, f – походження, рід, плем'я, народ, нація

nato, āvi, ātum, āre – плавати

natūra, ae, f – природа, характер

natus, a, um – народжений

naufragium, ii, n – корабельна аварія, нещастя

nauta, ae, m – моряк, матрос

navālis, e – морський, морехідний, мореплавний

navigatio, ōnis, f – мореплавання

navigium, i, n – корабель, плавання

navigo, avi, atum, āre – ходити на судні, перепливати

navis, is, f – корабель

navis longa – військовий корабель

navis oneraria – вантажне судно

Naxus, i, f – Наксос

ne – хіба, невже, ні, щоб не

Neapolis, is, f – Неаполь

nec – і не

necessarius, a, um – необхідний, неминучий

neco, avi, atum, āre – вбивати

nectar, aris, m – нектар, приємний напій

nefarius, a, um – безбожний, беззаконний, злочинний

nefas, n (indecl.) – беззаконня, лиходійство, гріх

nefastus, a, um – беззаконний

neglego, exi, ectum, ěre – нехтувати

nego, āvi, ātum, āre – заперечувати, відмовляти

negotium, i, n – заняття, робота
Nemeaeus, a, um – немеєський
nemo, inis – ніхто
nemus, oris, n – гай, ліс
nepos, otis, m – внук, нащадок
Neptunus, i, m – Нептун
nequam – нічого не вартий, негідний
nequaquam – жодним чином, ніяк, зовсім ні
neque – і не, також ні
Nero, onis, m – Нерон
nervus, i, m – нерв
nescio, ivi (ii), itum, ire – не знати, не бути знайомим, не розуміти
nescius, a, um – незнаючий, невідомий, несвідомий
neuter, tra, trum – ні той, ні інший, (грам.) середній
neve ... neve – ні ... ні
nex, necis, f – насильницька смерть, вбивство, страта
niger, gra, grum – чорний, скорботний
nihil – ніщо
Nilus, i, m – Ніл
nimbus, i, m – хмара, туман
nimis – надто, надмірно, надзвичайно
nimius, a, um – надто великий, надмірний, безмірний
Nioba, ae, f – Ніоба
nisi – якщо не
niteo, ui, –, ēre – блищати, сяяти
nix, nivis, f – сніг
nobilis, e – знатний, знаменитий, відомий, славний
nobilitas, ātis, f – знатність, родовитість, знать
noceo, cui, itum, ēre – чинити зло, шкодити, псувати, заважати
noctu – вночі
noctua, ae, f – сова
nocturnus, a, um – нічний
nolo, nolui, –, nolle – не хотіти, не бажати
nomen, inis, n – ім'я, назва, найменування
nomino, avi, atum, āre – називати, оголошувати
non – не, ні
Nonae, arum, f – Нони

- nonagesimus, a, um** – дев'яностий
nonaginta – дев'яносто
nondum – ще ні
nongenti, ae, a – дев'ятсот
nonne – чи ні, чи не
nonnullus, a, um – деякий, якийсь
nonnumquam – інколи, часом
onus, a, um – дев'ятий
nos – ми
nosco, novi, notum, ěre – пізнавати, вивчати, знати
noster, nostra, nostrum – наш
notitia, ae, f – знайомство, відомість, слава, знання, поняття
noto, āvi, ātum, āre – позначати, записувати, писати
Notus, i, m – Нот
notus, a, um – відомий
novem – дев'ять
November, bris, m – листопад
novitas, atis, f – новина, новизна
novus, a, um – новий
nox, noctis, f – ніч
nubes, is, f – хмара
nubo, nupsi, nuptum, ěre – покривати, виходити заміж, одружуватись
nudus, a, um – голий, непокритий, неозброєний
nullus, a, um – жоден, ніякий
num – невже, чи
Numa, (ae) Pompilius, (ii), m – Нума Помпілій
numen, inis, n – божество, бог, велич
numero, avi, atum, āre – рахувати, перераховувати
numerus, i, m – число, кількість
Numitor, ōris, m – Нумітор
nummus, i, m – монета
numquam – ніколи
nunc (adv.) – тепер, в даний час
nundīnae, ārum, f – нундіни, ринкові дні, ринок, торгівля
nunquam – ніколи
nuntia, ae, f – вісниця
nuntio, avi, atum, āre – повідомляти, оголошувати

nuntius, i, m – вісник, вістка, повідомлення
nuper – недавно, раніше
nuptiae, arum, f – весілля, одруження
nurus, us, f – невістка
nusquam – ніде, нікуди
nutrio, ivi (ii), itum, ĩre – годувати, виховувати
nympha, ae, f – німфа

O

o (oh!) – o! ax!
ob (з acc.) – перед, внаслідок, задля
obdormio, ivi, itum, ĩre – засинати, відпочивати
oblivio, onis, f – забуття
obliviscor, litus sum, livisci – забувати, не пам'ятати
oboedio, ivi, itum, ĩre – слухати, підкорятися, слухатися
obruo, rui, rutum, ěre – завалювати, закидати, засипати, заривати
obscurus, a, um – темний, прихований
observeo, āvi, ātum, āre – спостерігати, слідити, зберігати
obses, ĩdis, m – заручник, поручитель
obsideo, sedi, sessum, ěre – населяти, жити, володіти
obsidio, ōnis, f – облога
obsido, sedi, sessum, ěre – займати, оволодіти, обложити
obsisto, stiti, –, ěre – ставати поперек, загороджувати
obsto, obstiti (statum), –, āre – протистояти, протидіяти, перешкоджати
obtempero, āvi, ātum, āre – слухатись, підкорятись
obtineo, tinui, tentum, ěre – володіти, населяти, займати, мати
obviam – назустріч, напроти
obvius, a, um – зустрічний
occasio, onis, f – випадок, привід, нагода
occasus, us, m – захід, захід сонця
Occidens, entis, m – захід
occido, cidi, casum, ěre – падати, поневірятися, заходити (про сонце)
occido, cidi, cisum, ěre – валити, вбивати, мучити
occulto, āvi, ātum, āre – ховати, приховувати
occupatio, ōnis, f – окупація, захоплення
occupo, avi, atum, āre – займати, захоплювати, окупувати

occurro, curri (cucurri), cursum, ĕre – бігти, поспішати назустріч, зіткнутися, нападати

Oceanus, i, m – океан

Octavianus, i, m – Октавіан

octavus, a, um – восьмий

octingenti, ae, a – вісімсот

octo – вісім

October, bris, m – жовтень

octogesimus, a, um – вісімдесятий

octoginta – вісімдесят

ocūlus, i, m – око, погляд

odi, –, odisse – ненавидіти

odiosus, a, um – ненависний, противний

odium, i, n – ненависть, ворожнеча

odor, oris, m – запах, аромат

Oedipus, i, m – Едіп

offesio, onis, f – удар, перешкода, хвороба, незадоволення, образа

offĕro, obtūli, oblātum, offere – представляти, пропонувати

officina, ae, f – майстерня

officium, i, n – обов'язок

Ogygia, ae, f – Огігія

olea, ae, f – оливкове дерево

oleum, i, n – оливкова олія

olim – колись, одного разу, давно

oliva, ae, f – оливка

Olympia, ae, f – Олімпія

Olympia, orum, n – Олімпійські ігри

Olympias, adis, f – Олімпіада

Olympius, a, um – олімпійський

Olympus, i, m – Олімп

omen, inis, n – знак, знамення, ознака

omitto, misi, missum, ĕre – випускати з рук, втрачати

omnīno – взагалі

omnipōtens, ntis – всемогутній

omnis, e – кожний, весь

onerarius, a, um – вантажний

onus, eris, n – вантаж, тягар, багаж

opera, ae, f – праця, робота
opes, um, f – див. **ops**
opifex, icis, m – майстер, ремісник
opinio, onis, f – думка, репутація
oportet, uit, –, ere – треба, слід, годиться
oppidum, i, n – місто, укріплення
opportunos, a, um – вигідний, зручний
opprimo, pressi, pressum, ěre – стискати, топтати, пригнічувати
oppugno, āvi, ātum, āre – нападати, атакувати, штурмувати
oppressus, a, um – пригнічений
ops, opis, f – сила, могутність; pl. засоби, війська
optime – найкраще
optimus, a, um – найкращий
opto, avi, atum, āre – бажати
opulentia, ae, f – багатство
opulentus, a, um – заможний, багатий
opus, eris, n – робота, заняття
ora, ae, f – кордон, край, берег, узбережжя
oraculum, i, n – оракул, пророкування, ворожба
oratio, onis, f – мова, промова, речення
orator, oris, m – оратор
orbis, is, m – круг, земна куля, країна
orbis, a, um – позбавлений (чогось), бездітний
orchestra, ae, f – оркестра, оркестр
Orcus, i, m – Орк
ordinarius, a, um – звичайний упорядкований
ordo, inis, m – ряд, верства, стан, клас, порядок
Oreas, adis, f – Ореада
Oriens, entis, m – схід
orientālis, e – східний
origo, inis, f – походження, початок, рід
Orion, onis, m – Оріон
orior, ortus sum, īri – сходити, з'являтися, виникати
ornamentum, i, n – спорядження, прикраса
ornatus, a, um – прикрашений
orno, āvi, ātum, āre – прикрашати, споряджати
oro, avi, atum, āre – говорити, просити, благодіти

Orpheus, i, m – Орфей

ortus, us, m – схід, початок, походження

os, oris, n – рот, уста, паща

os, ossis, n – кістка, хребет

ostendo, tendi, tentum, ěre – протягувати, виставляти, показувати

ostento, āvi, ātum, āre – показувати

Ostia, ae, f – Остія

ostiarus, ii, m – брамник, ворота

ostium, i, n – вхід, двері, гирло

otium, i, n – дозвілля, відпочинок

Ovidius, i, m, Publius Ovidius Naso – Публій Овідій Назон

ovis, is, f – вівця

ovum, i, n – яйце

Р

pactum, i, n – угода, умова

Padus, i, m – По

paedagōgus, i, m – керівник, вчитель, наставник, вихователь

paene – майже, ледве

paeninsula, ae, f – півострів

pagina, ae, f – сторінка

pagus, i, m – село, сільська громада

Palatinus, i, m – Палатин

Palatium, i, n – Палатинський пагорб у Римі; імператорський палац

Pales, is, f – Палес

palla, ae, f – палла, мантія, плащ

pallium, ii, n – плащ

palma, ae, f – долоня, пальма

palus, udis, f – bagno, очерет

paluster, tris, tre – багnistий

panis, is, m – хліб

panthera, ae, f – пантера

papyrus, i, m, f – папірус, папір з папірусу

par, paris – рівний, однаковий

parātus, a, um part. perf. до paro (adi.) – підготовлений

parco, peperci (parsi), –, ěre – берегти, жаліти

pascuum, i, n (переважно pl.) – пасовисько, вигін

parens, ntis, m, f – родич (батько або мати)
pareo, ui, itum, ēre – бути очевидним, перебувати в підпорядкуванні, підкорятися, шанувати
paries, etis, m – стіна
pario, peperī, par(i)tum, ěre – родити, виробляти
Paris, īdis, m – Паріс
parīter – рівно, однаково
paro, avi, atum, āre – готувати, влаштовувати, організовувати, накопичувати
pars, partis, f – частина, сторона, відділ
particeps, cipis – той, що бере участь, причетний
partim – частково
partio, ivi (ii), itum, ěre – ділити, розділяти, розбивати
partior – див. **partio**
parum (adv.) – мало, незначно, недостатньо
parvulus, a, um – маленький, крихітний, молоденький
parvum, i, n – незначна кількість, дріб'язок
parvus, a, um – малий, невеликий
pareo, ui, itum, ēre – являтися, з'являтися, підкорятися
pasco, pavi, pastum, ěre – пасти, годувати, утримувати (когось)
passus, us, m – крок, стопа
pastor, oris, m – пастух
pastoralis, e – пастуший
pateo, ui, –, ēre – бути відкритим, бути очевидним, виявлятися, простягатися
pater, tris, m – батько
paternus, a, um – батьківський
patiens, entis – витривалий, терпеливий, стійкий
patientia, ae, f – терпіння, стійкість
patior, passus sum, pati – терпіти, переносити, зазнавати
patria, ae, f – батьківщина
patricius, ii, m – патрицій
patrimonium, ii, n – батьківський спадок
patrius, a, um – батьківський, вітчизняний
Patrocles, is, m – Патрокл
patrona, ae, f – покровителька
patronus, i, m – покровитель
pater, tris, m – батько, предок

paucus, a, um – малий, незначний
paulatim – поволі, помалу
paulo = paulum
paulum – мало, трохи, небагато, ледве-ледве
parcus, a, um – ощадливий
pauper, eris – убогий, бідний
paupertas, atis, f – бідність
pavo, ōnis, m – пава
paх, pacis, f – мир
peccatum, i, n – провина, гріх
pecco, avi, atum, āre – грішити, провинитися
pectus, ōris, n – грудна клітка, мужність, відвага, серце
pecunia, ae, f – гроші, майно, власність
pecus, oris, n – худоба, свійські тварини
pedes, itis, m – пішохід, піхотинець
pedester, tris, tre – піший, піхотний
peditatus, us, m – піхота
Pegasus, i, m – Пегас
pelagus, i, n – море
Peleus, i, m – Пелей
pellis, is, f – шкіра, хутро
pello, pepuli, pulsum, ēre – бити, штовхати, виганяти,
Peloponnesiacus, a, um – пелопоннеський
penates, ium, m – пенати, боги-охоронці
pendo, pependi, pensum, ēre – важити, платити, цінити
Penelope, es, f – Пенелопа
penetrare, is, n – глибина
penna, ae, f – пір'я
pensum, i, n – завдання, обов'язок
per (з acc.) – через, крізь, протягом
pera, ae, f – сумка, торба, ранець
peractus, a, um – гнаний
perago, egi, actum, ēre – здійснити, виконати, зробити, пройти
peragro, avi, atum, āre – проходити, обходити, об'їжджати
percutio, cussi, cussum, ēre – проколювати, ранити, вбивати
peregrinatio, ōnis, f – мандрювання, подорож
peregrinor, atus sum, āri – мандрувати, подорожувати

peregrinus, a, um – іноземний, чужий
perennis, e – постійний
pereo, ii, itum, ĩre – пропадати, гинути, зникати
perdo, didi, ditum, ěre – втрачати
perfero, tuli, latum, ferre – приносити, привозити, повідомляти
perfidia, ae, f – віроломство, зрада
perfugio, fugi, fugitum, ěre – прибігати, перебігати
perfugium, i, n – притулок
Pericles, is, m – Перікл
periculōsus, a, um – небезпечний
periculum, i, n – безпека, ризик
perinde – звідси, тому
periodus, i, f – період
peritus, a, um – досвідчений, умілий, знаючий
permagnus, a, um – величезний, дуже великий
permaneo, mansi, (mansum), ěre – залишатися, зберігатися, утримуватися
permoveo, movi, motum, ěre – зворушувати, хвилювати
permultus, a, um – численний
perniciēs, ěi, f – знищення, загибель
perniciōsus, a, um – згубний, небезпечний
perpetuo – постійно, завжди
perpetuus, a, um – вічний, постійний
Persa, ae, m – перс
Perseus, i, m – Персей
persona, ae, f – особа, маска, особистість
persuadeo, suasi, suasum, ěre – переконувати, спонукати
perterreo, terrui, territum, ěre – лякати
perterritus, a, um – наляканий
pertinacia, ae, f – скупість, завзятість, затятість
pertineo, tinui, –, ěre – простягатися, торкатися
perturbo, avi, atum, āre – приводити у безлад, замішання, розладнувати
pervenio, veni, ventum, ĩre – приходити, прибувати
pes, pedis, m – нога, стопа
pessīme – superl. до male
pessīmus, a, um – найгірший
pestilentia, ae, f – чума, зараза, хвороба нездоровий клімат
petāsus, i, m – дорожній капелюх

petitio, onis, f – прохання
 peto, ivi (ii), itum, ěre – прагнути, просити, вимагати, домагатися
 Petronius, ii, m – Петроній
 Phaeacius, a, um – фракійський
 Phaeacus, i, m – Феак
 Phaedrus, i, m – Федр
 Phaëthon, ontis, m – Фаетон
 pharetra, ae, f – сагайдак
 Pharus, i, f – Фарос
 Philippus, i, m – Філіпп
 philologia, ae, f – філологія
 philosophia, ae, f – філософія
 philosophus, i, m – філософ
 Phoebus, i, m – Феб
 Phoenices, um, m – фінікійці
 Phrygia, ae, f – Фригія
 Phrygius, a, um – фригійський
 physica, ae, f – фізика
 pictor, ōris, m – художник
 pietas, atis, f – побожність
 piger, gra, grum – повільний, млявий, лінивий
 piget, guit, ere – неприємно, соромно
 pigre – мляво, повільно
 pigritia, ae, f – лінь
 pilum, i, n – дротик, спис
 pingo, pinxi, pictum, ěre – малювати, зображати
 pinguis, e – жирний, товстий, гладкий
 pinus, i, f – сосна, смерека
 piper, ěris, n – перець
 pirāta, ae, m – морський розбійник, пірат
 piscis, is, m – риба
 Pisistratus, i, m – Пісістрат
 pius, a, um – благочестивий, побожний
 placamentum, i, n – засіб для умиротворення
 placeo, cui, citum, ěre – подобатись
 placet – хочеться, бажано
 placidus, a, um – спокійний, миролюбний, слухняний

placo, āvi, ātum, āre – заспокоювати, мирити
plane – рівно, ясно
plango, planxi, planctum, ěre – шуміти, сумувати
planitia, ae, f – рівнина
planta, ae, f – рослина
planto, avi, atum, āre – саджати
planus, a, um – рівний, рівнинний
Plato(n), onis, m – Платон
plaustor, oris, m – візничий
plaustrum, i, n – підвода, віз
plebs, plebis, f – плебс, простий народ
Pleiades, adum, f – Плеяди
Pleione, es, f – Плейона
plenus, a, um – повний, наповнений, сильний
plerumque – переважно, звичайно, часто
Plinius, ii, m – Пліній
ploro, avi, atum, āre – плакати, ридати, слізно благати
plumbeus, a, um – свинцевий
pluo, pluī, –, ěre – падати (про дощ), падати
plures, a – більша кількість, численніші
plurimum – дуже багато
plurimus, a, um – дуже численний
plus – більше
Plutarchus, i, m – Плутарх
Pluto, onis, m – Плутон
pluvia, ae, f – дощ
pluvius, a, um – дощовий
 poculum, i, n – чаша, напій
poēma, atis, n – поема, поезія
poena, ae, f – покарання, штраф
Poenus, i, m – пунієць, карфагенянин
poēsis, is, f – поезія
poēta, ae, m – поет
polliceor, licitus sum, ěri – обіцяти
Polydectes, ae, m – Полідект
Polyhymnia, ae, f – Полігімнія
Polyphemus, i, m – Поліфем

pompa, ae, f – святковий похід, процесія
Pompeius, i, m – Помпей
pomum, i, n – плід, яблуко
pondo – вагою
pono, posui, positum, ěre – ставити, розташовувати, класти
pons, pontis, m – міст
pontifex, icis, m – понтифік, верховний жрець
Pontus, i, m – Понт, узбережжя Чорного моря
populor, atus sum, āri – спустошувати, розоряти
populus, i, m – народ, юрба, населення
porta, ae, f – ворота, вхід
porticus, us, f – портик, колонада, крита галерея
porto, avi, atum, āre – носити, перевозити, ввозити, підтримувати
portus, us, m – порт, гавань
positio, onis, f – положення, постановка, твердження
possessio, onis, f – володіння, власність, маєток
possideo, sedi, sessum, ěre – мати, володіти
possum, potui, –, posse – могли, бути у змозі
post (з acc.) – після, за, пізніше
postea – пізніше, згодом
posteaquam – після того як
posterī, orum, m – нащадки, потомство
posterior, ius – задній, наступний, останній
posteritas, atis, f – майбутність, потомство
posterus, era, erum – наступний
postquam – після того як, з того часу як
postrēmo – нарешті, врешті-решт
postrēmus, a, um – найостанніший, найменш важливий
postridie – наступного дня
postūlo, āvi, ātum, āre – вимагати, просити, намагатися
potens, ntis – сильний, могутній
potentia, ae, f – сила, політичний вплив
potestas, atis, f – влада, державний пост
potio, onis, f – напій, пиття, ліки
potior, ius – кращий, ліпший
potior, titus sum, iri – заволодівати, володіти, мати владу
potius – краще

prae – попереду, на чолі
prae (з **abl.**, інколи з **acc.**) – попереду, перед, порівняно з
praebeo, bui, itum, ēre – давати, постачати, влаштовувати
praecedo, cessi, cessum, ĕre – йти попереду, перевищувати
praeceptum, i, n – вказівка, настанова
praecido, cidi, cisum, ĕre – обрізувати, обрубувати, псувати
praecipito, avi, atum, āre – скидати, кидатись, падати, гинути
praecipue – переважно, особливо
praeclare – дуже ясно, чудово
praeclarus, a, um – прекрасний, славний, знаменитий
praeda, ae, f – здобич, пограбування
praedico, āvi, ātum, āre – проголошувати, повідомляти
praedico, dixi, dictum, ĕre – говорити наперед, попереджувати
praedo, ōnis, m – грабіжник, розбійник
praeeo, ivi (ii), itum, ĩre – йти попереду, випереджувати, очолювати
praemium, i, n – нагорода, здобич
praesens, ntis – присутній, сьогоднішній, теперішній
praesentia, ae, f – присутність, наявність
praesertim – зокрема, передусім
praesidium, i, n – сторожа, захист, допомога
praesigno, āvi, ātum, āre – заздалегідь зазначати
praestans, antis – видатний, чудовий, особливий
praesto – тут, під рукою, напоготові
praesto, stiti, stitum, āre – стояти попереду, очолювати, виділятися, перевищувати, брати на себе
praesum, fui, esse – бути попереду, бути на чолі
praeter (praep. з acc.) – при, повз, крім
praeter – через, понад, більше ніж, крім
praeterea – крім того, потім, далі
praeteritus, a, um – минулий
praetor, oris, m – претор, начальник
pratum, i, n – лука, луг
preces, um, f – благання, молитва, прохання
premo, pressi, pressum, ĕre – тиснути, топтати, стискати, пригнічувати
pretiosus, a, um – дорогий, цінний
pretium, i, n – ціна, вартість, цінність
prex, precis, f – прохання, моління

Priamus, i, m – Приам
pridem – колись, давно, раніше
pridie – напередодні, раніше
proditio, onis, f – зрада
produco, duxi, ductum, ěre – створювати, виробляти
primo – вперше, спершу, спочатку
primōris, e – перший, передній
primus, a, um – перший, передній, головний
princeps, cipis – перший, головний
princeps, cīpis, m – принцепс, голова, керівник
principatus, us, m – принципат, керівна роль, першість
principium, i, n – початок, походження, принцип, основа, елемент
prior, ius – передній, старший, минулий
priscus, a, um – древній
pristinus, a, um – колишній, старий, древній, минулий
prius – раніше
priusquam – раніше ніж
privatus, a, um – особистий, приватний
privo, āvi, ātum, āre – відбирати, позбавляти, звільняти
pro (з **abl.**) – згідно, для, за, замість, відповідно до
proavus, i, m – прадід, предок
probitas, atis, f – чесність
probo, āvi, ātum, āre – пробувати, випробовувати, схвалювати
probus, a, um – чесний, скромний, порядний
procedo, cessi, cessum, ěre – виходити, виступати, з'являтися
procella, ae, f – хвиля
proclivis, e – схильний
procubo, —, —, āre – лежати, простягатися
procul – далеко, здалека
procuro, āvi, ātum, āre – піклуватися, опікуватися
procus, i, m – наречений
prodeo, ii, itum, ĩre – виходити, йти вперед, просуватися
proditio, ōnis, f – зрада, запроданство
proelium, i, n – битва, бій, війна
profecto – дійсно, напевно
professor, ōris, m – викладач, вчитель
proficio, feci, fectum, ěre – йти вперед, просуватися, проходити

proficiscor, fectus sum, ficisci – відправлятися, відходити
profiteor, fessus sum, ĕri – відкрито заявляти, прямо говорити
profugus, i, m – втікач, перебіжчик, вигнанець
profundo, fudi, fusum, ĕre – проливати, виливати, марнувати
profundus, a, um – глибокий
progredior, gressus, sum, gredi – виступати, виходити, йти вперед
prohibeo, bui, bitum, ĕre – стримувати, перешкоджати
proiicio, ieci, iectum, ĕre – кидати, протягувати, проганяти
proinde – тому, отже, з огляду на це
proles, is, f – нащадок, рід, дитина, потомство
Prometheus, i, m – Прометей
promitto, misi, missum, ĕre – обіцяти
pronuntio, avi, atum, āre – вимовляти, повторювати
prope – близько, майже, певною мірою
propello, puli, pulsum, ĕre – гнати, виганяти, штовхати вперед
propero, avi, atum, āre – спішити, прискорювати
propinquo, āvi, ātum, āre – наближатися
propinquus, a, um – близький, сусідній, подібний
propitius, a, um – схильний, милостивий
propono, posui, positum, ĕre – ставити, пропонувати
proprius, a, um – своєрідний, власний, приватний
propter – поблизу, поряд
propter (з acc.) – побіч, внаслідок, через, завдяки
propterea – з цієї причини, тому
propulso, āvi, ātum, āre – відбивати, відганяти, захищати
proscriptio, ōnis, f – оголошення поза законом, проскрипція
Proserpina, ae, f – Прозерпіна
prosper, a, um – сприятливий, успішний, щасливий
prospicio, spexi, spectrum, ĕre – дивитись вперед, охороняти, уважно споглядати
prosum, profui, –, prodesse – допомагати, бути корисним
protego, texi, tectum, ĕre – прикривати, приховувати, оберігати
proverbium, i, n – прислів'я
provideo, vidi, visum, ĕre – передбачити, турбуватися
provincia, ae, f – провінція, область
provoco, avi, atum, āre – викликати, підбурювати
proximus, a, um – найближчий, попередній

prudens, entis – свідомий, знаючий, розумний
prudenter – розсудливо
prudencia, ae, f – знання, наука, розсудливість
prunus, i, f – слива
publice – офіційно, всенародно
publicus, a, um – народний, суспільний, державний
pudicitia, ae, f – сором'язливість, скромність
pudor, ōris, m – сором, совість
puella, ae, f – дівчина
puer, puēri, m – дитина, хлопчик
pueritia, ae, f – дитинство
pugna, ae, f – бій, бійка, боротьба
pugno, avi, atum, āre – битися, боротися
pulcher, chra, chrum – гарний, славний, благородний
pulchre – гарно, чудово, відмінно
pulchritudo, inis, f – краса
pulso, avi, atum, āre – сильно стукати, штовхати, вдаряти, бити
pulsus, a, um – part. perf. до pello
pulvis, ěris, m – порох, пісок
punio, ivi, itum, ĩre – карати
puppis, is, f – корма корабля
purgo, avi, atum, āre – чистити, оправдовувати
purpura, ae, f – пурпурова тканина, пурпуровий одяг
purpureus, a, um – пурпуровий
purus, a, um – чистий, ясний
puteus, i, m – криниця, шахта
puto, avi, atum, āre – думати, вважати, припускати
pyramis, idis, f – піраміда
Pyrenaei, orum, m – Піреней
Pyrrhus, i, m – Пірр
Pythagōras, ae, m – Піфагор
Pythia, ae, f – Піфія
Pythius, a, um – піфійський
Python, ōnis, m – Піфон

quadragesimus, a, um – сороковий
quadraginta – сорок
quadratus, a, um – квадратний, чотирикутний
quadrīgae, ārum, f – квадрига, колісниця
quadrīngentesimus, a, um – чотирьохсотий
quadrīngēti, ae, a – чотириста
quadrūpes, pēdis, m, f – четверонога тварина
quaero, sīvi (ii), sītum, ěre – шукати, питати, досліджувати
quaestio, ōnis, f – питання, дослідження, розгляд
quaestor, ōris, m – квестор
qualis, e – який
qualitas, atis, f – якість, характер
quam – як, ніж
quamdiu – як довго
quamquam – хоч, хоча; незважаючи на те що
quamvis – як-небудь, хоч, хоча
quando – коли
quandoquīdem – тому що, оскільки
quanto – наскільки, як
quantum – скільки
quantus, a, um – який великий, такий
quapropter – через це
quare – внаслідок чого, чому
quartus, a, um – четвертий
quasi – начебто, наче, нібито
quater – чотири рази
quattuor – чотири
quattuordēcim – чотирнадцять
que – і, і тому, і так, а саме
quercus, us, f – дуб, жолудь
querēlla, ae, f – скарга
qui, quae (qua), quod – який
quia – тому що, бо
quid (adv.) – навіщо, для чого, чому ж
quidam, quaedam, quiddam (quoddam) – деякий, якийсь
quidem (adv.) – справді, дійсно, напевно, очевидно
quidquid – що б не

quies, ētis, f – спокій, відпочинок
quiesco, quievi, quietum, ēre – спати, відпочивати, не діяти
quiētus, a, um – тихий, спокійний, бездіяльний
quilibet, quaelibet, quidlibet – який, котрий-небудь
quin – що не, чому не, хто не
quingentesimus, a, um – п'ятисотий
quingenti, ae, a – п'ятсот
quingagesīmus, a, um – п'ятдесятий
quinquaginta – п'ятдесят
quinque – п'ять
Quintilis, is, m – п'ятий місяць римського року, тобто липень
quintus, a, um – п'ятий
Quirinalis, is, m – Квіринал
Quirīnus, i, m – Квірін
Quiris, itis, m – квірит, римлянин
quis, quid – хто, який
quisnam, quidnam – хто ж?, що ж?, хто-небудь, що-небудь
quisquis, quaequae, quidquid – хто б не, що б не, який б не
quivis, quaevis, quidvis (quodvis) – кожний, будь-який, всякий
quo – куди, де, якою мірою
quo – щоб (тим)
quoad – так далеко, як, так довго, поки
quod – чому, скільки, наскільки
quod – тому що, що
quodque – кожний, всякий
quomodo – як, яким чином
quondam – одного разу, колись, коли-небудь
quoniam – тому що, бо
quoque – також
quot – скільки
quotannis – щороку, кожного року
quotidiānus, a, um – щоденний, звичайний
quotidie – щоденно
quousque – доки, як довго, до якого часу
quum (cum) – коли, в той час як, з того часу як, тому що, хоча

R

radius, ii, m – промінь

radix, icis, f – корінь

raeda, ae, f – візок, підвода

ramus, i, m – гілка

rana, ae, f – жаба

rapax, acis – поривчастий, стрімкий, нестримний

rapidus, a, um – швидкий

rapina, ae, f – грабіж, захоплення

rapio, rapui, raptum, ěre – хапати, виривати

rarus, a, um – рідкісний

rare = raro

raro – рідко

ratio, onis, f – розум, план, наука, теорія, вчення

recedo, cessi, cessum, ěre – відходити назад, відступати

recens, entis – свіжий, недавній, останній

recipio, cepi, ceptum, ěre – брати назад, отримувати, повертати собі

recito, avi, ātum, āre – читати вголос, виголошувати

reconcilio, āvi, ātum, āre – відновлювати

recondo, didi, ditum, ěre – ховати

recreo, avi, atum, āre – відтворювати, відновлювати, зміцнювати

recte – прямо, справедливо

rectio, ōnis, f – управління, керівництво

rectum, i, n – вірне, розумне, справедливе

rectus, a, um – прямий, правильний

recupero, āvi, ātum, āre – знову отримувати, знову завойовувати, відстоювати

recuso, āvi, ātum, āre – відмовляти, протестувати

reddo, reddidi, redditum, ěre – віддавати назад, повертати

redeo, ii (ivi), ritum, ĩre – йти назад, їхати назад, повертатися

redĭgo, ěgi, actum, ěre – гнати назад, повертати, віддавати

redimo, emi, emptum, ěre – купувати, викупити, звільняти

reditus, us, m – повернення, поворот, прихід

refero, tuli, latum, ferre – відносити назад, віддавати, доносити, сповіщати

refert, retulit, referre (impers.) – важливо, має значення, корисно

refertus, a, um – переповнений

reficio, feci, fectum, ěre – знову робити, відбудовувати

reformido, āvi, ātum, āre – боятися, лякатися
refugio, fugi, fugitum, ěre – бігти назад, втікати, відступати
refugium, ii, n – втеча, відступ
regālis, e – царський, розкішний
regia, ae, f – палац
regīna, ae, f – цариця
regio, ōnis, f – область, район, кордон, межа
regius, a, um – царський
regno, āvi, ātum, āre – царювати, панувати
regnum, i, n – царська влада, царство, держава, володіння
rego, rexi, rectum, ěre – правити, керувати
Regulus, i, m – Регул
relego, āvi, ātum, āre – відсилати, висипати, виганяти
relevo, āvi, ātum, āre – піднімати, полегшувати, заспокоювати
relictus, a, um – залишений
religio, onis, f – релігійність, вірування, культ, святість
religiose – благочестиво
relinquo, liqui, lictum, ěre – залишати, покидати
reliquiae, ārum, f – залишки, рештки, спадщина
reliquus, a, um – залишений, покинутий, інший
reluctor, ātus sum, āri – протидіяти, протистояти
remaneo, mansi, mansum, ěre – залишатися
remedium, i, n – ліки, засіб
remigro, āvi, ātum, āre – переїжджати, повертатися
reminiscor, –, minisci depon. – пригадувати, згадувати
remōtus, a, um part. perf. до **removeo** (adi.) – віддалений
removeo, movi, motum, ěre – відсувати, віддаляти
remus, i, m – весло
Remus, i, m – Рем
renovo, āvi, ātum, āre – оновлювати, омолоджувати
repente – несподівано, раптом
reperio, reppēri (reperi), repertum, ĩre – знаходити, відкривати, отримувати
repetitio, onis, f – повторення
repleo, plevi, pletum, ěre – наповнювати
reprehendo, prehendi, prehensum, ěre – затримувати, ганити, заперечувати
reprōbo, āvi, ātum, āre – відкидати

reptilia, ium, n – плазуни

repudio, avi, atum, āre – відштовхувати, відганяти, зневажати

repugno, avi, atum, āre – протидіяти, чинити опір

requies, etis, f – спокій, відпочинок

requiesco, quievi, quietum, ěre – відпочивати, заспоковатися

res adversae – нещастя

res gestae – подвиги

res secundae – щастя

res, rei, f – справа, річ, предмет, вчинок

rescindo, scīdi, scisum, ěre – розривати, руйнувати, відміняти

rescribo, scripsi, scriptum, ěre – переписувати, відписувати

respicio, spexi, spectrum, ěre – дивитися назад, озиратися

respondeo, spondi, sponsum, ěre – відповідати, відгукуватись, узгоджуватись

responsum, i, n – відповідь, висновок

respublica (res publica), reipublicae – державні справи, держава, республіка

restituo, ui, utum, ěre – зупинятися, відновлювати, відбудовувати

resto, stiti, –, āre – залишатися

restringo, strinxi, strictum, ěre – стягувати, зв'язувати, стискати

rete, is, n – сітка

retineo, tinui, tentum, ěre – затримувати, тримати, зв'язувати

retro – назад, позаду

reus, i, m – обвинувачений, позивач

revenio, veni, ventum, ěre – повертатися, відходити

revera – насправді

revertor, reversus sum (reverti), reverti – повертатися

reviso, visi, visum, ěre – знову дивитися, оглядати

revoco, āvi, ātum, āre – викликати назад, відкликати, відхиляти

rex, regis, m – цар

Rhea Silvia, ae, f – Рея Сільвія

Rhenus, i, m – Рейн

rhetor, ōris, m – ритор, оратор

rideo, risi, risum, ěre – сміятися, усміхатися, здаватися веселим

ridicūlus, a, um – смішний, кумедний

rigo, āvi, ātum, āre – поливати, зрошувати

ripa, ae, f – берег

risus, us, m – сміх, усмішка
ritus, us, m – релігійний обряд, звичай
rivus, i, m – потік, канава
ripa, ae, f – берег ріки, морський берег
robur, oris, n – дубове дерево, сила, міць
robustus, a, um – твердий, міцний
rogo, avi, atum, āre – питати, запитувати, просити
Roma, ae, f – Рим
Romanus, a, um – римський
Romanus, i, m – римлянин
Romulus, i, m – Ромул
rosa, ae, f – троянда
rostra, ōrum, n – ростральна трибуна
rostrum, i, n – дзьоб, носова частина судна
rotundus, a, um – круглий, округлений
ruber, bra, brum – червоний
Rubīco, onis, m – Рубікон
rudis, e – необроблений, грубий, суворий, недосвічений
rugosus, a, um – зморщений
ruīna, ae, f – падіння, загибель
rumor, oris, m – чутка, поговір, слух
rumpo, rupi, ruptum, ěre – рвати, розривати, ламати, зносити
ruo, rui, rutum, ěre – валитися, падати, кинутися, ринути
rupes, is, f – скеля, прірва, міжгір'я
rursus (um) – назад, знову, навпаки
rus, ruris, n – село, маєток
rusticus, i, m – селянин
rusticus, a, um – сільський, селянський

S

Sabina, ae, f – сабінянка
Sabini, orum, m – сабіняни
saccus, i, m – мішок, торба
sacer, cra, crum – посвячений, священний
sacerdos, otis, m – жрець
sacrificium, i, n – жертва, жертвоприношення
sacrifico, āvi, ātum, āre – приносити жертву.

sacrum, i, n – священний обряд, жертвоприношення
saeculum, i, n – покоління, епоха, століття
saepe – часто, багаторазово
saevio, ii, itum, ire – лютувати, біситися, бушувати
saevus, a, um – лютий, жорстокий, суворий
sagitta, ae, f – стріла
Saguntus, i, f – Сагунт
sal, salis, m – сіль
Salamis, inis, f – Саламін
salsus, a, um – солоний, гострий, їдкий
saltatio, ōnis, f – танець
salto, avi, atum, āre – танцювати, скакати
saltus, us, m – вузький прохід, гірське пасовисько
saluber, bris, bre – здоровий, цілющий
salus, ūtis, f – здоров'я, спасіння
saluto, āvi, ātum, āre – вітати, поздоровляти
salveo, –, –, ēre – бути здоровим, добре себе почувати
salvus, a, um – непошкоджений, цілий
Samos (Samus), i, f – Самос
sancio, sanxi, sanctum, ire – освятити, проголошувати, узаконвати
sanctus, a, um – посвячений, святий, недоторканий
sane – розумно, дійсно, звичайно
sanguineus, a, um – кривавий
sanguis, īnis, m – кров, кровопролиття, різня
sanitas, atis, f – здоров'я, глузд, тверезість, спокій
sano, avi, atum, āre – лікувати, гоїти
sanus, a, um – здоровий, непошкоджений
sapiens, entis – розумний, виважений
sapienter – розумно
sapientia, ae, f – виваженість, розум, мудрість
sapio, ii (ivi, ui), –, ēre – мати смак, бути розумним
Sardes, ium, f – Сарди
Sardinia, ae, f – Сардинія
satis – достатньо, досить
Saturnalia, ium (orum), n – Сатурналії
Saturnus, i m – Сатурн
saxum, i, n – скеля, камінь

Scaea porta, ae, f – Скейські (західні) ворота
scaena, ae, f – сцена
scaenicus, a, um – сценічний, театральний
scaeptrum, i, n – жезл, скіпетр
scalae, ārum, f – драбина, сходинка
Scamander, dri, m – Скамандр
scando, scandi, scansum, ěre – підніматися, досягати
scapha, ae, f – лодка, човен
scateo, –, –, ěre – бити ключем, бути в достатку
scelerātus, a, um – злочинний, згубний, лиходійський
scelus, eris, n – злодіяння, злочин, підступність
scenicus, a, um – сценічний. театральний
sceptrum, i, n – жезл, скіпетр, царство
schola, ae, f – школа
scholasticus, a, um – шкільний, схоластичний, риторичний
scientia, ae, f – знання, розуміння, вміння
scilicet – розуміється, звичайно
scindo, scidi, scissum, ěre – розривати, розбивати, рити
scio, ivi (ii), itum, ĩre – знати, вміти, розуміти
Scipio, onis, m – Сципійон
scriba, ae, m – писар, секретар
scribo, scripsi, scriptum, ěre – писати, креслити
scrinium, i, n – скриня
scriptor, ōris, m – секретар, переписувач, письменник
scriptum, i, n – лінія, риска, твір, книга
sculpo, sculpti, sculptum, ěre – вирізувати, висікати
scutum, i, n – великий щит
Scythia, ae, m – скіф
Scythia, ae, f – Скіфія
se recipere – відступати; брати, добувати
seco, secui, sectum, āre – зрізати
secum – див. *cum se*
secundum – за, слідом, згідно з, відповідно до
secundus, a, um – наступний, другий
securis, is, f – сокира, лікторська сокира
sed – але, однак
sedecim – шістнадцять

sedeo, sedi, sessum, ēre – сидіти, засідати, залишатись
sedes, is, f – сидіння, крісло, місце проживання
sedile, is, n – сидіння, стілець, крісло
seditio, ōnis, f – розходження, чвари, сварка, бунт, заворушення
sedo, avi, atum, āre – заспокоювати
sedūlus, a, um – старанний
sella, ae, f – крісло, трон
semel – одного разу, зразу
semen, inis, n – насіння, зародок, покоління
sementis, is, f – сівба, посів
Semirāmis, īdis, f – Семираміда
semper – завжди, постійно
sempiternus, a, um – постійний, вічний
senator, oris, m – член сенату, сенатор
senatus, us, m – сенат, державна влада
Seneca, ae, m – Сенека
senectus, utis, f – старість, старе покоління
senesco, nui, –, ēre – старіти
senex, senis, m – старець, старик
sensus, us, m – відчуття, почуття, здібність
sententia, ae, f – думка, речення, вислів
sentio, sensi, sensum, īre – відчувати, сприймати, помічати, думати, вважати
separatim – окремо, нарізно
separatio, onis, f – поділ, відмежування
separo, avi, atum, āre – відділяти, розділяти, відрізняти
sepelio, pelivi (pelli), pultum, īre – хоронити, закопувати
septem – сім
September, bris, m – вересень
septentrio, onis, m – північ
septimana, ae, f – тиждень
septīmus, a, um – сьомий
septingentesīmus, a, um – семисотий
septingenti, ae, a – сімсот
septuagesīmus, a, um – сімдесятий
septuaginta – сімдесят
sepulcrum, i, n – могила, гробниця

Sequāna, ae, m – Секвана
Sequāni, orum, m – секвани
sequor, secutus sum, sequi – слідувати, переслідувати, проводити
sera, ae, f – планка, рейка
sereno, āvi, ātum, āre – робити світлим, прояснювати
serēnus, a, um – ясний, чистий, світлий
series, ei, f – ряд, низка
sermo, onis, m – розмова, бесіда, зміст, чутка, слова
sero, sevi, satum, ěre – сіяти, саджати
serpens, entis, m, f – змія
servio, ūvi (ii), itum, ĩre – бути рабом, бути підвладним, служити
servitus, utis, f – рабство, неволя
Servius Tullius, i, m – Сервій Туллій
servo, āvi, ātum, āre – охороняти, зберігати, рятувати
servus, i, m – раб, невільник
sescenti, ae, a – шістсот
seu = sive
severe – суворо
severissime – найсуворіше
severitas, atis, f – суворість
sevĕrus, a, um – суворий
sex – шість
sexagesimus, a, um – шістдесятий
sexaginta – шістдесят
Sextilis, is, m – шостий місяць римського року, тобто червень
sextus, a, um – шостий
si – якщо
Sibylla, ae, f – Сивілла
sic (adv.) – так, таким чином
siccus, a, um – сухий
Sicilia, ae, f – Сицилія
sicut (sicuti) (adv.) – як, так як
sidus, eris, n – сузір'я, зірка
significo, āvi, ātum, āre – подавати знак, помічати, означати
signo, āvi, ātum, āre – позначати, відмічати, відрізняти
signum, i, n – знак, відмітка, сигнал, команда
silentium, i, n – тиша, спокій

Silenus, i, m – Силен
sileo, lui, –, ěre – мовчати
silva, ae, f – ліс, парк, сад
Silvanus, i, m – Сильван
silvester, tris, tre – лісовий, дикий, степовий
simia, ae, f – мавпа
similis, e – подібний
similitudo, inis, f – подібність
Simois, entis, m – Симоент
simplex, ĩcis – простий, прямий
simplicitas, atis, f – простота
simul – одночасно, спільно
simul – як тільки, лише, тільки
simulacrum, i, n – образ, зображення, статуя
simulatio, ōnis, f – удаваність, видимість, симулювання
simulo, āvi, ātum, āre – вдавати
sine (z abl.) – без
singulāris, e – окремий, одинокий, єдиний у своєму роді, (грам.) однина
singŭli, ae, a – по одному, поодиноці
sinister, tra, trum – лівий
Sino, onis, m – Синоп
sino, sivi (sii), situm, ěre – допускати, дозволяти, залишати, ставити, класти
Sirena, ae, f – Сирена
Sirenes, um, f – сирени
sitio, ivi, itum, ĩre – відчувати спрагу, хотіти пити
sitis, is, f – спрага, сухість, безводність
situs, us, m – положення, розташування, будова
situs, a, um – побудований, зведений, розташований
sive = seu – або якщо, або
socer, eri, m – тесть, свекор
societas, ātis, f – товариство, об'єднання
socius, a, um – спільний, союзний
socius, i, m – товариш, супутник, союзник
Socrātes, is, m – Сократ
socrus, us, f – свекруха
sodalis, is, m – товариш, приятель
sol, solis, m – сонце

solatium, i, n – утіха, розрада
solea, ae, f – сандалія
soleo, solitus sum, ēre *semidepon.* – мати звичку, звичайно траплятися
solium, ii, n – підвищення, трон, крісло
sollertia, ae, f – майстерність
sollicitudo, inis, f – заворушення, тривога, турбота
Solo, ōnis, m – Солон
solum – тільки, лише
solus, a, um – лише один, самотній, безлюдний
solvo, solvi, solutum, ēre – відв'язувати, виконувати платити
somnio, avi, atum, āre – бачити сон
somnium, i, n – сон, сновидіння
somnus, i, m – сон
sonitus, us, m – звук, шум
sono, ui, itum, āre – звучати, грати, шуміти
sonorus, a, um – дзвінкий, шумний
sonus, i, m – звук, дзвін, шум, голос
sopio, ivi, itum, īre – присипляти
sordidus, a, um – брудний
soror, oris, f – сестра
sors, sortis, f – жереб, віщування, доля
spargo, sparsi, sparsum, ēre – розсипати, кидати, розсіювати, розподіляти
Sparta, ae, f – Спарта
Spartacus, i, m – Спартак
Spartanus, a, um – спартанський
Spartanus, i, m – спартанець
spatium, i, n – простір, місце, віддаль, проміжок
species, ēi, f – погляд, вид, зовнішність
spectāmen, īnis, n – ознака, властивість, видовище
spectaculum, i, n – вид, видовище, вистава
specto, avi, atum, āre – дивитися, приглядатись, оглядати
speculum, i, n – дзеркало
specus, us, m – печера
spelunca, ae, f – печера, грот
speratus, a, um – очікуваний
spero, avi, atum, āre – надіятися, очікувати, передбачати
spes, ei, f – надія, сподівання

spica, ae, f – колос

spiceus, a, um – виготовлений з колосків

Sphinx, Sphingis, m – Сфінкс

spiritus, us, m – дихання, подув, вітер, дух

spiro, avi, atum, āre – віяти, дути, шуміти, дихати

splendeo, dui, –, ēre – блищати, сяяти

splendidus, a, um – блискучий, прекрасний

spolium, ii, n – військова здобич

spondeo, sponendi, sponsum, ēre – урочисто зобов'язуватися, гарантувати

spons, ontis, f – воля, бажання

sponsa, ae, f – наречена

sponde – добровільно, само собою

stabilis, e – постійний, незмінний, стійкий

stabulum, i, n – стоянка, лігво, місце перебування, хлів, кошара

stadium, i, n – стадіон, арена

stagnum, i, n – ставок, болото

statim – твердо, стійко, негайно

statua, ae, f – статуя, колона

statuo, tui, tutum, ēre – ставити, встановлювати; схвалювати, вирішувати

statura, ae, f – ріст, будова тіла

status, us, m – поза, позиція, стан, положення

stella, ae, f – зірка, сузір'я

stercus, ōris, n – гній, послід

sterno, stravi, stratum, ēre – стелити, прокладати, мостити

sto, steti, statum, āre – стояти, протидіяти, бути проти

strenue – сильно

strenuus, a, um – швидкий, енергійний, рухливий, сильний

stringo, nxi, ctum, ēre – торкатися, стискати, косити, виймати

structura, ae, f – будова, побудова, розташування

struo, struxi, structum, ēre – будувати, споруджувати

studeo, ui, –, ēre – намагатися, вивчати, займатися чимось, прагнути до чогось

studiosus, a, um – старанний, відданий науці, вчений

studium, i, n – старання, прагнення, заняття, наука

stultitia, ae, f – глупота, безрозсудливість

stultus, a, um – дурний, нерозумний, нерозважний

Stygius, a, um – стигійський

- stylus, i, m** – стилос
- Stymphalis, idis, f** – стимфалійський
- Styx, Stygis, f** – Стикс
- suadeo, suasi, suasum, ĕre** – радити, пропонувати
- suavis, e** – приємний, милий, солодкий
- suavitas, ātis, f** – приємність, милість
- suaviter** – приємно, мило, солодко
- sub (з acc. i abl.)** – під, внизу, під час
- subduco, duxi, ductum, ĕre** – витягати, забирати, позбавляти, красти
- subeo, ii (ivi), itum, ĩre** – підходити, змушувати, підступати, входити
- subfero** = **suffero**
- subigo, egi, actum, ĕre** – приганяти, пригноблювати
- subinde** – зараз же після, слідом за цим
- subito** – несподівано, раптово
- subitus, a, um** – несподіваний
- subscriptio, ōnis, f** – підпис
- subsidium, i, n** – підкріплення, допомога, підтримка
- subtēmen, ĩnis, n** – пряжа, нитка
- subter** – знизу, під
- successor, oris, m** – спадкоємець
- subterraneus, a, um** – підземний
- subtilis, e** – тонкий, дрібний, простий, точний
- subveho, vexi, vectum, ĕre** – постачати, привозити
- subvenio, veni, ventum, ĩre** – допомагати, з'являтися
- Suebi, ōrum, m** – свеби
- suffero, sustuli, –, ferre** – пропонувати, давати, терпіти, витримувати
- suillus, a, um** – свинний
- sulcus, us, m** – борозна
- Sulla, ae, m** – Сулла
- sum, fui, –, esse** – бути, існувати
- summarium, i, n** – короткий виклад
- summum, i, n** – вершина, верх, верхівка
- summus, a, um** – найвищий, верхній
- sumo, sumpsī, sumptum, ĕre** – брати, збирати, приймати, встановлювати, призначати
- super** – нагорі, наверх, поверх
- super (з acc. i abl.)** – нагору, над, поверх, зверху

superbia, ae, f – зарозумілість, гордість
superbus, a, um – зарозумілий, гордий
superi, orum, m – небесні боги
superiicio, ieci, iectum, ěre – накидувати, навалювати, насипати
supero, āvi, ātum, āre – перевищувати, перемагати
supersto, –, –, āre – стояти на чому-небудь, стояти нагорі
supersum, fui, esse – залишатися в живих, пережити, уціліти
superus, a, um – верхній, небесний
supplicium, i, n – молитва, кара, благальне прохання
supra (acc.) – над
supra – зверху, нагорі, вище, раніше
supremus, a, um – найвищий, верхній, крайній
surdus, a, um – глухий, німий
sus, suis, m, f – свиня
suscipio, cepi, ceptum, ěre – починати, підхоплювати, підтримувати
suscito, āvi, ātum, āre – піднімати, розпалювати, відганяти, відлякувати
suspendo, pendi, pensum, ěre – вішати, підвішувати, піднімати
suspicio, spexi, spectrum, ěre – дивитися вгору, спостерігати, вшановувати
sustento, āvi, ātum, āre – підтримувати, підпирати, підкріпляти
sustineo, tinui, tentum, ěre – підтримувати, підпирати, витримувати
suus, a, um – свій
syllāba, ae, f – склад, pl. вірші
symbolum, i, n – характерна ознака, печатка
Syracūsae, ārum, f – Сиракузи (місто на узбережжі Сицилії)

T

taberna, ae, f – майстерня, приміщення
tabernaculum, i, n – будка, шатро, намет
tablinum, i, n – таблін
tabula, ae, f – дошка, плита
taceo, tacui, tacitum, ěre – мовчати, зберігати мовчанку
tacite – тихо
tacitus, a, um – таємний, мовчазний
Tacitus, i, m – Тацит
taeda, ae, f – факел
talentum, i, n – талант (грошова одиниця)
Talia, ae, f – Талія

- talis, e** – такий, такий значний
talus, i, m – п'ята
tam – так, настільки, такою мірою
tamen – однак
tametsi – хоч, однак
tamquam (tanquam) – так ... як, подібно до того як
tandem – нарешті
tango, tetigi, tactum, ěre – торкати
Tantalus, i, m – Тантал
tantopere – настільки, такою мірою
tantum – настільки, такою мірою
tantus, a, um – такий, такий великий
tarde – поволі, пізно
tarditas, atis, f – повільність, в'ялість
tardus, a, um – повільний, в'ялий
Tarpeius, a, um – тарпейський
Tarquinius Superbus, i, m – Тарквіній Гордий
Tartārus, i, m – Тартар
taurus, i, m – бик
tectum, i, n – покрівля, будинок
tegimentum, i, n – покривало, вбрання, навіс
tego, texi, tectum, ěre – крити, покривати, захищати, охороняти
Telemachus, i, m – Телемах
Tellus, ūris, f – богиня Землі
tellus, ūris, f – земля, суша, країна
telum, i, n – метальна зброя, спис, дротик
tempero, avi, atum, āre – зм'якшувати, приготувати
tempestas, atis, f – проміжок часу, період, погода, негода, буря, гроза, біда
templum, i, n – храм, святилище
temporalis, e – тимчасовий, перемінний
tempto, avi, atum, āre – мацати, торкатися, пробувати
tempus, oris, n – час, проміжок часу, момент, період
tendo, tetendi, tensum, ěre – тягнути, простягати
tenebrae, arum, f – темнота, темрява, неясність
tenebrosus, a, um – темний, похмурий
teneo, tenui, tentum, ěre – тримати, володіти, досягати, мати
tener, era, erum – м'який, молодий, ніжний

tenere – ніжно, м'яко
tentus, a, um – протягнутий
tepidus, a, um – теплий
tergum, i, n – спина, хребет
tergus, ōris, n – див. **tergum**
Terminus, i, m – Термін
terminus, i, m – прикордонний камінь, кордон, кінець
Terpsichore, es, f – Терпсіхора
terra, ae, f – земля, країна
terreo, ui, itum, ēre – лякати, страшити, проганяти
terrester, stris, stre – земний
terribilis, e – страшний, жахливий
terrītus, a, um – наляканий
terror, oris, m – страх
tertius, a, um – третій
testamentum, i, n – заповіт
testimonium, i, n – свідчення, свідоцтво
testis, is, m, f – свідок, очевидець
texo, texui, textum, ěre – ткати
Thales, is, m – Фалес
Thalia, ae, f – Талія
theatrum, i, n – театр, сцена, вистава
Thebae, ārum, f – Фіви
Thebanus, i, m – фіванець
Themistocles, is, m – Фемістокл
thermae, arum, f – лазні
Thermopylae, arum, f – Фермопіли
thesaurus, i, m – скарб, схованка
Theseus, i, m – Тезей
Thessalia, ae, f – Фессалія
Thetis, idis, f – Фетіда
Thracia, ae, f – Фракія
Thucydides, ae, m – Фулідід
Tiberinus, a, um – тиберинський
Tiberis, is, m – Тибр
Tiberius, i, m – Тиберій
Ticinus, i, m – Тицин

- tignum, i, n** – балка, брусок
timeo, ui, –, ěre – боятися, лякатися
timidus, a, um – боязкий
timor, oris, m – страх
tingo, tinxi, tinctum, ěre – зволожувати, змашувати
Titanus, i, m – титан
Tithonus, i, m – Титон
Titus Livius, i, m – Тіт Лівій
Titus, i, m – Тіт
toga, ae, m – тога
tolero, avi, atum, āre – переносити, витримувати, терпіти
tollo, sustuli, sublatum, ěre – піднімати, звеличувати, захоплювати
tono, tonui, –, āre – гриміти, видавати приглушений шум
torpor, oris, m – заціпеніння, млявість
tot – стільки, так багато
totidem – стільки ж
totus, a, um – весь, цілий
trabs, trabis, f – бревно, балка
tracto, avi, atum, āre – займатися, обговорювати, досліджувати
trado, didi, ditum, ěre – передавати, вручати, віддавати, доручати, довіряти
traduco, duxi, ductum, ěre – переводити, переміщати, переправляти
tragedia, ae, f – трагедія
traho, traxi, tractum, ěre – тягнути, волоčiti, притягати, приводити
traicio, ieci, iectum, ěre – перекидувати, переміщати, перевозити
tranquillitas, ātis, f – спокій, тиша, штиль
tranquillus, a, um – тихий, спокійний
trans (з acc.) – через, за, з того боку
transcendo, scendi, scensum, ěre – переходити, перебиратися, переступати
transcribo, scripsi, scriptum, ěre – переписувати, передавати, записувати
transeo, ii (ivi), itum, ěre – переходити, переселятися, проходити, переправлятися
transfero, tuli, latum, ferre – переносити, перевозити, пересувати, перекидувати
transfigo, flxi, fixum, ěre – пробивати, проколювати, встромляти
transitus, us, m – прохід, перехід
transmarinus, a, um – заморський

transmitto, misi, misum, ĕre – переходити
transporto, āvi, ātum, āre – переносити, пересувати, переміщати, переходити
transvolo, avi, ātum, are – перелітати, переноситися
trecentesimus, a, um – трьохсотий
trecenti, ae, a – триста
tredĕcim – тринадцять
tres, tria – три
tribunal, alis, n – трибунал, крісло, пам’ятник
tribunus, i, m – трибун
tribuo, tribui, tributum, ĕre – ділити, розділяти, віддавати, наділяти
tribus, us, f – триба
tribūtum, i, n – податок, данина
tricenī, ae, a – по тридцять
triceps, cipitis – триголовий
tricesimus, a, um – тридцятий
triclinium, ii, n – трикліній, обідня зала
tridens, entis, m – тризуб
triennium, i, n – триліття
triginta – тридцять
tristia, ium, n (tr. carmina) – скорботні пісні
tristis, e – сумний, похмурий
tristitia, ae, f – сум, смуток
triumphalis, e – тріумфальний
triumphator, oris, m – тріумфатор
triumpho, avi, atum, āre – мати тріумф, ставати тріумфатором, торжествувати
triumphus, i, m – тріумф, перемога, урочистість
trivium, ii, n – роздоріжжя
Troia, ae, f – Троя
Troianus, a, um – троянський
Troianus, i, m – троянець
tropaeum, i, n – трофей, пам’ятник перемоги
trucido, āvi, ātum, āre – різати, вбивати, знищувати
truncus, i, m – стовбур, пень
tu – ти
tuba, ae, f – труба, сурма

tuber, eris, n – пагорб, пухлина, хіба, вада
Tullius, i, m – Туллій
tum – тоді, в той час
tumulo, avi, atum, āre – хоронити, ховати
tumultus, us, m – шум, бунт, заколот
tunc – тоді
tundo, tutudi, tunsum, ěre – вдаряти, бити
tunica, ae, f – туніка
turba, ae, f – замішання, метушня, сварка, юрба, натовп
turbo, āvi, ātum, āre – хвилювати, приводити в рух, в замішання, тривожити
turpis, e – огидний, бридкий, ганебний
turris, is, f – башта, палац
tussis, is, f – кашель
tutela, ae, f – охорона, захист, покровительство
tuto – у безпеці, у надійному стані
tutor, atus sum, āri – захищати, охороняти, обороняти
tutus, a, um – безпечний, надійний, захищений
tuus, a, um – твій
tympanum, i, n – бубен
Typhon, ōnis, m – Тифон
tyrranus, i, m – тиран, деспот
Tyrrhenus, a, um – Тиренський

U

uber, eris, n – вим'я, сосок, груди
uber, ěris – урожайний, багатий
ubi – де
ubi – коли, як тільки, після того як
ubique – всюди, скрізь
Ucraina, ae, f – Україна
Ulixes, is, m – Одисей
ullus, a, um – який-небудь
ultimus, a, um – останній, крайній
ultra (adv.) – далі, по той бік
ulula, ae, f – сова
umbra, ae, f – тінь, тьма, темнота

umĕrus, i, m – передпліччя
umĭdus, a, um – вологий
una – разом, водночас, спільно
unda, ae, f – вал, хвиля, вологість, вода
unde – звідки
undequadraginta – тридцять дев'ять
undequinquagesimus, a, um – сорок дев'ятих
undequinquaginta – сорок дев'ять.
undetricesimus, a, um – двадцять дев'ятих
undetriginta – двадцять дев'ять
undeviginti – дев'ятнадцять
undique – звідусіль, з усіх боків
unguis, is, m – ніготь, копито, лапа
ungula, ae, f – копито
unicus, a, um – єдиний, унікальний
universalis, e – загальний
universitas, atis, f – цілісність, сукупність
universus, a, um – весь, цілий, загальний
unquam – коли-небудь
unus, a, um – один
unusquisque, unaquaque, unumquodque – кожен зокрема, усякий
Urania, ae, f – Уранія
urbanus, a, um – міський
urbs, urbis, f – місто
urgeo, ursi, –, ĕre – гнати, штовхати, пригнічувати, межувати
uro, ussi, ustum, ĕre – пекти, палити, розпалювати
usque – аж до
usurpo, avi, atum, āre – використовувати
usus, us, m – користування, вживання, застосування, досвід, практика
ut – як
ut ... ita – як ... так
uter, utra, utrum – який з двох, який-небудь з двох
uterque, utraque, utrumque – який із двох
uterus, i, m – черево, лоно, нутро
uti – як
utilis, e – корисний
utilitas, ātis, f – користь, вигода

utinam – о коли б, о якщо б

utor, usus sum, uti – вживати, застосовувати, користуватися

utrimque – з того і другого боку, з обох боків

utrum – чи, як

utrum ... an – чи ... чи

uva, ae, f – ягода винограду

uxor, ōris, f – дружина, жінка

V

vacatio, ōnis, f – звільнення, визволення, воля

vacca, ae, f – корова

vaco, avi, atum, āre – бути вільним, незайнятим, бути позбавленим, бути звільненим, відпочивати, займатися

vacuum, i, n – простір, порожнеча, вільне місце

vacuus, a, um – порожній, вільний, просторий, відкритий

vafer, a, um – хитрий, лукавий

valde – сильно, дуже

valeo, lui, itum, ēre – бути сильним, міцним, бути здоровим, мати силу, мати значення

valetudo, ĩnis, f – здоров'я, стан здоров'я

validus, a, um – сильний, здоровий, міцний

valles, is, f – долина

vallus, i, m – насип, частокіл, огорожа

varietas, atis, f – розбіжність, різниця, різномірність

varius, a, um – різний, різноманітний, перемінний

vas, vasis, n – посуд, посудина

vasto, avi, atum, āre – спустошувати, розбивати

vastus, a, um – пустинний, ненаселений, спустошений

vates, is, m, f – пророк, ворожбит, співець

vectigal, alis, n – податок, збір

vehemens, entis – сильний, міцний, рішучий, суворий

vehementer – сильно, міцно, рішуче, енергійно

vehiculum, i, n – віз, підвода

veho, vexi, vectum, ēre – носити, везти, тягнути

vel – або, чи

vellus, eris, n – вовна, руно

velociter – швидко, хутко

velox, ocis – швидкий, хуткий
velum, i, n – вітрило
velut(i) – як, неначе
venalis, e – продажний, підкупний
venatio, ōnis, f – полювання
venator, ōris, m – мисливець
vendo, didi, ditum, ěre – продавати
venĕnum, i, n – отрута, любовний напій, чари
veneo, ii (ivi), –, ĩre – поступати в продаж, продаватись
veneror, atus sum, āri depon. – шанувати, поважати, благувати
venio, veni, ventum, ĩre – приходити, приїжджати
venter, tris, m – живіт, черево, материнське лоно
ventus, i, m – вітер, буря, чутки
Venus, eris, f – Венера
venustus, a, um – красивий, приємний привабливий
ver, veris, n – весна
verbero, āvi, ātum, āre – бити, рубати
verbŏsus, a, um – багатослівний
verbum, i, n – слово, дієслово
vere – справді, дійсно, проте
vere – навесні
Vergilius, i, m – Вергілій
vergo, versi, –, ěre – бути зверненим
veritas, atis, f – істина, правда, чесність
vero – дійсно, справді
verso, avi, atum, āre – повертати, крутитися, обертатися
versor, atus sum, āri – обертатися, знаходитися, перебувати
versus – вбік, в напрямку
versus (з acc.) – до, в напрямку до
versus, us, m – ряд, лінія, віршовий рядок, вірш
vertebra, ae, f – хребет, суглоб
vertex, icis, m – водограй, тім'я, голова, вершина, висота
verto, verti, versum, ěre – повертати, крутити, обертати
verum – але, однак, проте
verum, i, n – правда, істина
verus, a, um – справжній, дійсний, правдивий
vescor, –, –, vesci – харчуватися

Vespasianus, i, m – Веспазіан
vesper, i, m – вечір, вечірня зоря
Vesta, ae, f – Веста
Vestalis, is, f – весталка
vester, vestra, vestrum – ваш
vestibulum, i, n – передпокій
vestigium, i, n – стопа, слід
vestimentum, i, n – одяг
vestio, ivi (ii), itum, ĩre – покривати, одягати
vestis, is, f – одяг, покривало, шкура
veteranus, a, um – старий, випробуваний
vetitus, a, um – заборонений
veto, ui, itum, āre – не допускати, не дозволяти, заперечувати
vetus, ěris – старий, минулий, попередній
vetustas, ātis, f – старість, довголіття, древність
vetustus, a, um – древній
vexo, avi, atum, āre – кидати, розганяти, тривожити, пригнічувати, турбувати
via, ae, f – дорога, шлях
viator, oris, m – подорожній, мандрівник
vicesimus, a, um – двадцятий
vicinus, a, um – сусідній, близький
vicĭnus, i, m – сусід
vicissitudo, inis, f – сусідств
victima, ae, f – жертва, жертвоприношення
victor, ōris, m – переможець
victoria, ae, f – перемога
Victoria, ae, f – богиня перемоги
victrix, icis, f – переможниця
victus, us, m – продовольство, харчі, спосіб життя
victus, a, um – part. perf. до *vinco* переможений
vicus, i, m – село, вулиця
video, vidi, visum, ěre – бачити, глядіти, помічати
vigeo, ui, –, ěre – бути повним сил, бути сильним, міцним
vigilanter – пильно, невтомно
vigilia, ae, f – охорона, варта, сторожа
vigilo, avi, atum, āre – не спати, пильнувати, бути обережним

viginti – двадцять

vigor, oris, m – життєва сила, міць

villa, ae, f – вілла, маєток

Viminalis, is, m – Вімінал

vincio, vixi, vinctum, īre – прив'язувати, скріплювати, зв'язувати

vinco, vici, victum, ěre – перемагати, перевищувати

vinculum, i, n – кайдани, ланцюг, в'язниця

vindex, ĩcis, m – захисник, визволитель, месник, каратель

vindico, āvi, ātum, āre – вимагати, відпускати на волю, оберігати, захищати, мстити

vinea, ae, f – виноградник

vinum, i, n – вино, виноград

violo, avi, atum, āre – чинити насильство, кривдити

vipera, ae, f – гадюка

vir, viri, m – муж, чоловік, людина

vireo, ui, –, ěre – бути зеленим, зеленіти, бути сильним

virgo, ĩnis, f – дівчина, молода жінка

viridis, e – зелений, вкритий зеленню

virilis, e – чоловічий, дорослий, зрілий

virtus, utis, f – мужність, хоробрість, чеснота

virus, i, n – отрута

vis, –, f – сила, міць

visito, avi, atum, āre – відвідувати

visus, us, m – зір, погляд

vita, ae, f – життя, спосіб життя

vitium, i, n – помилка, недолік, провина, хиба

vito, avi, atum, āre – ухилятися, обминати, рятуватись

vituperō, avi, atum, āre – ганити, гудити, сварити

vivo, vixi, victum, ěre – жити, прожити, дожити

vivus, a, um – живий

vix – ледве, нарешті, як тільки

vocabulum, i, n – найменування, назва, слово

vocālis e – голосний, той, що має голос

voco, avi, atum, āre – кликати, просити

volatilis, e – окрилений, крилатий, легкий

volo, avi, atum, āre – літати

volo, volui, –, velle – хотіти, бажати

voluntas, ātis, f – воля, бажання

voluptas, ātis, f – задоволення, насолода

volvo, volvi, volutum, ěre – котити, скочувати, повертати

vos – ви

votum, i, n – жертва, молитва

vox, vocis, f – голос

Vulcanus, i, m – Вулкан

vulgus, i, n – народ, натовп

vulnerabilis, e – вразливий

vulnero, avi, atum, āre – поранити, поразити, шкодити

vulnus, eris, n – рана, пошкодження, удар

vulpecula, ae, f – лисичка

vulpes, is, f – лисиця

vultus, us, m – обличчя, зовнішній вигляд

X

Xanthus, i, m – Ксант

Xenophon, ontis, m – Ксенофонт

Xerxes, is, m – Ксеркс

Z

Zeno, onis, m – Зенон

Zephyrus, i, m – Зефір

Zeuxis, idis, m – Зевксід

УКРАЇНСЬКО-ЛАТИНСЬКИЙ СЛОВНИК

А

або... або – aut... aut

Аристотель – Aristoteles, is, m

Аріадна – Ariadna, ae, f

Афіни – Athenae, arum, f

Ахілл – Achilles, is, m

Б

багатий – opulentus, a, um; dives, itis

багато – multum

багато з нас – multi nostrum

багатство – divitiae, arum, f

бажати – opto, avi, atum, āre

батьки – parentes, ium (um), m, f

батьківщина – patria, ae, f

батько – pater, tris, m

бачити – video, vidi, visum, ēre

безпечний – tutus, a, um

бенкет – convivium, ii, n

берегти – parco, peperci, – ēre

битва – pugna, ae, f

битися – pugno, avi, atum, are

бібліотека – bibliotheca, ae, f

біг – cursus, us, m

бідний – pauper, ēris

бідність – paupertas, ātis, f

білий – albus, a, um

більше – magis, plus

бог – deus, i, m

богиня – dea, ae, f

боротися – certo, avi, atum, are; pugno, avi, atum, are

боротьба – pugna, ae, f

боятися – timeo, ui, –, ēre
брат – frater, tris, m
брати – capio, cepi, captum, ěre
брати участь – intersum, fui, esse + Dat.
брехати – fallo, fefelli, falsum, ěre
брехня – mendacium, ii, n
Британія – Britannia, ae, f
будівля – aedificium, ii, n
будувати – aedifico, āvi, ātum, āre
бути – sum, fui, –, esse
бути здоровим – valeo, ui, ĭtum, ēre
бути повинним – debeo, ui, ĭtum, ēre
бути присутнім – praesum, fui, esse (Dat.)

В

в, у – in (Acc., Abl.)
важкий – difficilis, e
важко – graviter
вал – vallus, i, m
вважати – existimo, avi, atum, āre, habeo, ui, itum, ēre (у пасиві); puto, avi, atum, āre
великий – magnus, a, um, ingens, entis
Венера – Venus, eris, f
Вергілій – Vergilius, ii, m
вершина – apex, icis, m
весна – ver, veris, n
Веста – Vesta, ae, f
весталка – virgo vestalis, virginis vestalis, f
вести – gero, gessi, gestum, ěre
вести війну – bellum gerere
весь – omnis, e
вже – iam
вжиток – usus, us, m
виганяти – expello, pūli, pulsum, ěre
вигнаний – expulsus, a, um
викрадати – sudduco, duxi, ductum, ěre
винаходити – invenio, veni, ventum, ĭre

випадок – casus, us, m
виправдання – excusatio, onis, f
вирішувати – constituo, tui, tutum, ěre
високий – altus, a, um
виховувати – educo, āvi, ātum, āre
відважний – fortis, e
відкривати – reperio, repperi, repertum, ĩre
відомий – nobilis, e, notus, a, um, egregius, a, um
відповідати – respondeo, ndi, nsum, ěre
відрізнятися – differo, stuli, latum, ferre
війна – bellum, i, n
військо – exercitus, us, m
військовий табір – castra, orum, n
вірити – credo, didi, ditum, ěre
вірний – verus, a, um, fidelis, e
вірно – vere, fideliter
вірш – carmen, inis, n
вічний – sempiternus, a, um
вказувати – monstro, avi, atum, āre
вкривати – vestio, ivi, itum, ĩre
вогонь – ignis, is, m
вода – aqua, ae, f
вождь – dux, ducis, m
воїн – miles, it is, m
ворог – hostis, is, m
втікати – fugio, fugi, fugiturus, ěre
втрачати – amitto, misi, missum, ěre
вухо – auris, is, f
вчений – doctus, a, um
вчитель – magister, tri, m
вчителька – magistra, ae, f
вчитися – disco, didici, –, ěre
вшановувати – colo, colui, cultum, ěre

Г

галл – Gallus, i, m
Галлія – Gallia, ae, f

гальський – Gallīcus, a, um
ганебний – turpis, e
Ганнібал – Hannībal, alis, m
гарний – pulcher, chra, chrum
гарно – pulchre
германець – Germanus, i, m
гідний – dignus, a, um
гідно – honeste
гіркий – amarus, a, um
гладіатор – gladiator, oris, m
глибокий – altus, a, um, profundus, a, um
гнати – sequor, secutus sum, sequi (+Acc)
говорити – dico, dixi, dictum, ěre
година – hora, ae, f
голод – fames, is, f
Гомер – Homerus, i, m
гора – mons, montis, m
Горацій – Horatius, ii, m
господар – dominus, i, m
гострий – acer, acris, acre
готовий – paratus, a, um
готувати – comparo, avi, atum, āre
грек – Graecus, i, m
Греція – Graecia, ae, f
грецький – Graecus, a, um
гріх – peccātum, i, n
грішити – pecco, avi, atum, āre
громадянин – civis, is, m, f
гроші – pecunia, ae, f
гусак – anser, eris, m, f

Д

давати – do, dedi, datum, āre
даремно – frustra
дарувати – dono, āvi, ātum, āre
дарунок – donum, i, n
два – duo, duae, duo

день – dies, ēi, m, f
дерево – arbor, oris, f
держава – civitas, ātis, f
десятий – decimus, a, um
деякий – nonnullus, a, um
джерело – fons, fontis, m
дивитися – video, vidi, visum, ēre
дитина – puer, i, m
дівчина – puella, ae, f; virgo, inis, f
діти – libēri, ōrum, m
до – ante (Acc.)
до н. е. – ante aeram nostram
добре – bene
добрий – bonus, a, um
добробут – salus, utis, f
довгий – longus, a, um
довго – diu
дозволено – licet, licuit, ēre
доля – fatum, i, n, fortuna, ae, f
допомагати – iuvo, iuvi, iutum, āre
дорога – via, ae, f, iter, itineris, n
дорогий – carus, a, um
достойний – dignus, a, um
дотримуватися – observo, avi, atum, āre
дочка – filia, ae, f
дошка – tabula, ae, f
друг – amicus, i, m
дружба – amicitia, ae, f
дурень – stultus, i, m
душа – anima, ae, f

Е

Езоп – Aesopus, i, m

Еней – Aeneas, ae, m

Є

Європа – Europa, ae, f

Ж

живий – vivus, a, um

житель – incola, ae, f

жити – vivo, vixi, victum, ěre

життя – vita, ae, f

жінка – femina, ae, f

жодний – nullus, a, um, neuter, tra, trum

жорстокий – crudelis, e

З

з – cum (Abl.)

з'являтися – supervenio, veni, ventum, ĩre

завжди – perpetuo, semper

завойовувати – expugno, avi, atum, are

засць – lepus, ģris, m

закінчуватися – finio, ivi, itum, ĩre

закон – lex, legis, f

залишати – relinquo, liqui, lictum, ěre

залишатися – maneo, mansi, mansum, ěre

заможний – opulentus, a, um

заняття – studium, ii, n

запам'ятовувати – memoro, avi, atum, āre

запрошувати – voco, āvi, ātum, āre

заради – causa (Gen.)

засновувати – condo, didi, ditum, ěre

захищати – defendo, defendi, defensum, ěre

захоплювати – capio, cepi, captum, ěre, rapio, rapui, raptum, ěre

зберігати – servo, avi, atum, āre

зброя – arma, orum, n

звинувачувати – accuso, avi, atum, āre

звичай – mos, moris, m

звір – bestia, ae, f

згасати – deficio, feci, fectum, ěre

згода – concordia, ae, f

згубити – perdo, didi, dctum, ěre

здобувати – expugno, avi, atum, āre

здоров'я – valetudo, inis, f

землероб – agricola, ae, m
земля – terra, ae, f
зима – hiems, hiemis, f
зірка – stella, ae, f, astrum, i, m
змінювати – muto, avi, atum, āre
зміцнювати – firmo, avi, atum, āre
знаменитий – notus, a, um, celebris, bre, illustris, e
знамено – signum, i, n
знання – scientia, ae, f
знати – scio, ivi, itum, īre
знищувати – neco, āvi, ātum, āre
знімати військовий табір – castra movēre
золотий – aureus, a, um

I

i – et
i – -que
із – ex (Abl.)
ім'я – nomen, inis, n
імператор – imperator, oris, m
імперія – imperium, ii, n
інший – ceterus, a, um
Іспанія – Hispania, ae, f
істина – veritas, ātis, f
історія – historia, ae, f
Італія – Italia, ae, f

K

казка – fabula, ae, f
карати – punio, ivi, itum, īre
карта – charta, ae, f
Катон – Cato, onis, m
квітка – flos, floris, m
кількість – numerus, i, m
кінь – equus, i, m
книга – liber, bri, m
колір – color, oris, m

консул – consul, ulis, m
корисний – necessarius, a, um
корисний – utilis, e
корінь – radix, icis, f
короткий – brevis, e
коротко – breviter
кохання – amor, oris, m
кохати – amo, avi, atum, are
країна – terra, ae, f
красивий – pulcher, chra, chrum
красномовство – eloquentia, ae, f
кращий – melior, ius
Крит – Creta, ae, f

Л

лабіринт – labyrinthus, i, m
латинський – Latinus, a, um
легкий – facilis, e, levis, e
легко – facile
лестоці – blandimentum, i, n
лихо – malum, i, n
лікар – medicus, i, m
лінивий – piger, gra, grum
ліс – silva, ae, f
літо – aestas, ātis, f
луг – pratum, i, n
любити – amo, avi, atum, āre
людина – homo, inis, m
лютий – saevus, a, um

М

малий – parvus, a, um
малювати – pingo, pinxi, pinctum, ěre
мармур – marmor, oris, n
Марс – Mars, Martis, m
мати – habeo, ui, itum, ěre
мати – mater, tris, f

мати в достатку – abundo, āvi, ātum, āre (+Abl)

мати звичку – soleo, solitus sum, ēre

менше – minus

Меркурій – Mercurius, ii, m

меч – gladius, ii, m

мешканець – incola, ae, m

мир – pax, pacis, f

мистецтво – ars, artis, f

між – inter (Acc.)

Мінерва – Minerva, ae, f

Мінотавр – Minotaurus, i, m

міст – pons, pontis, m

місто – oppidum, i, n, urbs, urbis, f

місце – locus, i, m

місяць – luna, ae, f

міцний – firmus, a, um

міф – mythus, i, m

мова – lingua, ae, f

мовчати – taceo, tacui, tacitum, ēre

могти – possum, potui, posse

моряк – nauta, ae, m

мудрість – sapientia, ae, f

мудро – sapienter

муж – vir, i, m

мусіти – debeo, ui, itum, ēre

Н

на – in (Acc., Abl.)

набагато – multo

навесні – vere

навчати – doceo, cui, ctum, ēre

нагромаджуватися – ingero, gessi, gestum, ēre

назва – nomen, inis, n

найвищий – summus, a, um

найгірший – pessimus, a, um

найкращий – optimus, a, um

наказувати – impero, avi, atum, āre

накопичувати – struo, struxi, structum, ěre
налічувати – numero, avi, atum, āre
народ – populus, i, m
народжуватися – nascor, natus sum, nasci
настанов – praeceptum, i, n
наука – litterae, arum, f; disciplina, ae, f
наш – noster, tra, trum
не – non
не вистачати – deficio, feci, fectum, ěre
не тільки ... але також – non solum..., sed etiam
небезпека – periculum, i, n
невідомий – incognitus, a, um, ignotus, a, um
недолік – vitium, ii, n
незгода – discordia, ae, f
Нерон – Nero, onis, m
неушкоджений – incolumis, e
нещастя – res adversae, f
нитка – filum, i, n
ніж – quam
ніжний – mollis, e, tener, a, um
ніжно – tenere
ніхто – nemo
ніч – nox, noctis, f
новий – novus, a, um

О

обирати – creo, avi, atum, āre
область – regio, onis, f
обраний – creatus, a, um
Овідій – Ovidius, ii, m
один – unus, a, um
око – oculus, i, m
Олександр – Alexander, dri, m
оливка – oliva, ae, f
Олімп – Olympus, i, m
описувати – describo, scripsi, scriptum, ěre
опора – praesidium, ii, n

орати – aro, avi, atum, āre
оратор – orator, ōris, m
освітлювати – illustro, avi, atum, are
освічений – doctus, a, um
осінь – autumnus, i, m
останній – ultimus, a, um
острів – insŭla, ae, f
отримувати – accipio, cepi, ceptum, ěre
отримувати – reporto, avi, atum, are
отрута – venenum, i, n
охороняти – custodio, iui, itum, ire
охоче – libenter

П

пагорб – collis, is, m
Патрокл – Patroclus, i, m
пам'ятник – monumentum, i, n
перевищувати – supero, avi, atum, āre
перемагати – vinco, vici, victum, ěre
перемога – victoria, ae, f
переможець – victor, oris, m
перший – primus, a, um
писати – scribo, scripsi, scriptum, ěre
письменник – scriptor, oris, m
письмо – litterae, arum, f
питати – interrogo, avi, atum, āre
піймати – capio, cepi, captum, ěre
Пілад – Pylades, is, m
після того як – postquam
пісня – carmen, inis, n
плід – fructus, us, m
площа – forum, i, n
повертатися – revertor, versus sum, verti
повинен – debeo, ui, itum, ěre
повітря – aēr, aëris, m
повчання – praeceptum, i, n
поганий – malus, a, um

погано – male
 поема – poēma, atis, n
 поет – poēta, ae, m
 показувати – monstro, avi, atum, āre
 покидати – relinquo, qui, ctum, ěre
 покривати – tego, texi, tectum, ěre
 поле – ager, agri, m
 полководець – dux, ducis, m
 помилятися – erro, avi, atum, āre
 помирати – morior, mortuus sum, mori
 пора року – tempus, oris, n
 порада – consilium, ii, n
 поразка – clades, is, f
 поспішати – festino, avi, atum, āre
 початок – initium, ii, n
 почесний – honestus, a, um
 починати – incipio, cepi, ceptum, ěre
 правда – verum, i, n, veritas, atis, f
 правило – regula, ae, f
 правильний – certus, a, um
 прагнути – studeo, ui, –, ěre (+Dat.)
 працювати – laboro, avi, atum, āre
 праця – labor, oris, m
 працьовитий – laboriosus, a, um
 предок – proavus, i, m
 приватний – privatus, a, um
 приємний – gratus, a, um
 приймати – sumo, sumpsī, sumptum, ěre
 приклад – exemplar, aris, n, exemplum, i, n
 прикрашати – orno, avi, atum, āre
 приносити – fero, tuli, latum, ferre
 природа – natura, ae, f
 пристрасний – cupidus, a, um
 приходити – advenio, veni, ventum, ĩre; venio, veni, ventum, ĩre
 причини – causa, ae, f
 приятель – amicus, i, m
 про – de (Abl.)

провінція – provincia, ae, f
продукт – res frumentaria
проживати – habito, avi, atum, āre
Прометей – Prometheus, i, m
просити – rogo, avi, atum, āre
прославляти – celebroy, avi, atum, āre
процвітати – floreo, ui, –, ēre
проти – contra (Acc.)
птаx – avis, is, f

Р

раб – servus, i, m
Рем – Remus, i, m
Рим – Roma, ae, f
римлянин – Romanus, i, m
римський – Romanus, a, um
рів – fossa, ae, f
ріг – cornu, us, n
різний – varius, a, um
рік – annus, i, m
ріка – fluvius, ii, m
річ – res, rei, f
річка – flumen, inis, n, fluvius, ii, m
робити – facio, feci, factum, ēre
родити – gigno, genui, genitum, ēre
розбивати військовий табір – castra ponēre
розміщений – situs, a, um
розповідати – narroy, avi, atum, āre
розрада – solatium, ii, n
розсудливий – prudens, entis
розсудливо – prudenter
розум – mens, mentis, f
розумний – sapiens, entis, prudens, entis
Ромул – Romulus, i, m
рослина – planta, ae, f
рот – os, oris, n
руйнувати – deleo, evi, etum, ēre

С

- сабіняни** – Sabini, orum
сам – ipse, ipsa, ipsum
Сатурн – Saturnus, i, m
свій – suus, a, um
світ – mundus, i, m
світло – lux, lucis, f
свобода – libertas, atis, f
священний – sacer, cra, crum
сенат – senatus, us, m
серед – apud (Acc.)
сила – vis, –, f, potentia, ae, f
сильний – fortis, e
син – filius, ii, m
Сицилія – Sicilia, ae, f
скільки – quot
скромність – modestia, ae, f
слабкий – infirmus, a, um
слава – gloria, ae, f
славний – clarus, a, um
слово – verbum, i, n
служити – servio, ivi, itum, ĩre
слухати – audio, ivi, itum, ĩre
смертний – mortalis, e
смерть – mors, mortis, f
сміливо – fortiter, audaciter
сніг – nix, nivis, f
сова – noctua, ae, f
солодкий – iucundus, a, um
сонце – sol, solis, m
Спартак – Spartacus, i, m
співати – cano, cecini, cantum, ĩre; canto, avi, atum, are
сподіватися – spero, avi, atum, are
спокійний – tranquillus, a, um, aequus, a, um
спокійно – lente
споруджувати – aedifico, avi, atum, are
справедливий – iustus, a, um

справедливо – iuste
сприяти – faveo, favi, fautum, ēre
старанний – impiger, gra, grum
стародавній – antiquus, a, um
статуя – statua, ae, f
стільки – tot
стіна – murus, i, n
сторона – pars, partis, f
страждання, біль – dolor, oris, m
студент – studiosus, i, m
суворий – severus, a, um
суддя – arbiter, tri, m, iudex, icis, m
сузір'я – sidus, eris, n
сумнів – dubium, ii, n
сумніватися – dubito, avi, atum, āre
сусідній – vicinus, a, um, finitimus, a, um

Т

такий – talis, e
таким чином – itaque
Талес – Thales, etis, m
Тантал – Tantalus, i, m
Тарквій Гордий – Tarquinius Superbus, i, m
Тацит – Tacitus, i, m
тварина – bestia, ae, f, animal, alis, n
твір – opus, eris, n
театр – theatrum, i, n
Тезей – Theseus, i, m
терпіти – tolero, avi, atum, āre
ти – tu
тисяча – mille
той – is, ea, id
той самий – idem, eadem, idem
торкатися – tango, tetigi, tactum, ěre
трава – herba, ae, f
тричі – ter
тріумф – triumphus, i, m
Троя – Troia, ae, f

троянда – rosa, ae, f
троянець – Troianus, i, m
троянський – Troianus, a, um
турбуватися – curo, avi, atum, āre

У

узбережжя – ora, ae, f
Україна – Ucraina, ae, f
український – Ucrainicus, a, um
укріплення – castrum, i, n
укріплювати – munio, īvi, ītum, īre
учасник – particeps, cipis
учениця – discipula, ae, f
учень – discipulus, i, m
учитель – magister, tri, m
учителька – magistra, ae, f

Ф

Фаустул – Faustulus, i, m
Фетіда – Thetis, idis, f
філософ – philosophus, i, m
фінікієць – Phoenix, īcis, m
форум – forum, i, n
Фригія – Phrygia, ae, f

Х

характер – mos, moris, m
хвалити – laudo, āvi, ātum, āre
хворий – aeger, gra, grum
хитрість – dolus, i, m
хоробрий – audax, acis, fortis, e
хоробрість – fortitudo, inis, f, audacia, ae, f
хотіти – volo, volui, –, velle
храм – templum, i, n
хто – quis

Ц

цар – rex, regis, m

царювати – regno, avi, atum, āre

цвісти – floreo, ui, ēre

Цезар – Caesar, aris, m

Цицерон – Cicēro, ōnis, m

Ч

час – tempus, oris, n

частина – pars, partis, f

часто – frequenter

чекати – expecto, avi, atum, āre

через – inter (Acc.)

чеснота – virtus, utis, f

численний – multus, a, um

число – numerus, i, m

чистий – purus, a, um

читати – lego, legi, lectum, ěre

чоловік – vir, i, m

чотири – quattuor

чудовисько – monstrum, i, n

Ш

шанувати – colo, colui, cultum, ěre

школа – schola, ae, f

Щ

щасливий – beatus, a, um, felix, icis

щастя – res secundae, f

щиро – vero, sincere

щит – scutum, i, n

що – quod

Ю

Юпітер – Iuppiter, Iovis, m

Я

як – ut

який – qui, quae, quod

якщо – si

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА (Praedictio)	3
ВСТУП (Introductio)	6
LECTIO PRIMA	10
Короткий огляд історії латинської мови. Латина у фаховій комунікації	
LECTIO SECUNDA	18
Латинський алфавіт. Вимова голосних, приголосних, буквосполучень. Довгота і короткість складів. Наголос.	
LECTIO TERTIA	32
Дієслово: граматичні категорії, словникова форма, основи дієслова. Поділ на дієвідміни. Теперішній час дійсного способу активного стану. Наказовий спосіб	
LECTIO QUARTA	44
Іменник: граматичні категорії, словникова форма, типи відмін. Перша відміна іменників. Друга відміна іменників. Прийменники. Сполучники. Синтаксис простого речення	
LECTIO QUINTA	65
Прикметники першої групи. Займенникові прикметники. Особові займенники. Присвійні займенники. Зворотний займенник	
LECTIO SEXTA	79
Теперішній час дійсного способу пасивного стану (Praesens indicatīvi passīvi). Синтаксис пасивної конструкції. Ablativus auctoris. Ablativus instrumenti	
LECTIO SEPTIMA	89
Минулий час недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів (Imperfectum indicatīvi actīvi et passīvi). Майбутній час недоконаного виду дійсного способу активного і пасивного станів (Futūrum primum indicatīvi actīvi et passīvi)	

LECTIONES OCTAVA ET NONA.....100

Третя відміна іменників (*Declinatio tertia*)

LECTIO DECIMA120

Прикметники третьої відміни (*Adiectiva tertiae declinatiōnis*).

Дієприкметник теперішнього часу активного стану

(*Participium praesentis actīvi*)

LECTIO UNDECIMA.....132

Ступені порівняння прикметників

(*Gradus comparatiōnis adiectivōrum*). Прислівник (*Adverbium*)

LECTIO DUODECIMA.....151

Четверта відміна іменників (*Declinatio quarta*).

П'ята відміна іменників (*Declinatio quinta*)

LECTIO TERTIA DECIMA.....160

Часи системи перфекта.

Активний стан (*Systema temporum perfecti. Activum*)

LECTIO QUARTA DECIMA.....174

Дієприкметник минулого часу пасивного стану

(*Participium perfecti passīvi*). Часи системи перфекта дійсного способу.

Пасивний стан (*Systema temporum perfecti indicatīvi. Passīvum*)

LECTIO QUINTA DECIMA183

Вказівні займенники (*Pronomina demonstratīva*).

Означальні займенники (*Pronomina determinatīva*).

Відносні займенники (*Pronomina relatīva*). Питальні займенники

(*Pronomina interrogatīva*). Заперечні займенники (*Pronomina negatīva*)

LECTIO SEXTA DECIMA196

Числівники (*Numeralia*)

LECTIO SEPTIMA DECIMA.....215

Відкладні дієслова (*Verba deponentia*).

Напіввідкладні дієслова (*Verba semideponentia*)

LECTIO DUODEVICESIMA.....	222
Неправильні дієслова (<i>Verba anomala</i>). Дієслова складені з <i>sum</i> . Дієслово <i>fero, tuli, latum, ferre</i> – нести. Дієслова <i>volo, volui, velle</i> – хотіти; <i>nolo, nolui, nolle</i> – не хотіти; <i>malo, malui, malle</i> – воліти, надавати перевагу. Дієслово <i>eo, ii, itum, ire</i> – йти. Дієслово <i>fiō, factus sum, fiēri</i> – ставатись. Недостатні дієслова	
LECTIO UNDEVICESIMA	237
Віддієслівний іменник (<i>Gerundium</i>). Віддієслівний прикметник (<i>Gerundivum</i>). Супін (<i>Supinum</i>)	
LECTIO VICESIMA	244
Знахідний відмінок з неозначеною формою дієслова (<i>Accusatīvus cum infinitīvo</i>). Називний відмінок з неозначеною формою дієслова (<i>Nominatīvus cum infinitīvo</i>)	
LECTIO VICESIMA PRIMA	252
Синтаксичний зворот «Орудний незалежний» (<i>Ablatīvus absolutus</i>)	
LECTIO VICESIMA SECUNDA	257
Умовний спосіб (<i>Modus coniunctīvus</i>)	
LECTIONES VICESIMA TERTIA – VICESIMA QUINTA.....	266
Синтаксис підрядних речень	
LECTIONES VICESIMA SEXTA ET VICESIMA SEPTIMA	277
Основи римського віршування	
LECTIO DUODETRICESIMA	287
Вибрані місця для читання з творів античних авторів	
APPENDICES (ДОДАТКИ).....	291
СХЕМИ ГРАМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ	291
ЗРАЗКИ ГРАМАТИЧНОГО АНАЛІЗУ РЕЧЕНЬ	293

ЗРАЗКИ ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ З ПРИКМЕТНИКАМИ	297
СХЕМИ УТВОРЕННЯ ЧАСІВ СИСТЕМ ІНФЕКТА І ПЕРФЕКТА	303
СИНТАКСИС ВІДМІНКІВ	306
ARTE DICTUM	315
ABBREVIATURAE LATINAE	319
GAUDEAMUS!	323
LATINA CHRISTIANA	324
ГІМН ЄВРОПИ	327
OTIUM POST NEGOTIUM	328
ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК	335
УКРАЇНСЬКО-ЛАТИНСЬКИЙ СЛОВНИК	432

This image shows a single sheet of white paper with horizontal blue or grey ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

455

Навчальне видання

ЗАГАЙСЬКА Галина Михайлівна
ПЕТРИШИН Марта Йосипівна

LIBER LATINUS AD USUM PHILOLOGIAE STUDENTIIUM

Підручник

Технічна редакторка,
дизайн обкладинки

Віщак Юліанна

Підписано до друку 30.12.2024. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Умов.-друк. арк. 26,0.
Обл.-вид. арк. 28,5. Зам. Н-009п.
Видавництво та друкарня Чернівецького національного університету.
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002

